

ЖАҚСЫЛЫҚОВА К.

ҚАЗАҚ ТІЛІ

(жалғастырушы деңгей)

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Қ. И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті

ЖАҚСЫЛЫҚОВА К.

ҚАЗАҚ ТІЛІ

(жалғастырушы деңгей)

**Қазақстан Республикасы Білім және ғылым
министрлігі оқулық ретінде ұсынған**

Алматы 2008

ЖОК 809.434/075/

ББК 81.2Каз.

Ж21

Ж21 Жаксылыкова К. Қазақ тілі (жалғастырушы деңгей) Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. - Алматы: ҚазҰТУ, 2008.- 262 б.
ISBN 9965-843-52-X

Ұсынып отырған «Қазақ тілі» оқулығы жоғары оқу орындарының орыс тілінде оқитын бірінші курс студенттеріне арналған.

Оқулықтың басты мақсаты - мемлекеттік тілді жалғастырушы деңгейде оқитын студенттерге елтанымдық бағытта, қатысымдық қырынан мамандықтарының ерекшелігін ескере отырып меңгерту.

Сонымен қатар, олардың жалпы дүниетанымын, рухани әлемінің ауқымын кеңейту, мемлекеттік тіл бойынша базалық білімін одан әрі тереңдетіп жетілдіру, қалыптан тыс ойлау логикасы мен шығармашылық іс-әрекет жасау қабілетін дамыту көзделеді.

ББК 81.2Каз.

Пікір жазғандар: Абай атындағы ҚазҰПУ. Қазіргі қазақ тілі теориясы мен әдістемесі кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессор Ф.Ш.Оразбаева

Абылайхан атындағы Қазақ ХҚжӘТУ.
Қазақ тілі кафедрасының меңгерушісі,
ф.ғ.д., профессор З.Ш. Ерназарова

Қ.И. Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ.
Қазақ тілі кафедрасының доценті,
п.ғ.к., доцент Р.Ш.Әбдісұлейменова

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің
2008 жылғы жоспары бойынша басылды

ISBN 9965-843-52-X

© ҚазҰТУ, 2008

© К.Жаксылыкова, 2008

Алғы сөз

Қазақ тілі оқулығы студенттерге күнделікті қоғамдық-әлеуметтік және тұрмыс-тіршілік қатынаста қолдануға қажет білім, білік дағдыны меңгертуге бағытталған.

Оқулықтың мазмұнында студенттер күнделікті қатынаста пайдалануға қажетті қазақ тілінің лексика-грамматикалық заңдылықтарын қамтитын тілдік тұлғалар берілді. Сонымен қатар қатысымдық тұлғалар жекелей және танымдық-тәрбиелік мәтіндер құрамында әр түрлі жаттығулар мен тапсырмалар түрінде ұсынылды.

Оқулықтың мазмұны студенттерді жазғы демалыс, серуен, саяхат, оны жақсы, ұтымды ұйымдастыру мәдениеті; әлемдік білім беру жүйесі, еліміздің оқу орындары, өзі оқитын техникалық жоғары оқу орны, тарихы, даму жолдары, оның білім беру жүйесіндегі орны мен мәні, оқу еңбегі, студент құқы, оқу құралдары; туған жері, елі, халқы, тілі, діні, рухани құндылықтары, елінің географиясы, әсем табиғаты, жер асты және жер үсті байлықтары және тағы басқа мәселелермен таныстырады.

Қазақ тілі пәні екі оқу семестрі, яғни бір жыл бойы оқытылады. Қазақ тілі пәніне оқу жоспары бойынша 6 кредит бөлінген. Пәннің елтанымдық бағыттағы курсына осы

6 кредиттің 3 кредиті, яғни 135 сағат бөлінеді. Оның 45 сағаты-практикалық курсқа, 45 сағаты (оның 15 сағаты- аудиториялық СОӨЖ, 30 сағаты- офистік СОӨЖ) - оқытушы мен студенттің бірлескен шығармашылық жұмысына, 45 сағаты-студенттің өз бетінше ізденушілік жұмысына арналған. Елтанымдық курс бірінші семестрде оқытылады.

Қазақ тілін елтанымдық бағытта оқытудың мақсаты –жоғары оқу орнының орыс тілінде оқитын студенттеріне мемлекеттік тілді қатысымдық қырынан меңгертумен қатар олардың жалпы дүниетанымын, рухани әлемінің ауқымын кеңейту, тілді саналы меңгеру уәжін қалыптастыру. Тілді қатысымдық тұрғыда меңгеру олардың өздерінің сөздік қорын тұрмыс-тіршілікте, қоғамдық - әлеуметтік салада және оқу үрдісінде еркін пайдаланып, сауатты жаза білуінде көрініс береді.

Осы мақсаттарды жүзеге асыруда қойылатын міндеттер:

- жеке тұрмыста, өндіріс орындарында, әлеуметтік ортада қазақша қарым-қатынас жасауға үйрету;
- қазақша дұрыс сөйлеу әуезділігіне, кәсіби бағытта сауатты жазуға дағдыландыру;

- берілген қатынас саласындағы когнитивті-коммуникативті міндетті шешуге керекті ақпаратты есту қабілеті арқылы түсіне білуге дағдыландыру;

- түсіндірмелі сипаттағы монолог түрінде берілген ойды, тақырыпты, негізгі мазмұнды, мәтіннің жеке мағыналық бөліктері бойынша негізгі ақпаратты есту қабілеті арқылы түсіне білу дағдысын дамыту;

- студенттердің полилог, диалог мазмұнын түсініп, қатысымға түсу ниетін қалыптастыру;

- оқылған мәтінді жоспар арқылы мазмұндау, оның мазмұнында берілген ойды ауызша қайта жаңғырту, ойды жазбаша құра білу дағдысын қалыптастыру.

Оқулықта келесідей шартты белгілер ұсынылды:

Тыңдалым Жазылым Айтылым Оқылым Сөздікті есте сақтаңыздар 	Сұраққа жауап еріңіздер Сұхбат құрастырыңыздар Лингвисттанулық түсініктеме Көңіл көтерейік Гт - грамматикалық түсініктеме
--	--

1-модуль Жазғы демалыстан алған әсерім

1-2-сабақ Менің жазғы демалысым

1-тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

1- Сәлем, Алексей. Хал-жағдайың қалай? 2- Рахмет,тамаша. Лариса, жазда қайда демалдың? 1- Мен Анталияда болдым. Демалуға керемет жер! Теңізде шомылдым, күнге күйдім. 2- Иә, демалысты жаман өткізбепсің? 3- Ал мен Францияда болдым. Демалысты пайдалы іспен байланыстырдым. 4- Қалай? Тәжірибеңмен бөліссеңші. 3- Әкемнің аудармашысы болдым. 5- Иә, сенің әкең фирманың президенті ғой. Оның өзінің хатшысы жоқ па? 3- Ол ауырып қалыпты. Әкем ұсыныс жасағанда, мен қуана келістім. 2- Дұрыс істегенсің. 3- Иә, еш өкінбеймін. Себебі он күн ішінде әрі демалдым, әрі көп нәрсеге үйрендім. 4- Мен саған қызығамын. Мұндай ұсыныстан мен де бас тартпас едім. 5- Алена, Олеся сендер қайда демалдыңдар? 6- Біз ” Берендейде” турбазасында демалдық. 1- Ол қайда орналасқан? 7- Үлкен Алматы шатқалының табиғаты тамылжыған жерінде. 6- Өте жақсы демалдық. 8- Тауға шықтындар ма?	- Привет, Алексей. Как дела? - Спасибо, хорошо. Лариса, где летом отдыхала? Я была в Анталии. Прекрасное место для отдыха. Купалась на море, загорала. - Да, неплохо провела каникулы. - А я была во Франции. Совмещала отдых с полезным трудом. - Как? Поделись с опытом. - Была переводчицей отца. - Да, ведь твой отец президент фирмы. У него разве нет своего референта? - Она, оказывается, заболела. Когда отец предложил мне заменить ее, я с удовольствием согласилась. - Правильно сделала. - Да, ничуть не жалею. Потому что за десять дней и отдохнула, и многому научилась. - Я тебе завидую. От такого предложения я тоже не отказалась бы. - Алена, Олеся, где вы отдыхали? -Мы отдыхали на турбазе “У Берендея”. -А где она расположена? -В живописном месте Большого Алматинского ущелья. -Прекрасный был отдых. -Поднимались в горы?
4- Әрине, тауға да шықтық, өзенге де шомылдық. 6- Айтпақшы, демалушылар арасында әр түрлі жарыстар болды. Оған да қатыстық.	- Конечно, и поднимались в горы, и на реке купались. -Кстати, среди отдыхающих были состязания. Мы тоже участвовали.

4- Міне, Таня да келе жатыр. 1- Сәлем Таня. 2- Халың қалай? 9- Сәлем, бәріне сәлем! Сендерді көргеніме қуаныштымын. Қалай демалдыңдар? 3- Рахмет, жақсы. 4- Біз жазғы демалыстан алған әсерімізбен бөлісіп жатырмыз. 2- Жазда қайда болдың? 9- Қызығатын ештеме жоқ. Әжеммен бірге саяжайда еңбектендім. Бос уақытымда өзенде шомылдым, күнге күйдім. 3- Дегенмен, бұл да пайдалы іс. 2- “Әшекейлер симфониясы” көрме-жәрмеңкеге барғандарың бар ма? 1- Жоқ. 3- Сен болдың ба? 1- Иә, “Атына заты сай” көрме. Әшекейлер керемет. 5- Әшекейлер неден жасалған ? 1- Күмістен, табиғи тастардан. Барып көріңдер, өкінбейсіңдер. “Жүз рет тыңдағаннан, бір рет көрген дұрыс”.	- Вот, и Таня идет. - Привет, Таня. - Как дела? -Привет, всем привет! Я рада вас видеть. Как отдохнули? -Спасибо, хорошо. -Мы здесь делились своими впечатлениями, полученных от летних каникул. -Где ты была летом? -Ничего удивительного. Вместе с бабушкой работала на даче. В свободное время купалась на реке, загорала. -Все таки, это тоже полезное дело. -Кто-нибудь был на выставке-ярмарке “Симфония украшений ”? -Нет. -Ты был? -Да, прекрасная выставка. Изумительные украшения. -Из чего изготовлены украшения? -Из серебра, из натуральных камней. Сходите, посмотрите, не пожалеете. “Чем сто раз слышать, лучше один раз посмотреть”.
--	--

2-тапсырма. Мына сөздер мен сөз тіркестерін сөздікке жазып алыңыздар.

1.Керемет жер	11. Бас тартпау
2.Шомылу	12 .Шатқал

3.Күнге кую	13. Табиғаты тамылжыған жер
4.Пайдалы	14. Жарыс
5.Байланыстыру	15. Қатысу
6.Ұсыныс	16.Әсермен бөлісу
7.Ұсыныс жасау	17.Саяжай
8.Келісу	18.Көрме-жәрмеңке
9.Өкінбеу	19.Әшекей
10.Қызығу	20.Табиғи

3-тапсырма. Мына тұрақты тіркестерді қолдана отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Атына - заты сай. 2. Жүз рет тыңдағаннан, бір рет көрген дұрыс.

4-тапсырма. Мәтін сұхбаттан септік жалғаулы сөздерді теріп жазыңыздар. Жасалу жолын түсіндіріңіздер (Гт. 165 бет, № 12кесте).

Үлгі: саяжайда -саяжай+да (-да- жатыс септік жалғауы, сөздің негізі үнді й дыбысына аяқталғандықтан, -да жалғауы жалғанады).

5-тапсырма. Мына сөз тіркестерін аударып, мағынасын түсінуге тырысыңыздар. Олармен сөйлем құрастырыңыздар.

а) 1.Мой отец. 2. Президент фирмы. 3. Подножье горы. 4. Труды мастеров. 5.Фруктовые деревья. 6. Лона природы.

ә) 1. Ароматный воздух. 2.Летний сорт. 3. Чудесная природа. 4. Большая дача. 5.Изумительные браслеты. 6. Бесценные шедевры.

6-тапсырма. Мына сөйлемдерді бұрынғы өткен шақтың III-жа-ғына қойып, дәптерлеріңізге жазыңыздар (Гт. 187 бет, № 48-49 кесте).

Үлгі: Мен Анталияда болдым (жедел өткен шақтың I-жағы). Ол Анталияда болыпты (бұрынғы өткен шақтың III-жағы, 1-түрі). Ол Анталияда болған (бұрынғы өткен шақтың III-жағы, 2-түрі).

1. Мен Үндістанда болдым. 2. Демалысты пайдалы іспен байланыстырдым. 3. Танысым маған ұсыныс жасады. 4. Анар қуана келісті. 5. Біз Ыстықкөлде демалдық. 6. Таудың етегіндегі өзенде күнде шомылдық. 7. Әсет досымен ”Сырлы шаһар” көрмесіне барды.

7-тапсырма. Екі жай сөйлемнен бір қимыл-сын бағыныңқылы құрмалас сөйлем құрастырыңыздар (Гт. 191-192 бет, № 55 кесте).

Үлгі: Мен Америкада болдым. Ағылшын тілінен білімімді жетілдірдім. – Мен Америкада болып, ағылшын тілінен білімімді жетілдірдім.

1. Атырауда болдым. Демалысты пайдалы іспен байланыстырдым. 2. Израильге бардым. Туысқандарымда қонақта болдым. 3. Менің хатшым кезекті еңбек демалысына шықты. Иссапарға оның орнына Әсел барды. 4. Ол жазда Карлово Варыға барды. Онда екі апта демалды. 5. Біз концертке бардық. Сүйікті әншілерді тыңдадық. 6. Сендер күнде жағажайға барыңдар. Суға шомылыңдар, күнге қыздырыныңдар. 7. Әлия досымен орманға барды. Жидек, саңырауқұлақ терді, таза ауада жақсы демалды.

8-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын бұрынғы өткен шақтың III-жағымен айтып беріңіздер.

Бүгін бірінші оқу күні. Жаңа оқу жылы басталды. Институттың ауласында арлы-берлі студенттер жүр. Барлығы көңілді. Бірін-бірі құшақтап, құттықтап жатыр. Жазғы демалыстан алған әсерлерімен өзара бөлісуде.

Анау шетте тұрған жігіт - Алексей. Ол екінші курста оқиды. Алексейдің жанына курстасы Лариса келді. Лариса жазда Анталияда болды. Анталия демалуға керемет жер. Жақсы демалғаны көрініп тұр. Оларға достары келіп қосылды. Надя жазда әкесімен Францияға барды. Әкесінің аудармашысы болды. Сөйтіп демалысты пайдалы іспен байланыстырды.

Алена мен Олеся “Берендейде” турбазасында демалды. Бұл турбаза Үлкен Алматы шатқалының табиғаты көркем жерінде орналасқан. Олар тауға шықты, өзенде шомылды, жарыстарға қатысты.

Міне, Таня да келді. Ол әжесімен саяжайда еңбектенді. Бос уақытында жағажайға барып, көлде шомылды, күнге күйді.

Максим “Әшекейлер симфониясы” атты көрме-жәрмеңкеге барып, шеберлердің еңбектерін тамашалады. Бір сөзбен айтқанда, бәрі жақсы демалды. Енді олар жаңа күшпен оқу жылын бастайды. Ал Сіз қайда болдыңыз? Бізбен жазғы демалыстан алған әсеріңізбен бөлісіңіз.

9-тапсырма. Төмендегі сұрақтарға мәтін мазмұны бойынша жауап беріңіздер.

1. Бүгін қандай күн? 2. Институт ауласында кімдер жүр? 3. Студенттер не істеп жатыр? 4. Кім қайда демалыпты? (Әрқайсысы туралы жеке айтып беріңіздер).

10-тапсырма. Мәтінді тағы бір рет оқып, егістіктердің қай шақта тұрғанын және қалай жасалғанын түсіндіріңіздер (Гт. 186-188 бет, № 47-50-кесте).

11-тапсырма. Жақшаның ішіндегі етістіктерді III-жақ, жедел өткен шақ формасына қойып, көшіріңіздер.

1. Олар жазда орманда жидек (теру). 2. Сенбі күні біз тауға (шығу), көлде (шомылу). 3. Демалыс күні Сәкен достарымен қол теннисі жарысына (қатысу). 4. Динара жаз бойы саяжайда (еңбектену). 5. Кеше Әлия сіңілісімен театрға (бару). 6. Максим мен Алексей көрмеде табиғи тастан жасалған әшекейлерді (тамашалау).

12-тапсырма. Берілген сөйлемдерді тірек сөздерді қолданып, толықтырыңыздар.

1.... алдында арлы-берлі көп студенттер жүр. 2. Әділдің анасы “Қазақойл” ... бас экономисі. 3. Әсел жазда “Тұран Әлем”... бас бухгалтері қызметін атқарды. 4.“Тау Самалы” демалыс үйі табиғаты тамаша жерінде орналасқан. 5.Алматыда жыл сайын өтетін “Қарқара” ... ел экономикасы үшін маңызы зор. 6. “Сырлы шаһар” көрмесі ежелгі 1500 жылдығына арналған.

Тірек сөздер: 1. Компания. 2.Институт. 3. Түркістан қаласы. 4. Банк. 5.Талғар ауданы. 6.Жәрмеңке.

13-тапсырма. Төмендегі етістіктерді бұрынғы өткен жақтың екі тәсілі бойынша жіктеніздер.

Үлгі:

1-тәсіл	2-тәсіл
Мен барыппын, көріппін. Сен барыпсың, көріпсің. Сіз барыпсыз, көріпсіз Ол барыпты, көріпті.	Мен барғанмын, көргенмін. Сен барғансың, көргенсің. Сіз барғансыз, көргенсіз. Ол барған, көрген.

1. Оқу. 2. Орналасу. 3. Теру. 4. Ойнау. 5. Байланыстыру. 6. Көру. 7. Жинау.

14-тапсырма. Берілген сөздерге қарама-қарсы мағыналы сөздерді жазыңыздар.

1.Көңілді. 2.Жаңа. 3.Басталу. 4. Пайдалы. 5. Тамаша. 6. Бару.

15-тапсырма. Мына сөздердің синонимдерін жазып, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

1.Тамаша	Керемет. Алматының табиғаты керемет.
----------	--------------------------------------

2.Білім алу	
3.Жинау	
4.Қажетті	
5. Бұрынғы	
6. Демалу	
7.Қызықтау	

16-тапсырма. Мына суреттерге қарап, кім қайда демалғанын айтып беріңіздер.

Жазда Айжан ...

Ал Санат ...

Саят досымен ...

17-тапсырма. Сіздер жазда қайда демалдыңыздар? Өңгімелеп айтып беріңіздер.

18-тапсырма. Мына сұхбаттарды рөлдерге бөліп ойнаңыздар.

А) - Аня, демалыс күні не істейсің?

- Саяжайға барамын, қысқа дайындық жасаймын.
- Саяжайда үй бар ма? Онда не өсіресіңдер?
- Иә, бар. Шағын үй. Біздің саяжайда тек жеміс ағаштары мен жидектер өседі.
- Апорт бар ма?
- Әлбетте. Әр түрлі гүлдер де бар.
- Онда саяжайларың демалуға қолайлы жұмақ жер ғой.
- Иә, табиғат аясында демалу керемет! Қонаққа кел!
- Рахмет. Сәті түскен күні барамын.

Ә) - Сіз демалысыңызды қайда өткіздіңіз?

- Мен жыл сайын демалысымды курортта, теңіз жағасында өткіземін. Ал Сіз ше?

- Әр түрлі. Бірақ көбіне Көкшетауда, Бурабай көлінде өткізгенді ұнатамын. Айнала биік таулар, қарағайлы орман, таза ауа, мөлдір сулы көлдер. Көкшетау - табиғи сұлулық пен әсемдік мекені ғой. Ол жерде демалу рахат!

- Теңіз жағасында демалу да жақсы. Теңіз суы қандай тамаша, қандай жұмсақ! Ал жағажайда жатып, күнге қыздырынсаң, керемет ләззат аласың.

- Әрине, теңіздің аты - теңіз. Жағалауда демалу тамаша екендігінде сөз жоқ. Дегенмен кімге не ұнайтынына байланысты ғой. Мен кісі тым көп болғанын ұнатпаймын, жолы да алыс. Біздің Бурабайда қандай тыныштық десеңші! Жидектер, саңырауқұлақтар, дәрілік шөптер мен жемістер өте көп. Маған Бурабайда демалу ұнайды.

- Маған Көкшетау туралы айтып беріңізші.

- Жарайды, білгенімді айтайын.

- Құлағым Сізде.

19-тапсырма. “Менің жазғы демалысым ” тақырыбына диалог құрастырып, ойнаңыздар.

20-тапсырма. Екі топқа бөлініп, мына “Астаналар” сөзтізбегін шешіңіздер.

1.Таиландтың астанасы. 2.Египеттің астанасы.

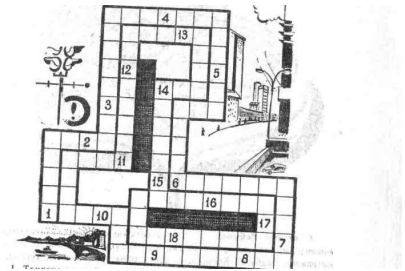
3.Исландияның астанасы. 4.Венесуэланың астанасы. 5.Швецияның астанасы.

6.Уругвайдың астанасы. 7.Норвегияның астанасы. 8. Канаданың астанасы.

9. Түркияның астанасы. 10.Нидерландының астанасы. 11.Испанияның астанасы. 12.Ирландияның астанасы.

13.Мавританияның астанасы. 14.Албанияның астанасы. 15.Гана Республикасының астанасы. 16. Йорданияның астанасы.

17.Кипрдің астанасы. 18.Камерунның астанасы.

21-тапсырма. “Есімде қалған сол бір сәт...”тақырыбына эссе жазыңыздар.

Жазғы демалыста сізге ерекше әсер қалдырған бір сәтті (кезенді) баяндаңыздар.

Лингвисттанулық түсініктеме

3- сабақ

Саяхат, оның адамға пайдасы

22-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндаңыздар.

Туристерді қызықтырар Қазақстанның ғажайып жерлері көп. Ұлы Жібек жолының осы өлкемен өткендігі бәрімізге белгілі. Ерте кездегі Қазақстан туралы Шығыс саяхатшылары құнды мәліметтер қалдырған. XIII- ғасырда итальян саяхатшылары Плано Карпини

мен Гильом (кей құжаттарда Виллем) Рубрук те біздің елімізде болған. Олар жеріміздің қайталанбас әсем табиғаты мен халқының тұрмыс-тіршілігі, қонақжайлығы туралы тамсана баяндаған. Қазақстанда болған көрнекті орыс ғалымдары мен саяхатшылары П.С.Паллас, Н.П.Рычков, П.П.Семенов-Тянь-Шанский, А.Северцев, И.В.Мушкетов, Л.С.Берг қазақ халқының өмірі мен мәдениеті, өлкеміздің бай табиғаты туралы құнды еңбектер жазған. Қазақстанда алғашқы туристік ұйымдар 20-жылдардың аяғында пайда болған. Бүгінде туристік маршруттар бүкіл елімізді қамтиды. Біздің елімізде мәдениет пен өнердің таңғажайып ескерткіштері шоғырланған. Болашақта елімізде халықаралық деңгейдегі туризм орталықтарын ашу жоспарланған.

Қазақстанды аралай жүріп, сіз танымыңызды кеңейтетін көптеген дүниелермен танысасыз. Сәт сапар тілейміз, жолыңыз болсын!

/1-12 жол. М.С.Муканов. Казахская юрта.А,1981- стр.198-217. ауд.К.Ж./

23-тапсырма. Төмендегі сөздермен қимыл-сын бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем құрастырыңыздар.

Үлгі: Биыл туристік сапармен Еуропаны аралап, пайдалы саяхаттан көп әсер алдым.

1.Саяхат	15.Мәлімет
2.Жетекші	16.Тұнық, мөлдір
3.Күту залы	17.Шипалы
4.Тіркелу	18.Әуежай
5.Жүк бөлімі	19.Қарағай
6.Темір жол	20.Қайың
7.Жолсерік	21.Балық аулау
8.Жүрдек поез	22.Бұлақ
9.Жағалау	23.Хош иісті
10.Анықтама бөлімі	24.Таңдандыру
11. Қол жүгі	25.Мекендеу
12. Құжат	26.Ұя салу
13. Қырат	27.Емделу
14.Тамсандыру	28.Тамашалау

24-тапсырма. Мына сөз тіркестерінің мағынасына назар аударыңыздар, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

1.Көздің жауын алу. 2. Тал шыбықтай бұралған. 3.Көз тойдырған. 4.Күміс күлкі. 5. Бұлақтың көзі. 6. Кербез ару. 7.Жасыл желек жамылу.

25-тапсырма. Мына сөздер мен сөз тіркестеріне қарсы мағыналы сөздерді жазыңыздар.

1.Пайдалы-	4.Шығу залы-
2.Тұнық-	5.Қалың орман-
3.Мәлімет алу-	6.Күту залы-

26-тапсырма. Мына сөздер мен сөз тіркестерін қолданып, шағын мәтін құрастырыңыздар.

1.Әсер алу. 2.Көлдің жағасы. 3.Әсем табиғат. 4.Кербез сұлу. 5.Бұлақтың көзі. 6.Таңғы шық. 7.Қарағайлы орман. 8.Жасыл көрпе жамылған. 9.Қырдың қызыл қызғалдақтары. 10.Тал шыбықтай бұралған. 11.Тамашалау. 12.Көз тойдырар. 13. Жұту.

27-тапсырма. Мына сол жақ бағанадағы сөз тіркестерін оң жақ бағанадағы баламаларымен сәйкестендіріңіздер.

1. Совершить поездку.	A. Мәлімет беру
2. Сосновый бор.	B. Күту залы.
3. Увлекательное путешествие.	C. Қайықпен жүзу.
4. Дать информацию.	D. Сапар шегу (саяхатқа шығу)
5. Регистрация билетов.	E. Қызықты саяхат.
6. Зал ожидания.	N. Қарағайлы орман.
7. Плыть на лодке.	I. Билеттерді тіркеу.

28-тапсырма. Төмендегі сұхбаттарды рөлдерге бөліп ойнаңыздар.

Әуежайда.

- Міне біз де келіп қалдық. Сәлем.
- Сәлеметсіңдер ме? Ұшақ бір сағаттан соң ұшады.
- Менің ойымша, алдымен тіркеліп, қол жүгімізді өткізіп қойған дұрыс.
- Жарайды.
- Әр адам өзімен бірге қанша килограмм жүк алуына болады?
- 20 килограмнан артық болса, қосымша ақша төлеу керек. Сіздердің құжаттарыңыз дұрыс. Күту залына өте беріңіздер.

Ұшақта.

- Сіздің орныңыз нешінші?
- Он бесінші орын. Бас киімді қайда қоямын?
- Бас киіміңізді жоғарыға қоюға болады. Мырзалар мен ханымдар! Ұшақ екі мың километр биіктікте ұшып келеді.
- Сіздерде оқитын не бар?
- Бізде әр түрлі журналдар мен газеттер көп. Олар салонның бас жағында.

Вокзалда.

- Сағат ондағы поезбен барайық па?
- Ол бір сағат он минуттан соң жүреді.
- Билетті асықпай келесі поездға алайық. Жиналуға уақыт керек қой.
- Өкінішке орай, ол өте баяу жүреді.
- Онда билетті сағат екідегі жүрдек поездға алайық.
- Мұның дұрыс.

Кассаның алдында

- Бірінші класты каютаның билеті қанша тұрады?

- Бес жүз доллар.
- Маған Стамбулға дейін екі билет беріңізші.
- Мінекейіңіз. Теңіз вокзалы осы жерден бір квартал төмен орналасқан.
- Рахмет.

29-тапсырма. Мына сөйлесім үлгілерін қолданып, сұхбат құрастырыңыздар.

1. Анықтама бюросы. 2. Жүгімді қайда тапсырамын? 3. Транзитті жолаушыларды қай жерде тіркейді? 4. Нөмірі 4458-ші рейске билет беріңізші. 5. Бұл рейс тіке ұша ма? 6. Отырғызу алаңы сол жақта. 7. Тіркеу бөлімі қарсы бетте. 8. Ұшаққа отырғызу жүріп жатыр. 9. Неше сағат ұшады? 10. Басым айналып барады. 11. Он минуттан кейін конуға беттейміз.

4- сабақ Қазақстанның табиғаты тамылжыған жерлері көп

30-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

*Арқада Бурабайға жер жетпейді
Басқа жер ойды ондай тербетпейді,
Бурабайдың көлі мен Көкшетауын
Көрмесең көкіректен шер кетпейді.
(М.Жұмабаев. “Оқжетпестің қиясы”)*

Бурабайды қазақстандық Швейцария деп атайды. Ол Солтүстік Қазақстандағы Көкшетау қаласына жақын орналасқан. Бұл атына- заты сай жер.

Қазақтың кең даласының ортасында орналасқан алып аймақты аралай жүріп, сіз тосыннан жасыл орманды алқапқа келіп тірелесіз. Оның іші – толған таңғажайып: орманды таулы адырлар, тасты тау шатқалдары, түрлі бейнедегі құз-жартастар тас болып қатып қалған ертегі аңыз кейіпкерлеріне ұқсайды. Дуаланғандай үнсіз жатқан Көкше көлдері. Осының бәрі- Бурабайдың ерекше жұмбақ әлемі.

«Бура» - қазақ тілінде түйенің еркегі деген ұғым береді. Халық арасында Бурабайда өмір сүрген «Ақ Бура» туралы аңыз ежелден белгілі. Бурабайдың балдай тәтті алуан түрлі шүйгін шөбімен отыққан

бұл түйе өте сезімтал болған. Ол халық басына төнген қауіп-қатерді алдын-ала сезіп, Көкшенің биік шыңына қарай боздай ұмтыла желіп ескертіп отырған. Бураның бұл әрекетін түсінетін халық басына төнгелі тұрған қатерге қарсы қам жасаған.

Бурабай аймағынан археологтар тас ғасыры адамының құралдарын тауып алған. Қола дәуірі қазбалары мен көне қыстақтар орындары бұл жерлерде тек аңшылар ғана емес, малшылар да, жер өңдеушілер де тұрғандығын көрсетіп отыр. Таулы–орманды, ылғал алқап скиф тайпаларының да назарын аударған, олар бұл жерден рудалық және шашыранды алтын өндірумен айналысқан.

Табиғат Бурабайдың айналасына өзінің минералдық емдік сулары мен шипалы балшықтарын аямаған. Дәл осындай «Оқ жетпес» шыңын айтуға болады. Бұл шығанақта Жұмбақтас та бар. Ол кейде жұмбақ сфинксті еске түсірсе, кейде шашын жайып ойланып отырған жас қызды еске түсіреді. Бурабайдың қарағайлы орманы кез-келген ауа-райы мен жылдың бар мезгілінде керемет. Көкшеде демалған адам бұл жерді ешқашан ұмытпайды!

/info.hotline.kz. ауд.К.Ж/

31-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

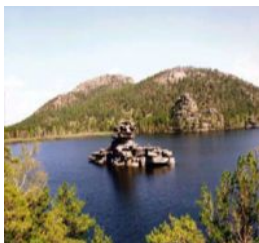

1. Көкшетауды қалай атайды?
2. Көкшетаудың табиғаты қандай?
3. Бурабай курорты әлемге несімен белгілі?
4. Мұнда демалушылар бос уақытын қалай өткізеді?
5. Сіз сұлу Көкшеде болдыңыз ба?

32-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті етістікті қойып, көшіріп жазыңыздар.

1. Оңтүстік шығыста республикамызға белгілі курорт
2. Тоғайларда әр түрлі құстар ұя ... , көптеген аңдар
3. Бурабай курортының минералды суымен, шипалы балшығымен адамдар
4. Жазда демалушылар көлде қайықпен ... , балық..., табиғаттың әсем жерлерін
5. Егер Сіз Көкшетауда бұрын - соңды ... , биыл міндетті түрде

33-тапсырма. Суретке қарап, олардың атауын табыңыздар. Табиғатын суреттеп беріңіздер.

34-тапсырма. С. Сейфуллиннің “Көкшетау” поэмасынан үзіндіні жаттап, мәнерлеп оқып беріңіздер.

Арканың кербез сұлу Көкшетауы
Дамылсыз сұлу бетін жуған жауын.
Жан-жақтан ертелі кеш бұлттар келіп,
Жүреді біліп кетіп есен-сауын.
Сексен көл Көкшетаудың саясында,
Әрқайсы алтын кесе аясында.
Ауасы дертке дауа, жұпар исі,
Көкірек қанша жұтса, тоясың ба?
Ырғалған көкке бойлап қарағайы,
Қасында көкжелекті аппақ қайың.
Жібектей желмен шарпып төңіректі,
Балқытып мас қылады иіс майы.

35-тапсырма. Көкшетау жеріндегі “Оқжетпес”, ”Жекебатыр”, ”Жұмбақтас”, ”Бурабай” атауларының шығу тегі жайында не білесіздер? Қандай аңыз естіп едіңіздер? Әңгімелеп беріңіздер.

36-тапсырма. Көкше жерінің тарихын қазақтың қай ханының есімімен байланыстыруға болады? Қандай тарихи фактілерді білесіздер. Әңгімелеп беріңіздер.

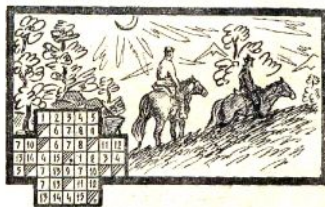
37-тапсырма. Мына мақалдарды өз сөздеріңізбен түсіндіріңіздер. Осы мақалдарды негізге алып, “Саяхатта болғанда” тақырыбына эссе жазыңыздар.

1. Жер гүлсіз болмайды, ер елсіз болмайды. 2. Өз елің -алтын бесік.

38-тапсырма. Табиғат, саяхат туралы мақалдарды дәптерлеріңізге жазып келіңіздер.

39-тапсырма. Егер Сіздер беріліп отырған криптограмма сұрақтарының шешуін тапсаңыздар, туған жер жайлы айтылған халық мақалын оқисыздар.

- I.Қазақстандағы қала. - 15. 7. 14. 7. 10;
II.Батыс Еуропадағы өзен. - 7.10.5.
III. Әуе кемесі сериясы. -1.2.
IV. Атмосфералық құбылыстар.-6.7.13.
V.Спорт түрі. - 15. 4. 14. 11. 12.
VI. Соқпақ. -6.12. 13.
VII.Жазушы А.Байтанаевтың повесінен кейіпкер.- 7. 8. 9. 7. 5.
VIII. Ұста құралы. - 11. 4. 13. 3. 4.
IX."Тіршілік" кітабының авторы. - 6. 2. 13. 4. 1. X.Дауыссыз дыбыс.-3.

Көп білгіңіз келсе:

Ең кішкентай мемлекеттер

Монако - ең кішкентай мемлекет. Ол Италия мен Францияның аралығында, Жерорта теңізінің жағасында орналасқан. Жерінің көлемі 1,5 шаршы километр, халқының саны 22 мыңдай ғана адам. Монако, Монте-Карло, Кандамин деген жапсарлас үш қаласы бар.

Келесі Лихтенштейн мемлекетінің жер көлемі 158 шаршы километр де, халқының саны 14 мың адам. Ол ауыл шаруашылығымен шұғылданады.

Ал Андorra мемлекеті Пиреней тауының шығыс жағында орналасқан. Жер көлемі 453 шаршы километр, халқының саны 6 мыңдай. Астанасы - Андorra. Халқы қой шаруашылығымен айналысады. Арпа, қара бидай, картоп, темекі, жүзім егеді.

/Елшібеков Ж. Сен білесің бе? -А,1981.-189б/

5-сабақ

Демалысты қалай өткізесіз?

40-тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

1. Диляра, дайынсың ба, кеттік сабаққа. 2. Дайынмын. Айтпақшы, ауа райы туралы мәліметті тыңдадың ба? 1.Иә, таңертең теледидардан берілген. 2. Бүгін ауа райы қандай болады екен? 1. Бүгін ауа райы құбылмалы. Түске дейін қатты жел соғады, ал түстен кейін жаңбыр жауады.	Диляра, ты готова? Пошли на занятия. Готова. Кстати, ты слухала прогноз погоды? Да, утром по телевизору передавали. И какая сегодня погода? Сегодня изменчивая погода. До обеда сильный ветер, а после обеда - дождь.
2. Онда қолшатырды алу керек. 1. Ертең жұма, демалыс жақындап қалды. 2. О, қандай жақсы. Екі күн демаламыз. Абайдың “Қара сөздерін ” оқып бітіретін болдым. Өзің не істемекшісің? 1.Мен бе? Мен алдымен ұйқымды қандырамын. 2. Бұдан басқа тағы қандай жоспарың бар? 1. Менің ұсынысым бар. Тауға шығайық. Таза ауа жұтып, бұлақтың суына шомыламыз. Теннис, волейбол ойнайық, демалайық. 2. Жоқ, үйде боламын, теледидар қараймын. Жақсы бағдарламаларды мен үзбей қараймын. 1. Мен теледидар қарауды ұнатпаймын. Бұл- уақытты босқа кетіру. Оның орнына мен ықыласпен музыка тыңдар едім немесе теннис ойнар едім. 2. Жарайды, көндірдің. Тауға шығамыз. 1. Бір-бірімізді түсінетініміз қандай жақсы.	Тогда надо взять зонтик. Завтра пятница, скоро выходные дни. О, как хорошо! Два дня отдыхаем. Я наконец-то дочитаю “Слова назидания” Абая . А ты что будешь делать? Я? Сначала я высплюсь. Кроме этого какие у тебя еще планы? У меня есть предложение. Давай выедем в горы, подышим свежим воздухом, искупаемся в родниковой воде, поиграем в теннис, волейбол, отдохнем. Нет, буду дома, посмотрю телепередачи. Хорошие программы я смотрю регулярно. Мне не нравится смотреть передачи. Я считаю это пустой тратой времени. Вместо этого я с удовольствием послушала бы музыку или поиграла бы в теннис. Хорошо, уговорила. В горы так в горы. Как хорошо, что мы понимаем друг друга.

41-тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазып алып, жаттаныңдар.

1. Бала кезінен дос	11. Ұйқы - ұйқысын қандыру
2. Ол, одан	12. Сосын
3. Ауа райы туралы мәлімет	13. Жұту
4. Құбылу - құбылмалы	14. Үзбей
5. Түске дейін	15. Оның орнына
6. Қатты жел соғады	16. Ықылас, ықыласпен
7. Түстен кейін	17. Қалай қарайсың
8. Қолшатыр	18. Келесі жолы
9. Оқып бітіру	19. Бұл жолы
10. Алдымен	20. Бір-бірің

42-тапсырма. Берілген үстеулермен сөйлем құрастырыңыздар (Гт.188-189б., № 51-53 кесте).

1. Күнде. 2. Таңертең. 3. Бүгін. 4. Түске дейін. 5. Ертең. 6. Қазір. 7. Жақында.

43-тапсырма. Мына тірек сөздерді қолдана отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Бүгін ауа-райы 2. Бүгін аздап ... бар. 3. Жаңбыр ... жауып тұр.

Тірек сөздер: 1. Суық. 2. Салқындау. 3. Жылы. 4. Ыстық. 5. Тамаша. 6. Құбылмалы. 7. Жаңбырлы. 8. Жел. 9. Сіркіреп. 10. Қатты. 11. Нөсерлеп. 12. Аяз.

44-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Бір-бірімізді түсінетініміз қандай жақсы.

Таня мен Диляра бала кезінен дос. Қазір олар бір институтта оқиды. Сабаққа күнде бірге барады. Таңертең Таня Диляраға келді. Диляра одан бүгінгі ауа райы туралы мәліметті сұрады. Ол ауа райы туралы мәліметті таңертең теледидардан тыңдапты. Бүгін ауа райы құбылмалы. Түске дейін қатты жел соғады, ал түстен кейін аздап жаңбыр жауады. Диляра өзімен қолшатырын алды.

Таняның айтуынша, ертең сабақ болмайды. О, қандай жақсы! Олар екі күн демалады.

Абайдың “Қара сөздерін ” оқып бітіремін. Таня не істейді екен? Ол ұйқысын қандырады.

Таня ертең тауға шығайық дейді. Тауда таза ауа жұтады, бұлақтың суына шомылады, теннис, волейбол ойнайды. Диляра

теледидардан әр түрлі бағдарламаларды қарауды жақсы көреді. Ал Таня теледидар қарауды ұнатпайды. Таняның ойынша, бұл уақытты босқа кетіру. Оның орнына Таня ықыласпен музыка тыңдайды немесе теннис ойнайды.

Бірақ Диляра досын ренжіткісі келмейді. Ақыры келісті. Олардың бір-бірін түсінетіндері қандай жақсы!

45-тапсырма. Мәтін бойынша сұраққа жауап беріңіздер.

1. Таня мен Диляра қашаннан дос? 2. Қазір олар қайда оқиды? 3. Таңертең Таня кімге келді? 4. Диляра одан не туралы сұрады? 5. Синоптиктердің айтуынша, бүгін ауа райы қандай? 6. Таня қандай хабар айтты? 7. Таня қандай ұсыныс айтты? 8. Диляра келісті ме? Неге? 9. Олар қайда баруға келісті?

46-тапсырма. Мәтін мазмұнына сүйене отырып, сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Таня мен Диляра ... дос. 2. ... олар бір институтта оқиды. 3. Сабаққа ... бірге барады. 4. Таня Диляраға келді. 5. Синоптиктердің айтуынша, ... ауа райы құбылмалы. 6. ... қатты жел соғады, ал ... жаңбыр жауады. 7. Оларда ... сабақ болмайды.

47-тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздер мен сөз тіркестерін аударып, сөйлемдерді көшіріңіздер.

1. (На занятие) күнде бірге барады. 2. Диляра одан бүгінгі (прогноз погоды) сұрады. 3. Ол ауа райы туралы мәліметті (утром по телевизору) тындапты. 4. Диляра өзімен (свой зонт) алмақ. 5. (Пятница, суббота, воскресенье) - үш күн демаламыз. 6. Зейнолла Қабдолдың “Әуезов” кітабын (дочитаю). 7. Ол алдымен (выспится). 8. (Здесь удобно), осы орындыққа отырайық. 9. Таня (в горы) шығайық дейді.

48-тапсырма. Сөйлемдерді оқып, толықтауыштарды табыңыздар. Қай септікке тұрғанын көрсетіңіздер.

1. Таңертең Таня Диляраға келді. 2. Тауға шығып, таза ауа жұтамыз, суға шомыламыз. 3. Біз теннис, волейбол ойнаймыз. 4. Теледидардан жаңалықтарды беріп жатыр. 5. Мен жаңалықтарды күнде қараймын. 6. Таня музыканы ықыласпен тыңдайды. 7. Ертең біз спектакльді көрмекпіз.

49-тапсырма. Мына сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. М.Әуезов кім? (жазушы, ғалым, қоғам қайраткері). 2. Абай кім? (жазушы, ғалым, ұстаз, ақын). 3. М.Әуезов пен Абайды не байланыстырады? (достық, өмірге көзқарас, ұстаз және шәкірт, ғылым, туыстық қатынас).

6-сабақ. Әуестік және оның адамға пайдасы

50-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндаңыздар.

Гольф ойынының шығу тарихынан

Гольф ойыны жөнінде мынадай көне аңыз бар. Бір күні қарапайым шаруа ермек қылып, дөңгелек тасты шыбықпен ұрып жібереді. Ол байқаусызда қоянның ініне түсіп кетеді. Мұның қызық екенін көріп, өзге достары да қосылады. Кейіннен тастар допқа ауыстырылып, шыбық таяқшаға алмастырылады. Қытайлықтардың пікірінше, қазіргі

гольфтің арғы тегі көне «гуй ван» ойынында жатыр. Сонда да болса классикалық гольфтің отаны ретінде Шотландиядағы кішкентай Сент-Эндрюс қаласы есептеледі. Гольф жайлы алғашқы жазба 1457 жылы жазылған. Гольф ойыны өн бойында көптеген дәстүрлер мен аңыздарды мұқият сақтап жүрген тұтастай жеке мәдениет.

Гольф алаңында тәртіп сақтаудың сыпайылық ережесі:

- соққы жасаушы ойыншыға жақын тұрмаңыз;
- оны өзге қимылмен немесе әңгімемен аландатпаңыз;
- алдыңғы шепте кетіп бара жатқан топ, қауіпсіз арақашықтан шықпайынша, ойынға жақындамаңыз;
- ойынды ешқашанда бөгеменіз;
- өзіңізден жылдам ойнайтын топты алдыға жіберіңіз;
- бункердағы іздерді теңестіріңіз;
- қасыңыздағы ойыншыңыздың паттинг-грин сызбасына тұрмаңыз;
- таяқшаны паттинг-гринге енгізбеңіз;
- жалауды орнына мұқият қойыңыз;

[/www.google.kz/](http://www.google.kz/)

51-тапсырма. Мына жағдаяттар арқылы сөйлесіп үйреніңіздер.

1. Досыңыз сізден ауа райын сұрады. Сіздің жауабыңыз.
2. Досыңыз ертең сабақ болмайтынын хабарлады. Сіздің әсеріңіз.
3. Сіз досыңыздан (сінліңізден, ағаныздан) ертең немен айналысатынын білгіңіз келеді? Сіздердің араңыздағы әңгіме.
4. Ертең демалыс күні. Досыңыз Сізді тауға шақырады. Араларыңыздағы әңгіме. (Келісесіз немесе келіспейсіз).

52-тапсырма. а) Төмендегі мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар. ә)Қалай ойлайсыз, адамға әуестік керек пе? Ойыңызды мысалмен дәлелдеңіз.

Белгілі тұлғалардың әуестігі

Ежелгі грек философы, әрі математигі Пифагор олимпиадалық ойындарға, әр түрлі атлетикалық жарыстарға қатынасқанды ұнатады екен. Жұдырықтасып төбелесуден ол екі рет лавр алқасының иесі болған. Одан достары осы әуестігі туралы сұрағанда былай деп жауап беріпті: “Егер ғылыми жұмыс арасында үзіліс жасамасаң, шаршаған басқа бағалы ой келмейді”.

Академик И.П.Павлов қартайған шағына дейін шаңғы тепкен. Сондықтан ол өмірінің соңына дейін шаршауды білмеген.

Эрнест Резерфорд тенниспен, Альберт Эйнштейн скрипкамен әуестенген. А.М.Бутлеров ұзақ қашықтыққа жаяу жүруді ұнатқан. Д.М.Менделеев бос уақытында тамаша чехиядан жасаған. Орыстың тамаша жиһанкезі және географы П.П.Семенов-Тянь-Шанский сымбат өнерінің ірі білгіші, көркемсурет академиясының құрметті мүшесі болған. Ол үйіне 700 сурет, 3500 гравюра жинаған.

Еліміздің батыр ұлы Бауыржан Момышұлының көптеген әдетінің бірі - қағаздан әр түрлі ұлттық оюларды қиып, сыйға тарту екен.

Елбасымыз Н.Назарбаев қоғамдық-саяси мәселелерді шешуден қолы босаған кезде теннис ойнауды, домбыра тартып, ән шығаруды ұнатады.

Қоғам қайраткері Н.Абықаев бос уақытында гольф ойнауды ұнатады екен.

Белгілі скрипкашы А.Мұсақожаева бос уақытында үй тіршілігімен айналысып, табиғат аясында серуендеуді ұнатады. Көркем шығармаларды оқиды.

53-тапсырма.Сұрақтарға төмендегі сөз тіркестерін қолдана отырып, жауап беріңіздер.

1.Бос уақытыңызды қалай өткізесіз? 2. Сіз немен әуестенесіз?

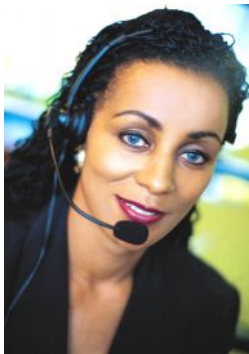
Үлгі: Мен он жасымнан белгілі эстрада әншілерінің әндері жазылған таспаларды жинаумен әуестенемін. Бос уақытым болса, музыка тыңдаймын, бассейнде жүземін. Кейде атқа мініп серуендеуді ұнатамын. Менің бос уақытым өте аз. Бірақ бос уақытым болса, оны отбасында немесе достарыммен бірге пайдалы өткізуге тырысамын.

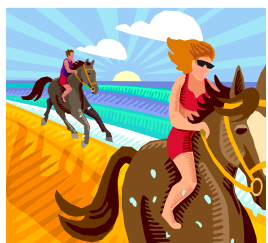
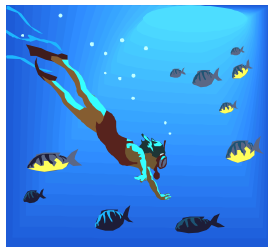
Тірек сөздер: Тауға шығу; музыка тыңдау; бассейнде жүзу; теннис ойнау; саяхатқа шығу; еркін күрес; дзюдо; гольф ойнау; кикбоксинг; гимнастика; мотоспорт; бокс; футбол; тоғызқұмалақ; ат спорты; шет тілін үйрену; кітап оқу; саябақта серуендеу.

54-тапсырма. Мына фразеологизмдерді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар. Оларды қолдана отырып, әкеніздің (анаңыздың, ағаңыздың, қарындасыңыздың, атаңыздың т.б) әуестігі туралы айтып беріңіздер.

1.Сегіз қырлы, бір сырлы. 2. Он саусағынан өнер тамған. 3.Ағаштан түйін түйген. 4.Күміс көмей. 5. Алты алаштың баласы.

55-тапсырма. Қалай ойлайсыз, сіздің топта кім немен әуестенеді?

2- модуль Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі ілім біл

7- сабақ Жүздің түсін білгенше, бірдің атын біл.

56- тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тындап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

1- Сәлеметсіздер ме. Қазақ халқы: “Жүздің түсін білгенше, бірдің атын біл”- дейді. Келіңіздер, танысайық. Менің аты-жөнім - Айжан Сүндетқызы. Қазақ тілінің оқытушысымын. Ал Сіздің аты-жөніңіз кім?	Здравствуйте. Казахи говорят: “Чем знать сто человек в лицо, лучше знать одного по имени.” Давайте, познакомимся. Меня зовут - Айжан Сундеткызы. Я преподаватель казахского языка. Как Вас зовут?
2- Менің фамилиям - Никулина. Есімім Надежда.	Моя фамилия - Никулина. Зовут меня - Надежда.
1-Мен Қостанайданмын. Сіз қайдансыз?	Я из Костаная. Вы откуда?
2- Мен осы Алматыданмын. Ал Сіз?	Я из Алматы. А Вы?
3- Мен Қапшағайданмын.	Я из Капчагая.
2- Аты-жөніңіз кім?	Как Вас зовут?
3- Аты-жөнім - Ни Алексей.	Меня зовут - Ни Алексей.
2- Алексей мына қыздың есімі кім?	Алексей, как зовут эту девушку?
3- Оның есімі - Диляра, тегі-Ибрагимова.	Ее зовут - Диляра, фамилия Ибрагимова.
4- Өзімді таныстыруға рұқсат етіңіз.	Разрешите представиться.

3- Иә, әрине.	Да, конечно.
4- Менің есімім - Петр, тегім - Жилин. Алматыданмын.	Меня зовут - Петр, фамилия - Жилин. Из Алматы.
1-Сонымен біз таныстық. Мен өте қуаныштымын.	Итак, мы познакомились. Я очень рада.
5- Біз де танысқанмызға қуаныштымыз.	Мы тоже рады знакомству.

57- тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, сөздікке жазыңыздар.

1.Қуану - қуаныш - қуанышты - қуаныштымын.	Радоваться - радость - рад(-а) - я рад(-а).
2.Тану - танысу - таныс - таныстық.	Узнать - знакомиться - знакомый (-ая, -ое)- знакома.

58- тапсырма. Мына сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Аты-жөнім. 2. Есімім. 3. Оқытушы. 4. Тегің. 5. Қарағандыдан. 7. Білу. 8. Танысты. 9. Қуану. 10. Қуанышты.

59- тапсырма. Мына сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

1. Оның. 2. Есімің. 3. Жамбылдан. 4. Жұрт. 5. Тіл. 6. Біздің. 7. Танысу. 8. Омбыдан.

60- тапсырма. Мына сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Его зовут Алексей. 2. Это - преподаватель. 3. Она преподаватель казахского языка. 4. Это Диляра. 5. Она из Москвы. 6. Надя познакомилась с группой. 7. Мы рады знакомству. 8. Меня зовут Ирина. 9. Твоя фамилия Никулина.

61- тапсырма. Көп нүктенің орнына шығыс септігінің тиісті жалғауын жазыңыздар (Гт. 165-166 бет, № 12 кесте).

Үлгі: Алматы- дан

1. Рудный... 2. Мәскеу... 3. Шымкент... 4. Павлодар... 5. Жамбыл... 6. Жәркент... 7. Талдықорған... 8. Топ... .

62 - тапсырма. Сөйлемдерді оқып, аударыңыздар.

1. Мынау оқытушы. 2. Аты-жөні - Айжан Сүндетқызы. 3. Ол Қостанайдан. 4. Мынау Никулина Надежда. 5. Ол осы Алматыдан. 6. Ни Алексей Қапшағайдан. 7. Мына қыздың есімі- Диляра, тегі - Ибрагимова. 8.Мына жігіт Петр Жилин.

63-тапсырма. Сұраққа алдымен келісіңіздер, сосын келіспеңіздер, дәптерлеріңізге жазыңыздар.

Үлгі: Надя оқытушы ма? Иә, Надя оқытушы. Жоқ, Надя емес, Айжан оқытушы.

1. Сіздің есіміңіз Саша ма? 2. Сіз Жилинсіз бе? 3. Мынау Лариса ма? 4. Алексей Көкшетаудан ба? 5. Оның фамилиясы Никулин бе? 6. Сен оқытушысың ба?

64-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті жалғауды қойыңыздар (Гт. 166 бет, №13 кесте).

1. Ме... аты-жөн... Надя Никулина. 2. Ал Сіз... аты-жөн... кім? 3. Петр, мына қыз... есім... кім? 4. Ме... есім... Саша, ал сіз... ше? 5. Сіз... дос...бен танысқанымға өте қуаныштымын.

65- тапсырма. Мына сөздерді жіктеніздер.

<i>Үлгі:</i> Менің есімім	Біздің есімдеріміз
Сенің есімің	Сендердің есімдерің
Сіздің есіміңіз	Сіздердің есімдеріңіз
Оның есімі	Олардың есімдері

1. Фамилия. 2. Аты-жөн. 3. Оқытушы.

66- тапсырма. Мақалды аударып, жаттап алыңыздар. Орысша баламасын табыңыздар.

Жүздің түсін білгенше, бірдің атын біл.

67- тапсырма. Мына жағдаяттар арқылы сөйлесіп үйреніңіздер.

1. Оқытушы топпен таныспақ. 2. Өзіңізді таныстырыңыз.

Үлгі: -Сіздің есіміңіз Надежда ма?

-Иә, менің есімім Надежда.

1. Басқа топтағы курстасыңызбен танысыңыз.

Үлгі: - Танысайық, Менің есімім Максим. Ал Сіздің есіміңіз кім?

- Менің есімім Надежда.

- Қуаныштымын.

3. Сіз топ басқармасысыз. Тобыңызды оқытушыға таныстырыңыз.

Үлгі: -Танысыңыз. Мынау Надежда. Ол Рудныйдан. Ұлты орыс.

4. Курстасыңыздан қайдан келгенін сұраңыз.

Үлгі: а) -Сіз қайдансыз?

- Мен Павлодарданмын.

- б) - Сіз қайдан келдіңіз?
- Мен Павлодардан келдім.

5. Оқытушы Сіздің қайдан келгеніңізді анықтап жатыр. Сіздің жауабыңыз.

- Үлгі: - Сіз Павлодардансыз ба?
- Иә, мен Павлодарданмын.
(Жоқ, мен Шымкенттенмін.)

Атырау.	Омбы.	Өскемен.	Америка.
Астана.	Шымкент.	Мәскеу.	Ташкент.

Лингвобелтанулық түсініктеме

Сәлемі түзудің әдебі түзу

68 - тапсырма. Сәлемдесу рәсімдерін тыңдаңыздар, жаттап алыңыздар.

.....

1. Сәлемдесу және қоштасу.

Өзінен жасы үлкенмен қол беріп амандасады. *Сәлемдесу түрлері:*
Сәлеметсіз бе? Қайырлы күн (таң, кеш)! Ассалаумағалейкум?
Уағалейкумассалам! Сау болыңыз (-дар).

Достарымен, қатар-құрбыларымен сәлемдесу, қоштасу: Сәлем!
Сау бол.

2.Тілдесу.

Жасы үлкенге - сіз, *жасы кіші болса* - сен деп сөйлеседі. *Жасы үлкен ер адамдарға*: Аға, ағай, Мәке, Сәке, Мырза, директор мырза, ақсақал.

Жасы үлкен әйел адамдарға: апа, апай, тәте, Аяна ханым.

Қыздарға: бикеш, Айжан қарындас, сүйіктім., т.б.

Ұжымға: мырзалар мен ханымдар! Қадірменді қонақтар! Әріптестер.

Қазір сәлемдесудің түрлері мен рәсімдері өте көп. Бірақ «Ассалаумағалейкум»-ге жетері жоқ. Оның дәл аудармасы: - Сізге Алланың нұры жаусын! Жас адам жолы үлкен, жасы үлкен адамға алдымен ұмтылып, қос қолын ұсынады, ал сәлем алушы қария «Уағалейкумассалам!» деп оң қолын ұсынады. Ол: «Алланың рақым нұры маған бір есе жауса, сізге екі есе жаусын»-деген сөз.

/ Нығмет Ж..Н. Қазақ тілі хрестоматиясы. А,2003-228-229б/

8- 9 сабақ

Кім қай тілде сөйлейді?

69- тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

1- Қазақша сөйлейсіз бе? 2- Жоқ, мен қазақша сөйлемеймін. Бірақ түсінемін. 1- Сіздің ұлтыңыз кім? 2- Мен кәріспін. 1- Сіз кәріс тілінде сөйлейсіз бе? 2- Иә, аздап сөйлеймін. 1- Диляра, сіз қазақша сөйлейсіз бе? 3- Иә, мен қазақша сөйлеймін. Біз мектепте қазақ тілін оқыдық. 2- Сіздің ұлтыңыз қазақ па? 3- Жоқ, мен ұйғырмын. 2- Отбасыңызда қай тілде сөйлейсіздер? 3- Менің әке-шешем қазақша жақсы сөйлейді. Үйде біз қазақша, ұйғырша, орысша сөйлейміз. 1- Сіздің ұлтыңыз еврей ме? 4- Иә, менің ұлтым еврей. 3- Сіз еврей тілінде сөйлейсіз бе? 4- Иә, отбасында, туыстарым арасында еврейше сөйлеймін. Ал қоғамдық орында орысша сөйлеймін. 2- Петр, қазақ тілінде сөйлейсіз бе? 4- Қазақша аздап сөйлеймін. Ал ағылшын, француз тілдерінде жетік сөйлеймін. 3- Жарайсың, Петр. Ал сіз, Оля қазақ тілін мектепте неше жыл оқыдыңыз? 5- Біз қазақ тілін аз оқыдық. Сондықтан мен қазақша сөйлей алмаймын. Биыл қазақ тілін үйренгім келеді.	Вы говорите по-казахски? Нет, я не говорю по казахски, но понимаю. Кто Вы по национальности? Я кореец. Вы говорите по-корейски? Да, я говорю немного. Диляра, Вы говорите по-казахски? Да, я говорю по-казахски. В школе мы изучали казахский язык. По национальности Вы казашка? Нет, я уйгурка. В семье на каком языке вы разговариваете? Мои родители хорошо говорят по-казахски. Дома мы разговариваем на казахском, уйгурском, русском языках. По национальности Вы еврей? Да, я еврей по национальности. Вы говорите на иврите? В семье и среди родственников я говорю на иврите. В общественных местах говорю по-русски. Петр, Вы говорите по-казахски? По-казахски говорю немного. На английском, французском языках говорю в совершенстве. Молодец, Петр. А Вы, Оля, сколько лет в школе изучали казахский язык? Мы мало изучали казахский язык. Поэтому я не говорю по-казахски. В этом году хочу научиться казахскому языку.
---	---

1- Талаптанған тау копарар, Оля. Бұл дұрыс шешім. “Жеті жұрттың тілін біл,” - дейді халық. Тіл білу артық емес.	Тот, кто стремится, перевернет горы, Оля. Это правильное решение. “Учи языки” - говорят в народе. Знание языка никому не мешает.
---	--

70-тапсырма. Мына сөздерді тындап, диктордан кейін қайталаңыздар. Сөздік дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Оқу-оқушы-оқытушы-оқыту	6. Сөйлей алмайды
2. Қазақша	7. Арасы(-нда)
3. Топ-топта	8. Қоғам-қоғамдық
4. Түсіну-түсінемін-түсінбеймін	9. Орын-орным
5. Сөйлеу-сөйлеймін-сөйлемеймін.	10. Жетік-жетілу-жетілдіру

71- тапсырма. Сөйлеу үлгілерін дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

Сіз... - қазақша - ұйғырша - орысша - немісше - украинша - белорусша - өзбекше - кәріс тілінде сөйлейсіз бе?	Говорите ли вы... - по-казахски - по-уйгурски - по-русски - по-немецки - по-украински - по-белорусски - по-узбекски - по-корейски?
Иә, мен қазақша... - жақсы - аздап - нашар - туыстарым арасында - отбасында - қоғамдық орында - жетік сөйлеймін. Жоқ, мен сөйлемеймін. Сіздің ұлтыңыз орыс па? Мен неміспін. (Менің ұлтым неміс.)	Да, я говорю по-казахски... - хорошо - немного - плохо - среди родственников - в семье - в общественных местах - в совершенстве Нет, я не говорю. Вы по национальности русский? Я немец (по национальности.)

72 - тапсырма. Берілген сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

Үлгі: сөйлеу - қазақша сөйлеу

1. Түсіну.
2. Қазақша.
3. Кәрісше.
4. Аздап.
5. Жетік.
6. Үйрену.
7. Отбасы.

73 - тапсырма. Мына етістіктерді жеке және көпше түрде 3 жақта жіктеніңдер.

Үлгі: түсіну

Мен түсінемін	Біз түсінеміз
Сен түсінесің	Сендер түсінесіңдер
Сіз түсінесіз	Сіздер түсінесіздер
Ол түсінеді	Олар түсінеді

1. Сөйлеу.
2. Үйрену.
3. Білу.
4. Оқу.
5. Танысу.
6. Түсінбеу.
7. Сөйлемейу.

74 - тапсырма. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыздар.

1. Алексейдің ұлты кәріс.
2. Ол қазақша аздап сөйлейді.
3. Надя ағылшынша жақсы сөйлейді.
4. Петр отбасында еврейше сөйлейді.
5. Ол ұйғыр тілін түсінеді.
6. Оның есімі Оля.
7. Оля французша жетік сөйлейді.
8. Сендер қазақ тілін үйренесіңдер.
9. Оқытушы топпен танысты.
10. Сізбен танысқанымна қуаныштымын.

75 - тапсырма. Мына сөйлемдерді болымсыздық түріне қойып, жазыңыздар.

Үлгі: Саша бірнеше тілде сөйлейді.- Саша бірнеше тілде сөйлемейді.

1. Оля ұйғырша сөйлейді.
2. Диляра өзін топқа таныстырды.
3. Надя қазақша жақсы түсінеді.
4. Алексей кәрісше жетік сөйлейді.
5. Ол сендермен танысты.
6. Биыл біз ағылшынша үйренеміз.
7. Сіздер қоғамдық орында немісше сөйлейсіздер.
8. Саша қазақ тілін мектепте оқыды.

76 - тапсырма. Мына сұрақтармен алдымен келісіңіздер, сосын келіспеңіздер.

Үлгі: Сіздің ұлтыңыз орыс па?

Иә, менің ұлтым орыс.

Жоқ, менің ұлтым орыс емес, қазақ.

1. Сіз қазақша сөйлейсіз бе?
2. Сіздің ұлтыңыз кәріс пе?
3. Ол орысша түсіне ме?
4. Алексей туыстары арасында орысша сөйлей ме?
5. Сен ағылшын тілін білесің бе?
6. Мынау Диляра ма?
7. Оқытушы топпен танысты ма?
8. Қоғамдық орында қазақша сөйлейсіз бе?
9. Отбасында ана тілінде сөйлейсіз бе?
10. Бұл дұрыс шешім бе?

77 - тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, сосын мазмұндаңыздар.

Айжан Сүндетқызы топпен танысты. Ол кім қай тілде сөйлейтінін сұрады. Алексейдің ұлты кәріс. Ол қазақша сөйлемейді. Бірақ түсінеді. Кәріс тілінде аздап сөйлейді.

Мынау Диляра. Оның ұлты ұйғыр. Ол қазақша жақсы сөйлейді. Диляраның әке-шешесі қазақша жетік сөйлейді. Оның отбасы қазақша, ұйғырша, орысша сөйлейді.

Петрдің ұлты еврей. Ол отбасында, туыстары арасында еврейше сөйлейді. Ал қоғамдық орында орысша сөйлейді. Петр қазақша аздап сөйлейді. Ағылшын, француз тілдерінде жетік сөйлейді.

Оля мектепте қазақ тілін аз оқыпты. Сондықтан қазақша сөйлей алмайды. Ол биыл қазақ тілін үйренеді. “Талаптанған тау қопарар”- деген. Оның шешімі дұрыс. Халықта “Жеті жұрттың тілін біл” - дейді. Тіл білу артық емес.

78 - тапсырма Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Кім топпен танысты? 2. Ол не туралы сұрады? 3. Алексейдің ұлты кім? 4. Ол қай тілде сөйлейді? 5. Кім қазақша жетік сөйлейді? 6. Кім отбасында, туыстары арасында еврейше сөйлейді? 7. Петр қандай тілдерде жетік сөйлейді? 8. Ол қазақша қалай сөйлейді? 8. Кімнің шешімі дұрыс? 9. “Жеті жұрттың тілін біл” - деп кім айтады?

79 - тапсырма. Мәтіннен ауыспалы осы шақтағы етістіктерді теріп жазыңыздар (Гт. 184 бет, №43 кесте).

Үлгі: таныс-а-ды.

80 - тапсырма. Мына етістіктерді болымсыз түрге қойыңыздар.

1. Танысу. 2. Сөйлеу. 3. Оқу. 4. Түсіну. 5. Үйрену. 6. Білу. 7. Айту. 8. Қуану. 9. Шешу.

81 - тапсырма. Мына сөйлемдерді сұраулы сөйлемдерге айналдырыңыздар.

Үлгі: Мен қазақша сөйлеймін. Сен қазақша сөйлейсің бе?

1. Надяның ұлты кәріс. 2. Сәния оқытушымен танысты. 3. Оның ұлты ұйғыр. 4. Саша ағылшынша аздап сөйлейді. 5. Петр қазақша жетік сөйлейді. 6. Диляра мектепте неміс тілін оқымады. 7. Біз отбасында орысша сөйлейміз. 8. Лариса оны түсінбеді. 9. Сен биыл француз тілін үйренесің.

82- тапсырма. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңыздар.

Үлгі: Айжан Сүндетқызы қазақ тілінің оқытушысы.

Кім қазақ тілінің оқытушысы?

1. Оның есімі Аяна. 2. Диляраның ұлты ұйғыр. 3. Ол қазақша сөйлемейді. 4. Оның ата-анасы ағылшынша түсінеді. 5. Ол мақалды қазақша жазады. 6. Сашаның отбасы немісше сөйлейді. 7. Оқытушы топпен танысады. 8. Оляның шешімі дұрыс. 9. Петр институттан келеді.

83 - тапсырма. Айтқан пікірді қостаманыздар.

Үлгі: Сауле топпен танысты. - Жоқ, Сауле топпен таныспады.

1. Ол қазақ тіліндегі кітаптарды оқиды. 2. Айжан қазақша жетік сөйлейді. 3. Петр қонақтармен танысты. 4. Саша мектепте ағылшынша оқыпты. 5. Менің отбасым ұйғырша сөйлейді. 6. Менің әке-шешем қазақша түсінеді. 8. Қоғамдық орында ол французша сөйлейді. 9. Оқытушы қазақ тілін үйретеді.

84 - тапсырма. Сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Я рада знакомству. 2. Маша в совершенстве говорит по-казахски. 3. Она изучала в школе узбекский язык. 4. Я немного говорю по-французски. 5. Саша понимает русский язык. 6. В семье Оли разговаривают по-уйгурски. 7. Она кореянка. 8. Знание языка - полезное дело. 9. Это - правильное решение.

85 - тапсырма. Мына мақалдардың орысша баламасын табыңыздар. Дәптерлеріңізге жазып, жаттап алыңыздар.

1. “Талаптанған тау қопарар.”

2. “Жеті түрлі ілім біл, жеті жұрттың тілін біл.”

86 - тапсырма. Мына жағдаяттар арқылы сөйлесіп үйреніңіздер.

1. Оқытушы сіздің қай тілде сөйлейтінізді анықтап жатыр.

Үлгі: -Надежда, сіз ағылшынша сөйлейсіз бе?

-Иә, мен ағылшынша сөйлеймін.

(Жоқ, мен қазақша сөйлеймін.)

1. Курстасыңыздан қандай тілдерді түсінетінін сұраңыз.

Үлгі: -Саша, сіз қазақша түсінесіз бе?

-Иә, мен қазақша түсінемін және сөйлеймін.

(Жоқ, мен қазақша түсінбеймін.)

2. Полилогты қайталап оқып шығыңыздар. Сосын кім қай тілдерде сөйлейтінін әңгімелеп беріңіздер.

3. Сіздің топта кім қай тілде сөйлейді? Әңгімелеңіз.

87 - тапсырма. Осы ребусты шешкенде талап туралы айтылатын халық мақалын оқисыздар.

.....

.....

.....

.....

.....

88 - тапсырма. Тиісті болымсыздық жұрнағын көп нүктенің орнына қойыңыздар.

1. Мен қазақ тілін оқы...дым. 2. Сен қазақ тілін оқы...дың. 3. Сіз ағылшын тілін түсін...йсіз. 4. Ол неміс тілін біл...йді. 5. Оқытушы топпен таныс...ды. 6. Ол кездесуге қуан...ды. 7. Біз отбасында французша сөйлес...йміз.

89- тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті сөзді қойыңыздар.

1. Мен қазақша ... сөйлеймін. (аздап, жақсы, нашар.) 2. Петр ағылшынша ... түсінеді. (аздап, жақсы, нашар.) 3. Олар ... еврейше сөйлеседі. (отбасында, қоғамдық орында, достарымен.)

Лингвоелтанулық түсініктеме

90- тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Абай және тіл мәдениеті

Мәдениетті адамның басты көрінісі- тіл мәдениетінің жоғары болуы, яғни, дұрыс сөйлеп, сауатты жаза білуі. Адамның сөйлеу мәнерінен, сөз қолданысынан, тіл мәдениетінен, оның кім, қандай кісі екенін аңғару қиын емес. Біздің бұл пікірімізге ұлы Абайдың «Сөзіне қарай кісіні ал, кісіге қарап сөз алма»,- дегені дәл келеді.

Абай- тілді ғажап өнер деп таныған, өзі сол өнерді аса жетік меңгеріп, жоғары бағалаған майталман ақын.

(Нығмет Ж.Н. Қазақ тілі хрестоматиясы. - Алматы, Білім., 2003-186)

10-11- сабақ

Ақылдасып пішкен тон келте болмас.

91- тапсырма. Мәтінді мұқият тындап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

1- Балалар топта кім жоқ? 2- Алена мен Саша жоқ. 3- Алеся да жоқ. 2- Алеся осында, ол жай кешігіп жатыр. 1- Жарайды, Алесяны белгілемей-ақ қояйын. Балалар, өткен тақырып бойынша маған сұрақтарыңыз бар ма? 4- Апай, сұрауға бола ма? 1- Сізді тындап тұрмын. 4- Айтыңызшы, біз қазақ тілін қалай үйренеміз. Менің грамматикадан білімім шамалы.. 5- Маған да сұрауға бола ма? 1- Сұраңыз. 5- Мектепте маған да грамматика қиындау болды. 6- Мен сөздерді түсінемін, бірақ сөйлей алмаймын. 1- Надя, онда сізде пассив сөздік қор. Оларды жандандыру керек. Сонда қазақша сөйлей аласыз. 6- Қалай жандандырамын? 1- Оларды тілдік қатынаста жиі қолдану керек. Тілдік тосқауылдардан қорықпау керек. 7- Апай, қазақ тілін қалай тез үйренуге болады? 6- Иә, қалай? 1- Біріншіден, сабақта тек қазақша сөйлеу керек. 7- Апай, біз қазақша әлі сөйлей алмаймыз ғой?	Ребята, кто отсутствует в группе? Отсутствуют Алена и Саша. И Алеся отсутствует. Алеся здесь, она просто задерживается. Ладно, Алесю не буду отмечать. Ребята, по пройденной теме у вас есть ко мне вопросы? Апай, можно спросить? Слушаю вас. Скажите пожалуйста, как мы будем изучать казахский язык. У меня слабое знание по грамматике. Можно и мне спросить? Спросите. В школе мне тоже трудно удавалась грамматика. Я понимаю слова, но говорить не могу. Надя, значит у Вас пассивный запас слов. Их нужно активизировать, тогда сможете говорить по-казахски. Как активизировать? Их нужно часто применять в общении. Не надо бояться языковых барьеров. Апай, как можно быстрее научится казахскому языку? Да, как? Во-первых, на занятиях должны говорить только по-казахски. Апай, мы ведь еще не умеем говорить по-казахски?
---	---

1- Екіншіден, Петр тілді меңгеруге тырысу керек. Тырыссаңыз, қазақша сөйлеп кетесіз. 8- Мен оған күмәнданамын. 1-Үшіншіден, тілді меңгеру үшін әрқайсында ынта болу керек. Ынта сіздерде бар. Мен оған күмәнданбаймын. Балалар, біз сабақтарда әр түрлі жаттығулар орындаймыз, көрініс қоямыз. Өлең айтамыз, сөзжұмбақ шешеміз. Ең бастысы, тілді қатынас құралы ретінде қолданып үйренеміз. Қорықпаған қамал алар деген.	Во-вторых, Петр, чтобы освоить язык, нужно старание. Будете стараться, заговорите по-казахски. Я в этом сомневаюсь. В-третьих, чтобы освоить язык, у каждого должно быть желание. Желание у Вас есть. Я в этом не сомневаюсь. Ребята, на занятиях мы будем выполнять различные упражнения, будем разыгрывать сцены. Будем петь, решать кроссворды. Самое главное, научимся использовать язык как средство общения. Говорят, смелость города берет.
--	--

92- тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1.Мақсат 2.Асығу - асық - асықпа 3.Меңгеру 4.Тырысу - тырысу керек 5.Күмәндану - күмәнданамын	6.Орындау 7.Көрініс 8.Сөзжұмбақ 9.Құрал 10. Үйрену
--	---

93 - тапсырма. Мына сөздерді шығыс септігіне қойып, дәптерге жазыңыздар (Г.т. 165бет, №12 кесте).

1. Грамматика. 2. Мектеп. 3. Шымкент. 4. Сабақ. 5. Таспа. 6. Жамбыл. 7. Отбасы. 8. Дос. 9. Қазақ тілі. 10. Рудный.

94 - тапсырма. Мына сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыздар. Олармен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Алғашқы сабақ. 2. Сөздік қор. 3. Тілдік қатынас. 4. Тілдік кемшілік. 5. Мемлекеттік дәреже. 6. Түрлі жаттығулар. 7. Қатынас құралы. 8. Тамаша ой. 9. Қызық ойын.

95 - тапсырма. Полилогтың ішінен жатыс септіктегі сөздерді теріп жазып, сөйлем құрастырыңыздар.

96 - тапсырма. Полилогтың ішінен табыс септіктегі сөздерді теріп жазып, олармен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

97 - тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударып, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Можно войти? 2. Можно спросить? 3. Разрешите сесть?
4. Разрешите сказать. 5. Разрешите писать? 6. Освоить язык.
7. Говорить по-казахски. 8. Идти в институт.

98- тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Топта кім жоқ? 2. Алесяның ұлты қазақ па? 3. Надя қазақша сөйлей ме? 4. Кешіріңіз, сұрауға рұқсат па? 5. Сөзіңізді бөлгеніме кешіріңіз, айтуға рұқсат па? 6. Мына сөздерді түсінесіз бе? 7. Қазақ тілін қалай тез үйренуге болады? 8. Сабақтан неге кешіктіңіз? 9. Мына мәтінді тыңдайсыз ба?

99- тапсырма. Сұхбатты рөлге бөліп оқыңыздар. Өтінішті, кешірімді дауыс ырғағымен бере біліңіздер.

1. - Кіруге рұқсат па?
 - Иә, кіріңіз.
 - Кешігіп қалғаныма кешірім сұраймын.
 - Оқасы жоқ, енді кешікпе.
2. - Кешіріңіз, Сіз тым жылдам сөйлейсіз.
 - Жарайды. Енді түсінікті ме?
 - Иә, түсінікті. Тек соңғы сөзді қайталаңызшы.
3. - Сіз қазақша түсінесіз бе?
 - Аздап.
 - Рақым етіңіз, мына сөзді аударып беріңізші.
 - Ықыласпен.
 - Пейіліңізге рахмет.
4. - Мазалағаныма кешірім өтінемін. Өтуге рұқсат па?
 - Өтіңіз.
 - Рахмет.
5. - Шығуға рұқсат па?
 - Иә, рұқсат.
6. - Күттіріп қойғаныма кешірім өтінемін.
 - Оқасы жоқ.

100- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, аударыңыздар.

Бүгін топта Алена мен Саша жоқ. Алеся кешігіп жатыр. Оқытушы оны белгілемеді. Петр Айжан Сүндетқызына сұрақ қойды. Ол “Қазақ тілін қалай үйренеміз” - деп сұрады. Петр мен Алексейдің грамматикадан білімі шамалы. Ал Надя қазақша сөздерді түсінеді, бірақ сөйлей алмайды. Онда пассив сөздік қор. Айжан Сүндетқызының айтуынша, бұл сөздерді тілдік қатынаста жиі қолдану керек. Біріншіден, сабақта тек қазақша сөйлеу керек. Екіншіден, тілді меңгеруге тырысу керек. Үшіншіден, ынта болу керек. Сонда тілді тез меңгеруге болады. Алексей оған күмәнданады. Айжан Сүндетқызы студенттерге: “Сабақта әр түрлі жаттығуларды орындаймыз, көрініс қоямыз” - деді.

101- тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Бүгін топта кім жоқ? 2. Кім кешігіп жатыр? 3. Кім оны белгілемеді? 4. Петр кімге сұрақ қойды? 5. Ол не туралы сұрады? 6. Петр мен Алексейдің неден білімі шамалы? 7. Кім қазақша сөздерді түсінеді, бірақ сөйлей алмайды? 8. Оқытушының айтуынша, бұл сөздерді тілдік қатынаста жиі қолдану керек пе? 9. Екіншіден, неге тырысу керек? 10. Үшіншіден, не болу керек? 11. Айжан Сүндетқызы студенттерге не деді?

102- тапсырма. Жакшанының ішіндегі сөздерді қазақ тіліне аударып, сөйлемдерді дәптерге жазып алыңыздар.

1. Бүгін (в группе) Алена мен Саша жоқ. 2. Алеся (опаздывает). 3. Айжан Сүндетқызы, (можно спросить)? 4. Айтыңызшы, біз (казахский язык) қалай үйренеміз? 5. Менің (по грамматике) білімім шамалы. 6. Мен (слова) түсінемін. 7. Үшіншіден, (желание) болу керек. 8. Сабақта тек қазақша (надо разговаривать). 9. Тілді меңгеруге (надо стараться).

103- тапсырма. Сөйлемді қажетті етістіктерді қолдана отырып, аяқтаңыздар.

1. Сабақта тек қазақша 2. Сөзіңізді бөлгеніме 3. Тырыссаңыз, қазақша 4. Тілді меңгеруге 6. Қазақ тілі сабағында тек

104- тапсырма. Мына сұрақтарға алдымен келісіңіздер, сосын келіспейсіздер.

Үлгі: Бұл мәселені тез шешеміз бе? Иә, бұл мәселені тез шешеміз. Жоқ, бұл мәселені тез шешпейміз.

1. Сөздердің айтылуын үйренеміз бе? 2. Таспадан мәтіндерді тыңдаймыз ба? 3. Мәтіндерді оқып, аударамыз ба? 4. Әр түрлі жаттығулар орындаймыз ба? 5. Сабақта көрініс ойнаймыз ба? 6. Өлең айтып, сөзжұмбақ шешеміз бе? 7. Тілді қатынас құралы ретінде қолданып үйренеміз бе? 8. Қазақ тілін үйренгің келе ме?

105 - тапсырма. Мына етістіктерді бұйрық райдың I, II жағына жекеше түрге қойыңыздар (Г.т. 181 бет, № 37 кесте).

Үлгі: бару - барайын - бар.

1. Белгілеу. 2. Тыңдау. 3. Сұрау. 4. Үйрену. 5. Сөйлеу. 6. Түсіну. 7. Қорықпау. 8. Түсіндіру. 9. Кешіру. 10. Меңгеру.

106 - тапсырма. Мына сөз тіркестерін ауыспалы осы шақта III жақта жіктеңіздер.

Үлгі: мәтінді тыңдау.

Мен мәтінді тыңдаймын.	Біз мәтінді тыңдаймыз
Сен мәтінді тыңдайсың.	Сендер мәтінді тыңдайсыздар
Сіз мәтінді тыңдайсыз.	Сіздер мәтінді тыңдайсыздар
Ол мәтінді тыңдайды.	Олар мәтінді тыңдайды.

1. Тілді үйрену. 2. Сөздерді түсіну. 3. Сөзді активтендіру. 4. Міндет қою. 5. Мәселені шешу. 6. Мәтінді аудару. 7. Сұхбатты тыңдау. 8. Жаттығу орындау. 9. Дұрыс айту.

107- тапсырма. Мына өлеңді мәнерлеп оқып, жаттап алыңыздар.

Кел, балалар, оқылық!	Давайте, дети учиться!
Оқығанды көңілге	В памяти вашей пусть
Ықыласпен тоқылық.	Знаний запас сохранится,
Оқысаңыз, балалар,	Ученые дадут вам счастье,
Шамнан шырақ жағылар.	Оно озарит как свет
Тілегенің алдыңнан	Каждое ваше желание,
Іздемей- ақ табылар.	Яркий оставит след.

Ы.Алтынсарин

108 - тапсырма. Мына жағдаяттарды қолданып, диалог құрастырыңыздар.

1. Оқытушы топта кім жоқ екенін сұрады, Сіздің жауабыңыз.

Үлгі: - Топта кім жоқ?

- Топта Алена жоқ.

(Топта барлығы. Алексей кешігіп жатыр.)

2. Оқытушы сіздерді не қызықтыратынын сұрады. Сіздің жауабыңыз.

Үлгі: - Балалар, Сіздерге не ұнайды?

- Таспадан мәтін тыңдайық.

(Мәтіндерді аударайық. Жаттығуларды орындайық.)

2. Курстасыңыз сізден қазақ тілі сабағында не істейсіздер деп сұрады. Сіздің жауабыңыз.

Үлгі: - Қазақ тілі сабағында не істейсіздер?

- Сұхбат тыңдаймыз.

(Көрініс ойнаймыз, өлең айтамыз, сөзжұмбақ шешеміз, жаттығулар жазамыз.)

109- тапсырма. Сабақта оқытушы мен студенттер арасында қандай әңгіме болды? Өз сөздеріңізбен айтып беріңіздер.

110-тапсырма. Мына мақалдың орыс тіліндегі баламасын айтыңыздар. Мақалды қолданып, тіл үйрену жайын әңгімелеңіздер. Қорықпаған қамал алар.

111-тапсырма. Мына ребусты дұрыс шешсе, оқу-білім туралы айтылған халық нақылын

.....

.....

.....

.....

.....

112- тапсырма. Мына сөздерді 3 жақта жекеше және көпше түрде жіктеніздер (Г.т. 162 бет, №6 кесте).

1.Есім. 2.Ұлт. 3. Сабақ. 4. Аты-жөні. 5.Әке. 6. Шеше. 7.Отбасы.

113-тапсырма. Етістіктерді алдымен ауыспалы осы шаққа қойып, жекеше түрде жіктеніздер

Үлгі: бару - барамын - барасың - барасыз - барады

1. Сөйлеу. 2. Келу. 3. Түсіну. 4. Оқу. 5. Үйрену. 6.Айту. 7. Меңгеру. 8. Тырысу. 9.Шешу. 10. Ұйымдастыру. 11. Жүргізу. 12. Тыңдау. 13. Жазу. 14. Орындау. 15. Ойлау.

114- тапсырма. Жоғарыда берілген етістіктерді болымсыз түрге қойыңыздар.

115- тапсырма. Мәтін мазмұнына сүйене отырып, сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Айжан Сүндетқызы ... жұмысқа орналасты. 2. Сабақтың басында ол топпен ... 3. Ни Алексей ... келген. 4. Оның ұлты ... 5. Ол ... шамалы сөйлейді, ал ... сөйлемейді. 6. Ибрагимов Дияраның ұлты 7. Ол ... жақсы сөйлейді. 8. Оның ата-анасы да қазақша ... 9. Петр Жмутский осы 10. Оның ұлты , ... тілдерін жетік біледі. 11. Олар отбасында , қоғамдық орында ... сөйлейді. 12. Петр ... аздап біледі. 13. Оля мен Надя қазақ тілін 14. Олар биыл ... үйренеді. 15. Студенттер сабақта көрініс , өлең ... , сөзжұмбақ ... , жаттығу ..., мәтін ...

116- тапсырма. Мәтіннен изафеттік формадағы сөз тіркесін теріп жазыңыздар.

117- тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті жалғауды жазыңыздар.

1. Кіру... бола ма? 2. Ол институт... оқу... келді. 3. Жазу... бола ма? 4. Сұрау... бола ма? 5. Айту... бола ма? 6. Үйрену... бола ма? 7. Жүргізу... бола ма? 8. Белгілеу... бола ма? 9. Қою... бола ма?

118- тапсырма. Сұраққа алдымен келісініздер, сосын келіспеніздер.

Үлгі: Сіздің есіміңіз Надя ма? Иә, менің есімім Надя. Жоқ, менің есімім Надя емес, Алена.

1. Сіз қазақ тілінің оқытушысысыз ба? 2. Сіз Қостанайдансыз ба? 3. Қазақша сөйлейсіз бе? 4. Орысша түсінесіз бе? 5. Сіздің ұлтыңыз кәріс пе? 6. Бұл Иванова ма? 7. Сіз Әсетсіз бе? 8. Олар қазақ тілін оқыды ма? 9. Отбасыңызда украинша сөйлейсіз бе? 10. Туыстарың арасында французша сөйлейсің бе? 11. Биыл қазақ тілін үйренесің бе? 12. Кіруге рұқсат па? 13. Үйден шығуға рұқсат па? 14. Жазуға рұқсат па? 15. Орнымнан тұруға рұқсат па? 16. Тапсырманы орындауға рұқсат па? 17. Топта Саша жоқ па? 18. Маған сұрағыңыз бар ма? 19. Сөздерді тілдік қатынаста жиі қолдану керек пе? 20. Сабақ қызықты ма?

119- тапсырма. Берілген сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Оқытушысы, қазақ тілінің, менің, апам.
2. Сашаның, Алексей, Алматыдан, досы.
3. Ата-анасы, Дияраның, сөйлейді, қазақша.
4. Досым, Максимнің, ұлты, менің, орыс.

5. Жетік, сөйлейді, Алеся, орыс, тілдерінде, қазақ, ағылшын.
6. Аз, қазақ тілін, оқыдық, біз мектепте.
7. Ол, сондықтан, сөйлей, қазақша, алмайды.
8. Бірақ, түсінемін, сөйлей алмаймын, сөздерді, мен.
9. Сабақта, сөйлейміз, қазақша, біз.
10. Жаттығулар, ойнаймыз, сөзжұмбақ, орындаймыз, көрініс, шешеміз, сабақта.
11. Қатынас, оқимыз, тілді, ең бастысы, ретінде, құралы.

120- тапсырма. Берілген сөздерді шығыс, барыс, жатыс, ілік септіктеріне қойып, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Астана. 2. Алматы. 3. Қапшағай. 4. Қостанай. 5. Тіл. 6. Студент.
7. Ұлт. 8. Надя. 9. Саша. 10. Максим. 11. Алексей. 12. Ол. 13. Мен.
14. Сен. 15. Сіз. 16. Біз. 17. Сендер. 18. Олар. 19. Сабақ. 20. Оқытушы.

121- тапсырма. Мәтіннен келесі сұрақтарға жауап беретін сөздерді теріп алып, бағанаға бөліп жазыңыздар.

- Үлгі: 1. кім? 2. не? 3. не істеді? 4. не істейді?
Надя сабақ орналасты сөйлейді

122- тапсырма. Мына жағдаяттар бойынша ойнаңыздар.

1. 102 топ туралы не білгеніңізді досыңызға әңгімелеңіз.
2. Өзіңіздің немесе досыңыздың тобы жайында әңгімелеп беріңіз.
3. Бірінші (екінші, үшінші) сабақтарда оқытушы мен студенттер арасында қандай әңгіме болды. Көріністі ойнаңыздар.

Лингвоелтанулық түсініктеме

123- тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

- Ақыл-адамды аздырмайтын ем, білім-таусылмайтын кен,
Адамның басшысы – ақыл, жетекшісі талап.
Шолғыншысы – ой, жолдасы кәсіп.
Қорғаны-сабыр, қорғаушысы – мінез. (Саққұлақ шешеннің нақылдары).
/ Билер сөзі. Алматы, 1992.-117б/

**3 – модуль Отбасы - шағын мемлекет.
12- сабақ. Отбасың - қорғаның.**

124- тапсырма. Сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

Сабақтан кейін Петр достарын үйіне қонаққа шақырды. Оларды Петрдың шешесі Надежда Яковлевна қарсы алды.

Барлығы - Сәлеметсіз бе? 1- Н.Я.-Сәлеметсіздер ме? Төрлетіңіздер. 2-Апа, танысып қойыңыз. Менің достарым - Максим, Александр және Алексей. Ал мынау менің жанымдағы сұлу қыз - Лариса деген жолдасым. Мына кісі - менің анам Надежда Яковлевна. 3-Надежда Яковлевна, танысқанымызға қуаныштымыз. Мына раушан гүлдері сізге. 1- О-о, қандай әдемі гүлдер! Рахмет. Келгендеріңіз қандай жақсы болды. Қонақ бөлмеге өтіп, жайғасыңыздар. Өз үйлеріңіздей сезініңіздер.	Здравствуйте. Здравствуйте. Проходите. Мама, знакомьтесь. Мои друзья - Максим, Александр и Алексей. А красивая девушка, которая стоит рядом со мной, подруга по имени Лариса. Моя мать - Надежда Яковлевна. Надежда Яковлевна, мы рады знакомству. Эти розы для вас. О-о, какие красивые цветы! Спасибо. Как хорошо, что вы пришли. Проходите в гостиную, располагайтесь. Чувствуйте себя как дома.
---	---

125-тапсырма. Мына сөздерді сөздікке жазып, жаттаңыздар.

1. Төрлетіңіз 2.Жаны, жанында, жанындағы 3.Ол-олар-оның 4.Сыйлау 5.Олардың 6.Кісі (адам)-кісілер	7.Жайғасу-жайғасыңыздар 8.Сұлу 9.Өз үйлеріңіздей 10.Сезіну-сезініңіздер 11.Келу-келгендеріңіз-келгенше 12.Өту-өтіңіз
---	---

126- тапсырма. Берілген сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

1. Достар. 2. Өту. 3. Қыз. 4. Сұлу. 5. Жайғасу. 6. Сезіну. 7. Гүлдер. 8. Бөлме.

127- тапсырма. Мына сөздерді шығыс және барыс септіктеріне қойыңыздар.

1. Үй. 2. Бөлме. 3. Гүл. 4. Жолдас. 5. Шешесі. 6. Аня. 7. Мен. 8. Сен. 9. Ол.

128- тапсырма. Мына етістіктерді жекеше және көпше түрде 3 жақта жіктеңіздер.

Үлгі: келу -	Мен келемін	Біз келеміз
	Сен келесің	Сендер келесіндер
	Сіз келесіз	Сіздер келесіңдер
	Ол келеді	Олар келеді

1. Жайғасу. 2. Сезу. 3. Өту. 4. Танысу. 5. Қарсы алу. 6. Шақыру. 7. Тыңдау. 8. Ойнау.

129- тапсырма. Мына сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Это мои друзья. 2. Их встретила Надежда Яковлевна. 3. Петр пригласил в гости. 4. Они подарили розы. 5. Хорошо, что вы пришли. 6. Проходите в гостиную. 7. Чувствуй-те себя как дома. 8. Я рада знакомству. 9. Цветы очень красивые.

130- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, аударыңыздар.

Сабақтан кейін Петр достарын үйіне қонаққа шақырды. Оларды Петрдың шешесі Надежда Яковлевна қарсы алды. Петр шешесін достарымен таныстырды. Петрдың анасына достары раушан гүлін сыйлады. Гүлдер қандай әдемі! Надежда Яковлевна өте қуанды. Ол балаларды қонақ бөлмеге өткізді. Балаларға: “Өз үйлеріңіздей сезініңіздер” - деді.

131- тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Сабақтан кейін Петр кімді қонаққа шақырды? 2. Оларды кім қарсы алды? 3. Петр кімді достарымен таныстырды? 4. Петрдың анасына достары не сыйлады? 5. Надежда Яковлевна кімдерді қонақ бөлмеге өткізді? 6. Ол балаларға не деді?

132- тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақ тіліне аударып, сөйлемдерді дәптерлеріңізге көшіріңіздер.

1. Петр (друзей) үйіне қонаққа шақырды. 2. (Их) Петрдің шешесі қарсы алды. 3. Менің жанымдағы (красивая девушка) - Лариса. 4. Сәлеметсіздер ме, (проходите). 5. Сізбен танысканымызға (рады). 6. Мына (розы) Сізге сыйлаймыз. 7. О-о, гүлдер қандай (красивые). 8. Қонақ бөлмеге өтіп, (располагайтесь). 9. (Как дома) сезініңіздер.

133- тапсырма. Мына сөйлемдерді сұраулы сөйлемдерге айналдырыңыздар.

1. Петр достарын қонаққа шақырды. 2. Надежда Яковлевна Петрдың достарын қарсы алды. 3. Петр достарын анасымен таныстырды. 4. Мынау Петрдың досы - Алексей. 5. Ал мына сұлу қыз - Лариса. 6. Надежда Яковлевна балалардың келгеніне қуанды. 7. Балалар қонақ бөлмеге өтіп, жайғасты.

134- тапсырма. Жақшаның ішіндегі етістіктерді жедел өткен шаққа қойыңыздар (Г.т. 186 бет, №47 кесте).

1. Біз қонақ бөлмеге (өту). 2. Балалар кабинетке (жайғасу). 3. Олардың келгендері жақсы (болу). 4. Петр достарын әкесімен (таныстыру). 5. Мен Петрды үйге (шақыру). 6. Сені үйде әжең қарсы (алу). 7. Әжең бізді қонақ үйге (өткізу). 8. Ол өзін нашар (сезіну). 9. Бұл кітапты маған (сыйлау).

135- тапсырма. Мына мақалдардың орыс тіліндегі баламасын табыңыздар. Жаттап алыңыздар.

1. Әке - асқар тау. 2. Ана - етегіндегі бұлақ.

136- тапсырма. Мына жағдаяттар арқылы сөйлесіп үйреніңіздер.

1. Әкеңізді (апаңызды) достарыңызбен таныстырыңыз.

Үлгі: - Апа, танысыңыз, менің достарым

- Надежда Яковлевна, Петрдың апасымын, танысқанымға қуаныштымын.

2. Келген қонақты төрге шақырыңыз.

Үлгі: - Сәлеметсіз бе?

- Сәлеметсіз бе? Төрлетіңіз. Жақсы келдіңіз.

13 - сабақ

Қонақ бөлмеде

137 - тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлдерге бөліп ойнаңыздар.

1- О, қандай кең, жарық бөлме! Өзімді жұмаққа кіргендей сезінемін. 2- Қандай әдемі гүлдер. Құлпырып, үйдің сәнін келтіріп тұр. 1- Петр, сенің анаң биолог па? 3- Жоқ, ол әртіс. Біз бәріміз гүлдерді жаксы көреміз. 1- Иә, сіздің үйде бәрі үлкен талғаммен қойылған. Артық ештеңе жоқ. 3- Лариса, мына креслоға отыр. 1- Қандай қолайлы, кең кресло. 3- Сонымен, достар музыка қояйын ба, әлде теледидарды қосайын ба? 4- Қазір футбол сайысы болып жатыр. 5- Әрине, футбол қарайық. 1- Ал менің музыка тыңдағым келеді. 3- Жарайды, Лариса, жүр. Біз екеуміз музыка тыңдайық, ал жігіттер мұнда футбол қарасын.	О, какая просторная, светлая комната! Я себя чувствую, как в раю. Какие красивые цветы. Они придают квартире уют. Петр, мама твоя биолог? Нет, она актриса. Мы все любим цветы. Да, у вас все обставлено с большим вкусом. Ничего лишнего. Лариса, садись на это кресло. Какое удобное широкое кресло. Итак, друзья поставит музыка или включить телевизор? Сейчас идет футбольный матч. Конечно, давайте смотреть футбол. А я хочу слушать музыку. Ладно, Лариса, пошли. Мы вдвоем будем слушать музыку, а ребята пусть смотрят футбол здесь.
---	---

138- тапсырма. Мына сөздерді сөздікке жазып, жаттаңыздар.

1. Жұмақ-жұмақтағыдай 2. Өзім-өзімді 3. Өсімдік-өсу-өседі 4. Құлпыру-құлпырып тұр 5. Сән - сәнді - сәнін келтіру 6. Талғам	7. Қолайлы 8. Қою-қойсаңшы 9. Тыңдау-тыңдаймыз 10. Әлде 11. Теледидар 12. Қарау-қараймыз
--	--

139- тапсырма. Берілген сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

1. Сәнді. 2. Өсімдік. 3. Талғам. 4. Қолайлы. 5. Қосу. 6. Тыңдау. 7. Теледидар. 8. Музыка. 9. Бөлме.

140- тапсырма. Сөйлеу үлгілерін мұқият тыңдап , сәйкестендіріңіздер.

1.Өзімді жұмаққа кіргендей сезінемін! 2.Бәрі үлкен талғаммен қойылған. 3.Артық ештеңе жоқ. 4.Қандай қолайлы кең кресло. 5.Футбол қарайық. 6.Музыка тыңдайық.	Все обставлено с большим вкусом. Давайте посмотрим футбол! Давайте послушаем музыку. Ничего лишнего. Чувствую себя, как в раю. Какое удобное широкое кресло.
---	---

141- тапсырма. Полилогтың ішінен I жақ бұйрық райда тұрған етістікті теріп жазыңыздар (Г.т. 181 бет, №37 кесте).

Үлгі: жаз+а+йын (-йық)

142- тапсырма. Мына сөйлемдерді сұраулы сөйлемге айналдырыңыздар.

- 1.Бөлме жарық, кең. 2. Өсімдіктер әдемі, құлпырып тұр.
3. Петрдың шешесі әртіс. 4. Бұл үйде бәрі үлкен талғаммен қойылған.
5. Біз футбол сайысын қарадық. 6. Сендер музыка тындадыңдар.
7. Лариса Петрдың бөлмесіне кетті. 8. Мына кресло қолайлы, кең.
9. Олар өсімдіктерді жақсы көреді.

143- тапсырма. Қонақ бөлмені сипаттап, келесі мәтін мазмұнымен салыстырыңыздар.

144- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, орыс тіліне аударыңыздар.

Надежда Яковлевна балаларды қонақ бөлмеге өткізді. О, қандай кең, жарық бөлме! Өзіңді жұмаққа кіргендей сезінесің. Қандай әдемі өсімдіктер! Құлпырып, үйдің сәнін келтіріп тұр. Бөлмеде бұрышта теледидар тұр, диван, екі үлкен кресло бар. Кресло өте қолайлы, кең. Бөлмеде бәрі үлкен талғаммен қойылған. Артық ештеңе жоқ.

Теледидарда қазір футбол жүріп жатыр. Максим мен Алексей футбол қарайды. Петр мен Лариса музыка тыңдайды.

145- тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Кім балаларды қонақ бөлмеге өткізді? 2. Қонақ бөлме қандай?
3. Онда не бар? 4. Бөлмедегі заттар қалай қойылған? 5. Теледидарда қазір не жүріп жатыр? 6. Алексей мен Максим не істейді? 7. Петр мен Лариса не істейді?

146- тапсырма. Мына сөйлемдерді толықтырып жазыңыздар.

1. Надежда Яковлевна балаларды ... өткізді. 2. Өзіңді ... кіргендей сезінесің. 3. Өсімдіктер ... сәнін келтіріп тұр. 4. Бөлмеде ... көгілдір экран тұр. 5. Бөлмеде бәрі ... қойылған. 6. Теледидарда қазір ... жүріп жатыр. 7. Максим мен Алексей ... қарайды. 8. Петр мен Лариса ... тыңдайды. 9. Бөлмеде тағы ..., екі үлкен ... бар.

147- тапсырма. Орыс тілінде берілген сөздерді қазақ тіліне аударып, жақшаны ашыңыздар.

1. Петрдың шешесі (ребят) қонақ бөлмеге өткізді. 2. О, қандай кең, жарық (комната). 3. Өзімді жұмаққа кіргендей (чувствую). 4. Қандай әдемі (растения)! 5. (Они красивые), үйдің сәнін келтіріп тұр. 6. (В комнате) бәрі үлкен талғаммен қойылған. 7. Қазір (по телевизору) футбол жүріп жатыр. 8. Кресло өте (удобное, широкое). 9. (Петр и Лариса) музыка тыңдайды.

148-тапсырма. Мына сөздерге қарама-қарсы мағынадағы сөздерді тауып жазыңыздар.

1. Кең. 2. Жарық. 3. Әдемі. 4. Тұр. 5. Бар. 6. Үлкен. 7. Қолайлы. 8. Келу. 9. Қосу.

149- тапсырма. Мына пікірлермен келіспеніздер.

Үлгі: Петр - бизнесмен.

Жоқ, қателесесің. Петр - студент.

1. Мына бөлме өте тар. 2. Бөлмедегі өсімдіктер өте нашар. 3. Петрдың шешесі биолог. 4. Бөлмедегі жиһаздар талғамсыз қойылған. 5. Қонақ бөлмедегі кресло қолайсыз, кішкентай. 6. Лариса футбол қарап отыр. 7. Максим музыка тыңдайды.

150-тапсырма. Мына сөздермен сөз тіркестерін құрастырыңыздар.

1. Бөлме. 2. Өсімдіктер. 3. Үй. 4. Теледидар. 5. Кресло. 6. Музыка. 7. Достар.

151- тапсырма. Мына етістіктерді жедел өткен шакқа қойып көшіріңіздер.

1. Өткізу. 2. Кіру. 3. Сезіну. 4. Тұр. 5. Бар. 6. Қойылу. 7. Тыңдау. 8. Қарау. 9. Көру.

152- тапсырма. Мына сұрақтарға алдымен келісіп жауап беріңіздер. Сосын келіспеніздер.

Үлгі: Петрдың шешесі оқытушы ма? Иә, Петрдың шешесі оқытушы. Жоқ, Петрдың шешесі оқытушы емес, әртіс.

1. Надежда Яковлевна балаларды ас үйге шақырды ма? 2. Балалар теледидар қарады ма? 3. Қазір футбол сайысы жүріп жатыр ма? 4. Максим Петрдың ағасы ма? 5. Бөлмеде кітап шкафы тұр ма? 6. Алексей өсімдіктерді жақсы көре ме? 7. Петр теледидарды қосты ма?

153-тапсырма. Досыңыздың үйінің қонақ бөлмесі жайында оның өзімен (курстасыңызбен) сөйлесіңіз.

154- тапсырма. Өз үйіңіздің қонақ бөлмесін сипаттаңыздар.

14-15- сабақ

Отбасыммен таныстырайын

155- тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

1-Балалар, ата-аналарыңыз, бауырларыңыз туралы айтып отырыңыздар. 2 -Менің шешем бұдан екі жыл бұрын қайтыс болған. Әкем бар, ол әскери адам. Айтқандай, сіздер құрдассыздар. Ол да елуде. Үлкен ағам Владимир - инженер. Жасы жиырма алтыда, ол бойдақ. 3 -Біз шешем екеуміз тұрамыз. Шешем дәрігер. Ол Сізден он бір жас кіші. Әкемнің мамандығы ғалым-агроном, бірақ қазір шағын бизнеспен айналысады. Әкемнің басқа отбасы бар. Біз олармен араласып тұрамыз. Менің өгей шешемнен туған інім бар. Аты Саша, ол он үште, оқушы. 4 -Менің әке-шешем Алексейдің шешесімен құрдас екен. Олар да отыз тоғыз жаста. Шешемнің есімі Лариса, ол оқытушы. Ал әкемнің есімі Петр, ол тергеуші. Үлкен әпкем бар. Ол менен екі жас үлкен. Қазір тұрмыста. Өзі де, күйеуі де - Саша. Олар Астанада тұрады. Әпкем - сатушы, жездем - жүргізуші.	Ребята, расскажите о своих родителях, о ваших братьях и сестрах. Мама моя скончалась. Уже два года. У меня есть отец, он - военный. Кстати, вы ровесники. Ему тоже 50. Старший брат Владимир - инженер. Ему 26 лет, он холост. Мы живем с мамой вдвоем. Мама моя - врач. Она на одиннадцать лет младше Вас. Отец по профессии ученый-агроном, но сейчас занимается малым бизнесом. У него другая семья. Мы с ним общаемся. У меня есть сводный брат. Его зовут Саша, ему тринадцать лет, ученик. Мои родители ровесники мамы Алексея. Им тоже по 39. Маму зовут Лариса, она преподаватель, а отец - следователь. Старшая сестра на 2 года старше меня. Сейчас замужем. Она сама и ее муж тоже - Саша. Они тоже живут в Астане. Сестра - продавец, Саша-водитель.
---	--

5 -Александр, біз сенімен көптен араласамыз, бірақ сен туралы аз білеміз. Жақын танысатын кезіміз келді-ау деймін. Отбасың туралы ештеңе айтпадың ғой. 6 -Бүгін қазақ тілі сабағында “Менің отбасым” деген шағын әңгіме құрдық. Соны оқып берейін, бұл әрі маған сынақ болсын (әңгімесін оқып береді). 4 -Александр, құрған әңгімен жаман емес. Енді жазғанды қазақша ауызша айтып үйрен. 1 -Иә, “Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі ілім біл” - деген. Бірнеше тіл білу қай- қайсыңа да артық емес. 2 -Біз де солай ойлаймыз.	Александр, мы общаемся с тобой давно, но про тебя ничего не знаем. Настало время ближе познакомиться. Про свою семью ты ничего не говоришь. Сегодня на занятии казахского языка, мы составили небольшой рассказ “Моя семья”. Давайте я вам его прочитаю. Это будет для меня как своеобразная экзаменовка (читает рассказ). Александр составил неплохой рассказ. Теперь тебе необходимо научиться рассказывать на казахском языке. Да, знание нескольких языков каждому из вас не помешает. Мы тоже так думаем.
---	---

156- тапсырма. Мына сөздерді сөздікке жазып, жаттандызыр.

1.Бөлек-бөлек тұрады 2.Ең 3.Мүмкін 4.Қайтыс болған 5.Араласу 6.Өгей-өгей іні 7.Тұрмыс-тұрмыста-тұрмыс құру Қиын-қиындау 9.Бойдақ	10.Бірнеше 11.Айналысу 12.Артық-артық емес 13.Кез келді 14.Шағын 15.Әңгіме 16.Құру 17.Сынақ 18.Ойлау-ойлаймыз
---	--

157- тапсырма.Сөйлеу үлгілерін мұқият тындап, сәйкестендіріңіздер.

1.Қарындасым он үште 2.Мен жиырмадамын 3.Ағам үйленген 4.Апам тұрмыста 5.Олар құрдас 6.Сәкен Әлиямен құрдас 7.Сәкен Әлиядан үлкен (кіші) 8.Сәкен Әлиядан үш жас кіші 9.Шешем дәрігер 10.Оның мамандығы инженер	Мне двадцать лет Брат женатый Они ровесники Его профессия – инженер Сәкен младше Алии на три года Мать врач Сестренке тринадцать лет Сәкен ровесник Алии Сестра замужем Сәкен (младше) старше Алии
--	--

158- тапсырма. Берілген сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

1. Дәрігер. 2. Әскери. 3. Бизнес. 4. Отбасы. 5. Шағын. 6. Мамандық. 7. Өгей.

159- тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Ученый агроном. 2. Малый бизнес. 3. Сводный брат. 4. Старшая сестра. 5. Моя семья. 6. Младший брат. 7. Десять лет. 8. Прошло два года. 9. Старше на 3 года.

160- тапсырма. Мына сөздерді үш жақта жіктеңіздер.

Үлгі: Менің інім	Біздің ініміз
Сенің інің	Сендердің інілерің
Сіздің ініңіз	Сіздердің інілеріңіз
Оның інісі	Олардың інілері

1. Шеше. 2. Мамандық. 3. Әпке. 4. Жезде. 5. Аға. 6. Жас. 7. Кұрдас.

161- тапсырма. Мына сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Аня, расскажите о своем друге. 2. Лена с Сашей ровесники. 3. Брат на год старше меня. 4. Аня на три года младше Тани. 5. Мама занимается малым бизнесом. 6. Отец ученый физик. 7. Сергей не женат, ему 25 лет. 8. Сестра его замужем, ей 33 года.

162- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын айтыңыздар.

Надежда Яковлевна балалардан бауырлары, ата-аналары туралы сұрады.

Максимнің анасы қайтыс болған. Екі жыл болыпты. Әкесі бар. Ол әскери адам. Айтқандай, ол Надежда Яковлевнамен құрдас. Ол да елуде. Үлкен ағасы Владимир, инженер. Жасы жиырма алтыда, бірақ әлі бойдақ.

Алексей шешесімен бірге тұрады. Шешесі дәрігер. Ол Надежда Яковлевнадан он бір жас кіші. Әкесі ғалым-агроном. Бірақ қазір шағын бизнеспен айналысады. Әкесінің басқа отбасы бар. Олармен араласып тұрады. Өгей шешесінен туған інісінің аты Саша, ол он үште, оқушы.

Ларисаның әке-шешесі Алексейдің шешесімен құрдас. Олар да отыз тоғыз жаста. Шешесінің есімі Лариса, ол оқытушы. Әкесінің есімі Петр, ол тергеуші. Үлкен әпкесі екі жас үлкен. Қазір тұрмыста. Өзі де, күйеуі де - Саша. Олар да Астанада тұрады. Әпкесі - сатушы, жездесі - жүргізуші.

Петр Александрға: “Отбасың туралы ештеңе айтпадың ғой,” - деген. Александр қазақ тілі сабағында “Менің отбасым” деген шағын әңгіме құрыпты. Ол соны оқып берді. Құрған әңгімесі жаман емес. Енді жазғанын қазақша ауызша мазмұндап үйрену керек. “Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі ілім біл” - деген. Бірнеше тіл білген, ешкімге де артық емес. Бәрі де солай ойлайды.

163- тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Надежда Яковлевна дастархан басында балалардан не туралы сұрады? 2. Максимнің отбасында кімдер бар? 3. Алексей отбасы туралы не деді? 4. Ларисаның әке-шешесі кімдер? 5. Александр қандай тақырыпқа әңгіме құрыпты?

164- тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударып, жазыңыздар.

1. Двадцать пять лет. 2. За столом. 3. Твоя семья. 4. Заниматься бизнесом. 5. Составить рассказ. 6. Умение рассказывать. 7. Несколько языков. 8. Старше меня. 9. Младше на 5 лет.

165- тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақ тіліне аударып, сөйлемдерді көшіріңіздер.

1. Шешем (за столом) балалардан ата-аналары туралы сұрады. 2. Максимнің (мать) қайтыс болған. 3. (Старший брат) Владимир, инженер. 4. Ол қазір шағын бизнеспен (занимается). 5. Ларисаның шешесі (тридцать девять) жаста. 6. Сенің (сестра) Астанада тұрады. 7. Александр (на уроке казахского языка) шағын әңгіме құрыпты. 8. Оның әкесі (следователь). 9. (Знание языков) ешкімге де артық емес.

166- тапсырма. Сан есімдерді жатыс септікке қойып, олармен сөйлем құрастырыңыздар (Г.т. 172-174 бет).

3	5	9	13	25	38	50	77	83	91
---	---	---	----	----	----	----	----	----	----

167- тапсырма. Жақшаның ішіндегі етістіктерді қажетті шак формасына қойып жазыңыздар.

1. Петр балаларды апасымен ...(таныстыру). 2. Олар Надежда Яковлевнаға раушан гүлін ...(сыйлау). 3. Надежда Яковлевна балаларды қонақ үйге ...(шақыру). 4. Олар Петрдің бөлмесіне ...(кету). 5. Ларисаның ойы Петрға ...(ұнау). 6. Ол қазір ...(үйлену). 7. Владимир мен Анар Қазақ Мемлекеттік басқару академиясын ...(бітіру).

8.Жігіттерге қыздарды мақтаған ...(ұнамау). 9.Допты бразилиялықтар ...(ұру). 10.Надежда Яковлевна рахаттана ...(күлу). 11.Алексей апасының ...(тәрбиелеу). 12.Шағын бизнеспен ...(айналысу). 13.Салаттарды дайындауға Александр ...(көмектесу). 14.Отбасы туралы ештеңе ...(айтпау). 15.Шағын әңгіме ...(күру).

168- тапсырма. Сұраққа алдымен болымды түрде, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: Сіз он сегіздесіз бе? Иә, он сегіздемін.

Иә, мен он сегіздемін. Жоқ, мен он сегізде емес, он тоғыздамын. Жоқ, он сегізде емеспін.

1. Анардың отбасында бес адам ба? 2. Ол жиырма бесте ме? 3. Оның күйеуі Владимир Иванович пе? 4. Ол отызда ма? 5. Сіздің атаңыз бар ма? 6. Атаңыз жетпісте ме? 7. Сен он тоғыздасың ба? 8. Әпкең тұрмыста ма? 9. Оның отбасында үш адам ба? 10. Сенің отбасыңда жеті адам ба? 11. Қарындасыңның есімі Настя ма? 12. Ол бірінші класта оқи ма? 13. Әкеңіз алпыс сегізде ме? 14. Надежда Яковлевна шешеңіз бе? 15. Ол Иван Ивановичпен құрдас па? 16. Максим Ларисамен құрдас па? 17. Ол Алексейден үлкен бе? 18. Інің сенен көп кіші ме? 19. Ағаң сенен екі жас үлкен бе? 20. Дина мен Диас егіз бе? 21. Олар апалы-інілі ме? Максим мен Петр ағалы-інілі ме?

169-тапсырма. Басқа топтың студентімен танысып, оның отбасы, туыстары, достары туралы сұраңыздар.

170- тапсырма. Мына сұрақтарға сұхбатқа сүйеніп жауап беріңіздер.

1. – Мен осы институтта бірінші курста оқимын. Ал сен ше, Саша?
- Мен екінші курста оқимын.

Сұрақтар:

1. Максим оқи ма, әлде жұмыс істей ме?
2. Ол қайда оқиды?
3. Саша да бірінші курста оқи ма?

2.- Лариса, сенің әкеңнің мамандығы не?

- Әкемнің мамандығы инженер. Сенің әкеңнің ше, Петр?
- Менің әкем - заңгер.

Сұрақтар:

1. Ларисаның әкесінің мамандығы не?
2. Петрдың әкесі инженер ме?
3. - Алексей, сен неше жастасың?
 - Мен он сегіздемін.

- Қарындасың он жетіде ме?
- Жоқ, ол менен үш жас кіші.

Сұрақтар:

1. Алексей неше жаста?
2. Қарындасы Алексейден бес жас кіші ме?
4. - Петр, сенің ағаң бойдақ па?
- Жоқ, ол үйленген.
- Ағаңның отбасы сендермен тұра ма?
- Ағамның отбасы бізден бөлек тұрады.

Сұрақтар:

1. Петрдың ағасы бойдақ па?
2. Ағасының отбасы бірге тұрады ма?

171- тапсырма. Диалогты рөлге бөліп ойнаңыздар.

1. - Сіздің әкеңіздің мамандығы не?
- Менің әкемнің мамандығы сатушы.
- Апаңыздың мамандығы не?
- Апамның мамандығы дәрігер.
- Сіздің ағаңыз кім?
- Менің ағам студент.
- Ол не істейді?
- Ол академияда оқиды.
- Сіздің ата-әжеңіз не істейді?
- Олар қазір құрметті демалыста.
- Қарындасыңыз нешінші класта оқиды?
- Қарындасым бесінші класта оқиды.

172- тапсырма. Көп нүктенің орнына жауабын жазыңыздар.

- Сіз неше жастасыз?
-
- Әжеңіз бен атаңыз неше жаста?
-
- Сіздің ағаңыз неше жаста?
-
- Әкеңіз неше жаста?
-
- Апаңыз 45 жаста ма?
-
- Қарындасыңыз алты жаста ма?
-

173- тапсырма. Диалогтың сұрағын жазыңыздар.

- ...
- Бұл менің досым.
- ...
- Оның есімі Санат.
- ...
- Санат болашақ аудармашы.
- ...
- Танысып қой, Санаттың апасы Анна Алексейқызы.
- ...
- Бұл кісімен де танысыңыз. Санаттың өгей әкесі - Владимир Иванович.
- ...
- Бұл кісілер Рудныйдан келді.

174- тапсырма. Мына мақалдарды есте сақтаңыздар.

- Ата - асқар тау, ана - етегіндегі бұлақ, бала - жағасындағы құрақ.
- Әкесін сыйламаған кісіні,
Баласы сыйламайды.
- Баланың ұяты әкеге,
Қыздың ұяты шешеге.
- Анасын сүйгеннің баласын сүй.
- Ағасы бардың - жағасы бар,
Інісі бардың - тынысы бар.

175- тапсырма. «Бұл менің ағамның (апамның) отбасы» тақырыбына әңгіме құрастырыңыздар.

Үлгі: Мынау ағамның отбасы. Бұл менің жеңгем.

176- тапсырма. Мына сөздерді сөздікке жазып, жаттаңыздар.

1. Тудым	7. Қызмет істейді
2. Бойдақ	8. Емхана
3. Қабылдандым	9. Биыл
4. Аталған	10. Мекен-жайы
5. Бітірдім	11. Ықшамаудан
6. Ұлт	12. Көше

177- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Александрдың өмірбаяны

Мен, Сидоров Александр Владимірұлы, бір мың тоғыз жүз сексен бірінші жылы жетінші қазанда Қазақстан Республикасы, Қарағанды облысы Қарағанды қаласында тудым. Ұлым - орыс, ана тілім - орыс тілі.

Бір мың тоғыз жүз сексен жетінші жылы бірінші қыркүйекте Қарағанды қаласының 15 мектебіне бірінші сыныпқа қабылдандым. Аталған мектепті бір мың тоғыз жүз тоқсан сегізінші жылы бітірдім.

Әкем, Сидоров Владимир Иванұлы, бір мың тоғыз жүз елу сегізінші жылы жетінші қарашада Қарағанды қаласында туған. Ұлты - орыс. Мамандығы - заңгер, Қарағанды қалалық Ішкі істер басқармасында қызмет істейді.

Шешем, Сидорова Лариса Алексейқызы, бір мың тоғыз жүз алпысыншы жылы төртінші ақпанда Қостанай қаласында туған. Ұлты - украин. Мамандығы - дәрігер, Қарағанды қалалық емханада қызмет істейді.

Үлкен ағам, Сидоров Сергей Владимірұлы, бір мың тоғыз жүз жетпіс тоғызыншы жылы оныншы қаңтарда Қарағанды қаласында

туған. Ол Алматы ауыл шаруашылық Академиясында екінші курста оқиды. Бойдақ.

Қарындасым, Сидорова Настя Владимірқызы, бір мың тоғыз жүз сексен сегізінші жылы алтыншы наурызда Қарағанды қаласында туған. Ол Қарағанды қаласының 15 мектебінде төртінші сыныпта оқиды.

Мен биыл, бір мың тоғыз жүз тоқсан сегізінші жылы бірінші қыркүйекте Алматы заң институтына бірінші курсқа түстім. Мекен-жайым: Алматы, Көктем ықшам ауданы, жүз он бірінші үй.

178- тапсырма. Мәтін бойынша сұраққа жауап беріңіздер.

1. Сіз қашан, қай жылы тудыңыз? 2. Ұлтыңыз кім? 3. Ана тіліңіз қай тіл? 4. Отбасы жағдайы қандай? 5. Бірінші сыныпқа қашан қабылдандыңыз? 6. Орта мектепті қашан бітірдіңіз? 7. Әкеңіз қашан, қайда туған? 8. Әкеңіздің ұлты кім? 9. Оның мамандығы не? Қайда қызмет істейді? 10. Апа-ңыз қайда, қашан туған? 11. Апаңыздың ұлты кім? 12. Оның мамандығы не? Қайда қызмет істейді? 13. Ағаңыз қашан, қайда туған? 14. Ол не істейді? 15. Ағаңыз үйленген бе? 16. Қарындасыңыз қашан, қайда туған? 17. Ол не істейді? 18. Сіз не істейсіз? 19. Мекен-жайыңыз қайда?

179- тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақшаға аударып жазыңыздар.

1. Мен (1970, 1977, 1980, 1978) жылы тудым. 2. Ұлтым (русский, кореец, китаец, уйгур, узбек, татарин, белорусс). 3. Сашаның әкесі (юрист, архитектор, учитель, рабочий, врач). 4. Ол (в прокуратуре, в институте, в академии, в больнице) қызмет істейді. 5. Женья (пятом, шестом, десятом, первом) сыныпта оқиды. 6. Апам (в колледже, в институте, в университете) екінші курста оқиды. 7. Брат (не женат). 8. Сестра (не замужем). 9. (Родной язык) - қазақ тілі.

180- тапсырма. Мәтіннің ішіндегі етістіктерді теріп жазып, қай шақта тұрғанын көрсетіңіздер.

Үлгі: тудым (ту-ды-м) - прош. время, 1 л., ед. ч.

181- тапсырма. Сұраққа алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

1. Сіздің әкеңіз инженер ме? 2. Сашаның ағасы фирма президенті ме? 3. Мына кісінің тегі Сидоров па? 4. Шешеніз елу жаста ма? 5. Сіз орта мектепті бітірдіңіз бе?

6. Досыңыз әскерде қызметте болды ма? 7. Сіз 1980 жылы тудыңыз ба? 8. Қарындасыңыз төртінші ақпанда туды ма? 9. Ол оқушы ма?

182- тапсырма. Берілген сөздерге жатыс септігінің жалғауын жалғаңыздар.

1. Алматы. 2. Қала. 3. Мектеп. 4. Университет. 5. Үй. 6. Көше. 7. Жас. 8. Он бес. 9. Отыз алты. 10. Мамыр.

183- тапсырма. Берілген сөйлемдерді қазақшаға аударыңыздар.

1. Мой брат учится на третьем курсе. 2. Твоя старшая сестра учится в институте. 3. Моему дедушке 60 лет. 4. Моя мать родилась в 1960 году. 5. Твоей младшей сестре пять лет. 6. Сколько лет твоей бабушке? 7. Асану 23 года? 8. Он служит в армии. 9. Я родился в Караганде. 10. Иван Сергеевич приехал из Атырау.

184- тапсырма. Тірек сөздерді қолданып, сұраққа жауап беріңіздер.

1. Атаңыздың
2. Әжеңіздің
3. Сіздің
4. Оляның
5. Әкеңіздің
6. Шешеніздің
7. Ініңіздің
8. Досыңыздың

жасы _____ 15, 17, 30, 42, → 60
нешеде? 57, 13, 16, 38

185- тапсырма. Тірек сөздерді қолданып, сөйлем құрастырыңыздар.

Сіздің атаңыз әжеңіз әкеңіз шешеніз ағаңыз кім? қарындасыңыз ініңіз досыңыз нағашыңыз жиеніңіз

1. университетте оқытушы. 2. дәрігер. 3. мектепте мұғалім. 4. институтта студент. 5. дүкенде сатушы. 6. құрылысшы. 7. колледжде оқушы. 8. үй шаруасында. 9. сәулетші. → 10. зейнеткер

186- тапсырма. Жіктеңіздер.

- а) данные числительные: 15, 10, 35, 16, 45, 50, 78.
б) данные слова: оқушы, инженер, дәрігер, суретші, сатушы, студент.

187- тапсырма. Сұраққа жауап беріңіздер.

- Сіздің есіміңіз кім?
- -
- Сіздің ұлтыңыз кім?
- -
- Сіздің жасыңыз нешеде?
- -
- Мектепті қай жылы, қашан бітірдіңіз?
- -
- Нешінші курста оқисыз?
- -

188- тапсырма. Диалогтың сұрақтарын жазыңыздар.

- ...
- Менің әкемнің аты-жөні Владимир Иванұлы.
- ...
- Әкемнің жасы 41-де.
- ...
- Ол 1958 жылы туған.
- ...
- Әкемнің мамандығы заңгер.
- ...
- Иә, атам және әжем бар.
- ...
- Атам 60-та, әжем 58-де.
- ...
- Шешемнің есімі Лариса, ол 39 жаста.
- ...
- Ол дәрігер.

189- тапсырма. Жағдаятты ойнаңыздар:

Саша приехал домой на каникулы с другом. Друга зовут Петр. Родители Саши разговаривают с ним. Спрашивают откуда он, кто родители. Сколько им лет, чем они занимаются.

190- тапсырма. Мына тапсырмаларды қазақша орындаңыздар.

а) Нарисуйте свое генеалогическое дерево и расскажите подробнее о членах своей семьи.

б) Покажите свои семейные портреты другу, и пусть он (она) определит степень родства каждого человека на фотографии и назовет его примерный возраст.

в) Расскажите свою автобиографию.

191- тапсырма. Мына күлдіргі әңгімені оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Бір сөзді болу керек

Бір ку адам Қожанасырдан: Қожеке, сіз осы нешедесіз? - депті. Қожа:

- Қырық жастамын, - депті.

Он жыл өткен соң әлгі ку Қожадан:

- Қожеке, сіз неше жастасыз? -деп тағы сұрайды.

Қожа:

- Қырық жастамын, - депті.

Сонда ку:

- Бұл қалай, он жыл бұрын сұрағанымда да қырық жастамын деген едіңіз ғой?

- Адам бір сөзді болу керек.

16- сабақ

Отбасы мүшелерінің құқы, міндеттері

4-апта

192 -тапсырма. Берілген сөздерді дәптерлеріңізге көшіріп жазыңыздар.

1. Құқық

2. Заң

3. Куә

4. Ерлі-зайыпты

5. Теңдік

6. Тәрбиелеу

7. Ынталандыру

8. Денсаулық

9. Адамгершілік

10. Әлеуметтік

11. Нәсілдік

12. Ұлттық

16. Дәлелді себептер

17. Тіркеу орны

18. Рұқсат ету

19. Жүктілік

20. Тәртіп

21. Бас тарту

22. Шағым.

23. Үй тіршілігі

24. Тұрмыс

25. Тұрғын

26. Әкімшілік

27. Мәдени

- 13. Некеге тұру
- 14. Азаматтық хал акті
- 15. Өкіл

- 28. Өндіріс
- 29. Шаңырақ
- 30. Ұйымдастыру

193-тапсырма. Мәтінді оқып шығып, толықтырыңыздар.

Отбасы туралы Заңнан

Ата-аналар және балалардың құқықтары мен міндеттері Отбасы туралы Заңмен белгіленген. Заң бойынша неке және отбасы, ана, әке және бала мемлекеттің қорғауында болады. Қазақстан Республикасының неке және отбасы Заңдары:

- 1/ еркек пен әйелдің некелік одағының еріктілігі;
- 2/ ерлі-зайыптылардың отбасындағы құқықтарының теңдігі;
- 3/ отбасының ісіне басқа адамның араласуына жол бермеушілік;
- 4/ отбасы ішіндегі мәселелерді өзара келісіммен шешу;
- 5/ балаларды отбасында тәрбиелеуге басымдық беру, олардың өсіп-жетілуі мен әл-ауқатты болуына қамқорлық жасау;
- 6/ отбасының кәмелетке толмаған және еңбекке қабілетсіз мүшелерінің құқықтары мен мүдделерін қорғауға басымдық беру;
- 7/ отбасы мүшелерінің өз құқықтарын кедергісіз жүзеге асыруын қамтамасыз ету, бұл құқықтарды сот қорғауының мүмкіндіктері;
- 8/ отбасының барлық мүшелерін салауатты тұрмыс салтына ынталандыру принциптеріне негізделеді.

Некеге тұру кезінде және отбасылық қатынастарда әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, тіл және діни белгілері бойынша азаматтардың құқықтарын шектеуге тыйым салынады.

194-тапсырма. Мәтін бойынша сұраққа жауап беріңіздер.

- 1. Ата-аналар мен балалардың міндеттері неге негізделеді?
- 2. Отбасы кімнің қорғауында болады?
- 3. Отбасы ішіндегі мәселелер қалай шешіледі?
- 4. Отбасының ісіне араласуға жол беріле ме?
- 5. Отбасы мүшелерінің құқы туралы не білесіз?

195-тапсырма. Мына сөздермен сөйлем

құрастырыңыздар.

1. Құқық. 2. Неке. 3. Мемлекет. 4. Кәмелет. 5. Қорғау. 6. Отбасы мүшелері. 7. Тәрбиелеу. 8. Қамқорлық жасау. 9. Тұрмыс. 10. Салауатты.

196-тапсырма. Мәтінді оқып шығып, толықтырыңыздар.**Неке туралы Заң.**

Некеге тұратын адамдардың тікелей қатысуымен неке мемлекеттік азаматтық хал актілерін жазу органдарында қиылады.

Некеге тұруға ниет білдірген адамдардың біреуі азаматтық хал актілерін жазу органына келе алмайтын ерекше жағдайларда неке мұндай адамның тұратын жері бойынша қиылуы мүмкін. Неке қию кезінде өкіл жіберуге жол берілмейді.

Некені қию некеге тұруға тілек білдірушілер азаматтық хал актілерін жазу органына арыз берген күннен бастап бір ай мерзім өткен соң жүргізледі.

Дәлелді себептер болған жағдайда неке қиюды мемлекеттік тіркеу орны бойынша азаматтық хал актілерін жазу органы бір ай өткенге дейін неке қиюға, сондай-ақ осы мерзімді ұзартуға, бірақ бір айдан аспайтын мерзімге ұзартуға рұқсат етуі мүмкін.

Ерекше жағдайлар болған кезде /жүктілік, бала тууы, бір тараптың өміріне тікелей қауіп төнуі және басқа да ерекше мән-жайлар/ неке өтініш берілген күні қиылуы мүмкін.

Неке қиюды мемлекеттік тіркеу азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу үшін белгіленген тәртіппен жүргізеді.

Азаматтық хал актілерін жазу органдары некені тіркеуден бас тартса, некеге тұруға тілек білдіруші адамдар не олардың біреуі сотқа шағым жасай алады.

Неке —отбасының заң жүзіндегі негізі. Еркек пен әйелдің өзара құқықтары мен міндеттерін белгілейтін әлеуметтік форма.

197-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Неке қайда қиылады?
2. Қандай жағдайда неке өтініш берілген күні қиылады?
3. Неке қию қандай тәртіппен жүргізіледі?
4. Қазіргі кезеңдегі ұрпақтар арасындағы қарым- қатынас қандай деңгейде?
5. Неке дегеніміз не?

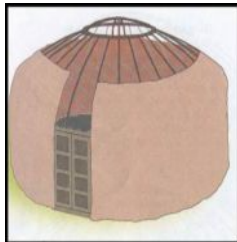
198-тапсырма. “Ұрпақтар арасындағы қарым- қатынас” тақырыбына эссе жазыңыздар.

199- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Шаңырақ- қасиетті ұғым

Қазақта шаңырақ, қара шаңырақ сөздері үлкен символикалық мәні бар қасиетті ұғым. Ол отбасының тұмары, ұрпақ жалғастығының көрсеткіші болып табылады. Қара шаңырақ - үлкен үй, ата-ананың үйі. Дәстүр бойынша әкесі қайтыс болғаннан кейін қара шаңырақ иесі - кенже бала. Шаңырақ санскриттен аударғанда чакра, чакраватин сөзі «доңғалақты дөңгелетуші»-деген ұғымды білдіреді. Будда мифологиясында бұл «әлемде әділет орнатқан керемет патша» деген сөздің мағынасын береді.

Шаңырақ шеңбер мен күлдіреуіштен тұрады. Киіз үйдің басқа бөліктерінен айырмашылығы- шаңырақ жас қайыңнан жасалады. Ерте кезде қазақтар күннің қай мезгіл болғанын шаңырақтың жан-жағында орналасқан белгіге қарап білген. Бір сөзбен айтқанда шаңырақ ертедегі қазақ халқы үшін сағаттың рөлін атқарған.

Ерте кезде киіз үйдің тозығы жеткен бөлігін ауыстырғанда қазақ халқы шаңырақты сол қалпында қалдырып отырған. Шаңырақ жыл өткен сайын оттың күйесінен қара түске айналған. Ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған мұндай шаңырақ – қара шаңырақ деп аталған. Шаңырақ қазақ отбасында символикалық мәнге ие. Ол неғұрлым көне болса, соғұрлым отбасының ұрпақ жалғастығының үзілмегенін көрсеткен.

Қазақ отбасының ежелгі заңы бойынша ата-ана үйленген ересек ұлдарына енші беріп, бөлек шығарып отырған. Оны халықтың дәстүрі бойынша отау деп атаған. Әкенің шаңырағына отау болып, бөлек шыққан балалары үлкен үй, қара шаңырақ деп құрмет көрсеткен. Дәстүр бойынша ата-ананың қасында кенже ұлы өз отбасымен қалады. Ата-ана қайтыс болғаннан кейін ол сол қара шаңырақтың және әкеден қалған мұраның иесі болып есептеледі.

Ата-ана шаңырағы олардың көзі тірісінде де, олардан кейін де зор құрметке ие болады. Бұл жағдай басқа балаларға қарағанда кенже ұлға үлкен мәртебе береді.

Қазақ халқында шаңырақ ұғымымен байланысты көптеген фразеологизмдер бар. Мысалы, “Шаңырағың биік болсын!”, “Шаңырағы шайқалды”, “Шаңырағына ат ойнату” т.

5 - 6- апта

4- модуль

Ғылым таппай мақтанба, орын таппай баптанба

17- 18 сабақ Институт жайлы бірер сөз.

200-тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

1.	- Сәлем, жігіттер.	Привет, ребята.
2	- Сәлем, сәлем.	Привет, привет.
1	-Александр біздің институтты көрмек.	Александр интересуется нашим институтом.
3	- Бізге ауысасың ба?	Преходишь к нам?
4	- Әлі шешкен жоқпын.	Еще не решился.
3	- Жүріңдер.	Пошлите.
1	-Александр, мынау біздің институт. Ол 1994 жылы құрылған. Институт мемлекеттік емес мекеме. Биыл өзінің алғашқы түлектерін шығарады. Институтта барлығы 1500 студент күндізгі және кешкі бөлімде оқиды.	Александр, это наш институт. Он основан в 1994 году. Институт негосударственное учреждение. В этом году выпустил свой первый набор. В институте учатся всего 1500 студентов на дневном и вечернем отделениях.
4	- Шет тілдер институтында кешкі бөлім бар ма?	В институте иностранных языков есть вечернее отделение?
2	- Жоқ, біздің институт «Тіл және аударма институты» деп аталады. Мұнда студенттер шет тілдерін ғана емес, қазақ, орыс тілдерін де оқиды.	Нет, наш институт называется «Институт языка и перевода» Здесь студенты учат не только иностранные языки, но и казахский и русский языки.
4	-Кешкілік бөлімде оқитын студент-терге қиын емес пе? Олар жұмыс пен оқуды ұштастырып жүр ғой.	Студентам не трудно учиться на вечернем отделении? Они же совмещают учебу с работой.
3	- Әрине, қиын шығар. Бірақ оқуға ынта, тілек болуы керек.	Наверное, им трудно. Но главное иметь желание, хотение учиться.

1	- Дұрыс айтасың, Лариса. Мәселен, Надяны алайық. Ол қазақ тілін өз бетінше үйреніп жүр.	Правильно говоришь, Лариса. К примеру, Надя учит казахский язык самостоятельно.
4	- Институтта аудармашылардан басқа кімдерді дайындайды?	Кого кроме переводчиков готовят в институте?
2	- Хатшы – референт дайындайды.	Готовят секретарей-референтов.
1	- Өзің көріп тұрсың, біздің институт шағын екі қабатты үй. Бірінші қабатта оң жақта – бухгалтерия, екі бейнезал, киім ілгіш, алты дәрісхана бар. Екінші қабатта- дәрісханалар, ректордың және оның орынбасарларының кабинеттері орналасқан. Оқу бөлімі де, кітапхана да, ауызша сөйлеу зертханасы да осы қабатта.	Как видишь, наш институт – небольшое двухэтажное здание. На первом этаже справа – бухгалтерия, два видеозала, гардеробная, шесть аудиторий, столовая. Слева буфет и три аудитории. На втором этаже находятся кабинеты ректора и проректоров по учебной и воспитательной работе, учебные аудитории. На этом этаже также – учебный отдел, лаборатория устной речи, библиотека.
4	- Институт үйі шағын екен. Дәрісханалар жеткілікті ме?	Здание вашего института небольшое. Аудиторий хватает?
3	- Әзірше студенттер саны аз. Болашақта студенттердің саны өседі, институт та кеңиді.	Пока число студентов невелико. В будущем количество студентов будет расти, институт будет расширяться.
4	- Сендерде компьютер класы бар ма? Компьютер қазір оқу құралының ең жетілген түрі ғой. Болашақта компьютер оқытушының орнын басады.	У вас есть компьютерные классы? Сейчас компьютер самый совершенный вид средств обучения. В будущем компьютер заменит и преподавателя.
2	- Мен сенімен келіспеймін. Оқу-тәрбие процесінде оқытушы әрқашан басты тұлға. Компьютер – бұл тек көмекші құрал. Ол, әсіресе, өз бетімен жұмыстануға жақсы.	Я с тобой не согласна. В учебно-воспитательном процессе учитель всегда главное лицо. Компьютер – это лишь дополнительное средство обучения. Он особенно хорош для самостоятельной работы.
4	- Меніңше, сіздің институтта оқу қызық. Сендер қандай пәндерді оқисыңдар?	По-моему, учиться в вашем институте интересно. Какие предметы вы изучаете?
3	- Негізгі пәндер: қазақ, орыс, ағылшын, француз, неміс тілдері. Сондай-ақ , аударма теориясы, аударма практикумы, тіл фонетикасы, грамматика, лексикология, стилистика, тіл тарихы. Әйтеуір, толып жатыр.	Казахский, русский, английский, французский, немецкий языки. Затем теория перевода, практикум перевода, фонетика языка, грамматика, лексикология, стилистика, история языка. В общем, очень много.

2	- Тағы қосымша Қазақстан тарихы, мәдениеттану, әлеуметтану, жантану, әдебиет, қисын пәндерін ұмытпа.	Еще не забудь Историю Казахстана, культурологию, социологию, психологию, литературу, философию и логику.
4	- Иә, мен сендерді түсінемін.	Да, я вас понимаю.

201-тапсырма. Мына сөздерді мұқият тыңдап, сөздікке жазып, жаттаңыздар.

1. Төрт жыл бұрын	14. Дайындық бөлімі
2. Құрылу-құрылған	15. Орынбасар
3. Мемлекеттік емес	16. Оқу бөлімі
4. Мекеме	17. Кітапхана
5. Өзінің	18. Ауызша сөйлеу
6. Алғашқы түлек-түлектерін	19. Жеткілікті
7. Күндізгі	20. Өспек
8. Қиын	21. Мәдениеттану
9. Ұштастыру – ұштастырып жүр	22. Әлеуметтану
10. Негізінен	23. Жантану
11. Әкімшілік	24. Қисын
12. Тәрбие ісі	25. Ұмытпа
13. Оқу ісі	26. Керісінше

202-тапсырма. Мына сан есімдерді дәптерлеріңізге жазбаша түрде көшіріңіздер.

1. 1994. 2. 1500. 3. 460. 4. 87. 5. 321 6. 95. 7. 18.

203-тапсырма. Мына етістіктерді жедел өткен шақ түріне қойып, жекеше және көпше түрде жіктеңіздер.

1. Оқу. 2. Шығару. 3. Дайындау. 4. Келісу. 5. Сөйлеу. 6. Өсу. 7. Көру.

204-тапсырма. Сұраққа болымды және болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: - Александр болашақ заңгер ме?

- Иә, Александр болашақ заңгер. (Жоқ, ол болашақ аудармашы. Жоқ, Александр болашақ заңгер емес, аудармашы).

1. Александр бүгін тіл және аударма институтына барды ма?
2. Бұл институт 1994 жылы құрылған ба? 3. Ол мемлекеттік мекеме ме? 4. Институтта барлығы 1500 студент оқи ма? 5. Кешкілік бөлімде оқу студенттерге оңай ма? 6. Надя қазақ тілін курста үйренген бе? 7. Институтта жетпістен астам оқытушы жұмыс істей ме? 8. Институт тіл мамандарын дайындай ма? 9. Мұнда ауызша сөйлеу зертханасы бар

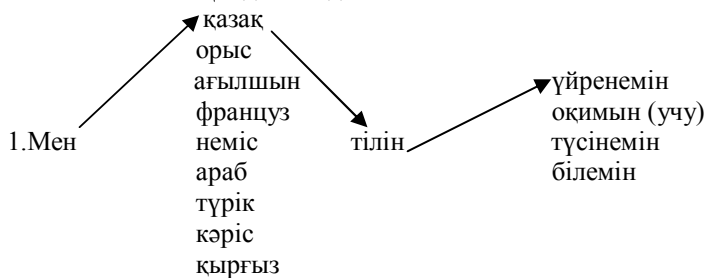
ма? 10.Әкімшілік бірінші қабатта орналасқан ба? 11. Компьютер тіл үйренудегі басты құрал ма?

205-тапсырма. Мына сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

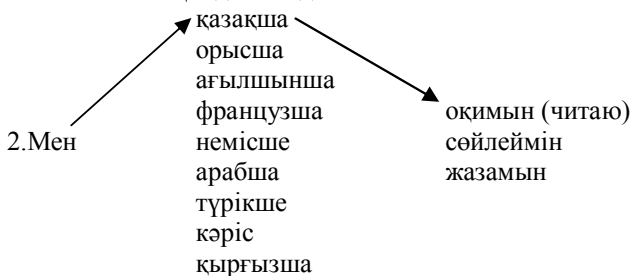
1. Мекеме. 2. Түлектер. 3. Бөлім. 4. Қабат. 5. Дәрісхана. 6. Пән. 7. Орынбасар.

206-тапсырма. Мына сөздермен сөйлем құрастырыңыздар. Қай шақта тұрғанын айтыңыздар.

Қандай тілді?

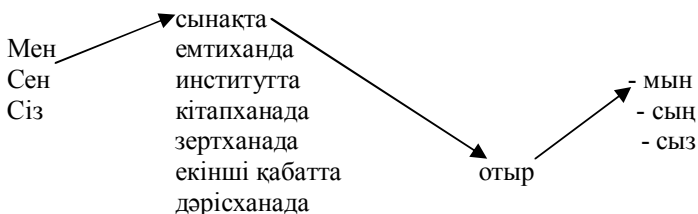

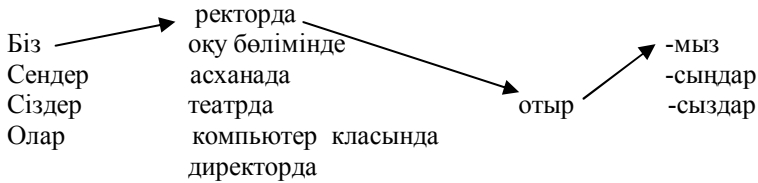
Қандай тілде?

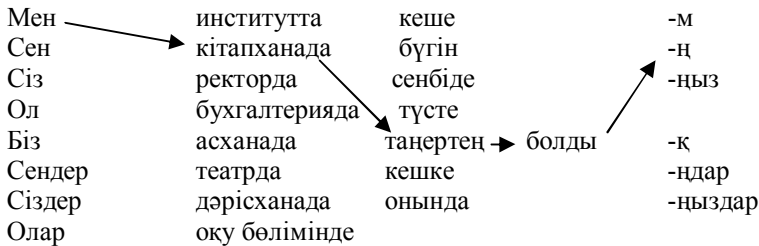
207-тапсырма. Мына сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

Кім қазір қайда?

Кім қайда болды? (бүгін, кеше, түсте, дүйсенбіде...)

208-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Біздің достарымыз Алматы тіл және аударма институтында оқиды. Алексей мен Лариса Александрға өздерінің институты туралы қысқаша әңгімелеп берді. Олардың айтуынша, Алматы тіл және аударма институты 1994 жылы құрылған. Институт мемлекеттік мекеме емес. Биыл өзінің алғашқы түлектерін шығарды. Институтта барлығы 1500 студент күндізгі және кешкі бөлімде оқиды. Мұнда шет тілдері ғана емес, қазақ, орыс тілдері де оқытылады.

Кешкі бөлімде оқитын студенттерге қиын. Олар жұмыс пен оқуды ұштастырып жүр. Бірақ ынта, тілек болуы керек. Сонда ғана қиындықты жеңуге болады. Мәселен, Надяны алайық. Ол өз бетінше қазақ тілін үйреніп жүр. Институт екі қабатты үй. Бірінші қабатында, оң жақта бухгалтерия, киім ілгіш, алты дәрісхана, асхана орналасқан. Ал сол жақта – буфет, үш дәрісхана бар. Екінші қабатта ректордың, оның оқу ісі, тәрбие ісі, кешкі және дайындық бөлім бойынша орынбасарларының кабинеттері орналасқан. Оқу бөлімі, кітапхана, ауызша сөйлеу зертханасы да осы қабатта. Бұл қабатта жиырма дәрісхана бар.

Болашақта студенттер саны өседі, институт та кеңиді. Александрдың ойынша, Алматы тіл және аударма институтында оқу қызық, Мұнда студенттер қазақ, орыс, ағылшын, француз, неміс

тілдерін оқиды. Сондай-ақ, аударма теориясы, аударма практикумы, тіл фонетикасы, грамматика, лексикология, стилистика, тіл тарихы тағы да басқа пәндер оқытылады. Бұлар негізгі пәндер.

Тағы қосымша Қазақстан тарихы, мәдениеттану, әлеуметтану, жантану, әдебиет, пәлсапа, қисын пәндері бар.

209-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Достарыңыз қайда оқиды? 2. Алматы тіл және аударма институты қашан құрылған? 3. Институтта қанша студент оқиды? 4. Институт неше қабатты үй? 5. Бірінші қабатында не орналасқан? 6. Ал екінші қабатта не бар? 7. Студенттер қандай пәндерді оқиды?

210-тапсырма. Мәтіннен жатыс септікте тұрған сөздерді теріп жазып, қосымшаның жалғану тәсілін түсіндіріңіздер.

Үлгі: Сабақта – сабақ + та – сөз қатаң дауыссызға аяқталып тұр, буын – жуан.

211-тапсырма. Мәтінге сүйеніп, сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Алматы тіл және аударма институты . . . құрылған.
2. Институтта ... студент күндізгі және кешкі бөлімде оқиды.
3. Институттың . . . кафедрасында . . . оқытушы сабақ береді.
4. ... қабатта оң жақта проректор кабинеті, сол жақта ... дәрісхана орналасқан.
5. ... қабатта барлығы ... дәрісхана бар.

212-тапсырма. Тірек сөздерді қолданып, сөйлемдерді құрастырыңыздар.

1. Сенің ағаң . . . жақсы көреді. 2. Әкем кешке . . . оқуды жақсы көреді. 3. Александр . . . жұмыстанды. 4. Екінші қабатта . . . орналасқан. 5. Бірінші қабатта . . . бар.

Тірек сөздер: 1. Ректордың, проректордың кабинеті. 2. Дәрісхана. 3. Кітапхана. 4. Ауызша сөйлеу зертханасы. 5. Компьютер класы. 6. Газет. 7. Журнал. 8. Көркем әдебиет. 9. Футбол. 10. Теннис. 11. Музыка. 12. Асхана. 13. Бухгалтерия. 14. Киім илгіш. 15. Бейнесынып.

213-тапсырма. Етістіктерді қажетті шақ формасына қойып, сөйлемдерді көшіріңіздер.

1. Олар институт туралы қысқаша әңгімелеп (беру). 2. Институт 1994 жылы (құрылу). 3. Биыл алғашқы түлектерін (шығару). 4. Студенттер күндізгі және сырттай бөлімде (оқу). 5. Олар жұмыс пен оқуды (ұштастыру). 6. Надя қазақ тілін өз бетінше (үйрену).

214-тапсырма. Досыңыздан қайда оқитынын (оқу орны қайда орналасқан) сұраңыз.

Үлгі: - Лариса, сен қайда оқисың?

- Мен тіл және аударма институтында оқимын.
- Ол қайда орналасқан?
- Көктем – 1 ықшам ауданында, бірінші үйде.

215-тапсырма. Досыңыздан ол оқитын оқу орны туралы мәлімет алыңыз. (Қандай факультеттер, қанша студент, оқытушылар барын сұраңыздар).

Үлгі: - Максим, сіздің институтыңыз қандай мамандарды дайындайды?

- Хатшы-референт, аудармашыларды дайындайды.
- Сендерде қанша студент оқиды?
- Бізде күндізгі және кешкі бөлімдерде 1500 студент оқиды.

216- тапсырма. Досыңыздан олар қандай пәндерді оқитынын сұраңыз.

Үлгі: - Алексей, сендер қандай пәндерді оқисындар?

- Біз қазақ, ағылшын, француз, неміс, орыс тілдерін, тіл тарихы, грамматика және тағы да басқа тілдерді оқимыз.
- Бұл негізгі пәндер ғой. Қосымша пәндер де бар ма?
- Әрине, мысалы, Қазақстан тарихы, мәдениеттану, әлеуметтану, қисын т.б.

217 -тапсырма. Досыңыздың қандай пәнді ұнататындығын табыңыз.

Үлгі: - Александр, сен пәлсапаны жақсы көресің бе?

- Жоқ, таппадың.
- Онда сен қазақ тілін жақсы көретін шығарсың.
- Иә, дұрыс айтасың. Мен қазақ тілін жақсы көремін.

Сосын бұл мәліметті басқаға жеткізіңіз.

Үлгі: -Александр қазақ тілін жақсы көреді. Бұл оның сүйікті пәні.

218- тапсырма. Қалай ойлайсыз, ойым дұрыс па?

Үлгі: - Меніңше, Алексей музыка тыңдауды жақсы көреді.

- Иә, Алексей музыка тыңдауды жақсы көреді. (Жоқ ол музыка тыңдауды жақсы көрмейді. Ол футбол көруді ұнатады. Ол өлең жазуды жақсы көреді. Дұрыс айтасың, ол музыка тыңдауды ұнатады. Білмеймін.)

Тірек сөздер: 1. Спорт. 2. Футбол. 3. Әдебиет. 4. Тарих. 5. Грамматикалық ойын. 6. Өлең. 7. Спорт бағдарламасы. 8. Музыка. 9. Тіл тарихы. 10. Қисын. 11. Жантану. 12. Көркем әдебиет. 13. Жақсы көреді. 14. Мәтін-сұхбатты тыңдау. 15. Жаттығу орындау. 16. Ереже жаттау. 17. Фильмді қарау. 18. Хат жазу. 19. Кітапты оқу. 20. Өлең айту. 21. Тыңдағанын мазмұндау. 22. Қарау. 23. Хат жазу. 24. Кітапты оқу. 25. Өлең айту. 26. Шығарма жазу. 28. Жақсы көру.

219 -тапсырма. Қалай ойлайсыз, Петрдың отбасы (достары) нені ұнатады, егер:

а) Әкесі:

- Петр, киоскіден «Егемен Қазақстан» газетін әкелші.

б) Шешесі:

- Мен аспаздық өнер туралы кітап сатып алдым.

в) Ағасы:

- А, Петр, сенсің бе? Бір сағаттан кейін сөйлесейік.

Мен қазір футбол қарап отырмын.

г) Қарындасы:

- Петр, магнитофонды берші. Менің музыка тыңдағым келеді.

д) Лариса:

- Петр, бүгін қазақша мәтін-сұхбат тыңдаймыз ғой. Міндетті түрде кел.

220 -тапсырма. Сіз бір қызбен (жігітпен) таныстыңыз. Ол Абай атындағы АлМУ-дың студенті. Оған өзіңіз оқитын оқу орныңыз, оқуыңыз, оқитын пәндеріңіз және сізге қиындық туғызып жүрген пәндер туралы айтып беріңіз.

221-тапсырма. Институтта. Сіз сабақ кестесін білгіңіз келеді. Бірақ сізге түсініксіз. Оқу бөлімінен сабақ кестесі туралы сұраңыз.

Үлгі: - Людмила Валерьевна, бізде келесі аптада қандай сабақ?

- Сабақ кестесін қараңыз.

- Маған түсініксіз.

- Онда бірге қарайық. Міне сабақ кестесі. Сен несінші топта оқисың?

- Мен 102-ағылшын тобында оқимын.

- Міне, қара мынау дүйсенбі. Бұл күнде сендерге ағылшын, қазақ тілдері және мәдениеттану. Сосын сейсенбі. Сейсенбіде қазақ, орыс, неміс тілдері. Түсінікті ме?

- Иә, түсінікті. Рахмет.

САБАҚ КЕСТЕСІ

№ топ / күндер	102 (қаз.)	102 (а)	102 (фр.)	102 (н)
1 күн Дүйсенбі	1. Қазақ тілі 2. Орыс тілі 3. Тарих	Ағылшын тілі Қазақ тілі Мәдениеттану	Француз тілі Неміс тілі Қазақ тілі	Неміс тілі Ағылшын тілі Қазақ тілі
2 күн Сейсенбі	1. Ағылшын тілі 2. Қазақ тілі 3. Қисын	Қазақ тілі Орыс тілі Неміс тілі Ағылшын тілі	Ағылшын тілі Қисын Қазақ тілі Француз тілі	Қазақ тілі Неміс тілі Пәлсапа Француз тілі

222-тапсырма. Досыңызға сабақ кестесі түсініксіз. Оған көмектесіңіз.

223-тапсырма. Досыңыз ауырып қалыпты. Сізден келесі аптаның сабақ кестесін сұрайды, айтыңыз.

224-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөзді қойыңыз.

1. Мен . . . жақсы көремін. 2. Менің шешем . . . ұнатады.
3. Студенттер . . . тыңдайды. 4. Кешке ол . . . оқиды. 5. Бүгін шешем . . .
қарайды. 6. Надя өз бетімен . . . үйренеді. 7. Алаксандр өз бетімен . . .
оқиды. 8. Менің інім қазақ тілін . . . біледі. 9. Сен . . . жақсы аударасың.

225-тапсырма. Күнде (кешкілік, әрдайым, жиі, кейде) сіздің (досыңыз, әкеңіз, шешеңіз) не істейді?

Үлгі: - Мен күнде кешкісін газет оқимын. Ал сен ше?

- Мен де газет оқимын. (мен газетті кейде (әрдайым, жиі, сирек) оқимын. Мен көгілдір экранды күнде қараймын, музыканы жиі тыңдаймын).

1. Сен мәтінді күнде тыңдайсың. 2. Менің ағам футболды әрдайым қарайды. 3. Александр кейде өлең жаттайды. 4. Ол грамматиканы әрдайым оқиды. 5. Лариса үйіне хатты жиі жазады.

Тірек сөздер: 1. Музыка. 2. Магнитофон. 3. Көгілдір экран. 4. Фильм. 5. Хоккей. 6. Спорт ойындары. 7. Кітап. 8. Журнал. 9. Жаңа сөздер. 10. Диалогтар. 11. Жаттығу. 12. Диктант. 13. Шығарма. 14. Мазмұндама.

226-тапсырма. Мына сұрақтарға сүйене отырып, өзара әңгімелесіңіздер.

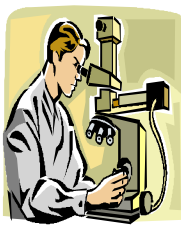

1. Кто вы? 2. Как вас зовут? 3. Где вы учитесь? 4. На каком курсе? 5. Что вы изучаете? 6. Ваш любимый предмет? 7. Что вы делаете на занятии? 8. Что вы делаете утром (днем, вечером, в выходные дни)? 9. Где вы живете? 10. Кто ваши друзья?

227-тапсырма. Қалай ойлайсыз, бұл қандай сұрақтарға берілген жауаптар? Сіздің нұсқаңыз.

1. - . . . ?
- Қазақ тілін, аударма практикумы, жантану пәндерін.
2. - . . . ?
- Мен футболды карауды жақсы көремін.
3. - . . . ?
- Иә, «Ізденіс» журналы керек.
4. - . . . ?
- Жоқ, ол қазақша, ағылшынша жақсы сөйлейді.
5. - . . . ?
- Неміс, француз тілдерін.
6. - . . . ?
- Жоқ, заң институтында оқимын.
7. - . . . ?
- Жоқ, бұл мемлекеттік мекеме емес.
8. - . . . ?
- Жоқ, әкімшілік екінші қабатта.
9. - . . . ?
- Мен кеше тіл және аударма институтында болдым.
10. - . . . ?
- Институт 1994 жылы құрылған.
11. - . . . ?
- Онда 1500-ден астам студент оқиды екен.
12. - . . . ?
- Мен кітапханаға барып жұмыстандым. Ауызша сөйлеу зертханасында мәтін-сұхбат тыңдадым.
13. - . . . ?
- Тіл мамандарын, аудармашыларды, хатшы-референттерді.

228-тапсырма. Суреттегі мамандық иелері туралы әңгімеленіңіздер.

229-тапсырма. а) Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңін жаттаңыз. Өлеңнің негізгі ойын айтып беріңіздер.

230-тапсырма. Мына криптограмманы дұрыс шешсе, өнер-білім туралы айтылған халық мақалын оқуға болады.

I. Ағаш- 14.2.15.4.5.

II. Көне қарудың түрі- 3.2.6.2.14.

III. Рухани қазына- 10.11.7.11.12.

IV. Тәулік мезгілі- 13.2.5.

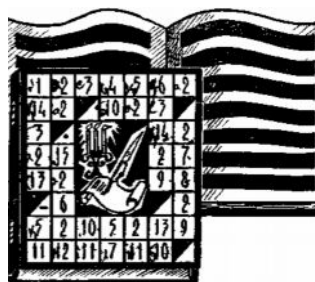
V. Ғ.Мұстафиннің „Миллионер” повесінен кейіпкер - 1.2.9.2.13.

VI. Адамның дене мүшесі- 10.2.3.

VII. Ұста құралы- 10.2.7.8.2.

VIII. Ы.Алтынсарин әңгімесінің кейіпкері- 2.3.2.9.

IX. Ағаштың өзегі- 6.11.5.

231-тапсырма. Өзіңіз білетін мамандықтарды атаңыздар.

не?	қандай?	кім?
қазақ тілі	техникалық университет	тіл маманы
геология	тіл факультеті	инженер
заң негізі	заң институты	заңгер
тарих	тарих факультеті	тарихшы

Лариса болашақ тіл маманы. Александр болашақ заңгер.

Алексей болашақ инженер. Максим болашақ тарихшы.

232-тапсырма. Алматы тіл меңгеру және аударма институты туралы (институтта қанша факультет бар, студенттер қандай пәндерді оқиды, оқу орны кімдерді дайындайды?) не білдіңіздер.

19-сабақ

233-тапсырма. Мәтінді оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Ақжан Жақсыбекұлы Машанов

А.Ж.Машанов 1939 жылы институтты тау-кен инженері мамандығы бойынша үздік бітірген тұңғыш түлегі болды. 1939-1943 жылдары тау-кен металлургия институтының аспирантурасында оқып жүріп, сол кезде ұйымдастырылған Одақтық ғылым академиясының қазақстандық филиалында кіші ғылыми қызметкерлер болып жұмыс істейді.

А.Ж.Машанов Қазақ ұлттық техникалық университетінде 1950 жылдан бастап доцент санатында ұстаздық етті. 1959 жылдан отыз жылдан астам “Маркшейдірлік іс” кафедрасының меңгерушілік қызметін атқарды. Ол инженер маркшейдер мамандарын даярлаумен үзбей айналысып, білікті маман инженерлер даярлауға өз үлесін қосты.

А.Ж.Машанов Қазақстан Республикасы мен шетелдердегі Әл-Фараби мирасын зерттеушілердің ғылыми кеңесшісі болған. Ақжан Жақсыбекұлы жан-жақты тұлға. Ол қазақ әдебиетіндегі фантастика жанрының негізін салушы, философ-ғалым, теолог.

234-тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге көшіріп жазыңыздар.

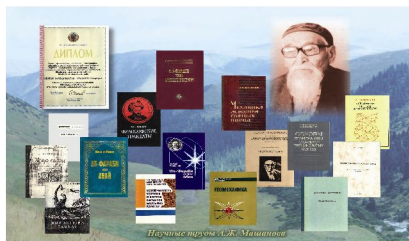
1. Тану	6. Қорған
2. Кеңсе	7. Болашақ
3. Мұғалім	8. Үздік
4. Ағарту бөлімі	9. Ұйымдастырған
5. Нұсқаушысы	10. Білікті

235-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтар дайындаңыздар.

- Үлгі: 1. А.Ж. Машанов қай жылы дүниеге келді?
2. Ол 1924 жылы қайда мұғалім болып істеді?
3. ...

236-тапсырма. Суретке қарап мәтін құрастырыңыздар.

Тірек сөздер:

1. Ұстаз. 2. Ғалым. 3. Геолог. 4. Инженер. 5. Меңгеруші. 6. Жазушы. 7. Конференция. 8. Баяндама. 9. Ғылыми еңбектер. 10. Сегіз қырлы, бір сырлы. 11. Ұлы тұлға.

237-тапсырма. Төмендегі сөздердің синонимдерін табыңыздар.

1. Ауылдық. 2. Бөлім. 3. Түлек. 4. Қызметкер.

238-тапсырма. Мәтіндегі барлық сан есімдерді жазбаша жазыңыздар.

239-тапсырма. Мәтін бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

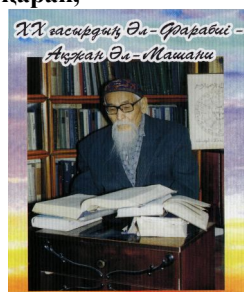
240-тапсырма. Мәтінге өз сөздеріңізбен түйіндеме беріңіздер.

241 -тапсырма. Ақжан әл-Машани туралы

«Алтын дінгек», «Өмір-өзен» бейнефильмдерін қарап,

«XX ғасырдың әл-Фарабиі - Ақжан әл-Машани» тақырыбына шығарма жазыңыздар.

Тірек сөздер: 1. Кеңсе мектебі. 2. Мектеп мұғалімі. 3. Нұсқаушы. 4. Геологиялық техникум. 5. Болашақ ғалым. 6. Маркшейдірлік іс. 7. Ғылыми фантастика. 8. Дінтанушы. 9. Аспан әлемі. 10. Саз өнері. 11. Геомеханика. 12. Ассиметрия және үндесім теориясы. 13. Ұлттық құндылық. 14. Жаратылыстану-гуманитарлық институты. 15. Ғалым есіміне лайық болу. 16. ЮНЕСКО деңгейінде.

20- сабақ

Қазақстандағы білім беру жүйесі

242 – тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын айтыңыздар.

Республиканың білім беру жүйесі өзара тығыз байланысты бірнеше сатылардан тұрады: балабақша, жалпы білім беретін мектеп, кәсіби-техникалық колледж, арнаулы орта және жоғары оқу орындары, мектептен тыс мекемелер, дипломнан кейінгі білім /магистратура, аспирантура, докторантура/, әр түрлі мамандық бойынша білімді жетілдіру курстары.

Республикада жоғары білім беру жүйесінде 100-ден астам мемлекеттік және мемлекеттік емес оқу орны тіркелген. Олардың ішінде Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық университетін, Әл-Фараби атындағы Қазақтың Ұлттық университетін, Абай атындағы Қазақтың ұлттық педагогикалық университетін, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия университетін, Қазақстан менеджмент, экономика және болжау институтын, Қазақтың Мемлекеттік Басқару академиясын, Әлем тілдері университетін ерекше атауға болады.

Қазіргі заманғы өндіріс салалары, қоғамның рухани өмірі әрбір азаматтан жалпы, политехникалық, компьютерлік білімді ғана талап етіп қоймайды, сонымен қатар арнаулы кәсіби мамандықты, біліктілікті қажет етеді. Кәсіптік білім жеке тұлғаның, яғни әрбір адамның жан-жақты дамуының қажеттілігі болып саналады. Білімділік саналылықтың қажеттілігі, ал мемлекеттің қуаттылығы оның әрбір мүшесінің саналылығына байланысты.

/соңғы абзац. Күнқожаев Н. Адам және қоғам.-А,2001-68-69б/

243- тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударып, сөйлемдер құрастырыңыздар.

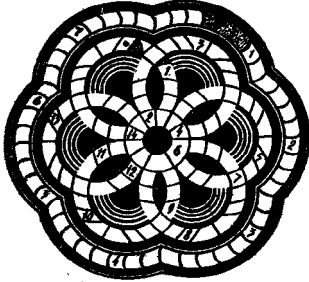

1. Курсы повышения квалификации. 2. Вечерняя школа. 3. Специальное среднее учебное заведение. 4. Школа с углубленным изучением предмета. 5. Трехступенчатая общеобразовательная школа. 6. Продолжить учебу. 7. Частная школа. 8. Казахский Государственный университет им. Абая. 9. Казахская Государственная академия управления.

244-тапсырма. Қазақстандағы білім беру жүйесі туралы пікір алысыңыздар.

245- тапсырма. Екі топқа бөлініп, төмендегі мамандықтар туралы сөзтізбекті шешіңіздер.

Сыртқы шеңбер бойымен:

1. Ауылшаруашылық маманы.
2. Оқушы жанының бағбаны.
3. Болат балқытушы.
4. Пән маманы.
5. Тіл маманы.
6. Тау-кен маманы.
7. Жердің химиялық құрамын зерттейтін ғылым.

Ішкі сақиналар бойымен:

1. Көк сұңқарының иесі.
2. Тұрмыстық қызмет көрсету саласының маманы.
3. Мал маманы.
4. Мамандықтың түрі.
5. Дәнді дақыл өсіруші.
6. Шебер.
7. Байланыс қызметкері.
8. Механизатор.
9. Әскери техниканы жүргізуші.
10. Ғылым саласы.
11. Зертхана қызметкері.
12. Газет-журналдың қатесін тексеруші.
13. Ежелгі Грециядағы шешендер даярлайтын мектеп.
14. Құрылысшы мамандығы.

246- тапсырма. А) «Оқуға кештік жоқ», «Білім – қуат». Осы мақалдар бойынша сөйлесіңіздер. Ә) Мына мақал-мәтелдердің орыс тіліндегі баламасын табыңыздар.

1. Оқу – білім бұлағы,
Білім - өмір шырағы
2. Оқымасаң өнер жоқ.
3. Оқу – білім азығы, Білім – ырыс қазығы.

21-сабак

247 – тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, оның мазмұнын айтып беріңіздер.

Қаз ҰТУ – ғылым, білім ордасы

Қазақстанда инженер кадрларын дайындайтын киелі қара шаңырақ болып табылатын Қаныш Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университетінің атқарар міндеті ерекше. Университет 1934 жылы Қазақ тау-кен металлургия институты деген атпен құрылған еді. Ол қазақ жерінің ұшан теңіз жер асты байлығын игеруге деген қажеттілікке байланысты пайда болды. Алғашқыда оның үш факультетінде 146 студент оқыды. Институттың тұңғыш директоры аса талантты азамат Әшір Бүркітбаев болды.

Оқу орны 1960 жылы политехникалық институт болып қайта құрылды. 1994 жылы ұлттық техникалық университет мәртебесіне ие болды. Осынау жылдан жетпіс мыңнан астам инженер түлек ұшты.

Олардың ішінен 12 Кеңес Одағының Батыры мен Еңбек Ері, көптеген қоғам қайраткерлері, көрнекті өндіріс басшылары мен ұйымдастырушылар, белгілі ғалымдар шыққаны мақтаныш. Қазақ ұлттық техникалық университеті- бай тарихы, қалыптасқан дәстүрі, өзіндік бағыт-бағдары бар іргелі оқу орны.

Қаныш Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті мемлекеттік қазыналық кәсіпорын. Жаңа құрылым университет қызметін басқарудың жобасын қабылдады. Ғылыми кеңес, ректорат, регламент, құрылымдық бөлімшелер туралы Ережелер жасалды. Факультеттер негізінде ғылыми орталықтары бар мынадай институттар құрылды:

1. Жаратылыстану – гуманитарлық
2. Тау- кен ісі
3. Машина жасау
4. Ақпараттану және ақпараттық технологиялар
5. Мұнай- газ ісі
6. Геологиялық барлау
7. Жаңа технологиялар
8. Экология және құрылыс
9. Экономика және қаржы
10. Металлургия және полиграфия
11. Әскери ісі

248-тапсырма. Сөз тіркестерімен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Киелі қара шаңырақ. 2. Атқарар міндет. 3. Ұшан теңіз. 4. Жер асты байлығы. 5. Аса талантты. 6.Өндіріс басшылары. 7. Қоғам қайраткерлері. 8. Құрылымдық бөлімшелер

249-тапсырма. Мәтін мазмұнын негізге алып, өз институтыңыз туралы әңгімелеңіз.

250-тапсырма. Қ.И.Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ-дың тарихи мұражайы туралы не білесіз? Әңгімелеңіз.

251-тапсырма. Мәтін мазмұнын өз мәліметтеріңізбен толықтырыңыздар.

252-тапсырма. Мәтінді оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Қаныш Сәтбаев

Қаныш Сәтбаев 1899 жылы 12 сәуірде Павлодар облысының Баянауыл ауданында (ол кезде Ақкелін облысы) туған. Қаныштың әкесі Имантай бір ауылға би, атасы Сәтбай қажы (Меккеге барып, мұсылманшылық міндетін өтегендері қажы дейді) болған. Анасы Сәлима аурушаң болып, Қаныш екі жасқа келгенде дүние салады. Имантай би баласын кітап оқуға және ән-жырға баулыды. Қаныш бала кезінде Румидің, Хавиздің, Жәмидің, Навоидің өлеңдерін жатқа білді.

Бала кезінде алғыр, зерек болған Қаныш ауыл молдасының да, ауылдың орыс-қазақ мектебінің де, Павлодар қаласындағы екі сыныптық училищесінің де, Семей оқытушылар семинариясының да оқуын жақсы оқыды.

19 жасында- ақ мұғалімдер курсында сабақ берді және өзінің туған Баянауыл ауданында халық соты болды. Ал 20 жасында Томск технологиялық институтының геологиялық факультетіне оқуға түсті. Ғалымның Қазақстанда болмаған жері жоқ десе де болғандай. Қарсақбай мен Жезқазғандағы мыс кенін, Екібастұз көмірін ашты, содан соң сол жерлерде зор заводтары мен комбинаттары бар қалалар орнай бастады. Қаныш Қазақстанның кен қорларының картасын жасады.

Ол Ұлытауда Әмір Темірдің жазу жазып қалдырған белгі тасын тапқан, қазір бұл тас Эрмитажда сақтаулы. Сәтбаевтың бастамасымен Ғылым академиясының құрылысы басталады. Ол академияның алғашқы кірпішін қалады, ал 1946 жылы оның тұңғыш президенті және академигі болды.

Сәтбаев ғылым үшін көп еңбек сіңірді, сондықтан оның құрметіне Марс пен Юпитердің аралығында айналып жүрген планета-астероид (қара қоңыр түсті, диаметрі он бір шақырым, жұлдыздар картасында 2402 санға ие) “Сәтбаев планетасы” деп аталады. Қазақ ұлттық техникалық университеті Қ.И.Сәтбаев атында.

253-тапсырма. Берілген сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазыңыздар.

1. Туған	6. Алғыр
2. Қаныштың әкесі	7. Мыс кені
3. Дүние салады	8. Көмір
4. Баулыды	9. Еңбек сіңірді
5. Бала кезінен	10. Сақтаулы

254 -тапсырма. Мәтінге сұрақ қойыңыздар.

Үлгі:

1. Қ.Сәтбаев қай жылы туылды?
2. Ол 20 жасында қайда оқуға түсті?
3. ...

255 -тапсырма. «Мен үлгі тұтатын тұлға» тақырыбына сұхбат құрастырыңыздар.

256 -тапсырма. Берілген сөздерге көптік жалғауын жалғаңыздар.

1. Ғалым. 2. Қайраткер. 3. Еңбек. 4. Мектеп. 5. Руда. 6. Аудан. 7. Минерал. 8. Қала. 9. Көше.

257 - тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Видный ученый. 2. Автор трудов. 3. Казахская школа. 4. Родной аул.

258 -тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Қ.Сәтбаев – аса көрнекті 2. Қазақ ғылым академиясының 3.Қ.Сәтбаев 640-тан астам ғылыми 4. Қазақстанның негізін қалаушы. 5. Ол Жезқазған ашуда көп еңбек сіңірді. 6. Қ.Сәтбаевтың құрметіне “Сәтбаев планетасы” деп аталады.

259 - тапсырма. Мына сөздерге жіктік жалғауын жалғап, жіктеніздер.

Үлгі: Мен президентпін
Сен ...

- 1.Президент. 2.Академик. 3.Институт. 4.Есім.

21-22 сабақ

Біздің топтың бір күні

260- тапсырма. Мына сөздерді мұқият оқып, сөздікке жазып алыңыздар.

1. Топ-топта	11. Ауызша сөйлесеміз
2. Жетекші	12. Көрініс қоямыз
3. Басқарма	13. Өлеңдерді жаттаймыз
4. Ұйымшыл	14. Сөзжұмбақ шешеміз
5. Тату	15. Түзетеді
6. Мәлімдеме	16. Кілемдей
7. Баяндама	17. Асыға күту
8. Тақырып	18. Теріп жазу
9. Кезектесіп оқимыз	19. Астын сызу
10. Талдау жасаймыз	20. Мұқият

261 -тапсырма. Мына сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

а)

1. Музыканы
2. Хабарды
3. Радио

→ тыңдау

1. Дәріс
2. Конспект
3. Баяндама

→ жазу

ә)

1. Сабақ
2. Ереже
3. Өлең

→ оқу

1. Ереже
2. Мақал
3. Сөздерді

→ жаттау

б)

1. Дәптерге
2. Таспаға
3. Сөздікке

→ жазу

1. Кітаптан
2. Таспадан
3. Тақтадан

→ көшіру,
теріп жазу

262 - тапсырма. Мына етістерді жіктеңіздер.

Мен дәрісті жазғыздым.
Сен дәрісті
Сіз дәрісті
Ол дәрісті

Біз дәрісті жазғыздық.
Сендер дәрісті.....
Сіздер дәрісті
Олар дәрісті

Мен ережені айтқыздым.
Сен ережені
Сіз ережені
Ол ережені

Біз ережені айтқыздық.
Сендер ережені
Сіздер ережені.....
Олар ережені

Мен сабақты түсіндірдім.
Сен сабақты
Сіз сабақты
Ол сабақты

Біз сабақты түсіндірдік.
Сендер сабақты
Сіздер сабақты
Олар сабақты

Мен мәтінді тыңдатқыздым.
Сен мәтінді
Сіз мәтінді.....
Ол мәтінді

Біз мәтінді тыңдатқыздық.
Сендер мәтінді
Сіздер мәтінді
Олар мәтінді

263- тапсырма. Мына сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

1. Оқу. 2. Аудару. 3. Жаттау. 4. Сөйлеу. 5. Шешу. 6. Ойнау. 7. Жазу. 8. Орындау. 9. Талдау.

264 -тапсырма. Сөз тіркестерінің қазақша баламасын жазыңыздар.

1. Второй год. 2. Урок казахского языка. 3. Надо трудиться. 4. Много работать. 5. Писать сочинение. 6. Переводить текст. 7. Составить диалог. 8. Делать разборы. 9. Решать кроссворды.

265-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұндаңыздар.

Біздің топтың бір күні.

Мен екінші курс студентімін. Біздің 202 топта 12 студент оқиды. Оның сегізі – қыздар, төртеуі – жігіттер. Біздің топтың жетекшісі – Иванова Алла Сергеевна. Ал топ басқармасы Лукашина Таня. Біздің топ өте ұйымшыл, тату. Біз әрдайым кітапханаға, мұражайға, театрға бірге барамыз. Демалыс күні тауға шығамыз. Болашақта біз аудармашы боламыз. Бүгін бізде үш жұп сабақ болады. Бірінші жұп сабақ – Қазақстан тарихы.

Екінші жұп – қазақ тілі. Қазақ тілі сабағында біз қазақша сөйлеуге үйренеміз. Әр түрлі жаттығуларды орындаймыз, мәтінді оқып, аударамыз, диалогты кезектесіп оқимыз. Тақтаға сөйлемдер жазамыз, талдау жасаймыз, диктант, шығарма жазамыз. Біз көбіне ауызша сөйлесеміз, көрініс қоямыз, өлең жаттаймыз, сөзжұмбақ шешеміз.

Оқытушы бізге қосымша тапсырма береді. Біз оны ауызша сөйлеу зертханасында орындаймыз. Онда мәтіндерді тыңдаймыз, сұрақтарға жауап береміз. Тыңдағанымызды ауызша айтамыз. Оқытушы сөздерді айтудағы қателерімізді түзетеді. Сөйлемдерді қайтадан айтқызады, шағын әңгімелер құрғызады.

Үшінші жұп – дене шынықтыру сабағы. Бұл сабақ Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Мемлекеттік университетінің стадионында өтеді. Стадион студенттер қалашығының саябағында орналасқан. Жан-жағында ағаштар өсіп тұр, аяғыңның астында көкпеңбек шөп кілемдей жұп-жұмсақ. Жанынан Кіші Алматы өзені сылдырлап ағып жатыр. Таудан самал жел есіп тұр. Бұл жердің ауасы тап-таза. Біз дене шынықтыру сабағын асыға күтеміз. Бізге стадионда жүгіру, әр түрлі жаттығуларды жасау, футбол, баскетбол, волейбол ойнау ұнайды. Қыста шаңғы тебеміз, мұз үстінде конькимен сырғанаймыз.

Біз сабақты түске дейін оқимыз. Түстен кейін біз боспыз. Кейде біз түстен кейін оқу залына барып, үй жұмысын орындаймыз, жаттығуларды жасаймыз, мәтіндерді аударамыз, конспект жасаймыз, семинарға дайындаламыз. Бірақ маған сабаққа үйде дайындалған ұнайды. Бізде дәрістер №1 оқу залында өтеді. Ал семинар, практикалық сабақтар өзіміздің дәрісханада өтеді. Біздің топқа 4-ші дәрісхана бекітілген. Біздің дәрісхана бірінші қабатта. Шағын, жарық өзімізге ұнайды. Терезе үлкен бүкіл қабырғаны алып тұр.

Тақта кішкентай, жазуға өте ыңғайсыз. Бізге үлкен тақта керек. Алла Сергеевна бұл мәселені шешуге уәде берген.

266-тапсырма. Мәтін бойынша сұраққа жауап беріңіздер.

1. Бүгін неше жұп сабақ болды? 2. Бірінші жұп – қандай пән? 3. Екінші жұп – қандай сабақ? 4. Қазақ тілі сабағында сіздер не істейсіздер? 5. Оқытушы қосымша тапсырма бере ме? 6. Сіздер оны қалай орындайсыздар? 7. Келесі үшінші жұп – қандай сабақ? 8. Стадион қайда орналасқан? 9. Дене шынықтыру сабағында не істейсіздер? 10. Сіздің топқа нешінші дәрісхана бекітілген? 11. Ол нешінші қабатта?

267 -тапсырма . Сөйлемдерді толықтырып жазыңыздар.

1. Мен . . . курс студентімін. 2. Біздің топта . . . студент оқиды. 3. Оның . . . қыздар, . . . – жігіттер. 4. Бүгін бізде . . . жұп сабақ болады. 5. . . . жұп – қазақ тілі сабағы. 6. . . . жұп – дене шынықтыру сабағы. 7. Біздің дәрісхана . . . қабатта.

268 -тапсырма. Жакшанының ішіндегі сөз тіркестерін аударып, сөйлемдерді көшіріңіздер.

1.Біздің (куратор группы) – Иванова Алла Сергеевна. 2. Ал (староста группы) Лукашина Тanya. 3.(Наша группа) өте ұйымшыл, тату. 4. (В выходные дни) тауға шығамыз. 5. Бұл сабақ (на стадионе Казахского Государственного Национального университета имени Аль-Фараби) өтеді. 6.Стадион (в парке студенческого городка) орналасқан. 7. (Под ногами) көкпеңбек шөп кілемдей, жұп-жұмсақ. 8.(Воздух этой местности) тап-таза. 9. (Наши лекции) дәріс залында өтеді. 10. Ал семинар, практикалық сабақтар (в нашей аудитории) өтеді. 11. (Наша аудитория) екінші қабатта.

269-тапсырма. Сұраққа алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: - Сіз екінші курста оқисыз ба?

- Иә, мен екінші курста оқимын. (Жоқ, мен екінші курста емес, бірінші курста оқимын).

а) 1. Сіздің топта он екі студент оқи ма? 2. Сіздің топ өте ұйымшыл, тату ма? 3. Сіздер әр дайым кітапханаға, мұражайға, театрға бірге барасыздар ма? 4. Демалыс күні тауға шығасыздар ма? 5. Болашақта сіздер аудармашы боласыздар ма? 6. Қазақстан тарихы өте қызық пән бе? 7. Әр түрлі жаттығуларды орындайсыздар ма? 8. Мәтінді оқып аударасыздар ма? 9. Диалогты кезектесіп оқисыздар ма? 10. Тақтаға сөйлемдерді жазып, талдау жасайсыздар ма? 11. Қазақ тілі сабағында диктант, шығарма жазасыздар ма? 12. Сіздер көбіне ауызша сөйлейсіздер ме? 13. Көрініс қоясыздар ма? 14. Өлең жаттайсыздар ма? 15. Сөзжұмбақ шешесіздер ме? 16. Оқытушы сіздерге қосымша тапсырмалар бере ме? 17. Сіздер ауызша сөйлеу зертханасында мәтін тыңдайсыздар ма?

ә) 1. Сұрақтарға жауап бересіздер ме? 2. Тыңдағаныңызды ауызша айтасыз ба? 3. Оқытушы қателеріңізді түзетеді ме? 4. Сөйлемдерді қайтадан айтқызады ма? 5. Шағын әңгімелер құрғыза ма? 6. Саябақта ағаштар өсіп тұр ма? 7. Кіші Алматы өзені сылдырлап ағып жатыр ма? 8. Таудан самал жел есіп тұр ма? 9. Бұл жердің ауасы тап-таза ма? 10. Сіздер стадионда жүгіресіздер ме? 11. Футбол ойнайсыздар ма? 12. Қыста шаңғы тебесіздер ме? 13. Мұз үстінде конькимен сырғанайсыздар ма?

270-тапсырма. Тірек сөздерді қолданып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Біздің топ . . . 2. Біз әрдайым . . . барамыз. 3. Бүгін . . . , . . . , . . . сабақ болады. 4. Қазақ тілі сабағында . . . , . . . , . . . 5. Біз көбіне . . . , . . . , . . . , . . . , . . . 6. Ауызша сөйлеу зертханасында . . . , . . . , . . . 7. Оқытушы . . . , . . . , . . . 8. Бізге . . . , . . . , . . . ұнайды. 9. Біз . . . , . . .

Тірек сөздер мен сөз тіркестері: 1. Кітапхана. 2. Мұражай. 3. Сабақ. 4. Театр. 5. Ұйымшыл. 6. Тату. 7. Сөйлеуге үйренеміз. 8. Жаттығулар орындаймыз. 9. Мәтіндерді оқимыз. 10. Аударамыз. 11. Дәріс. 12. Семинар. 13. Практикалық. 14. Шаңғы тебеміз, конькимен сырғанаймыз. 15. Стадионда жүгіру. 16. Жаттығулар жасау. 17. Волейбол ойнау. 18. Қатені түзейді. 19. Сөйлемдерді қайталатады. 20. Әңгіме құрғызады. 21. Мәтінді тыңдаймыз. 22. Сұраққа жауап береміз. 23. Тыңдағанды баяндаймыз. 24. Көрініс қоямыз. 25. Сөзжұмбақ шешеміз. 26. Сөйлем талдаймыз. 27. Диктант. 28. Шығарма жазамыз.

271 -тапсырма. Сөйлемдерді өткен шаққа айналдырыңыздар.

1.Оқытушы бізбен қазақша сөйлесіп отыр. 2. Біз мәтінді қазақшадан орыс тіліне аударамыз. 3. Ира сөйлемді тақтаға жазып жатыр. 4. Ол фонетикалық талдау жасап тұр. 5.Студенттер диктант жазып жатыр. 6.Сабақ ауызша сөйлеуге арналады. 7. Біз мәтін тыңдап отырмыз. 8. Алексей сурет бойынша әңгімелеп тұр.

272 -тапсырма. Мына сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Біз қазақ тілін . . . үйреніп жүрміз. 2. Тіл үйрену . . . 3. Сондықтан . . . біз тек қазақша сөйлесеміз. 4.Оқытушы бізге көп . . . істеткізеді. 5. Қазақша, орысша текстерді . . . оқытқызып, аудартқызады. 6. Сөйлемдерді . . . жазғыздырады. 7. Сабақта . . . де көп көңіл бөледі. 8. Сурет бойынша . . . жазғызады. 9. Өлеңдер мен мақалаларды . . . айтқызады.

273-тапсырма. Мәтіннен өзгелік етістерді теріп жазып, сөйлем құрастырыңыздар. (Гт. 178 бет, № 34 кесте).

Үлгі: жазу – жазғыз. Оқытушы студенттерге диктант жазғызды.

274-тапсырма. Мәтіннен табыс септіктегі сөздерді теріп жазып, сөз тіркесін құрастырыңыздар.

Үлгі: сөйлемді- сөйлемді жазу.

275-тапсырма. Сұрақтарға алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: - Сізге тіл үйрену оңай ма?

- Иә, маған тіл үйрену оңай .

(Жоқ, маған тіл үйрену қиын)

1. Сіз қазақ тілін көптен үйреніп жүрсіз бе? 2. Сабақта орысша сөйлейсіз бе? 3. Оқытушы мәтінді жатқа айтқыза ма? 4. Сөйлемді тақтаға жазып, талдайсыз ба? 5. Өлеңді мәнерлеп оқисыз ба? 6. Сурет бойынша шығарма жазасыз ба? 7. Оқытушы сабақта сөзжұмбақ шешкізе ме? 8. Ауызша сөйлесуге сабақта көңіл бөлесіз бе? 9. Қызық ойындарды ойнау ұнай ма?

276- тапсырма. Жағдаятты қолданып, сұхбат құрастырыңыздар.

а) Оқытушыны сабақта сізге жұмыстың қандай түрін орындау ұнайтыны толғантады.

Үлгі: -Надя, сіз сабақта не істегенді ұнатасыз?

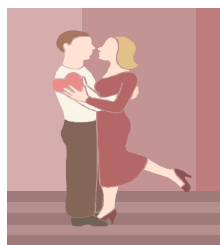
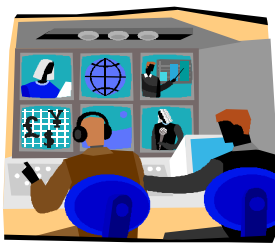
- Мен мәтіндерді тыңдап, мазмұндауды ұнатамын.

ә) Қалай ойлайсыз, сіздің (достарыңыздың) нені ұнататыныңызды дұрыс таптым ба?

Үлгі: - Менің ойымша, Алексей өлең жаттауды ұнатады.

- Иә, Алексей өлең жаттауды ұнатады. (Жоқ, ол өлең жаттауды ұнатпайды. Ол өлең жазуды ұнатады. Дұрыс айтасын, ол өлең жазуды ұнатады).

277-тапсырма. Төмендегі суреттер бойынша студенттік топтың бір күні туралы әңгімелеп беріңіздер.

278-тапсырма. Сөз тұлғасына талдау жасаңыздар.

Үлгі: барамыз = бар + а – а – суффикс деепричастия, образующий настояще-будущее (переходное) время, бара + мыз – окончание I лица множественного числа.

1.Шығамыз 2.Жазамыз. 3.Оқимыз. 4.Орындаймыз. 5.Жасаймыз. 6.Дайындаймыз. 7.Ұнайды. 8.Бекітілген. 9.Орналасқан. 10.Отырады. 11.Берген. 12. Ілмекпіз. 13.Қараңыз. 14.Шешеміз. 15.Жаттаймыз. 16.Береді. 17.Бекітеді. 18.Түзетеді. 19.Өсіп тұр. 20.Есіп тұр. 21.Оқып жатыр.

278-тапсырма. Сөз тұлғасына талдау жасаңыздар.

Үлгі: барамыз = бар + а – а – суффикс дееспричастия, образующий настоящее-будущее (переходное) время, бара + мыз – окончание I лица множественного числа.

- 1.Шығамыз 2.Жазамыз. 3.Оқимыз. 4.Орындаймыз. 5.Жасаймыз.
- 6.Дайындаймыз. 7.Ұнайды. 8.Бекітілген. 9.Орналасқан. 10.Отырады.
- 11.Берген. 12. Ілмекпіз. 13.Қараңыз. 14.Шешеміз. 15.Жаттаймыз.
- 16.Береді. 17.Бекітеді. 18.Түзетеді. 19.Өсіп тұр. 20.Есіп тұр. 21.Оқып жатыр.

279-тапсырма. Мына сөздерді жатыс және барыс септіктеріне қойып, сөйлем құрастырыңыздар.

- 1.Институт. 2. Кітапхана. 3. Мұражай. 4.Театр. 5. Сабақ. 6. Оқу залы. 7. Дәрісхана. 8. Стадион. 9. Сабақ. 10. Тау. 11. Қала.

280-тапсырма. Мына сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

1. Бірінші	топ	1.Он	оқытушы
2. Екінші	қатар	2.Жиырма	студент
3.Үшінші	үй	3.Отыз	адам
4.Төртінші	сабақ	4.Он бес	бөлме
5.Жиыrmасыншы	жұп	5.Қырық	кітап

281-тапсырма. Осы сөз тіркестерімен сөйлем құрастырыңыздар.

282-тапсырма. Сөз тіркестерін жекеше, көпше түрде жіктеніздер.

- 1.Тауға шығу. 2.Сабақ оқу. 3.Дәріс жазу. 4.Мәтін тыңдау.
- 5.Мәтінді баяндау. 6.Конспект жасау. 7.Ережені бекіту. 8.Сөздерді теріп жазу. 9.Өлеңді көшіру. 10.Баяндамаға дайындалу. 11.Әңгіме айту. 12.Сөйлем құру. 13.Волейбол ойнау. 14.Шаңғы тебу. 15.Жүгіру.

283-тапсырма. Сұраққа жауап беріңіздер.

1. Студенттер	жүргізу
2. Оқытушы	жазу
3. Жетекші	оқу
4. Басқарма	үйрету
5. Кітапханашы	аудару
6. Зертханашы	ұйымдастыру
	белгілеу

284-тапсырма. Сұхбатты рөлге бөліп оқыңыздар.

1. – Мынау дәрісханада нешінші топ отыр?
 - Жүз екінші топ.
 - Оларда жантану сабағы ма?
 - Жоқ, оларда қазақ тілі сабағы.
 - Қазақ тілі сабағында олар не істейді?
 - Олар жаттығулар орындайды, сөйлем талдайды, мәтінді аударады, оның мазмұнын айтады.
 - Олар жаңа сөздерді дәптерге жаза ма?
 - Жаңа сөздерді дәптерге емес сөздікке жазады. Олардың айтылуын тыңдайды, қайталап айтады. Әр түрлі жаттығулар орындап, бекітеді.
 - Менің сабаққа кіруіме бола ма?
 - Жоқ, болмайды. Сабақ жүріп жатыр. Үзілістен кейін, келесі жұпқа кіруге болады.
2. – Сіз нешінші топтың студентісіз?
 - Мен 102 топтың студентімін.
 - Сіздердің топ жетекшілеріңіз Иванова Алла Сергеевна ма?
 - Иә.
 - Топ басқармасы кім?
 - Таян Лукашина.
 - Сіздің топқа нешінші дәрісхана бекітілген?
 - Біздің топқа екінші дәрісхана бекітілген.

285-тапсырма. Өздеріңіздің топтарыңыз жайлы әңгімеленіңдер.

286-тапсырма. Достарыңыздан қандай сабақ болғанын, сабақта не істегенін сұраңыздар.

23- сабақ

287-тапсырма. Мәтінді оқып, мағынасын түсініңіздер.

Өмірхан Аймағанбетұлы Байқоңыров

Ө.Байқоңыров 14 қыркүйекте Жезқазған облысы, Жезді ауданында дүниеге келген. Оның әкесі тау-кен жұмысшысы, металлург болған.

1935-1940 жылдары ол Қазақ кен-металлургия институтында оқыды. Оқуды бітірген соң ол Жезқазған шахталарының біріне техникалық инженер маманы болып істейді.

1952 жылдан 1962 жылдар аралығында Ө.А.Байқоңыров Қазақ кен-металлургиялық институтының ректоры болған /кейін ҚазПТИ

қазаіргі ҚазҰТУ/. Ондаған, жүздеген аспиранттар мен студенттерді ұясынан ұшырды.

1962 жылы профессор Ө.А.Байқоңыров Қазақ ССР академиясының толық мүшесі болып сайланды. Қазақ ССР Ғылым академиясының академигі, Ленин орденді Өмірхан Байқоңыров өндірістен ешқашан қол үзген емес. Ашқан жаңалықтары мен зерттеу жұмыстарының өндірісте қалай жүзеге асып жатқанын ұдайы өз көзімен көріп, қадағалап отырады. Ол бірнеше ғылыми еңбек жазған.

1969 жылы жер асты кен орындарын өңдеудің таңдаулы әдістері мен классификациясы деген тақырыпта монографиялық еңбегі жарық көрді. Бұл еңбегі докторлық диссертация есебінде ұсынылып, ол техника ғылымының докторы дәрежесін алды.

288-тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге көшіріп жазыңыздар.

1. Тау-кен жұмысшысы	5. Таңдаулы
2. Шахта	6. Дәреже
3. Маман	7. Ұдайы
4. Мүше	8. Жүзеге асу

289-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Академик Ө.А. Байқоңыров кім болған?
2. Оның еңбектері жайлы айтып беріңіздер?
3. Оқуды бітірген соң ол қайда жұмыс істейді?
4. Ол қай жылы Қазақ ССР академиясының толық мүшесі болып сайланды?

290-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

291 -тапсырма. Мына сан есімдерді жазбаша жазыңыздар.

- 1.1935 2.1940 3.1952 4.1969

292 -тапсырма. Төмендегі зат есімдермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Әке. 2.Жұмысшы. 3.Металлург. 4.Маман. 5.Әдіс.

24- сабақ

Менің жұмыс күнім

293-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, 3-жақта мазмұндаңыздар.

Бүгін жұма. Мен сағат алтыда тұрдым. Тезірек киініп далаға шықтым. Жолдың арғы бетінде стадион бар. Мен күнде таңертен сәдионда жүгіремін, жаттығулар жасаймын. Сосын үйге келіп төсегімді жинаймын, таранамын, киінемін. Сағат жеті жарымда таңертеңгілік тамақты ішемін. Сағат он минутсыз сегізде үйден шығамын.

Біздің сабақ сегіз жарымда басталады. Міне, оқытушы да дәрісханаға кірді. Ол дәріс оқып тұр. Біз мұқият жазып жатырмыз. Сағат екіде біздің сабақтарымыз аяқталады. Сабақтан кейін мен үйге қайтамын. Түскі асымды ішемін, сосын, кітапхананың оқу залына барып, ертеңгі сабаққа дайындаламын. Кітапханаға Надя, Лариса мен Алексей де келеді. Біз бәріміз қазақ тілінен көрініс қоюға дайындаламыз. Сұхбатты оқимыз. Аударамыз, жаттаймыз. Сосын бәріміз спортзалға барып, жаттығамыз.

Кешкі сағат жетіде үйге қайтамын. Бұл кезде бәріміз де үйдеміз. Шешем мен Эльмира кешкі ас дайындап жатыр. Әкем газет оқып отыр. Қазір кешкі асты ішеміз. Сосын әркім өз ісімен шұғылданады. Мен кітапханадан алған кітапты оқимын. Бүгін оқып бітіруім керек, ертең тапсыратын күн.

Шешем мен әкем көгілдір экраннан «Хабарды» тыңдайды, кино көреді. Эльмира музыка тыңдайды. Кешкі он бірде ұйқыға жатамыз.

294-тапсырма. Мәтінге сұрақ дайынданыздар.

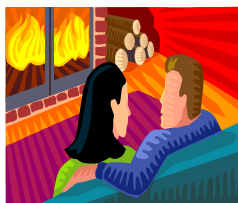

295-тапсырма. Сөздерді аударып, сөйлем құрастырыңыздар.

1.День. 2.Вечер. 3.Утро. 4.Обед. 5.Режим (распорядок).
6.Вставать. 7.Бегать. 8.Заниматься. 9.Завтракать. 10.Обедать.
11.Ужинать. 12.Готовиться. 13.Читать.

296- тапсырма. Төмендегі суреттер бойынша әңгіме құрастырыңыздар.

297 - тапсырма. Өздеріңіздің жұмыс күндеріңіз туралы әңгімелеп беріңіздер.

Кітап- қазына. Кітапханада жұмыс жасау ережесі

25 - 26 – сабақ

293- тапсырма. Мәтін- сұхбатты мұхият тындап, рөлге бөліп ойнаңыздар.

1	- Сәлеметсіз бе? Менің есімім Александр. Заң институтының студентімін. Қазір қазақ , ағылшын тілдерін өз бетіммен үйреніп жүрмін. Сіздің кітапханаға жазылып, үйге оқулықтар алуға бола ма?	- Здравствуйте! Меня зовут Александр. Я студент юридического института. Сейчас я самостоятельно изучаю казахский, английский языки. Можно записаться к вам в библиотеку и получать на дом учебники?
2	- Төрлетіңіз. Менің есімім Алена. Әрине, сіз кітапханаға жазыла аласыз. Бірақ оқулықтарды қолыңызға бере алмаймыз, тек оқу залында дайындаласыз. Мына карточканы толтырыңыз. Тапсырыс қағазға қажет кітаптарыңыздың атын, авторын, шыққан жылы мен орнын көрсетіңіз.	- Проходите. Меня зовут Алена. Конечно, вы можете записаться в библиотеку. Но учебники на руки не выдаем, будете заниматься только в зале. Заполните вот эти карточки. Затем дайте заказ на нужные учебники, указывая название, автора, год и место издания.
1	- Мына жерге не жазайын?	- Что здесь писать?
2	-Мекен- жайыңызды. Сіз қалалықсыз ба?	- Место жительства. Вы городской?
1	- Жоқ. Мен жатақханада тұрамын.	- Нет. Я живу в общежитии.
2	- Онда, уақытша мекен- жайыңызды көрсетіңіз.	- Тогда укажите временное место жительства.
1	- Міне, толтырдым. Ал мынау тапсырыс қағаз. Маған «Қазақ тілін үйренеміз» (авторы Н.Оралбаева А, 1989) оқулығы керек еді.	- Вот заполнил. Это мой лист заказа. Мне нужен учебник «Изучаем казахский язык» (автор Н.Оралбаева и другие. А, 1989).
2	- Міне, тапсырысыңыз. Мына жерге қол қойыңыз да, құжатыңызды қалдырыңыз. Оқу залы-келесі кабинет.	- Вот ваш заказ. Здесь распишитесь, и оставьте ваш документ. Читальный зал – следующий кабинет.
1	- Рахмет.	- Спасибо.

294- тапсырма. Мына сөздерді сөздіктеріңізге жазып алыңыздар.

1. Жазылу	13. Тапсырыс
2. Төрлетіңіз	14. Беру-беріңіз
3. Қолыңызға	15. Мына жерге
4. Бере алмаймыз	16. Мекен-жайыңыз
5. Тек	17. Қалалық
6. Оқу залына	18. Уақытта
7. Дайындаласыз	19. Тапсырыс қағаз
8. Толтырыңыз	20. Қол қою
9. Қажет	21. Құжат
10. Атын	22. Қалдыру
11. Шыққан жылын	23. Кенес
12. Орнын	24. Танысқан соң

295- тапсырма. Мына жағдаяттар бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

А. Сіз институттың кітапханасына жазылғыңыз келе ме? Сіздің кітапханашымен сұхбатыңыз.

Үлгі:

- Мен сіздің кітапханаға жазылайын деп едім.
- Құжатыңыз бар ма?
- Бар. Төлқұжатым бар.
- Онда мына қағазды толтырыңыз, құжатыңыздың нөмірі мен тұрақты мекен-жайыңызды жазыңыз.

В. Сіз институттың лингафон кабинетінде дайындалғыңыз келе ме? Сіздің кабинет меңгерушісімен сұхбатыңыз.

Үлгі:

- Мен қазақ тілінен екінші сабақтың мәтін-сұхбатын тыңдайын деп едім.

- Сағат екі жарымнан үшке дейін бір орын бос. Келіп жұмыстаныңыз.

С. Айтыңызшы, сіздің жолдасыңыз кітапханада қандай оқулықтар алды және неге?

Үлгі:

- Александр кітапханада қазақша-орысша сөздік алды. Ол бүгін мәтінді қазақшадан орысшаға аударды.

Д. Досыңыздың кешкісін, таңертең, дүйсенбі күндері қайда болғанын сұраңыз.

Үлгі:

- Сен кеше қайда болдың?
- Мен институтта болдым.

Е. Жолдасыңыздан кітапхананың, лингафон кабинетінің, асхананың, ректордың, деканның жұмыс уақытын сұраңыз.

Үлгі:

- Кітапхана қай уақытта жұмыс істейді?
- Сағат таңертеңгі сегізден жиырмаға дейін. Түскі 12. 00-ден 14.

00-ге дейін.

296- тапсырма. Бір-біріңізден қазір кімнің не істеп жатқанын және кешке (жексенбі, кешкісін т.б.) барлықтарының не істейтіндіктері туралы сұрап біліңіздер.

Үлгі:

- Алексей, сен қазір не істеп отырсың?
- Мен қазір кітап оқып отырмын. Ал сен кеше не істедің?
- Мен кеше кітапханада жұмыс істедім. Ал қазір магнитофонға

жазылған мәтін тыңдап отырмын.

Тірек сөздер: 1. Кеше сабақта болу. 2. Үй жұмысын жасау. 3. Музыка тыңдау. 4. Өлең оқу. 5. Жаттығу орындау. 6. Шығарма жазу. 7. Сынақ тапсыру. 8. Компьютерде ойнау. 9. Ауызша сөйлеу зертханасында жаттығу. 10. Институтқа бару. 11. Сабақ кестесін көру. 12. Дәріс тыңдау. 13. Сабақ оқу. 14. Оқытушымен кездесу. 15. Оқу үшін ақы төлеу. 16. Кітапханаға жазылу.

297- тапсырма. Жолдасыңыздың сұрап тұрған адамы бұл жерде кеше болғанын, ал қазір оның басқа жерде екенін айтыңыз. (Ол кеше болды, ал қазір басқа жұмыспен айналысып жатыр)

Тірек сөздер: 1. Максим лингафон кабинетінде ме? 2. Алексей бухгалтерияда ма? 3. Надя емтиханда отыр ма? 4. Петр базарға кетті ме? 5. Эльмира оқу бөлімінде ме? 6. Ректор дәрісте ме? 7. Александр театрда ма? 8. Сабақ екінші дәрісханада ма? 9. Назира институтта ма? 10. Бухгалтерия бірінші қабатта ма? 11. Ол жаттығуды орындады ма? 12. Сен өлеңді жаттадың ба? 13. Диляра мәтінді аударды ма? 14. Оқытушы диктант жаздырды ма? 15. Тая тыңдаған мәтінді мазмұндап берді ме?

298- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын айтыңыздар.

Александр кітапханаға барып жұмыс істейді. Александр кітапханашыға өзін заң институтының студентімін деп таныстырды. Қазір қазақ, ағылшын тілдерін үйреніп жүргенін, осы кітапханадан оқулықтар алғысы келетінін айтты. Кітапханашы оған кітапханаға жазылуға болатынын, осы оқу залында дайындалуға мүмкіндігі барын

айтты. Бірақ, «Қолға кітап бере алмаймын» - деп ескертті. Сосын Александрға «мына карточканы толтырыңыз, қажет кітаптарыңыздың атын, авторын, шыққан жылдары мен орнын көрсетіп, тапсырыс беріңіз» - деді. Александр тапсырыс қағазын толтырып, қазақ және ағылшын тілі оқулықтарын алды.

Оқу залында оқулықтармен танысып, біраз жұмыс істеді. Кітапханашы Александрға «Сіз ауызша сөйлеу зертханасында жұмыс істегеніңіз дұрыс» - деп кеңес берді.

299- тапсырма. Сұрақтарды пайдаланып, сұхбат құрастырыңыздар.

1. Александр кітапханашыға өзін қалай таныстырды? 2. Тағы не айтты? 3. Кітапханашы оған не деді? 4. Александр нені толтырды? 5. Оқу залында ол не істеді? 6. Кітапханашы Александрға қандай кеңес берді? 7. Кітапханада біраз жұмыстанған Александр сосын қайда барады? 8. Меңгерушіден ол не сұрады? 9. Меңгеруші не деді. 10. Меңгеруші Александрға қандай кеңес берді?

300- тапсырма. Мына ребусты шешсеңіздер, М.Горькийдің кітап туралы айтқан сөзін оқисыздар.

301- тапсырма. Достарыңыздың қайда болғанын жазыңыздар, егер ...

Үлгі:

- Дина диктант жазды.
- Дина сабақта болды. Ол диктант жазды.

1.Александр қазақша мәтін-сұхбат тыңдады. 2. Лариса дәріс жазды. 3. Надя қазақ тілі оқулығын алды. 4. Петр әдеби кітап алды. 5. Максим футбол қарады. Александрдың үш жұп сабағы болады. 6. Эльмира мәтін аударды. 7. Анар оқу үшін ақы төледі. 8. Олар бутерброд жеп, шай ішті. 9. Дидар плащын ілді. 10. Мен журнал оқыдым.

Тірек сөздер: 1. Бухгалтерия. 2. Үй. 3. Институт. 4. Стадион. 5. Киім ілгіш. 6. Асхана. 7. Ауызша сөйлеу зертханасы. 8. Кітапхана. 9. Оқу залы. 10. Дәрісхана. 11. Сабақ.

302-тапсырма. Етістіктердің шақтарын көрсетіп, сөйлемдерді қалпына келтіріңіздер.

1. Студенттер әр түрлі мәтіндерді тыңда . . . 2. Сұрақтарға жауап бер 3. Оқытушы сөздерді айтудағы қателерді түзет . . . 4. Оқу пәндерін кредиттік жүйе бойынша оқыт . . . 5. Александр тапсырыс қағазын толтыр . . . 6. Ол оқу залында біраз жұмыстан . . . 7. Менің досым кітапханаға жазыл . . . 8. Жаттығуларды таза таспаға көшір . . . бер . . . 9. Дайындық курсына жазылуға бол . . . 10. Жаттығулар көшірмесінің бір таспасы 150 теңге тұр . . . 11. Дайындық курсына бір айға 45 доллар төле . . . керек.

303- тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді қажетгі формасына келтіріп, жазыңыздар.

1. Қазір (қазақ тілі) өз бетіммен үйреніп жүрмін. 2. Сіздің (кітапхана) жазылып, (оқулық) алайын деп едім. 3. Оқулықтарды (қол) бере алмаймыз, тек оқу (зал) дайындаласыз. 4. Мына (карточка) толтырыңыз. 5. Міне, тапсырыңыз, (күжат) қалдырыңыз. 6. Сіздің ауызша сөйлеу (зертханасы) жұмыстанғаныңыз дұрыс. 7. Мен кейбір (мәселе) шешіп алдым. 8. (Жатақхана) барып, түскі (ас) ішейік.

304 - тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Читальный зал. 2. Практические занятия. 3. Внимательный человек. 4. Отзывчивый друг. 5. Самая большая. 6. Национальная библиотека. 7. Систематический каталог. 8. Периодическая печать. 9. Мудрость человечества. 10. Хранилище мудрости. 11. Культурный центр.

305 - тапсырма. Жоғарыдағы сөз тіркестерін қолданып, суреттер бойынша шағын мәтін құрастырыңыздар.

306-тапсырма. Кітапханада. Сіз кітапханаға керекті кітап алуға келдіңіз. Сіздің кітапханашымен сұхбатыңыз.

Үлгі: Сәлеметсіз бе? Маған «Қазақ тілін үйренеміз» оқулығы керек еді.

- Сәлеметсің бе? Авторы кім?
- Авторлары: Н.Оралбаева, Х.Есенов, С.Хайруллина. А., 1989 ж.
- Аты- жөніңіз кім? Тобыңыз қандай?
- Асанова Лариса. 102 ағылшын тобы.
- Мына жерге қол қойыңыз. Бүгінгі күнді, жылды жазыңыз.
- Мінекейіңіз.
- Дұрыс. Оқулықты он күн қолданасыз. Алыңыз.
- Рахмет.

307- тапсырма. Тіл ұстарту зертханасында. Сіздің зертханашымен сұхбатыңыз.

Үлгі: Мен қазақ тілінен №3 сабақты тыңдайын деп едім.

- Қайсы нұсқасы?
- Маған «А» нұсқасы.
- Мына жерге отырыңыз. Құлақ қапты киіп, тыңдаңыз.

Түсінбеген жеріңізді сұраңыз.

- Рахмет.
- Таспаны қостым. Естіліп тұр ма?
- Иә, жақсы естіледі.
- Онда жұмыстаныңыз.
- Рахмет.

308 - тапсырма. Мына ғибрат сөздерді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

1. «Білімді болу деген сөз – белгісіз нәрсені ашу қабілетіне ие болу деген сөз . . .»

Әл-Фараби

2. «...Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады. Одан басқа нәрселермен оздым ғой демектің бәрі де ақымықшылдық».

Абай

3. Білім дегеніміз – күш, күш дегеніміз – білім.

Ф.Бэкон

4. Оқу – қазына, еңбек – оның кілті.

П.Буаст.

309-тапсырма. Мына сөз тіркестерін қолдана отырып, кітапханаға жазылу тәртібін досыңызға түсіндіріңіз.

1. Оқырман карточкасы. 2. Алу. 3. Толтыру. 4. Жазу. 5. Ол үшін. 6. Сұраныс. 7. Туған жылы. 8. Жұмыс (оқу) орны. 9. Курсы. 10. Факультеті. 11. Кәсібі. 12. Тұрақты мекен- жайы. 13. Құжаттың номері. 14. Қолы. 15. Ұмытпау. 16. Есте сақтау.

310-тапсырма. Төмендегі жағдаяттар бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

А) Шығарма жазу үшін Ә) Жобаны қорғауға дайындық.
В) Экономика сабағына дайындық. С) Ертең «Қаржы» пәнінен емтихан.

311-тапсырма. «Менің сүйікті кейіпкерім» тақырыбына шағын эссе жазыңыз.

312-тапсырма. Өзіңізге ұнайтын бір ертегінің мазмұны бойынша жоспар құрып, әңгімелеп айтып беріңіз.

313-тапсырма. «Сізге қандай кітапханада жұмыс істеген ұнайды?» тақырыбына сұхбат құрастырыңыздар.

Лингвоелтанулық түсініктеме.

314-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын қазақша айтып беріңіздер.

Диван- ы- лугат- ит- турк

Это словарь составленный Махмудом Кашгарским в 1072- 1074 годах, с целью обучить арабов тюркскому языку. Это произведение является первым словарем тюркского языка и учебником филологии. Оно делится на две части: существительные и глаголы. В произведении рассматриваются 7500 слов тюркского языка. В книге представлены также, бытующие в те времена пословицы, поговорки, стихи и афоризмы. В этой гениальной книге отражены также и диалекты тюркского языка, бытовавшие в ту отдаленную эпоху. В предисловии к своей книге Махмуд Кашгарский дает читателю различную этнографическую информацию о тюрках и начерченную им самим очень ценную карту расселения различных тюркских племен. Со всей точек зрения, это одно из наиболее древних произведений литературы тюрков Средней Азии. Книга была составлена по законам арабского языкознания того времени. Слова в нем предстают не в алфавитном порядке, а по числу слогов в них. Из этой книги мы узнаем о законах древних тюрков, понятии морали и права, воинской доблести и героизме, взглядах на жизнь и общество.

(«Тюркис» газетінің күнтізбесінен, 1998г.)

Мерекелі, берекелі дастархан

27-сабақ

Жатақханада

5- модуль

315-тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

1.- Лариса, сәлем. Сен қайдан жүрсің?

2.- Сәлем, Алексей. Мен де осы жатақханадан орын алдым. 25 бөлме. Өзің нешінші бөлмеде тұрасың?

1.- Мен 30 бөлмеде тұрамын. Лариса, ертемен қайда барасың? Сабақ тоғызда басталады.

2.- Асханадан ертеңгілік ішпекпін. Себебі жатақханаға кеше ғана орналастым. Әлі ыдыс -аяқ алып үлгермедім.

1.- Лариса, біздің бөлмеге жүр. Ертеңгілікті бірге ішейік, сосын сабаққа барамыз.

2.- Жоқ, рахмет. Сенің көршілеріңнен ыңғайсыз болар.

1.- Біз Александр екеуіміз тұрамыз. Ол сенің келгеніңе қуанады.

2.- Олай болса жүр. Әйтпесе, сабаққа кешігіміз.

1.- Міне, мынау біздің бөлме. Төрлет, Лариса. Александр, сен қайдасың? Қонақты қарсы ал.

3.- О-о, Лариса, сәлем. Төрлет.

1- Александр, Ларисаны таңертеңгілік асқа шақырдым. Бізде бәрі дайын ба?

3.- Әрине. Отырыңдар. Лариса, саған шайды кілегеймен құяйын ба?

2.- Иә, Александр. Мен қою шай ішемін.

1.- Александр, мен шайды сүтсіз, лимонмен ішемін.

2.- Александр, шай өте дәмді. Бірақ сабаққа баратын уақыт болды.

Лариса, привет. Ты откуда?

Привет, Алексей. Я тоже получила место в этом общежитии. 25 комната. Сам в какой комнате живешь?

Я живу в 30-ой комнате. Лариса, куда ты идешь так рано? Занятия начинаются в 9 часов.

Хочу позавтракать в столовой. Только вчера устроилась в общежитии. Еще не успела обзавестись посудой.

Лариса, пошли к нам в комнату. Позавтракаем вместе, затем пойдем на занятия.

Нет, спасибо. У тебя есть соседи, неудобно.

Мы живем вдвоем с Александром. Он обрадуется к твоему приходу.

Тогда пошли, а то опаздаем на занятие.

Вот, это наша комната. Лариса, проходи. Александр, где ты? Принимай гостя.

О-о, Лариса, привет. Прходи.

Александр, Ларису я пригласил на завтрак. У нас все готово?

Конечно. Садитесь. Лариса, тебе налить чай со сливками?

Да, Александр. Я пью густой чай.

Александр, чай я буду пить без молока, с лимоном.

Александр, чай очень вкусный. Но пора идти на занятие.

316-тапсырма. Тілдік құрылымдарды мұқият оқып, есте сақтаңыздар

Тілдік құрылымдар

Төрлет- Төрлетіңіз

Жоғары шығыңыз

Речевые обороты

Проходи- Проходите

Проходите

317 -тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, есте сақтаңыздар

1. Қайда- қайдан

2. Жатақхана- осы жатақханада

3. Неше- нешінші

4. Ертеңгілік

5. Асхана- асханадан

6. Көрші- көршілерін

7. Кілегей- кілегеймен

8. Сүт- сүтсіз- сүтпен

318 -тапсырма. Сұраққа жауап беріңіздер.

- Сіз ертеңгілікті қайда ішесіз? Сіздің досыңыз (әкеңіз, шешеңіз, сіңліңіз, қарындасыңыз) ертеңгілікті қайда ішеді?

319 -тапсырма. Мәтін-сұхбатты тағы бір рет мұқият оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

320 -тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді көсемше формасына қойып, дәптерлеріңізге жазыңыздар (Г.т. 179 б, №35 кесте).

1. Әлі ыдыс-аяқ (алу) үлгерген жоқ. 2. Ертеңгілікті бірге (ішу), сабаққа барамыз. 3. Александр Ларисаны (көру), қуанды.

321 -тапсырма. Сұрақтарға алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: - Сен асханаға барасың ба?

- Иә, асханаға барамын. (Жоқ, асханаға бармаймын. Жоқ, асханаға емес, мейрамханаға барамын).

1. Сен дүкенге барасың ба? 2. Сен институтқа барасың ба? 3. Сен кітапханаға барасың ба? 4. Сен дискотекаға барасың ба? Сен киноға барасың ба?

322 -тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндаңыздар

Жатақхананың дәлізінде Алексей Ларисаны кездейсоқ кездестіріп, таң қалды. Лариса осы жатақханаға кеше орналасыпты. Әлі ыдыс-аяқ алып үлгерген жоқ. Ол ертеңгілікті асханадан ішпек болды. Бірақ Алексей Ларисаға "ертеңгілікті бірге ішейік "-деп ұсыныс жасады. Алексей Александрмен бірге тұрады. Александр Ларисаны көріп, өте қуанды. Балалардың бөлмесі Ларисаға ұнады.

323 -тапсырма. Сіз досыңызбен институт дәлізінде кездестіңіз. Оны киноға(түскі асқа, қонаққа) шақырыңыз.

Лингвисттанулық түсініктеме

324 -тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар. Мәтін ішіндегі мақалдарды есте сақтаңыздар.

Қазақтың қонақ күту рәсімі

Қазақ – ежелден қонақжай, бауырмал халық. Қазақ халқы қонақ күтуді де, қонақ болып қыдыруды да қызық көрген. Халықта «Құтты қонақ келсе, қой егіз табар», «Қонақпен еріп құт келеді» деген мақалдар текке айтылмаған. Сондықтан үй иесі- отағасы қонағын қарсы алғанда есігін ашып, алдымен қонағын кіргізеді. Қонаққа ет асып, қымыз немесе шұбат береді, шай дайындайды. Қонақтың риза аттануына жағдай жасайды.

/Нығмет Ж.Н. Қазақ тілі хрестоматиясы. А,2003-221б/

28-сабақ

Институтта.

325 -тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

Үзілісте

1. – Максим, сен асханада болдың ба?
2. - Иә, мен асханадан келемін.
1. - Түстікке не бар екен?
- 2.- Салат, винегрет, капуста.
- 1.- Ыстық тамаққа не бар екен?
- 2.- Ыстық тамақтан - сорпа, борщ, екіншіге - қуырдақ, балық, құс еті және котлет бар. Гарнирі - картоп, күріш, қарамық, макарон.
- 1.- Палау бар ма?
- 2.- Бар. Бұл менің сүйікті тағамым. Үшіншіге компот, шырын, шай, алуына болады.
- 1.- Түстік қанша тұрады?
- 2.- Әр түрлі - 350 теңге. Кейбірі 360- 400 теңге.

На перемене

- Максим, ты был в столовой?
Да, я иду со столовой.
Что там есть на обед?
Салат, винегрет, капуста.
Что есть на горячее?
На горячее - бульон, борщ, на второе - куырдақ, рыба, дичь и котлеты есть. Гарниры -картофель, рис, гречка, макарон.
Есть плов?
Есть. Это мое любимое блюдо. На третье можешь взять компот, сок, чай.
Сколько стоит обед?
По разному- 350 т. Некоторые от 360 до 400 тенге.

3.- Максим, сәлем. Лариса, түстікке барамыз ба?

1.- Барайық

Максим, привет. Лариса, пойдём на обед.

Пойдем.

Студенттік асханада

3.- Лариса, қай жерге отырамыз?

1.- Терезенің алды бізге қолайлы болады деп ойлаймын.

3.- Міне, дастархан мәзірі. Не қалайсың?

1.- Маған ет салатын, тауық сорпасы, палау және алма шырыны.

3.- Ал мен капуста салатын, манти және апельсин шырынын аламын. Сен енді отыра бер, мен кассаға барып есеп айырысайын.

4.- Барлығын бірге есептейін бе?

3.- Иә, бірге есептеңіз.

4.- 784 теңге.

3.- Міне, 1000 теңге.

4.-Қалғаны 216 теңге. Алыңыз.

1.- Алексей, ас тәтті болсын.

3.- Рахмет. Өзіңнің де тәбетің ашылсын.Қандай дәмді манти.

1.- Иә, мұнда асты өте дәмді дайындайды.

В студенческой столовой

Лариса, где сядем?

Я думаю, у окна нам будет удобно.

Вот, меню. Что желаешь?

Мне мясной салат, куриный бульон, плов и яблочный сок.

А я возьму салат из капусты, манти и апель-синовый сок. Ты иди садись, а я пойду в кассу рассчитаюсь.

Все считать вместе?

Да, считайте вместе.

784 теңге.

Вот 1000 теңге.

216 теңге сдачи. Возьмите.

Алексей, приятного аппетита.

Спасибо. И тебе приятного аппетита. Какие вкусные манти.

Да, здесь готовят еду очень вкусно.

326 -тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, есте сақтаңыздар

1. Түстік- түскі тамақ

2. Ыстық тамақ

3. Сорпа- тауық сорпасы

4. Сүйікті тағам

5. Тұшпара

6. Басыртқы

7. Дастархан мәзірі

8. Терезенің алды

9. Есеп айырысу

10. Қалдық- -қалғаны

11. Тұщы

12. Ащы

327 -тапсырма. Тілдік құрылымдарды мұқият оқып, есте сақтаңыздар

Тілдік құрылымдар

Ас тәтті болсын

Тәбетің ашылсын

Речевые обороты

Приятного аппетита

Приятного аппетита

328 -тапсырма. Алексей мен Лариса түскі асқа не алды? Сіз бүгін түскі асқа не жедіңіз, не іштіңіз? Досыңыздан түскі асқа не ішіп-жегенін сұраңыз.

329 -тапсырма. Досыңыз сізден таңертеңгілік, түскілік, кешкілік астарыңды қайда ішетінін сұрап жатыр. Оған жауап беріңіз.

Үлгі: - Сен таңертеңгілік асты асханада ішесің бе?

- Жоқ, үйде ішемін. (бөлмеде. Иә, асханада).

Қашан?	Не? Нені?	Қайда?
Таңертең	Таңертеңгілік ас(-ты)	Асханада
Түсте	Түскілік ас (-ты)	Үйде
Кешке	Кешкілік ас (-ты)	Бөлмеде
Сағат 10 - да	Сусын	Буфетте

♦ Назар аударыңыз: Уақытты сұрайық.

- Уақыт қанша?
- Сегізден он минут кетіпті. - 8^{10}
- Тоғызға он минут қалды. - 8^{50}
- тоғызға - барыс септік,
- сегізден - шығыс септік.

330 -тапсырма. Бір-біріңе түскі ас (кешкі ас, ертеңгілік) қанша тұратынын айтыңыздар.

Үлгі: - Алексей, түскі астың бағасы қанша тұрады?

- 500 (бес жүз) теңге.

Қанша? Қанша тұрады?

Сколько? Сколько стоит?

200 тенге, 15 тенге.

Не? Түскі ас.
Кешкі ас.
Таңертеңгілік ас.
Ыстық тағам.
Шырын.

331-тапсырма. Сұраққа берілген жауапты толықтырыңыз.

Үлгі:-Лариса қайда?

- Ол буфетте. Ол . . . ішкісі келеді. (Ол буфетте. Ол шырын ішкісі келеді.)

1. -Александр қайда?
- Ол дәмханада. Ол ішкісі келеді.
2. - Алексей қайда?
- Ол асханада. Ол . . . жегісі келеді.
3. - Максим қайда?
- Ол мейрамханада. Ол . . . ішкісі келеді.

332 -тапсырма. Сіз досыңызбен мейрамханаға келдіңіз. Дастархан мәзірін оқып, даяшыға тапсырыс беріңіздер. Сіз түстікке (ертеңгілікке, кешкі асқа) не алғыңыз келеді? Сіздің досыңыз не алғысы келеді?

№	түрі	Дастархан мәзірі	дана, грамм	бағасы
1.	Басыртқы	тағам аты	грамм	
		салат	100 гр.	50 т.
		ет салаты	100 гр.	45 т.
		капуста	100 гр.	25 т.
		томат салаты	100 гр.	30 т.
2.	Ыстық тағам	тауық сорпасы	1 п.	60 т.
		борщ	1 п.	53 т.
		қышқыл көже	1 п.	45 т.
3.	Екінші ыстық тағам	ет	1 п.	70 т.
		балық	1 п.	64 т.
		котлет	1 п.	58 т.
		плов	1 п.	47 т.
4.	Гарнир	картоп	1	15 т.
		күріш	1	17 т.
		макарон	1	20 т.
		қарамық	1	13 т.
5.	Сусын	шай	1 ст.	10 т.
		компот	1 ст.	15 т.
		кофе	1 ст.	15 т.
		шырын	1 ст.	20 т.

333 -тапсырма. Сіздің досыңыздың (әкеңіздің, шешеңіздің, апаңыздың, т.б.) сүйікті асы не? Әңгімелеңіз.

әкемнің, шешемнің,
ағамның, жеңгемнің,
Эльмираның, Алексейдің,
Санаттың, Саяттың

қазақша ет, манти, палау,
құс сорпасы, борщ,
қуырдақ, салат,
балық т.б.

Үлгі: Әкемнің сүйікті асы - қазақша ет.

334 -тапсырма. Төмендегі жағдаяттар бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

А. Сіз досыңызбен институттың буфетіне келдіңіз. Досыңыз бір бейтаныс қызбен амандасты. Қыз туралы досыңыздан сұраңыз.

В. Досыңыз екеуіңіз Алматы қаласы туралы анықтағышты оқып отырсыз. Анықтағыштың бетінен бір мейрамхананың (асхананың, азық-түлік дүкенінің, дәмхананың, т.б.) атауын оқыдыңыз. Осы мейрамхана (асхана, азық-түлік дүкені, дәмхана, т.б.) туралы досыңыздан сұраңыз.

335 -тапсырма. Досыңыз сіздің институттың, жатақхананың қасында не барын білгісі келеді. Сіздің жауабыңыз.

Үлгі: жатақхана- буфет

1. –Алексей, сіздің жатақханада буфет бар ма?

2.- Иә, бар. Екінші қабатта орналасқан. (Өкінішке орай жоқ).

1. - Лариса, сіздің институттың жанында кафе бар ма?

2.- Иә, бар. Кафе институттың сол жағында орналасқан. (Өкінішке орай, жоқ)

Тірек сөздер: 1. Институт- асхана. 2. Университет- мейрамхана. 3. Институт- буфет. 4. Жатақхана- дүкен. 5.Институт- кинотеатр. 6. Университет- театр. 7. Жатақхана- аялдама.

336-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыз.

Тіл және аударма институтында екінші сабақтан кейін үлкен үзіліс. Студенттердің бәрі институт жанындағы асханадан, енді бірі төмендегі буфеттен тамақтанады. Үзілісте төменгі қабатқа түскен Лариса Максимді көрді. Ол Максимнен ”Асханада болдың ба, түстікке не бар екен?”- деп сұрады. Максим асханада болыпты. Онда ыстық

тамақтан: сорпа, борщ, екіншіге: қуырдақ, балық, құс еті және котлет бар. Гарнирге картоп, күріш, қарамық, макарон береді. Ларисаның сүйікті тағамы палау да бар. Сусынға компот, шырын, шай алуға болады. Түстіктің бағасы 350-400 теңге.

Алексей мен Лариса түскі асқа бірге барды. Олар асханада терезенің алдына отырды. Өте қолайлы жер. Лариса ет салатын, тауық сорпасын, палау және кілегей қосылған шай алды. Алексей капуста салатын, манты және апельсин шырынын алды. Екеуі үшін Алексей есеп айырысты. Барлығына 784 теңге төледі. Алексей кассирге 1000 теңге берді. Ол 216 теңге қайырды.

Түскі ас дәмді екен. Алексей мен Лариса тамақты ықыласпен ішіп-жеді.

337-тапсырма. Сіздің институтта студенттер түскі асқа қашан барады? Сіздің дәмхананың дастархан мәзірі қандай? Сізге ұнай ма? Бағасы қандай? Әңгімелеп беріңіздер.

338-тапсырма. Көп нүктенің орнына шығыс септігінің жалғауын қойып, жазыңыздар.

1. Манты сиыр еті... жасалған.
2. Орама қой еті... жасалған.
3. Сорпа тауық еті ... дайындалған.
4. Шырын алма.... жасалған.
5. Қуырдақ ет... жасалған.
6. Балмұздақ сүт... жасалған.

339-тапсырма. Салыстырмалы шырайда тұрған сөздерді табыңыздар (Гт. 171 б, №15 кесте).

1. Сазан етінен шортан еті дәмділеу.
2. Жамбас етінен төс еті майлылау.
3. Ана салаттан мына салат ащылау.
4. Ана сорпадан мына сорпа тұщылау.
5. Мына кесектен ана кесек ет үлкендеу.
6. Бұл торттан ана торт кішілеу.
7. Қой етінен сиыр еті қаттылау.
8. Шошқа етінен қойдың еті жұмсақтау.
9. Мына қарбыздан ана қарбыз ірілеу.
10. Мына шырыннан балмұздақ салқындау.

340-тапсырма. Сөз тіркестерін аударып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Чашка чая.
2. Тарелка супа.
3. стакан кефира.
4. Чай с лимоном.
5. Две порции плова.
6. стакан сока.
7. 200 грамм мороженого.
8. Порцию борща.
9. Три куска хлеба.

341-тапсырма. Төмендегі сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

үйде,	ертеңгілік	манты, лагман, қуырдақ,	ішеміз.
асхана,	түскі ас	тауық сорпасы, котлет,	аламыз.
мейрамхана,	ыстық тағам	күріш, айран, қарамық,	жейміз
дәмхана,	суық тағам,	бұршақ, орама ет, нан,	бар.
буфет	басыртқы	сыра, бауырсақ, шырын,	береді.
		тоқаш, шай, түшпара,	
		казакша ет,	

Лингвоелтанулық түсініктеме

342-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Қонақ сыбаға

Қазақ отбасында әрқашан қонаққа деген сыбаға сақталған. Жазда қонаққа арналып қой сойылса, қыста соғым етінен ас әзірленген. Еттен дайындалатын қазақтың қадірлі асы- ет. Ежелгі дәстүр бойынша сыйлы қонаққа пісірілген малдың басы ұсынылады.

Ол «адам әлемді басымен билейді» деген ұғымды білдіреді. «Үлкеннің ақыл-кеңесін тыңдап жүрсін » деп балаға құлақ, кейде «сөзге шешен, ақылшы болсын» деп тіл береді. Ет желініп, сорпа ішілген соң, дастархан басындағыларға бата беріледі.

/Нығмет Ж.Н. Қазақ тілі хрестоматиясы. А, 2003-221б/

29-сабақ

Қонақ күтуге дайындық.

343-тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

Александр мен Алексей Ларисаны жексенбі күнге қонаққа шақырды. Бүгін екеуі базарға барып, азық-түлік сатып алады.

Базарда

- 1.- Маған мына кесек етті өлшенізші.
- 2.- 750 теңге. Тағы не?
- 1.- Мына үйректі.
- 2.- 330 (екі жүз отыз) теңге.
- 1.- Барлығы қанша?
- 2.- 1080 теңге .
- 1.- Рахмет
- 2.- Ас болсын

На базаре

- Мне взвесьте, пожалуйста, этот кусок мяса.
- 750 тенге. Что еще?
- Эту утку.
- 330 тенге.
- Сколько всего?
- 1080 тенге.
- Спасибо
- На здоровье

Көкөніс, жеміс-жидек бөлімінде

- 1.- Бізге бір кочан капуста, бір кило помидор, бір кило қияр, екі килодан картоп пен сәбіз өлшеңіз.
2.- Сіздерден 1 210 теңге.
1.- Міне, 1210 теңге. Алыңыз.
1.- Алма қанша тұрады?
Апельсин ше?
2.- Алма - 140 теңге, апельсин - 260 теңге.
1.- Бізге екі кило алма, бір кило апельсин өлшеңіз.
3.- Жүзім, банан алмаймыз ба?
1.- Оған ақшамыз жетпейді. Әлі тәттілер алуымыз керек. Міне алыңыз 400 теңге.
3.- Жарайды.
1.- Менде 500 теңге.
2.- 100 теңге қалғанын алыңыз.
Тағы келіңіздер.
3.- Рахмет. Сау болыңыз.

В овощном, фруктовом отделе

- Свешайте, пожалуйста, 1 качан капусты, 1 килограмм помидора, 1 килограмм огурцов, два килограмма картофеля и морковь.
С вас 1210 тенге.
Вот, 1210 тенге. Возьмите.
Сколько стоят ваши яблоки? А апельсин?
Яблоки - 140 тенге, апельсин - 260 тенге.
Взвесьте нам 2 кг яблок, 1 кг апельсин.
Мы не возьмем виноград, бананы?
На это не хватает денег. Еще мы должны купить сладости. Вот, возьмите 400 тенге.
Ладно.
У меня 500 тенге
Возьмите 100 тенге сдачи.
Приходите еще.
Спасибо. До свиданья

344-тапсырма. Тілдік құрылымдарды мұқият оқып, есте сақтаңыздар

Тілдік құрылымдар

Өлшеңізші
Алыңыз
Рахмет
Тағы келіңіздер

Речевые обороты

Свешайте, взвесьте
Возьмите
Спасибо
Приходите еще

345-тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, есте сақтаңыздар

1. Кесек ет
2. Үйрек
3. Қияр
4. Бәліш
5. Ірімшік

4. Жету- жетпейді
5. Тәтті
6. Сәбіз
7. Әмбебап дүкенде
8. Қызылша

346- тапсырма. Алексей мен Александр нені қаншаға сатып алды? Сұрақтарға жауап беріңіздер.

	капуста	қияр	ет	апель- син	алма	помидор	сәбіз	кар- топ	үй- рек
Алексей мен Александр	50теңге								

347- тапсырма. Мәтін-сұхбаттан табыс септіктегі сөздерді көшіріп жазыңыздар.

Үлгі: етті- ет + ті .

348-тапсырма. Келесі тақырыптар бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

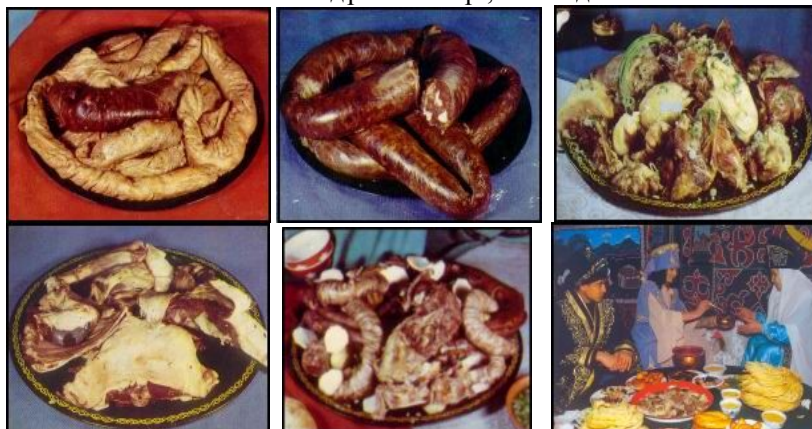
1. Дүкенде.
2. Асханада.
3. Мейрамханада.
4. Дәмханада.

349-тапсырма. Бір-біріңізге базардан не алғыңыз келетінін айтыңыздар.

Үлгі: Мен дүкеннен нан, шай алғым келеді. Ал мен дүкеннен бәліш, ірімшік, қаймақ алғым келеді.

350-тапсырма. Суретке қарап Алексей мен Аня дүкеннен не алғанын айтыңыздар.

Үлгі: Аня мен Алексей дүкеннен сүт, май алды.

Назар аударыңыз:

Қашан? Қай уақытта? Когда? Во сколько? В какое время? - сағат сегізде (в 8 ч.) сағат сегізден жиырмаға дейін (с 8⁰⁰ до 20⁰⁰).

351- тапсырма. Досыңыздан төмендегі мекемелер қалай жұмыс істейтінін сұраңыз.

1. Азық-түлік дүкені. 2. Көкөніс дүкені. 3. Мейрамхана. 4. Асхана

Үлгі: - Айтыңызшы, кулинарлық дүкен қалай жұмыс істейді?

- Кулинарлық дүкен сағат 9 (тоғызда) ашылады, ал 21⁰⁰ (жиырма бір) сағатта жабылады.

- Түскі үзілісі қашан?

- Сағат 13⁰⁰-14⁰⁰-ге (он үштен-он төртке) дейін түскі үзіліс.

352-тапсырма. Сатушыдан өзіңізге керек затты, оның бағасын сұраңыз.

Үлгі: - Кешіріңіз, қызыл балық бар ма?

- Өкінішке орай, жоқ. (Иә, бар. Қанша өлшейін?)

- Екі кило. Қанша тұрады?

- Бір kilosы 150 (жүз елу) теңге. Сізден үш жүз теңге.

Тірек сөздер: 1. Алма. 2. Нан. 3. Тоқаш. 4. Айран. 5. Қаймақ. 6. Қой еті. 7. Кілегей. 8. Қарбыз. 9. Қауын. 10. Қызылша. 11. Сәбіз. 12. Шырын. 13. Ұн. 14. Қарамық. 15. Күріш.

353 -тапсырма. Нені қайдан сатып алуға болатынын кім жақсы біледі? Сөз жарыс ойыны.

Үлгі: - Ұнды қайдан сатып аламыз?

- Ұнды жарма бөлімінен сатып аламыз.

Сүт Нан Балық Шырын Кәмпит Алма Жүзім Қарбыз Тоқаш Айран Қант Ет

354-тапсырма. Суретке қарап Александр мен Лариса кулинарлық дүкеннен не алғысы келетінін айтыңыздар.

Үлгі: Александр мен Лариса кулинарлық дүкеннен кәмпит, торт, тәтті нан алғысы келеді.

355-тапсырма. Егер әріптесіңіз дұрыс айтып тұрса, келісіңіз. Кері жағдайда өзіңіз дұрыс ақпарат беріңіз.

Үлгі: - Көкөніс дүкенінде ет сатып алуға болады. - Жоқ, қателесесіз. Көкөніс дүкенінде капуста, картоп, қияр, помидор тағы басқа көкөністер сатып алуға болады.

- Ет ет бөлімінде немесе ет базарында сатылады.

- Иә, ет ет бөлімінде немесе ет базарында сатылады.

1. “Азық-түлік” дүкенінде ет, балық, сүт сатып алуға болады. 2. Нан дүкенінде шырын сатып алуға болады. 3. Асханада палау, ет, салат алып жеуге болады. 4. Ет базарда нан, тоқаш сатып алуға болады. 5. Киоскіде капуста, алма, жүзім сатып алуға болады. 6. Көкөніс дүкенінде газет, журнал сатып алуға болады. 7. Әмбебап дүкенінде қаймақ, ірімшік, қант, кефир сатып алуға болады. 8. Буфетте борщ, салат, манти жеуге болады.

356-тапсырма. Сіздің алғыңыз келген заттың қайда сатылатынын досыңыз біледі. Не сатып алғыңыз келетінін досыңызға айтыңыз. Ол сізге көмектеседі.

Үлгі: - Алексей, мен бір қорап кәмпит пен бір шөлмек өрік шырынын алғым келеді.

- Кәмпит пен өрік шырынын аспаздық дүкеннен алуға болады.

1. Мен бір бас капуста мен 2 кило картоп алғым келеді. 2. Мен бір қалта қант, бір кило күріш, бір пачка сары май алғым келеді. 3. Мен екі шөлмек минерал суын, бір шөлмек шырын алғым келеді. 4. Мен бір бөлке қара нан, екі тоқаш алғым келеді. 5. Мен бір арбуз, екі кило алма, үш кило жүзім алғым келеді.

357-тапсырма. Сұраққа алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіз.

Үлгі: - Сен дүкеннен келдің бе?

- Иә, мен дүкеннен келдім. (Жоқ, мен базардан келдім)

1. Сен базардан келдің бе? 2. Сен асханадан келдің бе? 3. Лариса нан дүкенінен келді ме? 4. Александр институттан келді ме? 5. Анар дәмханадан келді ме? 6. Алексей сабаққа кетті ме? 7. Надя базарға кетті ме? 8. Надежда Яковлевна азық-түлік дүкеніне кетті ме? 9. Владимир Иванович жолсапардан келді ме? 10. Владимир мейрамханаға кетті ме? 11. Эльмира көкөніс дүкенінен келеді ме? 12. Ол Қостанайдан келді ме? 13. Айжан Сүндетқызы Рудныйға кетті ме?

358-тапсырма. Сіз өзіңізге керекті объекті қайда орналасқанын білмейсіз. Көшеде кетіп бара жатқан адамнан жөн сұраңыз.

Үлгі: - Айтып жіберіңізші, нан дүкені қай жерде?

- Нан дүкені көшенің арғы бетінде.

Азық-түлік дүкені; базар;
сусындар дүкені; көкөніс дүкені;
институт; асхана; дәмхана;
мейрамхана; техникалық заттар
дүкені;

Абай - Әуезов көшелерінің
қиылысында; Абай көшесінің
бойында; келесі бұрылыста; екі
аялдамадан кейін; қарсы
алдыңызда; оң жағыңызда;
мекеменің бірінші қабатында;
театрдың қарсысында; аялдама-
ның артында.

359-тапсырма. Кімнің қайда екенін және не алғысы келетінін сұрап біліңіз.

Үлгі: - Петр қайда?

- Ол базарда. Ол сүт, ірімшік алғысы келеді.

1. Надя қайда? 2. Апаң қайда?. 3. Атаң қайда? 4. Әкем қайда?
5. Інің Әсет қайда?

360-тапсырма. Досыңыздан қайдан не алғысы келетінін сұрап, кестені толтырыңыз.

Үлгі: - Максим, дәмханадан не алғың келеді?

-Дәмханадан шырын, печенье алғым келеді.

Кайдан? Не? Алғысы келеді?

Максим 1.

2.

...

361 - тапсырма. Біз азық-түлік алғанда қалай сұраймыз. Оқыңыз.

1. 100 гр } ірімшік
2. 300 гр } май
3. 400 гр } қаймақ
4. 200 гр } печенье
5. 500 гр } жарты кило алма (май, ірімшік)
беріңізші,
6. 1 (бір) } бір кило қант, күріш,
өлшеңізші. }
7. 10 (он) } он кило картоп, ет, ұн т.б.
1 қалта } қант, сүт, тұз 1 шөлмек } сүт, айран
2 қалта } қаймақ, айран 2 шөлмек } шырын, сыра. т.б.
1 қорап } шырпы (конфет, темекі).
1 банка кофе (консерві).

362 - тапсырма. Сүт бөлімінің сатушысынан келесі сүт тағамдарын беруін сұраңыз.

Үлгі: - Маған екі шөлмек сүт беріңізші.

- Тағы не қалайсыз?

- Жарты кило ірімшік.

- Тағы не аласыз?

- Ештеңе. Есептеңіз осыны.

- 520 тенге.

- Рахмет. Мінекейіңіз.

1. Айран. 2. Май. 3. Қаймақ. 4. Қымыз. 5. Ірімшік. 6. Кілегей. 7. Иогурт.
8. Қымыран. 9. Балкытылған ірімшік. 10. Шұбат.

363 - тапсырма. Сіз нан дүкеніне келдіңіз. Кассирге қандай нан алғаныңызды айтыңыз.

Үлгі: - Бір тоқаш, жарты қара нан.

- 65 тенге.

- Мінекейіңіз.

364 - тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Алексей мен Александр Ларисаны жексенбі күнге қонаққа шақырды. Бүгін сенбі. Екеуі базарға барып, азық-түлік сатып алады.

Олар базардан 750 теңгеге бір кило үлкен кесек ет, 330 теңгеге бір үйрек алды. Тағы бір кочан капуста, бір жарым кило помидор, бір кило қияр, екі килодан картоп пен сәбіз, екі кило алма мен бір кило апельсин алды. Шайға торт, тағы басқа тәттілер алды.

Алексей мен Александр қажетті азық-түліктің бәрін алды. Тек жүзім, банан алуға ақшалары жетпеді.

365 - тапсырма. Алексей мен Александр қанша азық- түлік алды? Кестені толтырыңыздар.

ет	үйрек	капуста	помидор	қияр	картоп	сәбіз	алма	апельсин	торт	кәмпит
1 кило										

366 - тапсырма. Бір-біріңізге дүкеннен нені қанша алғаныңызды айтып, сұхбат құрастырыңыздар.**Лингвоелтанулық түсініктеме**

Ғұмырыңды ұзартқың келсе, тамақты тарта іш.

Б. Франклин.

367 - тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар. Мәтін ішіндегі мақалдарды есте сақтаңыздар.**Қанағат қарын тойдырар**

Тәжірибеге сүйінген халық емшілері: “Ас - адамның арқауы” деп, тамақтың адам тіршілігіне, үрім-бұтақ өсіріп, кемеліне жеткізуге жағдай жасайтын маңызы барын ертеде-ақ байқаған. Олардың аста адамды ауру-сырқаттан қорғайтын күшті қасиет барын байқап айтқан “Ас бар жерде ауру болмайды” деген қанатты сөзінде де ғылыммен үндестік бар. Бұл азық-түлік түрлерінде, олардың құрамында болатын белок, углевод, май, микроэлементтер мен витаминдердің организмнің ауруға қарсы тұрған қорғаныс күшін шындайтынын байқағандық.

Сондай-ақ, халық емшілері “Ауру-астан” деген. Ас табиғи мөлшерден асып кетсе, артық тойыну да, аштық сияқты денсаулыққа зиян. Сондықтан, М.Сервантес айтқандай, “Түскі асты аз же, ал кешкі

тамақты одан да аз же. Өйткені, бүкіл дененің денсаулығы біздің асқазанымыздың ұстаханасында шындалады”.

Қанағат пен еңбек-адамның қос дәрігері. Еңбек адамның тәбетін ашады. Ал қанағат қылу оны артық пайдалануға кедергі жасайды. "Қанағат-қарын тойғызар,"- деп халық текке айтпаған.

/Е.Оразақов. Қазақ халық медицинасы. А., 1989ж.- 50б/

30-31- сабақ Досыңменен ішкен ас балдан тәтті

368 - тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

1.- Лариса, сәлем. Төрлет. Сені күтіп отырмыз.

Привет, Лариса. Проходи. Мы ждем тебя.

2.- Рахмет. О-о, жігіттер, жарайсыңдар. Қандай мол дастархан жасапсыңдар.

О- о, ребята, молодцы. Накрыли такой богатый стол.

3.- Лариса, не қалайсың?

Лариса, что ты желаешь?

2.- Маған шамалы помидор салаты, сосын қуырдақ.

Мне немного салата из помидоров и еще куырдак.

1.- Мен капуста салатын ұнатамын.

Я люблю салат из капусты.

2.- Қуырдақ дәмді екен, кім дайындады?

Куырдак вкусный, кто готовил?

3.- Бәрін дайындаған Александр. Мен оған тек көмектестім.

Все готовил Александр. Я только помогал ему.

2.- Александр, аспаздық тәжірибеңмен бөліс-сейші.

Александр, поделись кулинарным опытом.

1.- Бұл өте оңай. Алдымен етті аласың. Оны төрт бұрыштап ұсақтап тұрайсың. Сосын жуасыз және майы қызып тұрған қазанға сала-сыз. Үстіне аздап тұз себесіз және бір стакан су құясыз. Жарты сағаттан кейін отты басасыз және суы таусылғанша тағы ұстайсыз. Сосын бұрыш, әртүрлі көкті дәміне қарай саласыз. Ең бастысы, майы мол болғаны дұрыс.

Это очень легко. Сначала берете мясо. Режете мелкими кубиками. Затем моете и ложите в казан с накалившимся маслом. Сверху добавьте немного соли и налейте стакан воды. Через полчаса убавите огонь и продержите таким образом до тех пор, пока вода не испарится. Затем по вкусу добавьте перец, разную зелень. Главное, чтобы было много жира.

2.- Александр, меніңше, бұл оңай емес.

3.- Меніңше ең оңайы- қазақша ет дайындау. Алдымен бірнеше кесек етті алып жуасыз, сосын суы бар қазанға салып, отқа қоясыз.

Қайнаған соң отты басасыз. Әлсін-әлсін көбігін алып тұрасыз. Сосын ет піскенше, қамыр илеп, жаясыз.

2.- Қамырды қалай дайындайды?

3.- Ол үшін шамалы ұн, 1 жұмыртқа, тұзды су аласыз да, бәрін араластырып қамыр илейсіз. Сосын қамыр жұмсақ болу үшін жауып қоясыз. 5 минуттан кейін оны жая беруге болады. Ет пісіп жатқанда, қазанға аршылған картоп пен сәбізді қоса пісіріп алуға болады. Олар піскен соң басқа ыдысқа түсіріп, қамырды саласыз. Бәрі дайын болған соң, табаққа түсіріп, дастарханға қоясыз.

2.- Жігіттер, біраз уақыт отырдық, әңгімелес-тік. Ертеңгі сабаққа дайындалу керек. Мен қайтайын. Қонақжайлылықтарың үшін рахмет.

1. – Саған да рахмет уақыт бөлгенің үшін.

Сау болып тұр.

3. – Көріскенше.

Александр, по- моему все это не так просто.

По- моему, самое легкое готовить мясо по-казахски. Сначала берете несколько кусков мяса, моете, затем положите в казан с водой и ставите на огонь. После того, как закипит, убавляете огонь. Время от времени снимаете пенки. Затем пока мясо будет вариться, вы должны месить тесто, и раскатать его.

Как готовят тесто?

Для этого берете немного муки, 1 яйцо, соленую воду все перемешаете и месите тесто. Затем, чтобы тесто было мягким, его надо укрыть. Через 5 минут тесто можно раскатать. Пока варится мясо, в казан можно положить очищенные картошки и морковь, чтобы они сварились вместе. Когда сварятся, их можно переложить на другую посуду и положите в бульон раскатанное тесто. После того, как все будет готово, надо заправить зеленью и подать на стол.

Ребята, мы уже засиделись, поговорили. Надо готовиться к завтрашнему занятию. Я пойду.

Спасибо за гостеприимство.

Тебе тоже спасибо, что уделила время.

До свидание.

До встречи.

369-тапсырма. Тілдік құрылымдарды мұқият оқып, есте сақтаңыздар

!

Тілдік құрылымдар

Уақыт бөлгенің үшін рахмет.

Көріскенше.

Қонақжайлылықтарың үшін рахмет.

Речевые обороты

Спасибо, что уделил (-а) время.

До встречи.

Спасибо за гостеприимство.

370-тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, есте сақтаңыздар

1. Дастархан- дастархан жасау

2. Дайындау

3. Аспаз- аспаздық- аспаздық тәжірибе

4. Турау- ет турау

5. Май қыздыру

6. От- отты басу- отқа қою

7. Көбік- көбігін алу

8. Қамыр- қамыр илеу- қамыр жаю

9. Араластыру

10. Аршу- пияз аршу

11. Пісіру- қоса пісіру

12. Табақ- табаққа түсіру

371 - тапсырма. Мәтін-сұхбатты тағы бір рет мұқият оқып, ас дайындау технологиясын айтып беріңіздер.

1. Қазақша ет пісіру. 2. Қуырдақ қуыру.

372-тапсырма. Өздеріңіз қандай тағам дайындауды ұнатасыздар? Рецептін жазыңыздар.

373 - тапсырма. Досыңыздан оның өзі (анасы, әжесі, қарындасы, жұбайы т.б) палауды (түшпараны, салатты, т.б) қалай дайындайтынын сұраңыз.

Үлгі: - Лариса, капуста салатын қалай дайындайсың?

-Капустаны алып, сыртқы қабығынан тазартасың. Оны ұзыншалап, ұсақтап турайсың. Сосын кең ыдысқа салып, үстіне тұз, бұрыш, көк себесің де араластырасың. Дәміне қарай майонез қосасың да, дастарханға қоясың.

374 - тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді көсемше формасына қойып, сөйлемдерді көшіріңіздер.

1. Ішіне картоп, сәбіз (салу), үйректі бұқтырады. 2. Ол үшін қамыр (илеу), оны жаю керек. 3. Етті (жуу), қазанға саласыз. 4. Қайнаған кезде отты (басу), көбігін (алу) тұрасыз.

1. Картоп пен сәбізді (аршу), бірге саласыз. 6. Ол піскен соң, үстіне ет, картоп, сәбіз, жуаны (салу), дастарханға қоясыз.

375 - тапсырма. Сұрақтарға алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: - Сен бәлішті сүйсініп жейсің бе?

- Иә, бәлішті сүйсініп жеймін.

(Жоқ, бәлішті сүйсініп жемеймін

Жоқ, бәлішті емес, самсаны сүйсініп жеймін).

1. Сен құс етін жақсы көресің бе? 2. Сен бұқтырған үйректі жейсің бе? 3. Мына салат дәмді ме? 4. Александр майлы тамақты жей ме? 5. Жігіттер қыздарды қонаққа шақырды ма? 6. Мына шырынды ішуге бола ма? 7. Жас салаттар денсаулыққа пайдалы ма? 8. Сен жылқы етін жейсің бе?

376 - тапсырма. Досыңыздың сұрағына жауап беріңіз.

Үлгі: - Бүгін манти жасайсың ба, әлде борщ пісіресің бе?

- Иә, бүгін манти жасаймын. (Жоқ, бүгін манти емес, борщ пісіремін. Бүгін манти жасаймын. Бүгін манти жасаймын, борщ пісіремін).

1. Үйрек бұқтырасың ба, әлде палау жасайсың ба? 2. Палау жасайсың ба, әлде балық қуырасың ба? 3. Балық қуырасың ба, әлде тауық сорпасын жасайсың ба? 4. Тауық сорпасын жасайсың ба, әлде қуырдақ дайындайсың ба? 5. Түшпара пісіресің бе, әлде кеспе пісіресің бе?

377 - тапсырма. Кестедегі сөздерден сөйлем құрастырыңыздар.

Лариса,	ет,	манти,	нан,	салат,	пісіру,	жеу,	кесу,	керек
Алексей,	балық,	шырын,	май,	сүт,	жағу,	салу,		келеді
Александр,	лимон,	қарбыз,	варенье,		араластыру,	ішу,		
	құс сорпасы,	палау			тазарту,	құю,	қуыру	

378 - тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Сағат бес кезінде Лариса қонаққа келді. Жігіттер мол дастархан жасапты. Бәрі дастарханға отырды. Лариса помидор салатын ұнатады екен. Александр дайындаған қуырдақ дәмді. Лариса мақтап жатыр. “Александр, аспаздық тәжірибеңмен бөліссейші!”—дейді Лариса. Ларисаның ойынша, бұл оңай емес.

Алексей үшін ең оңайы- қазақша ет дайындау. Бүгін олар бір-бірінен аспаздық өнерден сабақ алды. Бір-бірінен көп нәрсеге үйренді. “Өнерді үйрен, үйрен де жирен деген”. Болашақ инженерге де, заңгерге де аспаздық өнерді білу артық емес.

379 - тапсырма. Сұраққа алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: - Сен жеміс-жидек аласың ба?

- Иә, жеміс-жидек аламын.

(Жоқ, жеміс-жидек алмаймын.

Жоқ, жеміс-жидек емес, сусын аламын).

1. Сен нанға барасың ба? 2. Сен институтқа барасың ба?
3. Лариса базарға бара ма? 4. Алексей көкөніс дүкеніне бара ма? 5. Сен шырын аласың ба? 6. Максим тамақ ішуге бара ма? 7. Балықты қуыруға бола ма? 8. Петр қонаққа келе ме? 9. Сен құс етін жақсы көресің бе? 10. Сен бұқтырған үйректі жейсің бе? 11. Мына салат дәмді ме? 12. Александр майлы тамақты жей ме? 13. Жас салаттар денсаулыққа пайдалы ма?

380 - тапсырма. Есімшенің қажетті жұрнағын жалғап, сөйлемдерді көшіріңіздер (Гт. 179 б, №36 кесте).

1. Бұл пісір_____ ет. 2. Мынау бұқтыр_____ тауық. 3. Бұл иле қамыр. 4. Ыдыстағы еле_____ ұн. 5. Табадағы қуыр_____ балық. 6. Тарелкадағы майонез қос_____ салат. 7. Кеседегі кілегей құй_____ шай. 8. Кастрюльдегі қара және қызыл қарақатты араластыр_____ тоспа. 9. Мынау мен же_____ торт. 10. Бұл Александр жаса_____ салат. 11. Табақтағы тұра_____ ет. 12. Бұл кес_____ орама ет.

381 - тапсырма. Көп нүктенің орнына салыстырмалы шырайдың тиісті қосымшасын (А; В; С; D; Е; F) қойыңыздар.

1. Сиыр етінен жылқы еті дәмді... . 2. Тауық етінен үйрек еті майлы.... 3. Күздік салаттан винегрет салаты ащы.... 4. Кешегі үйрек сорпасынан бүгінгі тауық сорпасы тұщы.... екен. 5. Мына қаздан ана қаз үлкен.... 6. Бұл пицадан ана пица кіші..... 7. Қашардың етінен сиыр еті қатты.... 8. Қойдың етінен марқаның еті жұмсақ... .. 9. Мына қауыннан ана қауын ірі.... 10. Мына алма шырынынан мұздатқыштағы шабдал шырыны салқын... .

А –лау;

С – тау;

Е- дау;

В –леу;

D-теу;

F –деу;

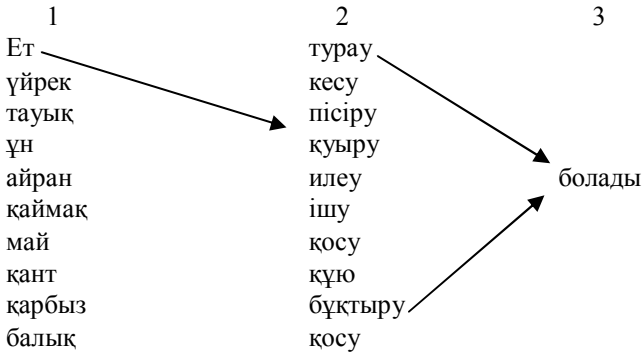
382 - тапсырма. Астың дәмін сипаттап тұрған сөздерді табыңыздар.

1. Мына шай кілегейсіз. 2. Мына тоқаш тәтті. 3. Бұл балық дәмсіз. 4. Мына сорпа тұзсыз. 5. Ол жасаған орама етсіз. 6. Мына сусын қантсыз. 7. Бұл сорпа қышқыл. 8. Қымыздың дәмі ащы.

383 - тапсырма. Шығыс септігінің жалғауын көрсетіп, қызметін түсіндіріңіз.

1. Осы ұннан бауырсақ пісір.
2. Кешегі сүттен айран ашыт.
3. Мына алмадан сусын дайында.
4. Мына тауықтан сорпа пісір.
5. Жылқы етінен дайындаған қазақша ет дәмді.

384 - тапсырма. Кестедегі сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

385 - тапсырма. Төмендегі сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

Надя,	казакша ет, манти, қуырдақ,	пісіру, қуыру,
Надежда	палау, құс сорпасы, капуста	бұқтыру, жеу,
Яковлевна,	салаты, помидор мен қияр	ішу, сатып алу,
Лариса,	салаты, ет салаты, капуста, екі	кесу, құю, жасау,
Александр	кесек ет, бір үйрек, ішіне алма	құлықсыз жеу,
мен Алексей,	салған үйрек, жұмыртқа,	тәбетпен ішу.
	шырын, шай, сүт, кефир, кофе,	
	торт, печенье	

386 - тапсырма. Төмендегі жағдаяттар бойынша сұхбат құрастырындар.

- а) аспаздар арасындағы әңгіме.
- б) аспаз бен тамақтанушы адам.
- в) асханадағы студенттер арасындағы әңгіме.
- г) отбасы мүшелері кешкі ас үстінде.

387 - тапсырма. «Аспазшылық өнер», «Ас адамның арқауы» тақырыптарының біріне шағын эссе жазыңыз.

Лингвоелтанулық түсініктеме

388 - тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Ашыған көже

Көжені дайындау үшін ыдысқа су құйып қайнатады, тұз салады. Су қайнап жатқан кезде басқа бір ыдыстағы суық суға ұнды сеуіп араластырып, қазандағы суға қосып қайта қайнатады. Мұның өлшемі мен мөлшерін дайындаушылар жақсы біледі. Әлгі ұн себілген су қайнап болған соң оны сәл лебін басып, жылыдай күбіге не қыш ыдысқа құйып алады. Темір, алюминий ыдыс қолданылмайды. Ыдысқа құйылған көжені ашыту үшін қымыз, айран сияқты ақ құяды. Мұның үстіне ащы каймақ қосады. Бір-екі күннен кейін "ашыған көже" дайын болады.

«Парасат» журналы, №11., қараша 2005, 38 бет.

32 -сабақ.

6-модуль

Қазақстан Республикасы

Қазақстан географиясы

389-тапсырма. Сөздерді мұқият тындап, дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Кіндік	8. Шың
2. Шекаралас	9. Созылған
3. Ойпат	10. Кен орындары
4. Жазық	11. Пайдалы қазбалар
5. Каспий маңы	12. Тас көмір
6. Шөл, шөлейт	13. Қоңыр көмір
7. Теңіз деңгейі	14. Тақта тас

390-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын айтып беріңіздер. Мәтінді өзіңіз білетін мәліметтермен толықтырыңыздар.

Қазақстан территориясының үлкен бөлігін ойпат және жазық жерлер алып жатыр. Республиканың батысында Каспий маңы және Тұран ойпаттары созылған. Маңғышлақ түбегінде Еуропаның ең төменгі ойпаты Қараша жатыр. Ол теңіз деңгейінен 132 метр төмен.

Республиканың орталық бөлігінде қазақтың Сарыарқасы Бетпак дала шөлімен ұласады. Солтүстігінде Батыс-Сібір жазығының оңтүстік шеті, Республиканың шығысы мен оңтүстік-шығыс бөлігінде Алтай, Тарбағатай, Жоңғар Алатауы, одан әрі Тянь-Шань тауының солтүстік және оңтүстік тізбектері орналасқан.

Қазақстанның ең биік нүктесі Хан Тәңірі шыңы. Ол оңтүстік шығыс шетінде. Республика әр түрлі кен орындарына бай өлке.

Қазақстан жерінде жүз елудей кен орны, жүзден астам тас көмір мен қоңыр көмір, онға жуық тақта тас кен орны, вольфрам, күміс, алтын және тағы басқалар бар.

391- тапсырма. Мына ребусты дұрыс шешкенде туған жер, туған ел туралы айтылған халық мақалы шығады.

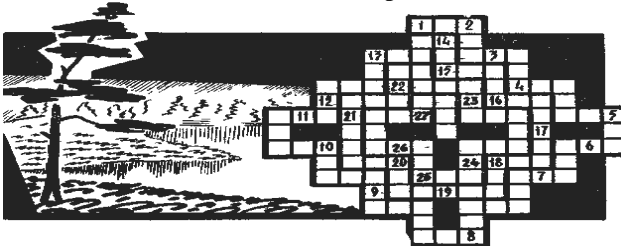

392-тапсырма. Мына мақалдарды мәнерлеп оқып, орыс тіліндегі баламасын тауып жазыңыздар. Екі тілдегі нұсқаларын естеріңізде сақтаңыздар.

1. Жері байдың - елі бай. 2.Туған жер - алтын бесік.

393-тапсырма: Мына “Өзендер мен көлдер” деп аталатын сөзтізбекті екі топқа бөлініп, шешіңіздер.

1. Австриядағы көл. 2. Германиядағы өзен. 3. Ладога көліне құятын өзен. 4.Африкадағы көл. 5. Оңтүстік Батыс Азиядағы өзен. 6.Танганикадағы көл. 7. Дүние жүзіндегі суы мол өзен. 8. Солтүстік Америкадағы көл. 9.Енисей өзенінің саласы. 10. Испаниядағы өзен. 11. Египеттегі өзен. 12. Ресейдегі көл. 13. Жапониядағы өзен. 14. Үндістандағы өзен. 15. Еуропадағы өзен. 16. Кавказдағы өзен. 17. Армениядағы көл. 18. Балтық теңізіне құятын өзен. 19. Африкадағы өзен.

20.Ирандағы көл. 21. Семей өңіріндегі өзен. 22. Қытайдағы өзен. 23. Орталық Америкадағы көл. 24. Қиыр Шығыстағы өзен. 25. Батыс Еуропадағы өзен. 26. Шығыс Қазақстандағы көл. 27. Франциядағы өзен.

394-тапсырма. Мына сұхбатты рөлге бөліп оқыңыздар.

- Динара, Сіз қай жақтан келдіңіз?
- Қостанайдан.
- Ол республиканың қай жағында орналасқан? Жері қандай?
- Солтүстігінде орналасқан. Жері, негізінен, жазық, қыратты. Бұл астыққа бай өлке.
- Иә, естуім бар. Пайдалы қазбаларға да бай болар?
- Әрине. Темір рудасы, боксит, алтын, қоңыр көмір, асбест, цемент тағы басқалары өндіріледі.
- Ол жақта өзен, көлдер көп пе? Қалай аталады?
- Қостанай жерінен Тобыл, Обаған, Аят, Есіл өзендері ағып өтеді. Мұғалім көлі, Қарағайлы, Қарасу, Дәмді сияқты ірілі-ұсақты көлдері көп. Көлдерінің көбінің суы тұщы.
- Табиғаты туралы не айтасыз?
- Тамаша. Сөзбен жеткізу қиын. “Жүз рет тыңдағанша, бір рет көрген дұрыс”. Қонаққа келіңіз. Өз көзіңізбен көресіз.
- Ықыласпен.

395 - тапсырма. Туған өлкеніздің (қалаңыздың) географиялық жағдайы, қазба байлықтары, климаты жайында...

- а) қонағыңызбен; ә) алыс шет елде тұратын досыңызбен;
б) куртасыңызбен әңгімелесіңіз.

33-34-сабақ

Қазақстанның табиғат ерекшелігі

396 -тапсырма. Мына сөздерді мұқият тыңдап, сөздікке жазып алыңыздар.

1. Ерекшелік	8. Көп-көбі
2. Қуаң	9. Өсу
3. Қор	10. Сүтқоректілер
4. Ағу	11. Бауырмен жорғалаушылар
5. Тау сілемі	12. Қос мекенділер
6. Ұласу	13. Жерұйық (жер)
7. Мейлінше бай.	14. Ұйымдастырылған

397 -тапсырма. Сөз тіркестерімен сөйлем құрастырыңыздар.

а) 1. Қазақстанның территориясы. 2. Каспий маңы ойпаты. 3. Маңғышлақ түбегі. 4. Теңіз деңгейі. 5. Орталық бөлігі. 6. Қазақтың Сарыарқасы. 7. Бетпақ дала шөлі. 8. Батыс-Сібір жазығы. 9. Оңтүстік шеті. 10. Республиканың шығысы. 11. Оңтүстік тізбектері. 12. Ең биік нүктесі. 13. Кен орны.

ә) 1. Қазақстанның климаты. 2. Ауа райының ерекшелігі. 3. Негізгі бөлігі. 4. Көлдiң суы. 5.Тобыл өзені. 6. Жануарлар мен өсімдіктер әлемі. 7. Мемлекеттік қорықтар. 8. Табиғаты тамылжыған. 9. Жерұйық жер. 10. Сирек кездесетін жануарлар мен құстарға арналған. 12. Қызыл кітап ашылған. 13. Мемлекет қорғауында.

398- тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Қазақстан климаты негізінен континенттік, ауа райының ерекшелігіне байланысты 4 климаттық зона, 15 климаттық ауданға бөлінген. Территорияның негізгі бөлігі қуаң, шөлейт және шөлді аймақта орналасқан, бірақ республикада су қоры мол. Еліміздің Балқаш, Алакөл, Зайсан, Теңіз, Марқакөл, Шалқар сияқты ірі көлдері бар. Көлдерінің суы көбіне ащы келеді. Республика жерінен Тобыл, Есіл, Жайық, Сырдария, Іле, Шу өзендері ағады.

Қазақстандағы жануарлар мен өсімдіктер әлемі де мейлінше бай. Бес мыңдай өсімдіктің көбі далада, шөл және шөлейт жерлерде өседі. Солтүстігінде, батысында ормандар кездеседі. Сүтқоректілердің 158, құстардың 485, балықтардың 150, бауырмен жорғалаушылардың 52, қос мекенділердің 12 түрі бар. Республикада табиғаты тамылжыған жерұйық жерлер аз емес. Жануарлары мен өсімдіктерін келер ұрпаққа жеткізу мақсатында мемлекеттік қорықтар ұйымдастырылған. Мәселен, Наурызым, Ақсу - Жабағылы, Алматы, Қорғалжын, Барсакелмес, Марқакөл қорықтары ұйымдастырылған. Республикада сирек кездесетін жануарлар мен құстарға арналған Қызыл кітап ашылған. Жабайы түйе, бабыр, бұлан, ақбөкен, құлан тағы басқа жануарлар мен қоқиқаз, қырғауыл, үкі сияқты құстар мемлекет қорғауында.

399 -тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Қазақстан территориясының үлкен бөлігін не алып жатыр?
2. Каспий маңы, Тұран, Қараша ойпаттары қай жерде?
3. Республикада қандай кен орындары бар?

4. Қазақстанның климаты қандай?
5. Елімізде қандай көлдер, өзендер бар?
6. Елімізде жанурлардың, өсімдіктердің қандай түрлері бар?
7. Қазақстан қорықтары қалай аталады?
8. Республикада қандай жануарлар мен құстар мемлекет қорғауында?

400 -тапсырма. Тірек сөздерді қолданып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Қостанай, Рудный, Ақтау, Ақтөбе, Қарағанды, Жезқазған қаласында (көмір, мұнай, жез, металл, алтын, күміс тағы басқалар) өндіріледі.

2. Бұл маңның өзіне тән бедері (жазық, таулы, шөл, шөлейт) болып келеді.

3. Бұл (бұлғын, қарсақ, ақ тиын, түлкі, сілеусін) деп аталатын аң.

4. Ол республиканың (оңтүстік, солтүстік, шығыс, батыс) кездеседі.

5. Ол (құс, аң, құрт-құмырсқа, балық, шөп, өлімтік) қоректенеді.

6. Бұл (қырғауыл, қоңыр қаз, бірқазан, шағала, дуадақ, тоқылдақ) деп аталатын құс.

7. Ол (үйдің шатыры, орман, құз, жартас, үйілген шөп, қамыс) мекен етеді.

8. Қазақстанда (жолбарыс, сілеусін, барыс, түлкі, қасқыр, қоян, арыстан, аю) сияқты жыртқыш аңдар бар.

9. Республикада (Ертіс, Жайық, Балхаш, Алакөл, Зайсан, Теңіз) көлдері бар.

10. Қазақстан жерінен (Марқакөл, Шалқар, Сырдария, Тобыл, Іле, Шу, Есіл) өзендері ағады.

401 -тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Қазақстан территориясының үлкен бөлігін жазық ... алып жатыр. 2. Республиканың батысында ... орналасқан. 3. Маңғышлақ түбегінде ... ойпаты жатыр. 4. Республиканың орталық бөлігінде қазақтың Сарыарқасы ... шетінен ұласады. 5. Қазақстанның ең биік нүктесі. ... 6. Қазақстан климаты ... 7. Елімізде ... көлдер бар. 8. Республика жерінен ... өзендері ағады. 9. ... Мемлекеттік қорық ұйымдастырылған.

402- тапсырма. Мәтіннен жалқы есім мен тәуелдік формадан құралған сөз тіркестерін көшіріп жазыңыздар.

Үлгі: Тұран ойпаты - Туранская низменность.

403- тапсырма. Сөз тұлғасына талдау жасаңыздар.

Үлгі: батысында: - батыс - основа слова, - ы - притяжательное окончание III л.; - нда - окончание местного падежа.

1. Территориясының. 2. Түбегінде. 3. Бөлігінде. 4. Жазығының. 5. Тауының. 6. Шетінде. 7. Республикада. 8. Көлдерінің. 9. Мемлекеттік.

404- тапсырма. Сұрақтарға болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: - Маңғышлақ түбегінде Тұран ойпаты орналасқан ба?

- Жоқ, Маңғышлақ түбегінде Еуразияның ең төменгі ойпаты Қараша орналасқан.

1. Қазақстан территориясының үлкен бөлігі шөл дала ма?
2. Қараша ойпаты теңіз деңгейінен 132 метр жоғары ма?
3. Орталық Қазақстанда Бетпақ Дала шөлі тау сілемдерімен ұласа ма?

4. Республиканың шығысында Батыс-Сібір жазығы жатыр ма?
5. Тарбағатай, Жоңғар Алатауы республиканың солтүстігінде орналасқан ба?

6. Қазақстанның климаты субтропикалық па?
7. Республика жерінен Печора, Лена, Волга, Дон өзендері аға ма?
8. Қазақстанда Байкал, Онега, Ладога көлдері бар ма?

405 - тапсырма. Сіз тұратын қаланың географиялық ерекшелігі туралы айтыңыздар.

406 - тапсырма. Республиканың Қызыл кітабына жазылған өсімдіктер мен жануарларды атаңыздар.

407- тапсырма. Мына мақалдарды мәнерлеп оқып, орыс тіліндегі баламасын табыңыздар.

1. Жері байдың - елі бай. 2. Туған жер - алтын бесік.

408- тапсырма. Сіздер тұрған жерде қорық бар ма? Сол жайында әңгімелеп беріңіздер.

409- тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

“Теңіздің суы неге ащы?”

- Теңіздің суы неге ащы болады? - деп сұрапты біреу Қожанасырдан.
- Теңіздің суы барлық уақыт қозғалыссыз бір жерде тұрады, сондықтан ішіндегі балықтары шіріп кетпесін деп ата-бабаларымыз оны тұздап қойған, - депті Қожанасыр.

410-тапсырма. 1.“Кіндігімнің жас қаны тамған жерім ...”. **2.**“Әжемнің (атамның, нағашымның, жеңгемнің, досымның ...) туған өлкесі”. **3.**“Елімнің әрбір тасы сыр шертеді ...”тақырыптарына шағын эссе жазыңыздар.

411 -тапсырма. Мәтін-сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

Мәтінді тағы бір рет оқып, мазмұнын 3-жақта айтып беріңіздер.

-Диляра, қолшатырынды алмап па едің? Жаңбыр қатты жауып тұр? Үстің әбден су болыпты. - Иә, әбден су болдым. Қолшатырды ұмытып кетіппін. Жаңбыр нөсерлеп жауғанда есіме түсті. - Тездетіп киіміңді ауыстыр. Мен шай дайындап қояйын. - Рахмет, апа.	-Диляра, ты не взяла зонтик? Идет сильный дождь. Ты вся промокла. - Да, промокла насквозь. Забыла взять зонтик. -Вспомнила о нем тогда, когда начался дождь. -Быстро переоденься. Я тебе приготовлю чай. - Спасибо, мама.
--	---

412-тапсырма. Мына сөздерді сөздікке жазып, жаттап алыңыздар.

1. Үсті су 2. Әбден су болу	3. Жаңбыр нөсерлеп жауып тұр 4. Ұмыту, ұмытып кету
--------------------------------	---

413-тапсырма. Мына сөйлемдерді қазақ тіліне аударып жазыңыздар.

1.Сегодня идет проливной дождь. 2. Таня вся промокла, но очень веселая. 3. Диляра забыла свой зонт в библиотеке. 4.Вспомнила тогда, когда полил дождь.

414 -тапсырма. Мәтіннен мезгіл бағыныңқылы сөйлемдерді көшіріп жазыңыздар. (Қараңыз. Гт. 191 бет, №55 кесте). Жасалу жолын түсіндіріңіздер.

Үлгі: Басқа топтардан бір ерекшелігі, олар жаз аяқталғанға дейін оқитын.

Аяқталғанға дейін оқитын: аяқтал+ған+ға дейін. -ған - суффикс придат. вр., -ға - окончание барыс септік, дейін - вспомогательная частица.

415 -тапсырма. Мына сөздерді үлгі бойынша жіктеңіздер.

Үлгі: Менің кітабым Сіздің кітабыңыз
Сенің кітабың Оның кітабы

1. Қолшатыр. 2. Апа. 3. Үй. 4. Бала кез. 5. Қуаныш.

416 -тапсырма. а) Мәтіннен өткен шақ формадағы етістіктерді теріп жазыңыз, жасалу жолын түсіндіріңіздер.

ә) Сол етістіктермен сөйлем құрастырыңыздар.

Үлгі: жазыпты - жаз+ып+ты

- ып - суфф. деесп., образующий прош. вр.
- ты - окончание III лица

Хат жазыпты. Ол апасына хат жазыпты.

417 -тапсырма. Асты сызылған сөздерді қайталап сұраңыздар.

Үлгі: Диляра суға сабақтан келді. Сабақтан ба?

1. Диляра суға әбден малшыныпты. 2. Кеше жаңбыр нөсерлеп жауды. 3. Олар үш күн демалды. 4. Ол қолшатырын автобуста ұмытып кетіпті. 5. Таня жазғы демалыста ауылға баратын. 6. Ауылда әжесі тұрады. 7. Ол жаңбырдың астында жүгіруді ұнататын.

418 -тапсырма. Сіз (досыңыз, әкеніз, шешеніз) үйіңізге кірдіңіз. Анаңыз (досыңыз, жұбайыңыз т.б.) таңырқай қарайды.

Үлгі: - Алексей, үстің су ғой. Қолшатырыңды алмап па едің?
- Асығыста ұмытып кетіппін.

419- жаттығу. Мына сөздерді мұқият оқып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Боран (буран). 2. Шаң боран (бура пыльная). 3. Жел (ветер). 4. Гололед (көк тайғақ). 5. Шуақты (солнечный). 6. Бұршақ (град). 7. Найзағай (гроза). 8. Қысым (давление). 9. Ылғалдылық (осадки, влажность). 10. Жаңбыр (дождь). 11. Қуаңшылық (засуха). 12. Ызғар (изморось). 13. Жер сілкіну (землетресение). 14. Қырау (иней). 15. Қоңыржай (умеренный). 16. Нөсер (ливень). 17. Күн тұтылу (затмение). 18. Бұрқасын (метель). 19. Аяз (мороз). 20. Бұлт (облако (-а)). 21. Құйын (смерчь). 22. Дауыл (ураган). 23. Көшкін (лавина). 24. Сел (поток). 25. Көктемгі жайылма су (паводок). 26. Су тасқыны (наводнение). 27. Табиғат апаты (стихийное бедствие). 28. Қар жауу (снегопад). 29. Ауа-райын болжайтындар (синоптики).

420-тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді қолдана отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Бүгін ауа райы . . . (жылы, суық, ыстық, тамаша, құбылмалы, жақсы). 2. Бүгін . . . (жаңбыр, қар, бұршақ) жауып тұр. 3. Ертең . . . (жел соғады, тұман түседі, боран болу, жаңбыр жауу). 4. Кеше . . . (сіркіреп, қатты, нөсерлеп) жауды. 5. Қазір . . . (жер тайғақ, найзағай шатырлап тұр; күн ысып кету; күн суып кету). Бүгін . . . (күн күркіреу, найзағай жарқылдау). 6. Ертең ауаның . . . (дымқылдығы 20%, 10%) . . . (қысымы сынап бағанасынан жоғары, төмен), . . . (температура 15%, 20%). Әсел . . . (суға әбден малшыну).

421-тапсырма. Мына сөздер мен сөз тіркестерін қолданып, төмендегі суреттер бойынша сөйлем құрастырыңыздар.

Тірек сөздер: 1. Жаңбыр. 2. Күн ашық. 3. Шаңғы тебу. 4. Жел соғады. 5. Дауыл тұрады. 6. Тұман түседі. 7. Боран болады. 8. Ауа дымқыл. 9. Жер тайғақ. 10. Таза ауа. 11. Жылы. 12. Қалың қар.

422 -тапсырма. Мына сұрақтарға болымды түрде жауап беріңіздер.

1. Бүгін ауа райы ыстық па? 2. Жаңбыр сіркіреп жауып тұр ма? 3. Далада жел бар ма? 4. Ауа-райын болжайтындар ертең қар жауады дей ме? 5. Кеше Қостанайда боран болды ма? 6. Күзде жер тайғақ болды ма? 7. Бүгін ауаның қысымы сынап бағанасынан төмен бе? 8. Таяудағы тәулікте күн бұлыңғыр ма? 9. Ертеңгі ауа райы туралы мәліметті Арман біле ме? 10. Кеше найзағай шатырлап, жаңбыр жауды ма? 11. Қаланың үстіне нөсер бұлты жақындап келе ме?

423 -тапсырма. Сіз көшеден келдіңіз. Анаңыз (әжеңіз, атаңыз) ауа райы туралы сұрайды. Сіздің жауабыңыз.

Үлгі: - Далада, аяз ба? - Иә, қатты аяз.

Тірек сөздер: 1.Қатты жел. 2.Нөсер жаңбыр. 3. Жер тайғақ. 4.Ыстық, қоңыр жел. 5.Бұршақ жаңбыр.

424 - тапсырма. Сөйлемдерді аяқтаңыздар.

1.Бүгін ауа райы тамаша болған соң, . . . 2. Кеше аздап жел соғып тұрған соң, . . . 3. Бүгін жаңбыр нөсерлеп жауған соң, . . . 4. Болат кеше суға әбден малшынғандықтан, . . . 5. Ертең бұршақ жауып, күн суыса, . . . 6. Ақмолада қыста боран жиі болатындықтан, . . . 7. Күзде қалада жер тайғақ болғандықтан, . . . 8. Ертең қар жауса, . . . 9. Күн күркіреп, найзағай жарқылдаса . . . 10. Таңертең ауа райы ашық болса, . . . 11. Егер түнде далада салқын болса, . . . 12. Егер аспанды бұлт қаптаса, . . . 13. Биыл қар көп болса, . . .

425 -тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыздар және олармен сөйлем құрастырыңыздар.

А. 1.Морозный день. 2. Сильный ураган. 3. Стихийные бедствия. 4. Затмение солнца. 5.Дождливая погода. 6. Ясный день. 7. Холодная ночь. 8. Жаркий день. 9. Тихий вечер.

В. 1.Грозовые тучи. 2. Гром гремит. 3. Гроза разразится. 4. Идет дождь. 5. Дует ветер. 6. Часто бывает пурга. 7. Южный теплый ветер. 8. Гулять по парку. 9.Кататься на саньках и лыжах.

426 -тапсырма. Ауа райы туралы мәліметті оқып, хабарлама жасаңыздар.

Қазақстан Республикасы гидрометеорологиялық орталығы хабарлайды. Ауа-райын болжайтындардың айтуынша, ертең ауа райы мынадай болады:

1. Ел Ордасы Астанада ертең ауа райы суық, күн аяз болады. Күндіз аздап бұрқасын, солтүстіктен жел соғады. Ауаның ылғалдылығы - 20%, температурасы -20.0, -25.0; атмосфералық қысымы сынап бағанасынан төмен болады.

Кешке бұрқасын күшейеді. Ауаның температурасы түнде -20.0-30.0 болады.

2. Бас қаламыз Алматыда ертең күн ашық, жылы болады. Күндіз жауын-шашынсыз. Оңтүстіктен баяу жылы жел еседі. Ауаның ылғалдылығы - 20%, температурасы - +16.0 - +18.0; атмосфералық қысымы сынап бағанасынан жоғары болады.

Кешке күн бұлттанып, сирек өткінші жаңбыр жауады. Ауаның температурасы 10.0. -12.0 жылы болады.

Сіздердің тыңдағандарыңыз ертеңгі ауа райы туралы мәлімет. Хош-сау болыңыздар.

427-тапсырма. 425- тапсырмадағы үлгі бойынша келесі қалаларда күтілетін ауа- райы болжамын айтыңыздар.

1.Көкшетау. 2.Шымкент. 3.Кызылорда. 4.Тараз және т.б.

428- тапсырма. Ертеңгі ауа райы туралы досыңызбен (шешеңізбен, әкеңізбен, әжеңізбен) сөйлесіңіздер.

429 -тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөйлемді қойыңыздар.

Үлгі: Егер күн жылы болса, біз тауға барамыз.

1. . . . , театрға барамыз. 2. . . . , біз тауға барамыз. 3. . . . , інім коньки тебеді. 4. . . . , терезенің желдеткішін жап. 5. . . . , сен тоныңды ки. 6. . . . , әжем мен атам бақта серуендейді. 7. . . . , ұшақ Ақмолаға ұшады. 8. . . . , қолшатыр қажет болады. 9. . . . , Аяжан далада жүруге қорқады. 10. . . . , паркке барып қыдырамыз. 11. . . . , орманда жидек тереміз. 12. . . . , біз суға шомыламыз. 13. . . . , біздің топ музейге барады.

430 -тапсырма. «Табиғат аясында» тақырыбына шағын мәтін құрастырыңыздар.

431 - тапсырма. Сөйлемнің бірінші бөлігін жазыңыздар. Ол неге? неліктен? сұрағына жауап беруі қажет.

Үлгі: Жаңбыр жауғандықтан, біз тауға шыға алмадық.

1. . . . , біз Алма-Арасанға бара алмадық. 2. . . . , Сәкен Мәскеуге ұшып кете алмады. 3. . . . , оқушылар мектепке бара алмады. 4. . . . , біз саңырауқұлақ тере алмадық. 5. . . . , мен коньки тебе алмадым. 6. . . . , әкем жылы киінді. 7. . . . , Айжан мен Аяна театрға бара алмады. 8. . . . , Қуаныш суға әбден малшыныпты. 9. . . . , Санат әбден тоңыпты. 10. . . . , Саят жеңіл киінді. 11. . . . , Қайрат курткесін шешіп тастады. 12. . . . , күннің көзі ілезде жарқырады. 13. . . . , биыл жеміс-жидектің өнімі мол болады.

432 - тапсырма. Абайдың өздеріңізге ұнаған жыл мезгілі туралы өлеңдерінің бірін жаттап, айтып беріңіздер.

433- тапсырма. Төмендегі табиғат туралы жұмбақтардың шешуі қай суретке сәйкес келеді.

- 1.Қырда қылыш жаркылдайды.
- 2.Көтеріліп теңізден, аспанға биік барамын.
- Биіктен қайта түскенде, өңі кірер даланың.

434 -тапсырма. Орманда немесе саябақта жүргенде ауа райын білгіңіз келсе мыналарды естеріңізде сақтаңыздар:

1. Егер торғайлар ағаштың бұтағында дыбыс шығармай отырса, қар жауады, бірақ жел болмайды.
2. Егер торғайлар қосылып, шықылықтаса, күн жылы болады.
3. Торғайлар қуысқа тығылып, бір жерге топталса, суық болады.
4. Сары шымшық ертемен шиқылдаса, түнде аяз болады.
5. Күн батарда аспанда қызыл арай болса, ертең күн ашық болады.
6. Жаңбыр жауатын болса, қарлығаштар төмен ұшады, құмырскалар ініне асығып кіреді, күн бұлтқа жасырынады.

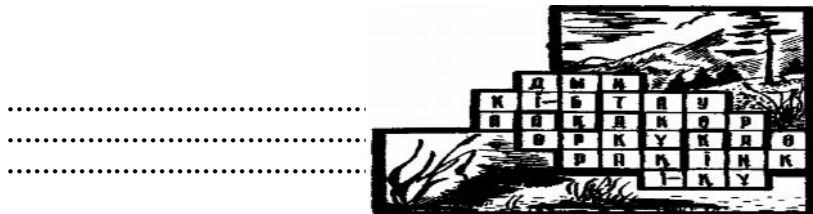
435-тапсырма. Жоғарыдағы ауа райы туралы ережені қолдана отырып, сөйлемді аяқтаңыздар.

1. Ертең ауа райы жылы болады, себебі
2. Ертең ауа райы суық болады, себебі
3. Ертең жаңбыр жауады, себебі
4. Ертең қар жауады, бірақ жел болмайды, өйткені
5. Ертең аяз болады, себебі
6. Ертең ауа райы ашық болады, өйткені

436 -тапсырма. Сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Сегодня в Алматы осадки.
2. В предстоящую неделю на большой территории республики местами ожидается похолодание.
3. В начале недели на востоке республики температура повысится до 15.0.
4. В середине недели в Акмолы облачная погода с прояснениями.
5. В конце недели на юге слабый ветер, местами туман.
6. В отдельные дни на северо-западе - преобладание ветреной погоды.
7. В Кокшетау временами небольшие осадки.

437 -тапсырма. Мына ой жұмбақта берілген бөліктерді дұрыс орналастырсаңыздар, табиғат туралы мақалды оқысыздар.

35 - сабақ

Табиғатты қорғау

438- тапсырма. Журналист пен эколог арасындағы сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

- Қазір табиғатты қорғау - өзекті мәселе. Республикада табиғатты қорғауда қандай шаралар жүзеге асырылуда?
- Қазақстан Республикасы Конституциясының Табиғатты қорғау заңдарында оны қорғаудың негізгі нормалары мен ережелері көрсетілген. Соған сәйкес әр аймақта табиғатты қорғаудың ерікті қоғамдары құрылған.
- Республикада өсімдіктер дүниесін қорғауда не істеп жатырсыздар?
- Қазіргі уақытта қала маңындағы көгалдарды көбейту, су қоймаларының жағалауларын көгалдандыру, тазаландыру шаралары жүзеге асырылуда.
- Республикада сирек кездесетін жануарлар мен құстарға арналған Қызыл кітап ашылған ба?
- Иә. Мәселен, сілеусін, жабайы шошқа, құлан, ақбөкен сияқты жануарлар мен бірқазан, үкі, қоқиқаз, құр сияқты құстар мемлекет қорғауында.
- Бізде қорықтар да бар ғой?!
- Иә, Наурызым, Ақсу - Жабағылы, Алматы, Қорғалжын, Марқакөл, Барсакелмес сияқты алты мемлекеттік қорығымыз ұйымдастырылған.
- Ал ауа тазалығын сақтауда не істеліп жатыр?
- Ауаны өндіріс қалдықтарынан тазарту қондырғылары салынған. Оның саны әлі де көбейтілмек.
- Әсерлі әңгімеңізге рахмет. Сау болыңыз.
- Сау болыңыз.

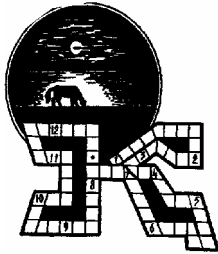
439- тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, сөздікке жазыңыздар.

Шара	Көрсету	Қала маңы	Көбейту
Жүзеге асыру	Соған сәйкес	Су қоймасы	Өндіріс
Өзекті	Ерікті қоғам	Жағалау	Қалдықтар
Мәселе	Ереже	Көгалдандыру	Қондырғы

440 -тапсырма. Төмендегі жағдаяттар бойынша сұхбат құрыңыздар.

1. Туған жеріңіздің экологиясы туралы.
2. Туған өлкеніздің өсімдіктері мен хайуанаттар әлемі.

441 –тапсырма. “Қ” сөзтізбегін екі топқа бөлініп, шешіңіздер. Барлық сөздер қ дыбысынан басталуы тиіс.

1. Өзбекстандағы автономиялы республика.
2. Алабота тұқымдасына жататын бір жылдық өсімдік.
3. Жылқышы құралы.
4. “Ер Тарғын ” жырының кейіпкері.
5. Талдықорған аймағындағы аудан орталығы.
6. Ұлт.
7. Сан есім.
8. Терісі бағалы аң.
9. Іле алабындағы аса ірі ежелгі қаланың орны.
10. Қазақтың ұлттық тағамы.
11. Жер планетасының бөлігі.
12. Аңдар мен

құстар қамқорлыққа алынған белгілі бір аймақ.

36-сабақ. Ұлттық құндылықтар мен табиғи байлықтар

442- тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Отырар

Отырар- қазақ халқының ең көне қалаларының бірі. Ежелде Отырар қаласының орнында Фараб (сулы қоныс - түркіше) атты үлкен қоныс болған. Бұл қала Арыс пен Сырдария өзендерінің қосылған тұсында орналасқан. Отырар орнында бұл күндері басы бүтін

жалғыз қалған құрылыс- Арыстанбаб мазары. Арыстанбаб- Отырар жеріне алғаш келген білімпаз, ақын, жұлдызға қарап адам тағдырын болжайтын көріпкел. Жылына екі рет Меккеге барып, әулиелерге мінажат қылған. Ол Қожа Ахмет Иассаудің ұстазы, әулие.

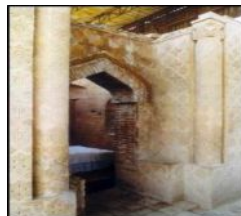
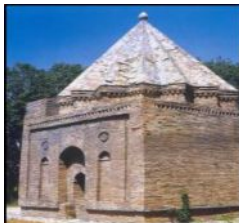
/Нығмет Ж.Н. Қазақ тілі хрестоматиясы. А,2003.- 776 /

443- тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Көне	2. Көріпкел	5. Басы бүтін	7. Білімпаз
2. Қоныс	4. Мінажат қылу	6. Мазар	8. Тағдыр

444- тапсырма. Мына суреттерге қарап, қандай тарихи ескерткіш екенін әңгімеленіңдер.

445- тапсырма. «Түркістанға 1500 жыл» бейнефильмін қарап, өз ойларыңызды жазыңыздар.

446- тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Мұнай	6. Теңіз	11. Шөл	16. Дәстүр
2. Байтақ ел	7. Болашақ	12. Табиғат	17. Қорғасын
3. Шекара	8. Таулар	13. Мыс	18. Киіз үй
4. Шалғын	9. Әуе жолдары	14. Көмір	19. Жайлы
5. Жабдық	10. Мұз айдыны	15. Аспалы жол	20. Көрікті жер

447 -тапсырма. «Алматы- әсем қала» бейнефильмін мұқият қарап, оның мазмұнын ауызша айтып беріңіздер.

448 -тапсырма. Алматының көрікті жерлерін атаңыздар.

Үлгі: Республика алаңы. М. Горький атындағы демалыс және мәдениет паркі.

449 -тапсырма. Берілген сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Алматы қаласы. 2. Шаңғы. 3. Демалыс. 4. Іскер. 5. Діни ұғым.
6. Өкіл.

450 -тапсырма. «Алматы- әсем қала» бейнефильмін қарап, төмендегі тақырыптар бойынша қысқаша хабарлама жазыңыздар.

- 1.Арбатта Наурыз мейрамы тойлануда.
- 2.Шымбұлақтағы спорт түрлері.
- 3.Ұлттық саябақтағы табиғат тамашасы.
4. Іле Алатауы баурайында.

451 - тапсырма. Фильм бойынша Оңтүстік астана туралы әңгімелеңіздер.

452 -тапсырма. Медеу мен Шымбұлақтағы көріністерді ауызша сипаттаңыздар.

453 -тапсырма. Журналист пен шетелден келген қонақтың арасындағы сұхбат.

Журналист шетелдіктен сұхбат алады.

Ж – Құрметті Джон мырза! Оңтүстік астана туралы әсеріңіз қандай?

Ш - ...

454 - тапсырма. Қазақстанның мәдени құндылықтары туралы сұхбат құрыңыздар.

455 -тапсырма. Оңтүстік астананы одан әрі көркейту туралы өз жобаларыңызды дайындап, көпшілік алдында қорғаңыздар.

37-сабақ. Еліміздегі табиғи қорықтар, оның адам өміріне пайдасы 456-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндап беріңіздар.

Батыс Алтай қорығы - Шығыс Қазақстан облысында Батыс Алтай тау жоталарындағы таулы орманды, альпі, субальпі

шалғындықтарының табиғат байлықтарын қорғау және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу мақсатында 1992 жылы құрылған мемлекеттік қорық. Жер аумағы 56 мың га (1997). Әкімшілік жағынан Шығыс Қазақстан облысы Лениногор

қаласы, Зырян аудандарын қамтиды. Мұндағы өсімдік жамылғысы биіктікке сәйкес нағыз шалғынды дала, бұталы, жалпақ жапырақты, қылқан жапырақты аралас жапырақты орман, альпілік, субальпілік, биік таулы, тундралы белдеулер болып кезектесіп өседі. Өсімдіктің 288 түрі бар. Орманды белдеуде қайың, көктерек, мойыл, шетен, шәңкіш, сары қараған, самырсын, майқарағай аралас өседі. Дәрілік өсімдіктерден алтын тамыр, марал тамыр кездеседі. Балықтың бір түрі таймень, құстардың 127 түрі, сүтқоректілердің 52 түрі мекендейді. Құстардан: бүркіт, лашын, қара дегелек, ителгі; ал сүтқоректілерден: сілеусін, Иконников жарқанаты Қазақстанның "Қызыл кітабына" енген.

457-тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Тау жоталары	5. Қылқан жапырақты
2. Шалғындық	6. Самырсын
3. Ғылыми- зерттеу	7. Қара дегелек
4. Әкімшілік	8. Сары қараған

458-тапсырма. Берілген сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Мойыл. 2. Алтын тамыр. 3. Қараған. 4. Самырсын. 5. Майқарағай. 6. Жапалақ. 7. Елік. 8. Сілеусін.

459-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндап беріңіздар.

Марқакөл қорығы - Шығыс Қазақстан облысы Марқакөл ауданының ғажайып табиғатын алғашқы калпында сақтау үшін 1979 жылы құрылған мемлекеттік қорық. Жер көлемі - 71,4 мың гектар, оның 43,9 мың гектары су айдыны, Күршім және Азутау жоталарының аралығында орналасқан.

Тау арасындағы Марқакөл ойпаты тектоникалық құбылыстардың әсерінен пайда болған. Қорықта теңіз деңгейімен салыстырғанда 1400–3000 м. биіктікте 5 биіктік белдеуі бар: шалғынды дала белдеуі 1400—1500 м, таулы тайга белдеуі 1600—1900 м, тау шалғынды белдеуі 1900—2000 м, таулы тундра белдеуі 2000—2800 м және нивальдық (қарлы) белдеу 2800—3000 м биіктікте. Қорықта Сібір балқарағайы, шырша, қайың, көктерек, марал оты, аюбалдырған, тиынтық, қиякөлең өседі.. Қорықтың жануарлар дүниесінен: балықтың 2 түрі (қарабалық пен хариус) қорғауға алынған; сүтқоректілерден: аю, сілеусін, елік, марал, боршатышқан, бұлғын, сондай-ақ, ондатра; құстардан: саңырау құр, шіл, жапалақ, биік тауда өте сирек кездесетін Алтай ұлары мекендейді. Қорықта жануарлар дүниесі мен өсімдіктер түрін сақтау үшін ғылыми жұмыстар жүргізіледі.

460-тапсырма. Сөздерді мұқият тындап, дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Құбылыстар	5. Балқарағай
2. Қорық	6. Аюбалдырған
3. Дала белдеуі	7. Қиякөлең
4. Боршатышқан	8. Тиынтық,

461-тапсырма. Берілген сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Ғажайып. 2. Құстар. 3. Сүтқоректілер. 4. Жануарлар. 5. Өсімдіктер. 6. Қорық. 7. Өсу. 8. Мекендеу.

462-тапсырма. Сөздерді мұқият тындап, дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Жабайы	5. Құлама
2. Жеміс ағашы	6. Құрамы
3. Ұшқат	7. Ауысу
4. Долана	8. Қарақат

462 -тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндап беріңіздар.

Алматы қорығы - Қазақстандағы Іле Алатауының орталық бөлігіндегі табиғат байлығын қорғау және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу мақсатында 1931 жылы құрылған мемлекеттік қорық. Жер көлемі -73,34 мың гектар. Алматы қорығының құрамына теңіз деңгейінен 1400—5020 м биіктікте орналасқан

Талғар тау жоталары енеді. Ол 4 биіктік белдеулерден тұрады. Оның орманды дала белдеуінде (1300—2600 м) алма, өрік, долана, қарақат, итмұрын, ұшқат өседі.

Жабайы жеміс ағашты орман Тянь-Шань шыршасынан тұратын қылқан жапырақты орманға (1400—2800 м) ауысады. Ал субальпі белдеуі

(2600 - 3000 м) жартастар мен құлама шөгінділерден және шөбі аласа альпі шалғынынан тұрады.

[/http.info.hotline.kz/](http://info.hotline.kz/)

464-тапсырма. Берілген сөздермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Қорық. 2. Зерттеу жұмыстары. 3. Тянь-Шань шыршасы. 4. Табиғат. 5. Дала. 6. Жартас. 7. Іле Алатауы. 8. Орналасқан. 9. Құрылған.

465-тапсырма. «Қорғалжын», «Науырым», «Барсакелмес» қорықтары туралы газетке жарнама дайындаңыздар.

466-тапсырма. Төмендегі зат есімдермен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Белдеу. 2. Бүркіт. 3. Жануарлар. 4. Құстар. 5. Өсімдіктер. 6. Шырша.

467- тапсырма. Көп нүктенің орнына өзгелік етіс формасын қойыңыздар.

1. Қорықтан дәрілік өсімдіктерді кездес...еміз. 2. Кейбір сүтқоректілерді «Қызыл кітапқа» ен...ген. 3. Қорықта жануарлар дүниесі мен өсімдіктер түрін сақтау үшін ғылыми жұмыстар жүр...ді. 4. Қорық мемлекеттік қорық ретінде қайта құр...ды.

468-тапсырма. Табиғат, оны қорғау тақырыбына арналған мақал-мәтелдерді дәптерлеріңізге жазып келіңіздер.

469- тапсырма. Мына сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Марқакөл қорығы қайда орналасқан?
2. Марқакөл қорығы қашан құрылды?
3. Қорықта қандай құстар кездеседі?
4. Қорық не үшін керек?
5. Батыс Алтай қорығында өсімдіктің қанша түрі бар?
6. Дәрілік өсімдіктерден нелер кездеседі?

470- тапсырма. «Қорықтың адам өміріне пайдасы» тақырыбына эссе жазыңыздар.

471-тапсырма. «Қызыл кітап», оған енген аңдар мен құстар, өсімдіктер дүниесі туралы білетіндеріңді баяндаңыздар.

472 -тапсырма. Сіз Қазақстанның қай аймағы туралы бейнефильм түсіргіңіз келеді? Бейнефильм жобасын ауызша түсіндіріңіз.

473 -тапсырма. Сұхбатты рөлге бөліп ойнаңыздар.

- Ендігі әңгімеміз туған жеріміздің табиғаты, ауа райы, жан-жануар, өсімдіктер дүниесі және байлықтары туралы болсын.

- Жеріміздің оңтүстігі мен шығысы биік тауларға барып тірелсе, орталық бөлігі кең жазиралы жазық, ал батысы Каспий теңізіне барып тірелетінін, солтүстігі Сібірмен шектесіп жатқанын сен де жақсы білесің.

- Әрине, осындай кең жері бар Қазақстанның ұлан-ғайыр жер аумағының ауа райы да біркелкі емес, тіпті қарама-қарсы.

- Рас, жеріміздің негізгі бөлігі қуаң, шөлейт және шөлді аймақта орналасқанымен, су қоры өте мол. Қазақстан жерінде Балқаш, Алакөл, Зайсан, Теңіз, Марқакөл, Шалқар сияқты ірі көлдер бар. Сонымен бірге, жерімізде Ертіс, Жайық, Сырдария, Іле, Шу, Есіл, Нұра, Тобыл сияқты өзендер ағады. Қазақстанның ауа райы негізінен континенталды климат болғанымен, осылардың әсерінен төрт климаттық аймаққа, 15 климаттық ауданға бөлінеді, Қазақстанның ауа райы әр жерде әр түрлі дейтініміз сондықтан.

- Мұндай табиғаттық ортадағы жануарлар мен өсімдіктер дүниесі де түрліше дейміз ғой.

- Ғалымдардың айтуы бойынша, 5000-дай өсімдік, сүтқоректілердің 158, құстардың 485, балықтардың 150, бауырмен жорғалаушылардың 52 түрі бар көрінеді.

- Қазақтың кең жерінде шипагерлік орындар да (курорт) көп. Мәселен, Сарыағаш, Алма- Арасан, Арасан-Қапал сумен емдейтін орындар болса, Жаңақорған, Мойылды балшықпен емдейді. Ал жер жаннаты Бұрабайда қымыз, шұбатпен емдейді.

474- тапсырма. «Қорғалжын», «Науырзым», «Барсакелмес», «Ақсу-Жабағлы» қорықтары туралы өзара сұхбат құрыңыздар.

38 -сабақ

Еліміздегі туризм, оны дамыту

475 - тапсырма. Мәтінді оқып, мазмұндаңыздар.

Туризм

Ел экономикасының өркендеуіне байланысты туризм саласының да бүгінгі күні дамып келе жатқаны айқын. Байтақ Қазақстанда талай тарихи орындар мен көне жәдігерлер жетерлік. Ежелгі таңбалы тас жазуларынан бастап, «Алтын Емел» ұлттық паркі, Көкшенің сұлу табиғаты, Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауи мавзолейі, Ұлытаудағы Алашахан мазары секілді әлемге әйгілі мекендер бар. Көне дәуірден сыр шерткен осынау ұлттық құндылықтарды жалпақ әлемге таныстыруда туризмнің алар орны ерекше. Мұның соңында туризм саяхатының іскерлік мәні де бар.

Ал Астана қаласының Сарыарқаның кешегісі мен бүгінгісін байланыстырып отырған символдық ерекшелігі бар. Оның дәлелі өз елордасын байырғы Ақмолаға көшіріп, тәуелсіз елдің жаңа астанасы бой көтерген тұста, осы қаланың іргесінен ежелгі Бұзық шаһарының орны табылды. Осындай тарихи мекені бар Астана қаласы бүгінгі күні этно-турдың орталығы десе де болады

Сол секілді Өскемен жеріндегі "Рахман қайнары" жайлы да аңыз өрбіген. Ертеректе аңшы оғынан жараланған марал сол мандағы бір көлді жағалап қашады. Соңынан жеткен аңшы әлі құрыған әлгі маралды енді ұстаймын дегенде, ол көлге құлап кетеді де сәл уақыттан кейін жарасының ізі де қалмастан жаңа күшпен судан шығады да лезде ғайып болады. Аңшы болған оқиғаны жерлестеріне келіп айтады. Содан сол аңшының атымен бұл бұлақтың аты "Рахман қайнары" деп аталып кеткен екен.

Осы аңыздарда бейнеленгендей табиғаттың суы шипалы, ауасы дертке дауа орындарында туристер жақсы тынығып, сергу үшін қазіргі туризм саласы аз еңбек етіп отырған жоқ. Осы аймақтарды сақтап, оның адамдар үшін қызмет етуін басты назарда ұстау баршаның міндеті. Қазір бұл аймақтарға саяхатқа шыққан әрбір турист тау шаңғысы, су шаңғысы, орман ғажайыптары секілді талай қызықтарға тап болады.

476- тапсырма. Берілген сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Байтақ	6. Дерт
2. Әлемге әйгілі	7. Дауа
3. Көне дәуір	8. Қайнар
4. Іскерлік	9. Серпін
5. Байырғы	10. Жәдігер

477- тапсырма. Мәтіннен жер атауларын теріп жазыңыздар.

478- тапсырма. Мәтіннен тәуелдік жалғаулы сөздерді теріп алып, сөйлем құрастырыңыздар (Гт. 163 бет, №9 кесте).

479- тапсырма. Мына суреттерге қарап сөйлем құрастырыңыздар.

<http://info.hotline.kz/>

39-сабақ

Еліміздегі альпинизм, оны дамыту

480-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндаңыздар.

Альпинизм

1997 жылы Қазақстандық альпинистер экспедициясы әлемдегі ең биік шың — Эвересті бағындырған болатын. Олар одан кейін Африкадағы Килиманджаро, Оңтүстік Америкадағы Аконкагуа, Солтүстік Америкадағы Мак Кинпи шыңдарының ұшар басына шығып, еліміздің көк байрағын мақтанышпен қадады. Сосын олар әлемнің ең биік жеті шыңын бағындыруды мақсат етті. Біздің жерлестеріміз Бағлан Жүнісов, Ерванд Ильинский, Виктор Ивановтар "Әлемнің жеті биіктігі" бағдарламасы бойынша Мұхит жағалауы мен Австралияның ең биік нүктесі — Жая, Еуропадағы Эльбрус және Антарктидадағы Винсонға көтерілді.

Винсон шыңы әлемдегі ең экзотикалық, ең шалғай шың. Мұнда жазда және қараша мен қаңтар айларында 24 сағат, яғни тәулік бойы, күн жарқырап шығып тұрады. Осы Винсон шыңын біздің альпинистеріміз бағындырғандығына талайлар күдікпен қарағаны ақиқат. Винсон да Эверест секілді климат жағдайы аса күрделі, ең қауіпті шыңдардың қатарына жатады. Оның биіктігі 4897 метрді құрайды. Ол теңіз деңгейінен екі жарым шақырым жоғары жатыр. Енді оның биіктігі қаншалықты екенін көзге елестете аласыз.

Батыста да Үлкен Жерден әлдеқайда жырақтағы Антарктиданы бір көруді армандайтындар жеткілікті. Бірақ олар альпинистер емес, туристер. Оңтүстік полюсте орналасқан осы мұзды мекенді бір көріп, Жаңа жылды осында қарсы алу үшін мұндай туристер туристік бизнестегі монополист-компанияларға көп қаржыны аямайды. Туристерді мұнда ұшақпен әкеледі. Австралия аумағынан екі еседей үлкен, 5,5 миллион шаршы мильді алып жатқан, жылына 2 дюймге дейін қар түсетін Антарктидадағы ауа температурасы ешқашан минус елу градустан жоғарылап көрмеген. Осы айтылған мәліметтерден біздің альпинистердің қандай тәуекелге бел байлағанын түсінген шығарсыз?

481- тапсырма. Сөздердің мағынасына назар аударыңыздар.

1. Бағындыру – покорить	5. Теңіз деңгейінен – от уровня
2. Шыңды бағындыру - покорить вершину	6. Тәуекел – риск
3. Ең қауіпті – самый опасный	7. Бел байлау – решимость
4. Мұзды – ледяной	8. Жырақта – вдали

482-тапсырма. Мәтінге жоспар құрыңыздар.

483-тапсырма. Төмендегі сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Қазақстандық альпинистерден кімдерді білесіздер?
2. Біздің альпинистер қандай шыңдарға еліміздің көк байрағын қадады?
3. Винсон шыңы туралы не білесіз?
4. Антарктида құрлығы туралы не білесіз?
5. Эверест шыңын бағындырған альпинистер кімдер?

484- тапсырма. Төмендегі сөздердің антонимдерін жазыңыздар.

1. Биік. 2. Көп. 3. Жоғары. 4. Жеңілу. 5. Жақсы. 6. Қалың. 7. Ұсақ.

485- тапсырма. Сөздердің синонимдерін беріңіздер.

1. Шалғай. 2. Мол. 3. Ас. 4. Байрақ. 5. Мақсат. 6. Шың. 7. Қата. 8. Мән.

486- тапсырма. Фразеологизмдердің мәнін түсіндіріп, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Айып тағу. 2. Еті тірі. 3. Қалың мал. 4. Атқұлағында ойнау.

487- тапсырма. Төмендегі сөздерге қосымшалар жалғап, жалғану себебін түсіндіріңіздер.

1. Мекен. 2. Табиғат. 3. Туризм. 4. Ғажайып. 5. Еңбек. 6. Тәуелсіз. 7. Дерт. 8. Саяхат.

488- тапсырма. Төмендегі сөздерге тәуелдік жалғауын жалғап, дыбыстардың өзгеру ерекшеліктерін түсіндіріңіздер.

1. Ерекшелік. 2. Қорық. 3. Аума. 4. Қап. 5. Жүзік. 6. Кітап.

489-тапсырма. Елімізде туризм мен альпинизмді қалай дамытуға болады? Шағын топқа бөлініп, жоба дайындаңыздар.

490-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша сұхбат дайындаңыздар.

7-модуль Қаладағы бағыт-бағдар.

40- сабақ Қалада.

491-тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазыңыздар.

1. Бағыт-бағдар	12. Алды
2. Мәдени	13. Арты
3. Мейманхана	14. Жаны
4. Мұражай	15. Арасы
5. Ғимарат	16. Қарсы
6. Халықаралық	17. Іші
7. Әуежай	18. Үсті
8. Даңғыл	19. Неке сарайы
9. Кездесу	20. Шығармашылық
10. Күту	21. Оқу орындары
11. Созылу	22. Ықшамаудан

492-тапсырма. Сөздерді барыс септігіне қойып, сөйлем құрастырыңыздар.

Үлгі: Қала. - Жасыл қалаға, үлкен қалаға, өндірісті қалаға, астықты қалаға, ежелгі қалаға. Біз он минуттан кейін жасыл желек жамылған Алматы қаласына ұшпақпыз. Мынадай үлкен қалаға бірінші келуім.

1. Көше. 2. Шетел. 3. Мұражай. 4. Әуежай. 5. Кітапхана. 6. Халық Банкі. 7. Сауда үйі. 8. Мейрамхана. 9. Театр.

493-тапсырма. Берілген етістіктерді ауыспалы осы шаққа қойып, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

Үлгі: Келу - келеді. Әкем Америкадан ертең келеді.

1. Кездесу. 2. Бару. 3. Көру. 4. Оралу. 5. Төлеу. 6. Шығу. 7. Токтау. 8. Іздеу.

494-тапсырма. Мына үстеулермен сөз тіркесін құрып, естеріңізге сақтаңыздар.

Үлгі: Үйдің алды, саяжайдың алды, театрдың алды.

1. Алды. 2. Арты. 3. Қасы. 4. Іші. 5. Арасы. 6. Қарсы. 7. Үсті. 8. Жаны. 9. Асты.

495-тапсырма. Жоғарыда берілген үстеулерді жатыс септігіне қойып, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

Үлгі: Іші - ішінде (мекен үстеу септеулік шылауға айналды). Мұражайдың ішінде бірнеше жаңа көрме бар екен.

496-тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударып, шағын мәтін құрастырыңыздар.

1. Культурный центр. 2. Несколько микрорайонов. 3. Театр оперы и балета. 4. Дворец бракосочетания. 5. Литературно-мемориальный музей. 6. Творческие конкурсы. 7. Учебные заведения. 8. У подножия горы. 9. С каждым днем.

497-тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздердің бірін қолданып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Айжан, (мейрамхана, институт, театр) алдында кездесейік. 2. Қуаныш, мені (кітапхана, театр, мұражай) жанында күт. 3. Аяна, (Сауда үйі, көрме, кинотеатр) ертең барайық. 4. Мен (қалалық емхана, әуежай, университет) дұрыс келемін бе? 5. Сіз қазір (тура, кейін қарай, оңға қарай) жүріңіз. 6. Сіз вокзалға дейін (32-автобустпен, 533-микроавтобустпен, таксимен) тез жетесіз. 7. (Осы жерде, Тимирязев және Шашкин көшелерінің қиылысында, аялдамада) тоқтаңызшы. 8. Мені (бес минут, жарты сағат, шамалы) күте тұрыңызшы.

498-тапсырма. Қарамен белгіленген сөздерге сұрақ қойыңыздар.

Үлгі: Мен **Бөгенбай батыр** көшесін таба алмай жүрмін. - Бөгенбай батыр көшесін бе?

1.Ертең досыммен **кітапханада** кездесемін. 2. Санат Қайратты театр фоеcінде күтеді. 3. Әкем **Халық Банкіне** кетті. 4.Дәрігер атама **диагностикалық орталыққа** жолдама беріпті. 5. Мен **Абылайхан аялдамасына дейін** жаяу бардым. 6. Рамстор Сауда үйіне дейін **тура жүре беріңіз**. 7. Мына **510-шы микроавтобуска** отырыңыз. 8.**Өнер мұражайы** бұл жерден алыс. 9. Біз кешке ғана **қайтамыз**.

499-тапсырма. Мына сұхбатты рөлге бөліп оқыңыздар.

- Сен институтқа немен келдің?
- Машинамен. Өзің ше?
- Мен 32-ші автобуспен. Кейде троллейбуспен келемін.
- 32-ші автобуспен Орталық Сауда үйіне баруға бола ма?
- Жок. Онымен Абылайхан даңғылына дейін баруға болады. Сол жерден Сауда үйіне кез- келген көлікке отырып жетесің.

500-тапсырма. Берілген жағдайлар бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

а) Сіз танертен сабаққа баруға шықтыңыз. Сабақтың басталуына он минут қалды. Уақыт тығыз болғандықтан, Сіз такси тоқтаттыңыз. Сіздің таксистпен тілдесіміңіз.

ә) Кешкі сағат 19. Автобустың іші толған адам. Сіздің артыңызда тұрған жас қыз жолақысын кондукторға берейін десе, қолы жетпейді. Көрші қыз Сізге өтініш жасады. Екеуіңіздің араңыздағы тілдесім.

б) Алматыда студенттердің халықаралық конференциясы жүріп жатыр. Оған шетелден Сіздің досыңыз да келіпті. Ол Сізден қаланы таныстыруды өтінді. Екеуіңіздің араңыздағы тілдесім.

в) Көшеде Сізді бір кісі тоқтатып, әуежайға (вокзалға, автовокзалға, мұражайға, Медеуге, Көктебеге, театрға, емханаға...) қалай бару керек екенін сұрады. Сіз оған толық түсіндіріп бердіңіз. Екеуіңіздің араңыздағы тілдесім.

д) Сіз әуежайда (вокзалда, автовокзалда, кітапханада, банкте,...) анықтама бюросында қызмет істейсіз. Сізге бір кісі келіп, өзіне қажет анықтама алғысы келеді. Сіз толық мәлімет бердіңіз. Екеуіңіздің араңыздағы тілдесім.

501-тапсырма. Мына сұрақтарға ауызша жауап беріңіздер де, өз қалаларыңыз туралы шағын мәтін құрастырыңыздар.

1. Сіз тұратын қала қалай аталады?
2. Сіз мұнда қай көшеде, нешінші үйде, нешінші пәтерде тұрасыз?
3. Әлде Сіз жекеменшік үйде тұрасыз ба?
4. Сіздің қалаңызда қандай ғимараттар, мекемелер, мәдени орындар, ескерткіштер бар? Атаңыздар. Сипаттап беріңіздер.

5. Сіз қаланыздың, көшеңіздің тарихын білесіз бе? Достарыңызға айтып беріңіз.

502-тапсырма. Мына сұхбатты рөлге бөліп оқыңыздар да, одан әрі жалғастырыңыздар.

- Сіз осы Алматыда тұрасыз ба?
- Иә, мен осында тудым, осы жерде тұрамын.
- Қай көшеде тұрасыз?
- Достық даңғылының бойында.
- Осы даңғылдың бойында ұлы ақын Абайдың ескерткішін көрдім.
- Дұрыс айтасыз, ол Республика Сарайының алдында тұр ғой. Менің пайымдауымша, Сіз біздің қаланың мейманысыз. Қаланы толық араладыңыз ба? Медеуге, Шымбұлаққа барған шығарсыз?
- Иә, қаланың біраз жерін аралап, тамашаладым. Қалаңыз керемет әсер қалдырды.
- “Жүздің түсін білгенше, бірдің атын біл”- деген. Өзіңіз қай жақтансыз?
- ...

503-тапсырма. Досыңызға өзіңіз жақында (жазда, күзде, былтыр, ...) барып қайтқан қала туралы әңгімелеп беріңіз.

41-сабақ

Қаладағы тұрмыстық қызмет

504 -тапсырма. Мына сөздерді сөздіктеріңізге жазып алыңыздар.

1. Тұрмыстық қызмет	17. Бұйралау
2. Шаштараз	18. Бояу
3. Сусабын	19. Сәндеу
4. Шашты түсірмейтін дәрі	20. Айырып (жарып) тарау
5. Түзеу	21. Құрғату
6. Қидыру	22. Өнездендіру
7. Бастыру	23. Тегістеу
8. Кекілшаш	24. Төбешаш
9. Жарасу	25. Қапталға тарау
10. Желке тұс	26. Жөндеу
11. Әтір	27. Ауыстыру
12. Иіссу	28. Дақ
13. Қас	29. Өкше
14. Мұрт	30. Тазарту
15. Қыру	31. Қысқарту
16. Сақал	32. Тарылту

505-тапсырма. Жоғарыда берілген сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

506-тапсырма. Мына сөз тіркестерін аударып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Сделай причёску. 2. Освежить волосы. 3. Стричь коротко.
4. Покрасить волосы. 5. Сделать пробор. 6. Менять форму.
7. Обесцветить волосы.

507-тапсырма. Мына етістіктерді қалау рай формасына қойып, олармен сөйлем құрастырыңыздар (Гт. 182 бет, №39 кесте).

1. Жуу. 2. Қию. 3. Тазалау. 4. Бұйралау. 5. Бояу. 6. Себу. 7. Қысқарту.

508-тапсырма. Мына сұрақтарға алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: -Шашыңды қиясың ба? - Иә, шашымды қиямын. Жоқ, шашымды емес, кекілімді қиямын.

1. Күртеңізді боядыңыз ба? 2. Самайыңызды тура қырайын ба?
3. Айырықты сол жақтан жасайын ба? 4. Шашыңызды қоңыр түске бояйын ба?
5. Пальтоңызды қысқартып берейін бе? 6. Шашыңызды қынамен жуайын ба?
7. Сағатыңызды тазалап берейін бе? 8. Шашыңызға лак жағайын ба?

509-тапсырма. Кестедегі сөздерді қолданып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Мен	А. шаш (сақал, мұрт)	А. алдырғым келеді.
2. Самайымды	В. тура (қиғаш, құлақтың сырғалығы)	В. қырыңыз.
3. Көйлегімді	С. қысқарту (тарылту, кеңіту)	С. беріңізші.
4. Менің	Д. төбешаш (самай, кекіл, желкешаш)	Д. түзетіп жіберіңізші.
5. Мына	Е. етік (туфли, бәтенке)	Е. тарылтып беріңізші.

510-тапсырма. Мына сөйлемдерді тірек сөздерді қолдана отырып, толықтырыңыздар.

1. шашымды сәндеп қиды. 2. Әсел ... қара түске бояды.
3. Шешем сақинасын зергерге ... 4. Әсет етігінің ... қақтырды. 5. Інім сағатын ... жөндетті. 6. Ағам күртесін....

Тірек сөздер: шаш, жөндету, шаштараз, өкше, шебер, тазалату.

511-тапсырма. Мына сөйлемдердің құрамындағы қарамен жазылған сөздерді тірек сөздермен ауыстырыңыздар.

1.Шашымды **бұйралағым** келеді. 2. Кекілімді **сары түске** бояғым келеді. 3. Шашыма **бальзам** жаққым келеді. 4.Сағатымның **әйнегін** ауыстырып беріңізші. 5. Костюмімді **тазалап** беріңізші. 6. **Шайдың** дағын кетіре аласыз ба?

Тірек сөздер: батарея, серіппе, тіл, кофе, бояу, сия, күлгін, көгілдір, кию, қысқарту, лак, крем, емдік май.

512-тапсырма. Кестенің оң жағындағы сөз тіркестерін қолдана отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

Көп киюдың қажеті жоқ; Тым қысқартып жібермеңіз; Тек сулаңыз; Шашымның формасын қалдырыңыз.	шашымның алдын сәл түзеп жіберіңіз; желке тұсын бастырыңыз; кекіл шашыма филировка жасаңыз; самай шашымды тегістеңіз.
---	---

513-тапсырма. Мына сұхбаттарды рөлге бөліп оқыңыздар.

- Сәлеметсіз бе? Сіз шаш қиясыз ба?
- Сәлеметсіз бе? Отырыңыз, шашыңызды қалай қияйын?
- Желке тұсын бастырайын деп едім. Бірақ тым қысқартып жібермеңіз.
- Шашыңызды жуайын ба?
- Үйден жуып келдім, тек сулаңыз.
- Осылай қиған ұнай ма?
- Рахмет, ұнайды.
- Шашыңызға иіссу себейін бе?
- Иә, себіңіз.
- Мінекей, шашыңыз сәнді болды.
- Рахмет.Қанша төлейін?
- 500 теңге кассаға төлеңіз.
- Сау болыңыз.
- Сау болыңыз. Тағы келіңіз.
- Сәлеметсіз бе, шашымды боятқым келеді.
- Қандай түске бояйын?
- Қоңыр түске бояғым келеді.
- Жоқ, менің ойымша, Сізге ақ сары шаш жарасады.
- Олай болса, шашымды өңездендіру керек қой. Зияны жоқ па?
- Не дегеніңіз, ештеме болмайды.
- Өте жақсы. Онда ақ сары түске бояңыз.
- Олай болса, іске кірісейік.

514-тапсырма. Досыңызбен “Сағат шеберінде”, “Шаштаразда”, “Тігіншіде”, “Киім тазарту бөлімінде” тақырыптарында сұхбат құрастырыңыздар.

515 -тапсырма. “Қаладағы қызмет көрсету салалары” тақырыбында теледидарға (радиоға) арналған шағын жарнамалық мәлімет дайындаңыздар.

516 -тапсырма. Мына ребус адам және оның ісі жайында айтады. Кәне шешіп көріңіздер.

.....

42-сабақ

Сән және талғам

Марат пен Маржан дүкенге келді. Олар қысқы киім сатып алмақ.

517-тапсырма. Сұхбатты мұқият тыңдап, рөлге бөліп оқыңыздар.

Сатушы: Сәлематсыздар ма?

Марат пен Маржан: Сәлематсыз ба?

Сатушы: Не аласыздар? Көмектесейін.

Марат пен Маржан: Қысқы пальто көрсетіңізші.

Сатушы: Мына пальто ұнай ма?

Маржан: Түсі ұнамайды.

Сатушы: Мына пальтоны көріңіз?

Маржан: Иә, киіп көрейін

Марат: Маржан, пальто саған жарасады.

Маржан: Иә, маған ұнайды. Сатып алайық.

518-тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, қайталаңыздар.

1. Құлақшын.

2. Қолғап.

3. Қысқы.

4. Күрте.

5. Бөрік.

6. Кең тон.

7. Ұзын шалбар.

8. Жылы етік.

9. Сәнді орамал.

10. Жазғы.

519-тапсырма. Сұхбатты қайта тыңдаңыздар. Сұраққа жауап беріңіздер.

1. Марат пен Маржан дүкенге **кайда** келді?
театрға киноға
2. Олар пальто **не** сатып алды?
көйлек
3. Маржан қысқы **қандай** пальто сатып алды?
жазғы
4. Пальто Маратқа **кімге** жарасады?
Маржанға
5. Пальто сатушыға **кімдерге** ұнады?
Марат пен Маржанға
6. Ал сізге **не** ұнады?

520 - тапсырма. Оқыңыздар. Нені ұнатасыздар немесе ұнатпайсыздар.

Мен сәнді пальтоны ұнатамын/ ұнатпаймын
жылы күртені
тар құлақшынды
үлкен орамалды
кең шалбарды

521-тапсырма. Оқыңыздар. Кімге не жарасады/жараспайды.

Маған үлкен бөрік жарасады/ жараспайды
Анарға кең тон жарасады/жараспайды
Санатқа жылы құлақшын
қысқы етік
тар шалбар
жазғы костюм
кішкентай қолғап

522-тапсырма. Сұрақтарға болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: Диасқа мына күрте ұнай ма? – Жок, Диасқа мына күрте ұнамайды.

1. Санатқа мына костюм ұнай ма? 2. Саятқа мына пальто жараса ма? 3. Айжанға мына күрте ұнай ма? 4. Маржанға мына етік жараса ма? 5. Марат тон сатып ала ма? 6. Саған мына бөрік ұнай ма? 7. Маған мына орамал жараса ма?

523-тапсырма. Досыңыз екеуіңіз «Сән» журналын қарап отырсыз. Өздеріңізге ұнаған қысқы киім туралы сөйлесіңіздер.

Үлгі: -Мына бөрік саған ұнай ма?

- Иә, ұнайды. Сәнді екен.

524-тапсырма. Суретке қарап, кім не сатып алғанын айтыңыздар.

Үлгі: Әсет шалбар, көйлек сатып алды.

Адам
аттары
Маржан

Киім суреттері

Санат

Саят

Марат

525 -тапсырма. Қажетті жалғауды қойып, жазыңыздар.

1. Әсет дүкен... барды. 2. Санат базар... барды. 3. Айжан... мына көйлек жарасады. 4. Саят... мына тон ұнайды. 5. Сатушы Маржан... кеңес берді. 6. Марат... мына бөрік жарасады. 7. Сатушы орамал таңдау... көмектесті.

526 -тапсырма. Сөйлемдерді аяқтаңыздар.

1. Айжанға мына бөрік жарасады, ал орамал 2. Санатқа мына тон ұнайды, ал Айжанға 3. Маржанға мына пальто ұнайды, ал Маратқа 4. Саятқа сәнді күрте жарасады, ал мына күрте 5. Маған қысқы етік ұнады, ал шешеме 6. Оған мына жылы қолғап ұнады, маған 7. Мына ұзын шалбар Диасқа жарасады, ал Димашқа

527-тапсырма. Төменде берілген сұхбатты 1-8 сандары арқылы реттеңіздер.

- Басқа тонды киіп көріңіз.
- Маған тон таңдауға көмектесіңізші?
- Мына тон сізге ұнай ма?
- Бұл тон ұзын екен. Маған жараспайды.
- Мына тон жарасады. Әдемі екен.
- Орайын ба?
- Иә, ораңыз. Қанша төлейін?
- Кассаға. 3000 доллар

529-тапсырма. Сөздерді мұқият оқып, мәтін құрастырыңыздар.

1. Қысқы. 2. Әдемі. 3. Жылы. 4. Ұзын. 5. Қысқа. 6. Тар. 7. Кең. 8. Сәнді. 9. Көрімдік. 10. Түйреуіш.

528-тапсырма. Мұқият оқып, сөздерді сәйкестендіріңіздер.

1. Қысқы	етік
2. Әдемі	көйлек
3. Жылы	тон
4. Ұзын	пальто
5. Қысқа	орамал
6. Тар	қолғап
7. Сәнді	құлақшын

530- тапсырма. Мына суреттерге қарап, қандай киімдер қанша тұратынын әңгімелеңіздер.

531-тапсырма. Достарыңызбен дүкенге келдіңіз. Кімге не ұнағанын, кім не сатып алғанын айтыңыз.

Үлгі: Маратқа қысқы етік ұнады, ал күзгі етік ұнамады. Ол сәнді қысқы етік сатып алды.

Достарыма	ұнады	ұнамады	сатып алды
Анар	етік	қолғап	әдемі ...
Санат	тон	пальто	қысқа ...
Айжан	пальто	күрте	сәнді ...
Маржан	бөрік	орамал	әдемі ...

Мұны білгендеріңіз жөн!

Көрімдік – жаңа алған затты көрсеткенде, зат иесіне берілетін сый.

Өзіңіз киіп, өзіңіз тоздырыңыз немесе Игілігіңізге киіңіз - жаңа киім сатып алған адамға айтылатын тілек.

532-тапсырма. Сұхбатты мұқият тындап, рөлге бөліп оқыңыздар.

- А. - Сәлематсыз ба? Маған кеңес беріңізші.
- Қош келдіңіз. Қандай кеңес берейін?
 - Маған сәнді етік көрсетіңізші.
 - Мына ұзын етікті көріңізші.
 - Бұл етік тар екен.
 - Онда мына жылы етікті киіп көріңіз.
 - Иә, бұл етік ұнады. Қанша тұрады?
 - Отыз мың теңге. Сізге жарасады.
 - Рахмет.
 - Өзіңіз киіп, өзіңіз тоздырыңыз.

- В. - Ана жылы күртені көрсетіңізші.
- Сізге нешінші размер керек?
- Қырық төртінші размер.
- Қырық төртінші размер жоқ.
- Онда қырық алтыншы размерін әперіңізші.
- Міне, киіп көріңіз.
- Бұл күрте үлкен екен.
- С. - Мен сәнді бөрік сатып алдым.
- Киіп көрсетші. Көрімдік берейін.
- Міне. Жараса ма?
- Жарасады. Өте сәнді екен. Қанша тұрады?
- Жиырма бес мың теңге. Саған ұнады ма?
- Иә, ұнады. Мына түйреуіш- көрімдігің.
- Рахмет. Көрімдігің ұнады.

533 -тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Маған жылы орамал ұнайды, ал сізге? 2. Маржанға мына қысқа пальто ұнайды, ал сізге? 3. Саятқа мына сәнді күрте ұнайды, ал сізге? 4. Санатқа мына тар шалбар жарасады, ал сізге? 5. Айжанға мына әдемі тон жарасады, ал сізге? 6. Данаға мына жылы қолғап ұнайды, ал сізге? 7. Қуанышқа мына құлақшын жарасады, ал сізге?

534 -тапсырма. Бір-бірлеріңізбен сұхбаттасыңыздар.

- Дүкенде шалбар қанша тұрады?
- Дүкенде шалбар бес мың теңге тұрады.
- Базарда бөрік қанша тұрады?
- Базарда он мың теңге тұрады.

жылы күртені
тар құлақшын
үлкен орамал
кең шалбар
ұзын тонды
сәнді бөрік
қысқы тон
қысқы етік
жазғы костюм
қысқа пальто

535 -тапсырма. Суреттің орнына заттың атауын қойып, оқыңыздар.

1. Мына қырық мың теңге тұрады.

2. Мына сәнді отыз үш мың теңге тұрады.

3. Санат сатып алған жиырма төрт мың теңге.

4. Айжан сатып алған он жеті мың теңге.

5. Базарда жылы отыз жеті мың теңге тұрады.

536-тапсырма. Сұхбатты толықтырыңыздар.

- Сәлематсыз ба? Маған қандай кеңес бересіз.

-

- Маған сәнді костюм көрсетіңізші.

-

- Бұл костюм кең екен.

-

- Мына костюм ұнады. Қанша тұрады?

-

- Рахмет.

-

В.

- Маған қысқы шалбар көрсетіңізші.

-

- Ондай размер жоқ. Мына размерін көріңіз.

-

- Қырық алтыншы размерін әперіңізші.

-

- Бұл шалбар үлкен екен.

-

- Онда келесі аптада келейін.

С.

- Кеше сәнді тон сатып алдым.

-

- Қалай, жараса ма?

-

- Үш жүз мың теңге. Ұнай ма?

-

- Рахмет. Көрімдігің ұнады.

537-тапсырма. Сіздер дүкеннен қандай киім, қанша теңгеге аласыздар? Тізімін жасаңыздар.

Киім атауы	қанша тұрады?
1. қысқы пальто	30 000 теңге
2. құлақшын	27 000 теңге
3.	
4.	
5.	

Барлығы:

538 – тапсырма. Төмендегі сұхбатты мұқият оқып, сұрақтарға жауап жазыңыздар.

– Сәлеметсіз бе?

– Сізге көмек керек пе?

– Не аласыз?

– Міне, киіп көріңіз

– Қалай төлейсіз

– Рахмет

539– тапсырма. Суреттегі киім үлгісі қандай жағдайда киіледі? Жауап жазыңыздар.

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5

540 – тапсырма. Суретке қарап, ерлер мен әйелдер киімін ажыратып, жазыңыздар.

- ерлер киімі.....
- әйелдер киімі.....
- ерлер мен әйелдер киімі

541 – тапсырма. Сіздердің ойларыңызша толық әйел қалай киінуі кажет? Жазыңыздар.

толық әйелдерге жарасады: 1. _____ 2. _____ 3. _____
--

толық әйелдерге жараспайды: 1. _____ 2. _____ 3. _____
--

А. ұзын пальто В. кең етек юбка С. қара көйлек D. қысқа тон E. кең көйлек F. ашық түсті шалбар

542 – тапсырма. Сұхбатты мұқият тындап, сұраққа жауап жазыңыздар.

1. Мына шляпа кімдікі?
.....
2. Мына каска кімдікі?
.....
3. Мына бас киім кімдікі?
.....
4. Мына шлем кімдікі?
.....
5. Мына бас киім кімдікі?
.....

543 – тапсырма. Сұрақтарға болымсыз түрде жауап жазыңыздар.

Үлгі: Санат жылы пальто алды ма? Жоқ, Санат жұқа пальто алды.

1. Марат қалың тон алды ма?
.....
3. Саят жылы куртка алды ма?
.....
4. Санат арзан етік алды ма?
.....
5. Рауза әдемі көйлек алды ма?
.....

Лингвоелтанулық түсініктеме

544 – тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, өздеріңіз білетін ұлттық сырт киімдер туралы айтып беріңіздер.

Сырт киім

Сырт киімдер адамның жас-жынысына қарай ерекшеленеді. Адамның әлеуметтік мәртебесін айқындайды. Матасының ерекшелігі, пішілуі мен тігілуі, әшекейлері, жас, әлеуметтік ерекшеліктеріне байланысты шапанның- зер шапан, төре шапан деген т.б. атаулары бар. Шекпен - түйе жүнінен тоқылған, астарсыз, жеңіл де жылы сырт киім. Жауын, желде киюге қолайлы.

545 – тапсырма. Төмендегі берілген киімдерге қараңыздар. Көрсетілген киімдердің түрлерін ажыратыңыздар.

ерлер киімі

әйелдер киімі

Сауда орталығында. Сән үйінде

43-сабақ.

546– тапсырма. Сауда-саттық дүкенінің ішіне қараңыздар. Не көріп тұрсыздар? Суретке қарап, заттардың атауын атаңыздар.

547 – тапсырма. Сұхбатты мұқият тыңдап, қайталаңыздар.

1. – Мына көйлек қанша тұрады?
 - 15 мың теңге
 - Арзандатыңызшы
2. – Сізде етік бар ма?
 - Бар. Қандай етік?
 - Қысқы етік.
 - Мінекейіңіз.
3. – Қанша тұрады?
 - 25 мың теңге.
 - Қымбат екен. Арзандатыңызшы
 - Қанша аласыз?
 - Бір пар етік
 - Келістік. 20 мың теңге

548– тапсырма. Сөздердің дұрыс қатарын тауып, оқыңыздар.

Аяқ-киім

туфли галстук мойын орауыш

Сырт киім

күрте пальто тон бешпет

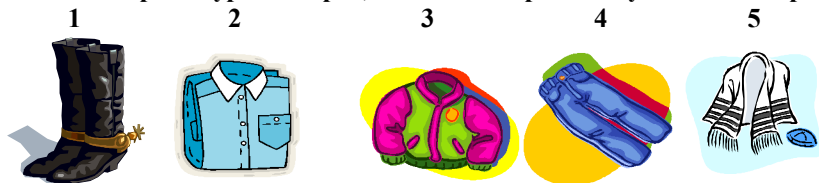
Ерлердің әшекей бұйымдары

белдік сумка портмене шалбар

549 – тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөзді қойыңыздар.

Мына етік	15.000
Етік тұрады.	қалың
Маржан тон сатып алды.	жылы
Тон тұрады.	27.000
Марат күрте сатып алды.	18.000
Күрте тұрады.	қысқа

550 – тапсырма. Суретке қарап, ондағы заттардың атауын атаңыздар.

551 – тапсырма. Жолға шыққанда жоғарыдағы заттардың қайсыларын алар едіңіздер? Таңдап, сөмкеңізге салып алыңыздар

Үлгі: Мен жылы куртка аламын. ...

552 – тапсырма. Сөздерді мұқият тыңдап, қайталаңыздар.

Шағын мәтін құрастырыңыздар.

1. Қолшатыр. 2. Ақ түсті. 3. Көк түсті. 4. Теңге. 5. Тұрады.
6. Арзандатыңызшы.

553 – тапсырма. Мәтінді оқып, жалғастырыңыздар.

Санат пен Саят базарға барды. Саятқа сәнді тон ұнады. Тон қымбат. Тон 100 000 теңге тұрады.

554– тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті жалғауды қойыңыздар.

1. Рауза сәнді куртка... ұнатады. 2. Саят әдемі галстук... ұнатады.
3. Маржан ұзын көйлек ... ұнатады. 4. Санат қысқа тон... ұнатады.

555-тапсырма. Оқыңыздар. Досыңыз сән үйіндегі заттардан нені ұнатады/ұнатпайды.

Саят сәнді тонды

ұнатады/ұнатпайды.
әдемі галстукты
ақ жейдені
жылы күрткені
ұзын пальтоны
қысқа етікгі

556– тапсырма. Сән үйінде көрсетілген киімдердің түрін ажыратыңыздар.

1. театрға
2. жұмысқа
3. демалысқа
4. дене шынықтыруға

557– тапсырма. Сіздер модельерсіздер. Толық әйел қалай киінуі қажет, кенес беріңіздер.

Толық әйелдерге
жарасады:

1. _____
2. _____
3. _____

Толық әйелдерге
жараспайды:

1. _____
2. _____
3. _____

- А . Ұзын кеудеше,
(кофта) күртке
В. Кең етекті киім
С. Ұсақ гүлді
матадан тігілген
киім.
D. Жалпақ белбеу
(широкий пояс)
Е. Белдіксіз (без
пояса) көйлек
F. Ірі гүлді матадан
тігілген киім

558- тапсырма. Кеше сән үйіне бардыңыздар. Не сатып алдыңыздар. Әңгімеленіңіздер.

Үлгі: Мен сән үйіне бардым. Маған сәнді көйлек ұнады.

559 – тапсырма. Сұхбатты мұқият тыңдап, сұраққа жауап беріңіздер.

Үлгі: – Көйлек қанша тұрады?

– Көйлек он бес мың теңге тұрады

1. – Етік қанша тұрады

– 15.000.....

2. – Пальто қанша тұрады

– 7.000.....

3. – Жейде қанша тұрады

– 15.000.....

4. – Юбка қанша тұрады

– 7.300.....

560– тапсырма. Базарда сатушымен сұхбаттасыңыздар. Сіздерге ұнаған киім қымбат. Сатушыдан киімді арзандатуын сұрайсыздар.

561-тапсырма. Төменде берілген сұхбатты 1-11 сандары арқылы реттеніңіздер.

	Иә көмектесіңізші. Пальто керек еді.
	Мұнда пальтолар көп. Қай түсінен?
	Осыны аламын.
	Сау болыңыз. Рахмет.
	44-размер, көк түсінен.
	Сіз қалай төлейсіз?
	Көк түсті пальто тек 46 размер. Киіп көріңіз.
	Кредит карточкаңыз. Саудаңызға рахмет. Сау болыңыз.
	Бұл пальтоның түсі жақсы, бірақ үлкен.
	Онда осы ақ түсін киіп көріңіз. Ұнай ма?
	Кредит карточкамен.
1	Сәлематсыз ба? Сізге көмектесейін бе?

562 – тапсырма. Рөлдік ойын. Достарыңызбен сұхбат құрыңыздар.

А. Сіз сән үйінде қызмет істейсіз. Клиентке сәнді киім туралы кеңес беріңіз.

В. Сіз сауда орталығында зат сатып алушысыз. Сатушымен сұхбаттасыңыз.

С. Сіз кеше сән үйінен көп зат сатып алдыңыз. Заттардың бағасы туралы досыңызбен сөйлесіңіз.

Ойыңызды келесі фразеологизмдерді қолдану арқылы жеткізіңіз:
Көздің жауын алу. Көзі шарасынан шығу. Көз тоймау. Көзі алақандай болу. Көзі ұясынан шығу. Көзі шарасынан шығу. Су тегін.

563 – тапсырма. «Сән және жастар» тақырыбына өз ойыңызды жазыңыз.**Лингвистикалық түсініктеме****564 – тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, мазмұндаңыздар.****Қазақтың ұлттық бас киімдері**

Ұлттық киімнің негізгі құрамдас бөлігі ретінде бас киім аса мәнді, сәнді де ерекше көрінеді. Өйткені, бас киім өзге киімдердің ішінде ұлттық ерекшелікті айқын білдіріп тұратын элемент. Онда жас, жыныстық және жергілікті ерекшеліктер берік сақталған.

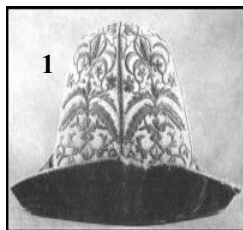
Киім киюдегі әлеуметтік айырмашылықты маусымдық ерекшелік қана айқындап қоймай, қандай да бір бас киімді киюдің дәстүр-жорасы бар.

Ырым тиымдар жүйесінде бас киімнің төңкеріліп қойылмауы, теріс қаратылып киілмеуі, жерге тасталмауы сияқты салттық жоралғыларға негізделген қызметтері де айқындалады.

565 – тапсырма. Төмендегі бас киімдердің атауын суретке қарап табыңыздар.

зер тақия _____
мұрақ _____
бөрік _____

тақия _____
хан қалпақ _____
қалпақ _____

566 – тапсырма. Суретке қарап, қысқы және жазғы бас киімдерді ажыратыңыздар.

Қысқы

Жазғы

1.....

4.....

2.....

5.....

567- тапсырма. Бас киімге байланысты ырымдарды білуге тиіссіздер.

1. Бас киім төңкеріліп, қалмауы тиіс.
2. Бас киім жерге тасталмауы тиіс.
3. Бас киім теріс қаратылып, қалмауы тиіс.

568 – тапсырма. Сөйлемді толықтырып жазыңыздар.

1. Бас киімді ... өзіндік ерекшелігі бар.
2. Бас киім ... және ... болып бөлінеді.
3. Бас ... өзіндік атаулары бар.
4. Бас киімді киюдiң ... бар

ерлердікі, әйелдердікі
киюдiң
киімнің
ырымдары

569– тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, әңгімелеңіздер.**Киім әшекейлері**

Қазақта «ағаш көркі жапырақ, адам көркі шүберек» деп киімді айтатын болса, киімнің жарасты да, сәнді, әрі тартымды, бойға қонымды келуіне киім әшекейлерінің атқарар рөлі жоғары болған. Ер адам киімінің негізгі әшекейі – белдік болып табылады. Киімді буынуға арналуының сыртында ырымдық, салттық қырларына байланысты, киім әшекейінің бұл түрлері де сақ, ғұн, түрік заманындағыдай, күмістеліп, тас орнатылып сәнделеді. Белдіктің қазақ арасында «кісе», «деңмент», «күміс белдік», «кемер белдік» деген т.б. түрлері кең тараған.

570– тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Ағаш көркі ... , адам көркі
2. Ер адам киімінің негізгі әшекейі –
3. Киім әшекейлерінің түрлері ... , тас орнатылып сәнделеді.
4. Белдіктің ... арасында бірнеше түрі тараған.

жапырақ, шүберек белдік күмістеліп қазақ

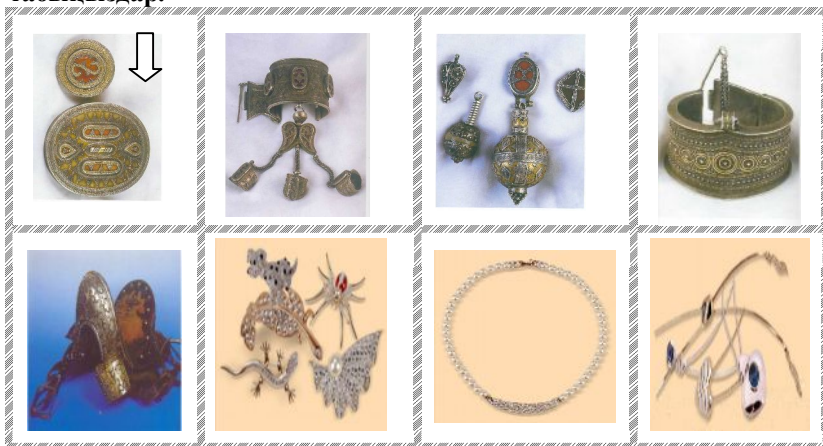
571– тапсырма. Мәтінге байланысты сұрақтарға жауап жазыңыздар.

1. Ер адамның негізгі әшекейі не?
.....
2. Белдік неге арналған?
.....
3. Белдіктің қандай түрлерін білесіздер?
.....
4. Киім әшекейлеріне не жатады?
.....

572– тапсырма. Қазақтың зергерлік өнері жайлы ойларыңызбен бөлісіңіздер.

Тірек сөздер: 1. Түйме. 2. Жүзік. 3. Сырға. 4. Білезік. 5. Ер-тоқым. 6. Алқа

573– тапсырма. Суретке қарап, сөзжұмбақтағы заттардың атауын табыңыздар.

а	т	а	л	қ	а	у	т
ж	ү	з	і	к	ь	т	ү
а	й	і	щ	и	м	с	й
н	м	л	з	т	п	ы	р
е	е	р	т	о	қ	р	е
о	п	е	й	н	р	ғ	у
ы	е	к	ц	е	р	а	і
е	р	т	о	қ	ы	м	ш
и	б	і	л	е	з	і	к

44- сабақ

Қаладағы мәдениет орындары

574-тапсырма. Мына сөздерді сөздіктеріңізге жазып алыңыздар.

1. Қойылым	13. Қоюшы
2. Бағдарлама	14. Суретші
3. Киім ілгіш	15. Көрініс
4. Тосын шешім	16. Безендіру, көркемдеу
5. Дүрбі	17. Оңтайлы
6. Жүріп жатыр	18. Маусым
7. Басты рөл	19. Ләззат алу
8. Қызғылықты	20. Шымылдық
9. Тартымды	21. Арналған
10. Көшірме	22. Кең форматты
11. Туынды	23. Түпнұсқа
12. Мұражай	24. Жасөспірімдер

575-тапсырма. Жоғарыда берілген сөздерді қолдана отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

576-тапсырма. Мына зат есімдерден сын есім жасап, олармен сөйлем құрастырыңыздар (Гт. 169 бет, №17 кесте).

Үлгі: Ұлт - Ұлттық. Ұлттық мұраларымызды көздің қарашығындай сақтауымыз керек.

1. Драма. 2. Мемлекет. 3. Симфония. 4. Мемориал. 5. Классика. 6. Аспап. 7. Опера.

577-тапсырма. Мына сөздерді тәуелдік формаға қойып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Туынды. 2. Өнер. 3. Сюжет. 4. Сурет. 5. Композиция. 6. Көрме. 7. Композитор.

578-тапсырма. Мына шылауларды сөздермен тіркестіре отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Махаббат	1. Балалар	1. Пьеса
2. Атақты суретші	2. Ересектер үшін	2. Сценарий
3. Табиғат туралы	3. Жастар. -на,-не	3. Роман бойынша
4. Мұнай бизнесі	4. Қыздар. -ға,-ге арналған	4. Поэма
5. Жас әнші	5. Отбасы	5. Әңгіме

579- тапсырма. Мына етістіктерді қалау рай формасына қойып, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Бару. 2. Ойнау. 3. Көру. 4. Түсіру. 5. Тыңдау. 6. Пікірлесу. 7. Түсіндіру. 8. Қою. 9. Сатып алу.

580-тапсырма. Жақшаның ішіндегі сөздерді қолдана отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

1.Ертең (театр, кино, мұражай) барғым келеді. 2. Онда қандай (спектакль, балет, кино) жүріп жатыр. 3. Мен (опера, джаз) ұнатамын. 4. (Спектакль, кино, балет) қашан басталады? 5. Маған (партер, ложе, балкон, 1-ші қатар) билет берсеңіз. 6. Айтыңызшы, (бағдарлама, дүрбі) қайдан алуға болады? 7.Маған (актердің ойыны, кейбір көріністердің режиссерлік шешімі, сахнаны безендіруі, бейнелерді түсіндірудегі тосын шешімдер) ұнады.

581-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қалау рай түрінде қойып, дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. Мен қала мұражайларын 2. Сіздің қаладағы орталық мұражайға 3. Ініме ертеңгі сеансқа билет... 4. Сізді бүгінгі балетке 5. Ертең Ұйғыр музыкалық-драма театрына баруға

Тірек сөздер: 1.Көру. 2.Бару. 3. Алу. 4.Апару. 5.Кеңес беру.

582-тапсырма. Мына сөйлемдерді сұраулы сөйлемге айналдырыңыздар.

Үлгі: Менің анам операны өте ұнатады. ... Сенің анаң операны өте ұната ма?

1. Спектакль кешкі сағат алтыда басталады. 2. Бұл пьесаның суретшісі Динаның әкесі. 3. Ағамның мамандығы өнертанушы. 4. Концертті қонақтар ықыласпен тыңдады. 5. Құрманғазы атындағы халық аспаптары оркестрі бүгін концерт береді. 6. Бұл бір тартымды фильм болды. 7. Мына суреттің сюжеті Айжанға өте ұнады.

583-тапсырма. Мына сөздермен шағын мәтін құрастырыңыздар.

1. Музыка. 2. Академиялық. 3. Суретші. 4. Опера. 5. Балкон. 6. Жүріп жатыр. 7. Ойнау. 8. Режиссер. 9. Композитор. 10. Басты рөл. 11. Әлемдік деңгей. 12. Таң қалдыру.

584 -тапсырма.Төмендегі тірек сөздер мен сөз тіркестерін қолдана отырып, сөйлем құрастырыңыздар.

1. Мен ... барайын деп едім. 2. М.О.Әуезов атындағы мемлекеттік академиялық Қазақ драма театрында ... жүріп жатыр. 3. Арина ... ойнай алады. 4. Маған кеше болған ... үлкен әсер қалдырды. 5. Р. Рымбаеваның ... концерті болады. 6. Бұл фильм ... өтіп жатыр. 7. Қонақтарды ... апардым, ... аралаттым. 8. Ол әлемді ... скрипкашы емес пе?

Тірек сөздер мен сөз тіркестері: қуыршақ, драма, музыкалық театр, комедия, Орталық мұражай, домбыра, шаңқобыз, шығармашылық, флейта, скрипка, тамсандыру, аузына қарату, симфониялық оркестр, Мәдениет Сарайы, Абай атындағы опера және балет театры, “Алатау”, “Байқоңыр”, тарих мұражайы, Ә.Қастеев, С.Романов, Қ.Телжанов, Ш.Уалиханов.

585-тапсырма. Мына сұрақтарға алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: Бұл сурет түпнұсқа ма? - Иә, түпнұсқа. Жоқ, бұл түпнұсқа емес, көшірме.

1. М.Әуезов атындағы мемлекеттік академиялық Қазақ драма театры Абай даңғылында орналасқан ба? 2. Жанна Корей музыкалық драма театрында істей ме? 3. Билетті партерге алдың ба? 4. Бүгінгі

оперетта ұмытылмас әсер қалдырды ма? 5. Бұл қойылымның режиссері Ә.Мәмбетов пе? 6. Қарындасың қобызда ойнай ма? 7. Сіздің қалада рок музыка топтары бар ма? 8. Сенің әкең джаз музыкасының жанкүйері ме?

586- тапсырма. Мына сөйлемдерді қазақ тіліне аударып, дәптерлеріңізге жазыңыздар.

1.В нашем городе открыли кукольный театр для детей и подростков. 2. Вчера в филармонии был концерт, посвященный ветеранам труда. 3. В музее С.Муканова прошел лингвистический семинар, посвященный казахской поэзии. 4.Этот фильм только для взрослых. 5. Спектакль поставлен по роману А.Нурпейсова “Қан мен тер”. 6. Поэма посвящена светлой и прекрасной любви Мариям Жагорқызы казахскому джигиту Дудар.

587 -тапсырма. Мына сұхбаттарды рөлге бөліп оқыңыздар.

- Саша, ертең драма театрға барайық.
- Онда қандай спектакль жүріп жатыр?
- М.Әуезовтың “Еңлік-Кебек” трагедиясы жүріп жатыр.
- Жарайды. Билетті ложеге алайын ба?
- Жоқ, балконға ал.
- Орнымызды көрсетіп жіберіңізші.
- Орындарыңыз балконның екінші қатарында. Оң қанаттағы есіктен кіресіздер.
- Бағдарламаны қайдан аламыз.
- Кіре берісте.
- Рахмет.
- Қалай, Лена, спектакль ұнады ма?
- Керемет. Әсіресе, Еңлікті ойнаған актердің образды түсіндірудегі тосын шешімдері ұнады.
- Ал маған орындаушылардың барлығы ұнады. Сахна көрінісі де тартымды екен.
- Дұрыс айтасың. Менің ойымша, көрермендердің барлығы да риза болды.
- Айтпақшы, ертең камералық музыканың концерті болады екен. Соған барсақ қалай қарайсың?
- Оң қараймын. Мен камералық концерттен керемет ләззат аламын. Ол қашан басталады?
- Сағат 16.00-де. Сағат 15.45- те филармонияның қасында күтемін.
- Жақсы, келістік.
- Мына сурет маған ерекше әсер етіп тұр.
- Бұл суретші Е.Сидоркиннің туындысы.
- Түпнұсқа ма, әлде көшірме ме?

- Әрине, түпнұсқа.
- Суреттің көшірмесін қайдан алуға болады?
- Бірінші қабатта, 101-ші кабинетке барып сұраныс беріңіз. Бір аптада дайын болады.
- Рахмет.

588-тапсырма. Төмендегі жағдаяттар бойынша сұхбат құрастырыңыздар.

а) Сіздің алыс елдегі досыңыз қонаққа келді. Сіз оны театрға шақырдыңыз. Ол қандай спектакль жүріп жатқанын білгісі келді. Қандай спектакль жүріп жатқанын естігенде балаша қуанды. Екеуіңіздің араларыңыздағы тілдесім.

ә) Спектакльді көріп шықтыңыздар. Досыңыз Сізге ризашылықпен қарайды. Оған бұл қойылым ерекше әсер еткені көзінен көрініп тұр.Екеуіңіздің араларыңыздағы тілдесім.

589 -тапсырма. Сіз тұратын қалада қандай және қанша мұражай бар? Сипаттап беріңіз. Жалпы мәдениет ошақтары қажет пе? Неге? Өзіңіздің тұжырымыңызды айтыңыз.

590-тапсырма. Басқа қаладан келген студентпен мына тақырыптарда сұхбат құрастырыңыздар.

1. Сіз тұратын қаланың мәдениет ошақтары туралы. 2. Қанша және қандай театр, мұражайлар және т.б. бар? 3. Қайсысында болдыңыз? 4. Қайсысында болуға кеңес бересіз? 5. Қандай спектакльді (фильм, балет және т.б.) өзіңіз көрдіңіз және қарауға кеңес бересіз?

591-тапсырма. Төмендегі криптограммадан этнограф-композитор А.В.Затаевичтің қазақ өнері туралы айтқан сөзін оқуға болады.

I.Халық әні.-1.2.8.19.2.14.

II.Ұлт.-1.2.3.2.1.

III. Ы.Алтынсариннің өлеңі.-18.3.7.5.

IV. Орталық Қазақстандағы кенді аймақ. - 15.7.3.6.9.

V.Дина Нұрпейісованың күйі. - 15.7.13.9.12.

VI.Шалқар теңіз - 2.10.6.11.5.

VII.Венгриядағы қала. – 17.2.17.2.

VIII.Жылқының жасы. - 6.18.5.7.5.

IX.Өлең.-4.5. X.Төл.-16.2.1.

XI. Қыз есімі.- 3.2.6.2.

XII.Музыкалық дыбыс.-8.7.

XIII.”Үлкен”

сөзінің синонимі. -9.8.9.

XIV.Пана.-11. 1.

592-тапсырма. Сіз тұратын қалада көрмелер бола ма? Қандай көрмелерде болдыңыз? Көрмелер не үшін қажет? “Көрме” тақырыбына сұхбат құрыңыздар.

593-тапсырма. “Рухани қазына” тақырыбына көрген фильм, спектакль, балет сюжетінің мазмұнын негізге алып, эссе жазыңыздар.

594-тапсырма. Мына мәтінді мұқият оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Эрмитажда болдың ба?

Мұражайдың атасы атанған Эрмитажды бүкіл әлем біледі. Санкт-Петербургке жолы түскен кімде-кім ең алғашқы таныстықты осы Эрмитаж табалдырығынан бастары сөзсіз. Сөйтседағы мемлекеттік Эрмитаждың 1889 есігінен кіріп, 353 залын көрген, ішінде 22 километр жол жүріп, көрменің 3 миллионға тарта экспонатын аса көңіл қоя көрдім деген адамның өзі де оны түгел біле бермейді. Музей залдарының көлемі 94.240 шаршы метр. Эрмитаж кітапханасында 500.000 топ кітап бар. Эрмитаждың театры да өз алдына жатқан бір ғажап дүние. Эрмитажда жылына екі миллион адам болады.

45-сабақ

Ұлттық мәдени мұралар

595-тапсырма. Мына сөздерді сөздіктеріңізге жазыңыздар.

1.Өнер	10.Ұлағатты
2.Саз өнері	11.Болмыс
3.Сөз өнері	12.Тарих
4.Қол өнері	13.Жыр-дастандар
5.Рухани әлем	14.Ауыз әдебиеті
6. Аспап	15.Мүсіндер
7.Үрлеп ойнау аспаптары	16.Шертпелі
8. Ішектегі аспаптар	17.Күйдірілген саз
9.Соқпалы аспаптар.	18. Ысқы

596 -тапсырма. Жоғарыда берілген сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыздар.

597 -тапсырма. Мына мақалдарды жаттап алыңыздар.

1. Өнерлі өрге жүзер.
- 2.Жігітке жеті өнер де аз.

598-тапсырма. Мына сөздермен және сөз тіркестерімен сөйлем құрастырыңыздар.

1. Тарих. 2. Өнер. 3. Рухани қазына. 4. Жазба әдебиет. 5. Ұлағатты сөз. 6. Күй.

599-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар және оны одан ары жалғастырыңыздар.

Қазақтың ұлттық аспаптары

XX ғасырға дейінгі қазақ халқының тарихи болмысын танытатын рухани байлығы - сөз өнері, саз өнері, қол өнері.

Сөз өнеріне би-шешендердің ұлағатты сөздерін, халқымыздың ауыз әдебиеті арқылы ұрпақтан -ұрпаққа жеткен жыр-дастандарын жатқызамыз.

Қол өнеріне ағаштан түйін түйген шеберлеріміздің, он саусағынан өнер тамған тоқымашы, тігіншілеріміздің, зергерлеріміздің еңбектерін, ал саз өнеріне халқымыздың ән өнері мен күй өнерін жатқызамыз. Саз өнері халқымыздың сан түрлі музыкалық аспаптарының шығуына себепші болды.

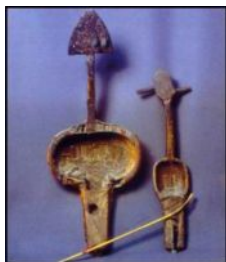
Қазақ халқының музыкалық аспаптары үш түрге бөлінген: үрлеп ойнау, ішекті, соқпалы аспаптар.

Ішекті аспаптар ысқымен ойнайтын және шертпелі аспаптар болып бөлінген. Ішекті шертпелі аспаптарға домбыра, шертер, жетіген, ал ысқымен ойнайтындарға- қобыз жатады.

Үрлеп ойнайтын аспаптарға сыбызғы, қамыс сырнай, қос сырнай, мүйіз сырнай, саз сырнай, үскірік, тастауық, керней, шанқобыз жатады.

Соқпалы музыкалық аспаптарға дабыл, данғыра, кепшік, дауылпаз, шындауыл, асаяқ, қоңырау жатады.

Қазақ халқының ең кең тараған аспабы- домбыра. Оның шығу тегі ғасырлар тереңіне кетеді. Ежелгі Хорезм қаласының археологиялық қазба жұмыстары кезінде шертпелі аспапта ойнайтын музыканттардың күйдірілген саздан (терракотовые) жасалған мүсіндері табылған. Ғалымдардың пайымдауынша, хорезмдік мұндай қос ішекті аспаптар екі мың жыл бұрын қолданысқа енген. Олар көшпелі сақтардың музыкалық аспаптарының бірі болған.

Домбыра екі түрге бөлінеді - батыстық және шығыстық. Қазақстанның батыс аймақтарында кездесетін домбыраның мойны ұзын, жіңішке және сопақ, ал шығыс аймақтарында кездесетін домбыраның мойны қысқа, жалпақ және жайпақ болып келеді. Бұл Қазақстанның батыс аймақтарында төкпе күйдің, ал шығыс аймақтарында шертпе күйдің орындалу табиғатына байланысты. Төкпе күйдің өкілдеріне - Құрманғазы, Дәулеткерей, Қазанғап, Абыл, Есір, Есбай, Дина, Сейтек, ал шертпе күйдің өкілдеріне -Байжігіт, Тәттімбет, Тоқа, Дайрабай, Сүгір, Раздық және тағы басқалары жатады.

600-тапсырма. Мәтін ішінен сын есімдерді теріп алып, олармен сөйлем құрастырыңыздар.

601-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша достарыңызға сұрақ қойыңыздар.

602-тапсырма. Мәтінді тағы бір рет оқып шығып, оған атау беріңіздер және жоспар құрыңыздар.

603 -тапсырма. Мәтінді жоспар бойынша мазмұндау кезінде оны өздеріңіз білетін мәліметпен толықтырыңыздар.

604-тапсырма. Қазақ халқының қандай күйлерін білесіздер? Мына аспаптарды атаңыздар.

605-тапсырма. Өздеріңіз жақсы білетін басқа ұлттың бір музыкалық аспабын сипаттап беріңіздер.

606-тапсырма. “Қыз Жібек” фильмін көріңіздер де, онда қандай музыкалық аспаптар болғанын айтыңыздар.

607-тапсырма. Фильм кейіпкерлері киген ұлттық киімдер мен әшекейлерді атаңыздар. Киімдерді, әшекейлерді дайындау қандай өнерге жатады?

608-тапсырма. Фильмді көру барысында қандай мақал-мәтелдер, фразеологизмдер естеріңізде қалды. Олардың мағынасын түсіндіңіздер ме?

609-тапсырма. Берілген жауаптардың дұрысын табыңыздар.

1. “Қыз Жібек” фильмін қойған режиссер

- A) Г.Рошаль;
- B) С.Қожықов;
- C) Ш.Айманов.

2. Фильмді музыкамен көркемдеген композитор

- A) М.Төлебаев;
- B) Н.Тілендиев;
- C) Л.Хамиди.

3. Фильмнің суретшісі

- A) С.Айтбаев;

В) Г.Исмаилова;

С) Г.Маданов.

4. Жібектің рөлінде ойнаған актер

А) М.Өтекешева;

В) С.Майқанова;

С) Ф.Шарипова.

5. Төлеген рөлін ойнаған актер

А) С.Әшімов;

В) Қ.Тастанбеков;

С) М.Омаров.

6. Шеге акын рөлін сомдаған актер

А) Ы.Ноғайбаев;

В) А.Боранбаев;

С) Ә.Молдабеков.

7. Бекежан рөліндегі актер

А) Т.Мейрамов;

В) Т.Жаманқұлов;

С) А.Әшімов.

610-тапсырма. Фильмде өздеріңізге ұнаған кейіпкер туралы, қандай іс-әрекетімен ұнағаны туралы ойларыңызды жазыңыздар.

611-тапсырма. Фильмде Сіздерге мәлім емес қандай салт-дәстүрлерді байқадыңыздар, оларды қалай түсінгендеріңіз туралы әңгімеленіңіздер.

612-тапсырма. Қазақ тілінде тағы қандай фильмдерді көрдіңіздер? Атаңыздар. Мазмұнын қысқаша айтып беріңіздер.

613-тапсырма. Мына сөздерді сөздік дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

1. ейне	7. Ашылған
2. Байланысты	8. Шежіре
3. Өмірбаян	9. Өнегелі
4. Қалыптасу	10. Күрделі
5. Қосалқы	11. Дүниеге әкелді
6. Десек болады	12. Маусым

614 -тапсырма. Мына сөздермен сөз тіркестерін құрастырыңыздар.

1.Театр	1.Қызықты	1.Биыл	
2.Кино өнер.	2.Күрделі өмірбаян.	2. Кеше	ашылған.
3.Сурет	3.Өнегелі	3.Жазда	

1.Негізгі	1.Балалар	1.Мұражай	
2.Басты бейне.	2. Әйелдер арналған.	2.Шымылдық	ашылған.
3. Қосалқы.	3. Жастар	3. Театр маусымы	

615 -тапсырма. Мына сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыздар.

1. Старейшина казахского киноискусства. 2. Творческая деятельность.
3. Рождение и становление казахского киноискусства. 4. Первые казахские фильмы. 5. В главной роли. 6. Киностудия Казахфильм.
7. Посвященный жизни и творчеству. 8. Открытие музея.

616 -тапсырма. Мына сөздердің синонимдерін тауып жазыңыздар.

- 1.Қызмет. 2. Туу. 3. Басты. 4.Алғашқы. 5.Атында.

617-тапсырма. Мына мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнын түсінуге тырысыңыздар.

Шәкен Айманов.

Шәкен Айманов - қазақ театр және кино өнерінің атасы. Оның театрдағы шығармашылық қызметі Ақан сері, Қобыланды, Исатай, Қодар, Петруччио, Тихон бейнелерімен байланысты.

Шәкен Аймановтың кинематографиядағы өмірбаяны қазақ кино өнерінің тууы мен қалыптасу тарихы десек болады. Ол Райхан, Абай әндері, Жамбыл сияқты алғашқы қазақ фильмдерінде басты рөлдерде ойнады. Сондай-ақ ол Атамекен, Атаманның ақыры фильмдерін дүниеге әкелді.

Бүгін Қазақфильм киностудиясы Шәкен Айманов атында. Осында оның өмірі мен шығармашылық қызметіне арналған мұражай ашылған.

Шәкен Айманов өмірі мен шығармашылық қызметі - қазақ театр және кино өнерінің шежіресі. Қазіргі уақытта егеменді елімізде жыл сайын «Шәкен жұлдыздары» атты кинофестиваль өтеді.Бұл кинофестивальда кино өнерінің майталмандары өз туындыларын сайыс сарабына салады.

618 -тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Шәкен Айманов кім? 2. Оның театрдағы шығармашылық қызметі кімнің бейнелерімен байланысты? 3. Оның кинематографиядағы өмірбаянын ненің тарихы деп санаймыз? 4. Ол қандай фильмдерде басты рөлдерде ойнады? 5. Қандай фильмдерді дүниеге әкелді? 6. Бүгін Қазақфильм киностудиясы кімнің атында? 7. Оның өмір мен шығармашылық қызметіне арналған мұражай қайда ашылған? 8. Кімнің өмірі мен шығармашылық қызметі қазақ театры және кино өнерінің шежіресі?

619 -тапсырма. Мына сөйлемдердің ішінен қарамен жазылған сөздерге сұрақ қойыңыздар.

Үлгі: Шәкен Айманов Ақан сері, Петруччио және тағы басқа **көптеген бейнелерді** жасаған. - Көптеген бейнелерді ме?

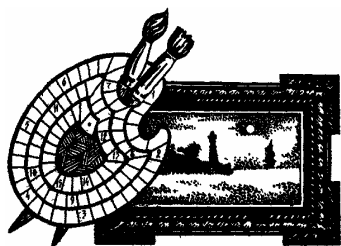
1. Шәкен Айманов қазақ өнеріне **еңбегі сіңген қайраткер**.
2. **Жамбыл бейнесін** өте шебер орындады.
3. Шәкен атындағы **мұражай ашылған**.
4. Мен кеше **театрға** бардым.
5. Театр маусымы **келесі айда басталады**.
6. Маған бұл **спектакль** өте үлкен әсер қалдырды.
7. Сашаға спектакльдің суретпен көркемделуі ұнапты.

620-тапсырма. Мына сұрақтарға алдымен болымды, сосын болымсыз түрде жауап беріңіздер.

Үлгі: Шәкен Айманов “Абай әндері” фильмінде басты рөлде ойнай ма? - Иә, Шәкен Айманов “Абай әндері” фильмінде басты рөлде ойнайды. -Жоқ, Шәкен Айманов “Абай әндері” фильмінде басты рөлде емес, қосалқы рөлде ойнайды.

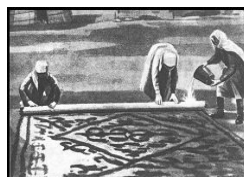
1. Сен балетті ұнатасың ба? 2. Сіз билетті балконға алдыңыз ба? 3. Бағдарламаны кіре берісте аламын ба? 4. Аняның орны үшінші қатарда ма? 5. Райхан фильмінде басты рөлде Ә.Мәмбетов ойнады ма? 6. Диасқа спектакльдің музыкалық безендіруі ұнады ма? 7. Сізге актердің ойыны ұнады ма? 8. Мына спектакльдегі кейбір көріністердің режиссерлік шешімі ұтымды берілген бе? 9. Ертең театрда Біржан-Сара операсы бола ма?

621-тапсырма. Екі топқа бөлініп, мына сөзтізбекті шешіңіздер.

1. Орыстың атақты пейзажист-суретшісі.
2. Ежелгі Египеттегі әлемге әйгілі әйел мүсіні.
3. Қазақстандық мүсінші, өнер қайраткері.
4. Поликлеттің мүсіні.
5. “Живопись королі” атанған ХVIII ғасырдағы суретші.
6. Натюрморттың негізін қалаушы әйгілі суретші.
7. Қазақстандық белгілі график-суретші.
8. Бейнелеу өнерінің бір жанры.
9. Бұрынғы кеңес халық суретшісі.
10. Орыс суретшісі Шишкиннің туған жері.
11. Сәулет өнерінің маманы.
12. “Марсельезаның” авторы.
13. Италиян архитекторы, әрі мүсіншісі Бернинидің жасаған мүсіні.
14. Француздың белгілі импрессионист суретшісі.
15. Теңіз пейзажының асқан шебері.

622-тапсырма. Суретке қарап қазақтың ұлттық қолөнері туралы әңгімелеңіздер.

Модульдер бойынша офистік СОӨЖ тақырыптары:

1-модуль Жазғы демалыстан алған әсерім

№1 «Белгілі тұлғалардың әуестігі» топтық жоба

№2 «Еліміздегі демалыс және ойын-сауық орындары» жұптық жоба

2- модуль Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі ілім біл

№3 «Қазақ әлемі: тілі, ділі, діні» топтық жоба

№4 «Жеті жұрттың тілін біл-студент көзқарасымен» топтық жоба

3 – модуль Отбасы - шағын мемлекет

№5 «Отбасы экономикасының кілті кімде?» пікіралмасу

№6 «Ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас» топтық жұмыс

4 – модуль Ғылым таппай мақтанба, орын таппай баптанба

№7 «Қазақстанның техникалық жоғары оқу орындары» жұптық жоба

№8 «Елімізге еңбегі сіңген ҚазҰТУ түлектері» топтық жоба

5-модуль Мерекелі, берекелі дастархан

№9 «Халықтың қонақ күту дәстүрі» топтық жоба

№10 «Халықтың тағам дайындау және тамақ ішу мәдениеті» жеке жоба

6-модуль Қазақстан Республикасы

№11 «Табиғат аясында» фотоэтюд жасау» жұптық жоба

№12 «Экологиялық зардап шеккен аймақтар» тақырыптық жоба

№13 «Мәдени мұралар» топтық жоба

7-модуль Қаладағы бағыт-бағдар

№14 «Қазақ кино өнерінің кешегісі мен бүгінгісі, болашағы» жұптық жоба

№15 «Халықтың қол өнері, саз өнері т.б» фотоальбом, жеке жұмыс

Модульдер бойынша СӨЖ тақырыптары:

- №1 «Саяхатшылар өмірінен» анаграмма құрастыру
- №2 «Бос уақытты тиімді пайдалану» ережесін жазу
- №3 «Жазғы демалыстан алған әсерім» эссе жазу
- №4 «Қазақстандағы шипалы орындар» репортаж дайындау
- №5 «Амандасу, жөн сұрасу рәсімі» мәтінімен жұмыс
- №6 «Батамен ел көгерер» мәтінімен жұмыс
- №7 «Анамның тілі – айбыным менің» пікіралмасу
- №8 «Жеті жұрттың тілін біл, ... » репортаж дайындау
- №9 «Жері байдың – елі бай» сөзжұмбақ жасау
- №10 «Жер жәннәті - Жетісу» арнайы журнал
- №11 «Ш.Уәлиханов – тұңғыш саяхатшы» кроссворд жасау
- №12 «Әлемдегі жеті керемет» ребус жасау
- №13 «Өзге елдердің мемлекеттік рәміздері» кроссворд жасау
- №14 «Тарихи-мәдени орындар» мәтінімен жұмыс
- №15 «Есімде қалған сол бір сәт» эссе жазу
- №16 «Үйлену оңай, үй болу қиын» шығарма жазу
- №17 «Қаңбақ шал» мультфильмімен жұмыс
- №18 «Менің тегімнің шежіресі (генеологическое древо)» жеке жоба
- №19 Әкемді (атамды, анамды...) мақтан етемін эссе жазу
- №20 «Техника ғылымы саласындағы ғалымдар» буклет құрастыру
- №21 «Сізге еліміздің білім беру жүйесі ұнай ма ?» сауалнама құрастыру
- №22 «Инженер мамандар- еліміздің болашағы» эссе жазу
- №23 «Мен институтымды мақтан тұтамын» эссе жазу
- №24 «Болашақ» және тағы басқа білім саласы бағдарламалары туралы репортаж.
- №25 «Өмір- өзен» және «Алтың дiңгек» бейнефильмімен жұмыс (Ғалым әл-Машанидің өмірі мен шығармашылығы туралы)
- №26 «Еліміздің хайуанаттар және өсімдіктер әлемі» криптограмма жасау
- №27 «Баянауыл табиғаты» буклет жасау
- №28 Семей, Арал экологиясы туралы бейнематериал көріп, өз ойын жазу
- №29 «Жыл он екі ай» мультфильмімен жұмыс
- №30 «Көксерек» фильмімен жұмыс
- №31 «Ана туралы баллада» фильмімен жұмыс
- №32 «Абай» фильмімен жұмыс
- №33 «Жылға таласқан хайуанаттар» мультфильмімен жұмыс
- №34 «Көне қалалар» жоба- репортаж

- №35 «Еліміздегі туристік орталықтар» жұптық жоба
№36 «Ұлттық ет және сүт тағамдары, олардың денсаулыққа маңызы» анаграмма жасау
№37 «Еліміздегі дәрілік өсімдіктер» криптограмма жасау
№38 «Алматы» бейнефильмімен жұмыс
№39 «Мұражайлар сыр шертеді» анаграмма жасау
№40 «Әшекей бұйымдар» кроссворд жасау
№41 «Үздік режиссер» («Үздік актер, актриса», «Үздік фильм», «Үздік қойылым») топтық жоба
№42 «Тарлан» және «Парасат» сыйлықтарының иегерлері. Жұптық жоба.
№43 «Халықтың ән және саз өнері» сөзжұмбақ жасау
№44 «Ата кәсіп- аңшылық, саятшылық, атбегілік т.б» ребус жасау
№45 «Алдар Көсе» фильмімен жұмыс

СӨЗДІК

А а

адамгершілік

аздап

азық-түлік

ағаш

ағартушы

айту

айтуынша

айтыңыздар

айтылу

айтып берші

алып жатыр

алды

алдымызға

арасы

арал

ас

асу

асығу

асық

асықпа

аталу

айтарлықтай

айтпадым ба?

аққу

ақсақал, қария

ақырын

ақырын әндетіп

ақша

ала жіп

ала жіпті аттамау

алабұға

алдымен

алу

алмақ

алша

алғырлық

гуманизм

немного

продукты

дерево

просветитель

сказать

по словам (как говорят)

скажите

произношение (говорение)

расскажи

1. занимает, растилается. 2. берут

1. перед. 2. взял (-а)

перед собой

среди, между

остров

еда

1. перевал. 2. варить

торопиться

торопись

не торопись

называться

особенный

говорил же (ведь)

лебедь

уважаемый старый человек

тихо

тихо подпевая

деньги

пестрая веревка

быть честным (не переступать
через пеструю веревку-дословно)

окунь

сначала

брать, взять

возьмет

алча

хваткость

алып үлгермедім	не успел (-а) купить
анықтама бөлімі	справочное бюро
аңғар	долина
аңшылық шаруашылығы	охотничье хозяйство
апан	логово
ар-ұят	честь, совесть
арасы	между
араластыру	смешать, перемешать
арзан	дешево
арту (жүк арту)	загружать (загружать товар)
арту (сенім арту)	(возлагать надежду)
арна	русло
арнайы	специально, персонально
артық емес	не лишний
ауру (сыркат)	болезнь
ас үй	кухня
асқазан	желудок
аспаз	кулинар
аспаздық	кулинарный
асығу	торопиться
асхана	столовая
асханадан	в столовой
ата-баба	предки
ат шаптыру	пустить вскачь коня
ауа	воздух
ауа райы	погода
ауа райы туралы мәлімет	сообщение о погоде (прогноз погоды)
аудару	переводить
аударарды	переводит
ауызша	устно
ауырады	болеет
ауыртпалық	беда, тягость
ауырмайтынмын	не болел (-а)
ашытқы	дрожжи
ашық	1. ясный (-ая). 2. открыт
аяктасақ деймін	предлагаю завершить
аю	медведь

Ә ә

әдетте
әдет-ғұрып
әдеттегідей
әдебиеттанушы
әйтпесе
әкімшілік
әлем
әлемге әйгілі
әлсін-әлсін
әлеуметтік
әлеуметтану
әлеуметтік сана
әңгіме
әңгімелеп беру
әперіп жібер
әперу
әр түрлі
әріптес
әсем табиғаты туралы
әсерімен бөлісу
әсіресе
әтір
әуежай
әуенділік
әшкөк
әшекей

обычно
обычай
как обычно
литературовед
а то
администрация
мир, вселенная
всемирно известный
время от времени
социальный
социология
социальное сознание
рассказ
рассказать
подай
подать
по разному
коллега
о прекрасной природе
делиться с впечатлением
особенно
духи
аэропорт
музыкальность
укроп
украшение

Б б

бағыт-бағдар
бабыр
бағындыру
байтақ
байқау
байырғы
байланыстыру
бала кезінен
балалармен
бала кезінен дос
балапан
балық

направление
гепард
покорить
беспределный, обширный, широкий
замечать, наблюдать
былой, давний
связывать
с детства
с детьми
дружать с детства
птенец
рыба

бару	идти
бар	иди
барған	ходили, были
бас тартпау	не отказываться
басқа	другой
басқарма	управление
басқа ыдыс	другая посуда
басқаша	по-другому
бастайық	начнем
басталады	начнется
бастау	1. начать. 2.исток
басу	1. наступать. 2. убавить
басылады	пройдет, утихнет (боль)
бата	благословение
бата беру	благословить
батпақ	болото
батыс	запад
бауырсақ	баурсак
баяндама	доклад
бәйек болу	беспокоиться
бәрін дайындау	готовить все
бекіре	осетр
бесік	колыбель
бел байлау	решимость
белгілеймін	буду отмечать
белгілемеймін	не буду отмечать
белгілеу	отмечать
биіктік	высота
бозторғай	жаворонок
бойжеткен қыз	взрослая девушка
болады	1. будет. 2 можно.
болжау	прогноз, прогнозировать.
болу	будет, быть
болыпты	был (-а)
борсық	барсук
баяу	1.краска. 2.красить
бөген, су қоймасы	водохранилище
бөлімінде	в отделе
бөлік	часть
бөлісу	делиться
ботқа	каша
бұғы	олень
бұлан	лось

бұлғын	соболь
бұл жолы	в этот раз
бұлақ	родник
бұлақтың суы	родниковая вода
бұқтыру	тушить
бұрыш	перец
бұрын	раньше
бұта	кустарник, ветка
бүгін	сегодня
бүгінгі	сегодняшний
бүктеме нан	пирожки
бүркіт	беркут
білім	знание, образование
білімім	мое знание
бірақ	но
бір-бірімізден	друг у друга
бірге	вместе
бірден	сразу
бірнеше	несколько
бірінші рет	первый раз
бірқазан	баклан

Ғ ғ

ғимарат	здание
ғылым	наука

Д д

дайындап қойыпты	приготовил (-а)
дайындау	готовить, приготовить
дақ	пятно
дастархан жасапсыңдар	накрыли стол
дастархан жасау	накрыть стол
дастархан мәзірі	меню
дала	степь
дархан дала	бескрайняя (богатая) земля
дауа	лекарство, средство
дәлелді себептер	уважительные причины
дәстүрлі	традиционный
дәмді	вкусно
дәріптеу	возвеличить, воспеть
дәмі	вкус
дәміне қарай	по вкусу

даңғыл
дәреже
дерт, ауру
деңгей
демалу
демаламыз
демалыс
денсаулығын сұрайды
денсаулық
дос
досына
дұрыс айтады
дүлдүл

Е е

екеуіне
елеу
есейгенде
енді міне
ең бастысы
ең оңайы
ең қауіпті
емен
емделу
емші
ереже
ерлі-зайыпты
ерте
ертең
ертемен
ертеңгілік
ерекшелік
есеп айырысу
есептейін
ескере отырып
ерікті қоғам
есіме түсірдім
есінде ме?
ет салаты
ешқайда
ешқашан
ештеме
ештеме емес

1.прямой, открытый. 2.перспект
значение, уровень
болезнь
уровень
отдыхать
отдохнем
каникулы
спрашивает о здоровье
здоровье
друг
другу
правильно говорит
1.чемпион. 2.оратор.
3.непревзойденный

на двоих
сеять (просеивать)
повзрослев
теперь вот
самое главное
самый легкий
самый опасный
дуб
лечится
лекарь
положение
супруги
рано
завтра
рано утром
завтрак
особенность
рассчитываться
посчитаю
учитывая
добровольное общество
вспомнил (-а)
(ты) помнишь?
мясной салат
никуда
никогда
ничего
ничего

Ж ж

жағдай жасау	создать условие
жазу	писать
жазылған	записанные (с записями)
жазғы	летний
жазық	равнина
жағалау	берег
жалаң аяқ	босиком
жалғыз	одна
жанат	енот
жанашыр	близкий человек
жаңару	обновление
жаңбыр	дождь
жаңбыр құйғанда	когда полил дождь
жаңбыр нөсерлеп жауып тұр	льет проливной дождь
жаңбырдың астында	под дождем
жаңбырдың суы	дождевая вода
жаңғырту	возобновление, реставрация
жаңылтпаш	скороговорка
жаман емес	неплохо (-ой)
жамылғы	саван, покров, покрывало, пелена
жапырақ	лист
жарайсындар	молодцы
жарасып тұр	так идет (к лицу)
жартас	скала
жарты сағат	пол часа
жарты сағаттан кейін	через пол часа
жарқанат	летучая мышь
жаркылдау	сверкать, разразиться
жарық	свет, светлый
жарықта	пока светло
жарыс	1. соревнование. 2. соревнуйся
жасыл	зеленый
жас	1. молодой. 2. свежий
жас капуста	свежая капуста
жастарды түсінбеймін	не понимаю молодежь
жатақхана	общежитие
жатақханада	в общежитии
жаттығады	упражняется
жаттығу	1. упражнение. 2. упражняться
жауып қою	укрыть, закрыть

жаю	1.распространять. 2. раскатать. 3. развесить
жек көремін	не люблю
жекжат	родственник по линии снохи или зятя
жел соғады	дует ветер
желаяқ	скороход, быстроногий
жеңіл	легкий
жер	земля
жер қыртысы	кора земная
жерден	из под земли
жерұйық (жер)	обетованная (земля)
жетекші	руководитель
жеткізу	1. передать. 2. доставить.
жеткілікті	достаточно
жетпейді	1. не хватит. 2. не достанется. 3. не дойдет
жету	1. хватит. 2. достичь. 3. дойти
жетік	в совершенстве
жетілдіру	совершенствовать
жетілген	совершенный
жиналайық	давай собираться
жиналу	собираться
жиек	побережье
жиі	часто
жиі көрісу	встречаться часто
жоқ	нет
жолбарыс	тигр
жолаушы	путник, пассажир
жолсапар	командировка
жота, арка	хребет
жөн-жоралғы	обычай, традиция
жөндеу	исправлять
жуасыз	моете
жуу	мыть
жұбайы	супруга
жұмыртқа	яйцо
жұмыс	работа
жұмыс істеймін	работаю
жұмыс істеу	работать
жүзім	виноград

жүзеге асыру
жүгіру
жүгірді
жүгіруді
жүргізу
жүк бөлімі
жүктілік
жүрдек поезд
жұмыс жасамай тұр
жұмбақ
жүту
жұтамыз
жыл сайын
жылға
жылан
жылқы еті
жылы
жылы бүркену

З з

заң
залал

И и

игілік

илеу
инабаттылық
имандылық

К к

кассаның алдында
капуста салаты
картоп
кәмшат
кәде
кебек
кездесу
кездеспек
кездескенше
кейбірі

делать, претворять, создать
бег, бежать
побежал
бегать
вести, водить
камера хранения
беременность
скорый поезд
не работает
загадка
глотать, дышать
глотаем, дышим
ежегодно
ложбина, ручей
змея
конина
тепло, теплый
укрыться потеплее

кодекс, закон
вред, ущерб

благо, благородство,
доброжелательность
месить
благонравность
мораль, гуманность

у кассы
салат из капусты
картофель
выдра
обычай, традиция
отруби
встречаться
встретятся
до встречи
некоторые

кейде	иногда
кейін	после, через
кекілік	кеклик
келесі жолы	следующий раз
келесі күні	на следующий день
келу	приходить
келуің	твой приход
келуіңе	к твоему приходу
келіп те қалдық	вот и пришли (приехали)
келіспей отыр	не соглашается
келісу	договориться, соглашаться
келісе алмаймын	не могу согласиться
келісемін	соглашаюсь
кемшілік	недостаток
кембағал	инвалид
кен орындары	полезные ископаемые
кең	просторный
кенес	совет
керемет жер	прекрасное место
керісінше	наоборот
кесе	чашка
кесек	кусок
кеспе	лапша
кесу	резать
кеткісі келмейді	не хочет уезжать
кетпес едім	не уехал (-а) бы
кешке	вечером
кешігіп жатыр	опаздывает, задерживается
кешігу	опаздывать, задерживаться
кею	выражать недовольство
киінбек	оденется
киінуге болады	можно одеться
киіну	одеваться
киік	антилопа
кілегей	сливки
континеттік	континентальный
қоңыр көмір	бурый уголь
қорғау	охранять
қос мекенділер	земноводные
көбелек	бабочка
көбік	пенка
көбі	большая часть

көбігін алу	снять пенку
көк	1. голубой. 2. небо голубое
көктен	с неба
көксерке	судак
көктерек	осина
көк жуа	зеленый лук
көкөніс	овощи
көл	озеро
көне дәуір	древняя эпоха
көңілді	веселый (-ая)
көмір	уголь
көгалдандыру	озеленение
көйлек	платье
көйлегімді	свое платье
көп оқиды	много читает
көрме-жәрмеңке	выставка
көрініс	сцена
көрсету	показывать
көру	видеть
көрмей отырмын	не вижу
көріп	увидев
көрші	сосед
көршілерің	твои соседи
көшуге	переехать
көшкін су	наводнение
көшпелі	кочевой, передвижной
куә	свидетель
күнде	каждый день
күндізгі	дневной
күмәнданамын	сомневаюсь
күмәнданбаймын	не сомневаюсь
күмәндану	сомневаться
күріш	рис
күту	ждать
күту залы	зал ожидания
күтіп отырмыз	ждем
күшті қасиет	сильное, особое качество
кірпі	еж
кітапхана	библиотека
кішіпейілділік	чуткость, скромность

Қ қ

қабырғасы қатқан, ересек
 қажет
 қажеттің бәрі
 қаз
 қазақша
 қазақша ет
 қазанға
 қазаншұңқыр
 қазір
 қайда
 қайдан
 қайнау
 қайнаған кезде
 қайталап айтады
 қайың
 қайыру
 қайырамын
 қала маңы
 қалалық
 қалай
 қастерлеу
 қалай қарайсың
 қалай көңілді болмасын
 қалау
 қалдықтар
 қалдыру
 не қалайсыз?
 қалпақ
 қанатты сөз
 қамыр
 қамыс
 қандай
 қанша тұрады
 қара торғай
 қарағай
 қарағаш
 қарамық
 қараңғы
 қарау
 қарамау
 қарағанда

повзрослевший, взрослый
 необходимо
 все необходимое
 гусь
 по-казахски
 мясо по-казахски
 в казанок
 котловина
 сейчас, в данное время
 куда
 откуда?
 кипеть
 как закипит
 повторяет
 береза
 возвращать
 возвращаю
 окраина города
 городской
 как, каким образом
 ценить
 как смотришь
 как не быть веселой (-ым)
 желать
 выбросы
 оставить
 что желаете?
 шляпа
 афоризм
 тесто
 камыш
 какой (-ая, -ое) как
 сколько стоит
 скворец
 сосна
 карагач
 гречка
 темно
 смотреть, присмотреть
 не смотреть
 когда смотришь (смотрел-а)

қарақұйрық	джейран
қарсақ	корсак
қарсы	против
қарсы емес	непротив
қарсы емеспін	(я) непротив
қарсы шығу	1. выходить на встречу.
	2. быть против
қарсы тұратын	сопротивляться, сопротивляемость
қарын ашу	хотеть есть, проголодаться
қас	1. бровь. 2. враг.
қасқыр	волк
қасық	ложка
қасымызда	возле нас
қатты	твердый
қатысу	участие
қашан	когда
кездесу	встречаться
қисынды жауап	логичный ответ
қиял әлемі	мир фантазий
қиын	трудно
қиындау	трудноват
қиянат	зло, вымогательство
қияр	огурцы
қоғам	общество
қоғамдық	общественный
қой еті	мясо баранина
қорық	заповедник
қол бұлғады	помахала
қолдарыңнан келеді	справитесь
қолдарыңнан келмейді	не справитесь (не ваших рук дело)
қолшатыр	зонт
қолшатырын	свой зонт
қолына алу	взять в руки
қолында	в руках
қондырғы	установка
қонақ	гость
қонақжай	гостеприимство
қонаққа	в гости
қоңырау	звонок
қорғаныс күші	защитная сила
қорғау	защищать
коректену	питаться

қорқу	бояться
қорықпау керек	нельзя бояться
қорытынды	итог
қоса пісіру	варить вместе
қосалқы	подсобный
қосаяқ	тушканчик
қосу	прибавлять, добавлять
қортпа	белуга
қошамет	уважение, почтение
қою	густой
қою	ставить, поставить
қоян	заяц
қоямыз	поставим, ставим
көбейту	увеличить, умножить
көгал	зеленые зоны, луга
қуану	радоваться
қуаныш	радость
қуанышты	рад(-а)
қуаң	сухой
қуырдақ	куырдак, жаркое
қуыру	жарить
күмәндану	сомневаться
күмәнданамын	я сомневаюсь
құбылу	меняться
құбылмалы	изменчивая
құда	сват
құдалық	сватовство
құдаласу	породниться через сватовство
құжат	документ
құлан	кулан
құлпырып кетіпті	выглядит красиво
құлықсыз (ішу)	(есть, кушать) без аппетита, нехотя
құлшылық ету	молиться
құрбандық шалу	жертвоприношение
құрғату	сушить
құм жота	бархан
құмырска	муравей
құмырсқаның илеуі	муравейник
құрбақа	жаба
құр	тетерев
құрал	средство

құрамы
құрлық
құрметіне
құрылу
құрылған
құқық
құс
құс еті
құт, ырыс
құттықтаймын
құю
қызу
қызығу
қызық
қызықты
қызып тұрған
қыдырма
қысқарту
қырғауыл
қылыш
қынап
қымбат
қыстау
қышқыл
қышқыл көже

Л л

ластанған
ләззат

М м

маған
мазасызданба
мазмұндау
мазмұндама
май
майлы
маужырай бастады
марал
мансап
маңызы
мәдени

состав
суша
в честь
строиться, основываться
основался, строился
право
птица
птичье мясо
богатство, доля, счастье
поздравляю
наливать
жар, температура
заинтересоваться
интересно
интересный
накаленный
гулянка
укоротить
фазан
меч, сабля
ножны
дорого
зимовать, зимовка
кислый
рассольник

загрязненный
удовольствие, наслаждение

мне
не переживай
излагать
изложение
жир, масло
жирный, масляный
разморило
марал
карьера
значение
культура

мәдениеттану
 мәлімет
 мәлімет беру
 мәнді
 мәселе
 мәтін
 мәтін – сұхбат
 мәлімдеме
 мейлінше (бай)
 мейірімділік
 мейрамхана
 мейман
 мекен ету
 мекеме
 мекен-жай
 меңгеру
 мемлекет
 мемлекеттік
 мемлекеттік қайраткер
 меніңше
 мең
 место
 мол
 мөлшер
 мұздық
 мұзды
 мұқтаждық
 мұражай
 мұрт
 мұжу
 мүйіс
 мүсін
 міндетті түрде
 міне
 мына жер
 мысал

Н н

нан
 найзағай
 нашар
 нәресте

культурология
 информация
 информировать
 существенный
 проблема
 текст
 текст-диалог
 декларация
 особенно (богат)
 доброта, милосердие
 ресторан
 гость
 обитать
 учреждение
 адрес
 1.осваивать, усвоить. 2.заведовать
 государство
 государственный
 государственный деятель
 по-моему
 родинка
 орын
 много
 величина, размер, объем
 ледник
 ледяной
 нужда, потребность
 музей
 усы
 грызть, обглодать кость
 мыс
 скульптура
 обязательно
 вот
 это место
 басня

хлеб
 молния
 плохой, слабый
 младенец, новорожденный

нәлім
негіз
негізінен
негізгі мәзір (тағам, ас)
неке сарайы
неше
нешінші
нүкте

налим
основа
в основном
основное меню (блюдо)
дворец бракосочетания
сколько
который
точка

О о

одан
одан әрі
ой
ойпат
ойнаймыз
ойлаймын
ойлау
ойлану
ойнау
ойын-сауық
оқу
оқу ісі
оқушы
оқушы қауым
оқып бітіру
оқып бітіремін
оқыту
оқытушы
ол
олар үшін
ол үшін
олай болса
онда
оны артынан
оңтүстік
оң жағына
оның
оның орнына
омыртқа
орама нан
орман

от него (нее)
далее
1. мысль, идея. 2. низовья
низменность
играем, поиграем
думаю
думать
задумываться
играть
развлечение, игры
учеба (учиться, чтение)
учебное дело
ученик
читатели
1. дочитать. 2. закончить
1. дочитаю. 2. закончу
учить
преподаватель
он (-а)
для них
для этого
тогда
там
это потом
юг
с правой стороны
его (ее)
вместо этого (него/ нее)
позвоночник
пирог
лес

орналасқан	расположен
орным	мое место
ортада	в середине
орын	место
орынбасар	заместитель
орындарынан	с места
орындау	выполнять
орындаушы	исполнитель
орындық	табуретка, сиденье
осы жағдайды	это обстоятельство
осындай	такой
от	огонь
отты басу	убавить огонь

Ө ө

өзекті	актуальный
өзімен	с собой
өзіне - өзі қызмет ету	самообслуживание
өкінбеу	не раскаиваться
өкінішті	жалко, к сожалению
өкпелеу	обижаться
өкіл	доверенный, уполномочный
өкше	пятка
өскен жер	место, где родилась/-ся и выросла/-сь
өсу	расти
өлке	край
өлшеу	1. вешать. 2. примерить
өлшеңіз	взвесьте, примерьте
өндіру	добывать
өндіріс	промышленность
өнер	искусство
өнім	продукция
өңездендіру	обессветить
өсіру	растить
өсімдік майы	растительное масло
өткізу	1. пропускать (через что-то) 2. проводить

П п

пайдалы	выгодный/-о, полезный/-о
палау	плов
парасат	разум, интеллект
парыз	долг, обязанность
патша	король
періште	ангел
пікір	мнение
пісіп жатқанда	пока варится
пісірмек	хочет (будет) готовить, приготовить
пісіру	варить
пісіру	готовить
пысық	шустрый
пышақ	нож

Р р

рахметін айту	благодарить
рәсім	церемония, обычай, обряд
ретінде (әкім)	в качестве (акима)
ретімен	по порядку
рұқсат ету	разрешить

С с

сабақ	занятие
сабаққа	на занятие
саға	низовье
саған	тебе
садаға	милостыня, подаяние
сазан	сазан
сай	лог
сақал	борода
салу	1. соорудить, построить 2. положить
сал-серілер	певцы-акыны
салқын	холодный
салқын болмақ	будет прохладно
салу	положить
саласыз	положете
самал жел еседі	дует легкий ветер
саз өнері	музыкальное искусство
сатып алу	купить
саршұнақ	суслик
сараң	скупой

сараң болмайық	не будем скупыми
сары май	сливочное масло
саяхат	путешествие
сәнді	модный, грациозный
сезіну	чувствовать
себебі	потому что, так как
сәбіз	морковь
сән-салтанат	роскошь, торжество
сәулет	архитектура
себу	насыпать
селеу	ковыль
сияқты	вроде, как
сирек	редко
сізден (сіздерден)	с/от вас (с/от Вас)
созылған	простирается
соған сәйкес	в соответствии
соғылды	прозвенел
сол жағына	с левой стороны
сол жайында	о том
сол кез	то время
солтүстік	север
солтүстіктен	с севера
сондай	очень, такой
сонда	там
сор	солончак
сорпа	бульон
сосын	затем
сөзжұмбақ	кроссворд
сөйлеймін	говорю
сөйлемеймін	не говорю
сөйлеу	говорить
су, су қор	вода
суғару	поливать
суат	водоемы
суға әбден малшыну	промокнуть насквозь
сүйікті	любимый
сүйікті тағам	любимое блюдо
сүйену	опираться
сүндет	обрезание
сусын	напитки
сүт	молоко

сүтқоректілер	млекопитающие
сүтсіз	без молока
сүтпен	с молоком
сұңқар	сокол
сұрау	спрашивать
сұрады	спрашивал(-а)
сілеусін	рысь
сый-сияпат	почет, подарок
сыйластық	признательность, уважение
сырт	наружность
сыртынан	снаружи
сырттай	заочно

Т т

табан	лещ
табақ	тарелка
табиғат	природа
табиғи	естественный, природный
тағамдар	блюда, еда
таза емес	нечистый, грязный
тазалау	чистить
тағы басқа	и другие
тақырып	тема, заголовок
тақта тас	сланец
талап	требование, задача
тамақтану	кушать, питаться, есть
тамаша	отлично, прекрасно
тамашалау	любоваться
тамсандыру	удивлять, восхищать
тану	узнать
таныс	знакомый(-ая, -ое)
таным	познание
танысу	знакомиться
таңертең	утром
таңертеңгілік ас	завтрак
таңдандыру	удивлять, восторгать
таңқұрай	малина
тапқырлық	находчивость, остроумие
тапсырыс	заказ, заявка
таратушы	распространитель
тасбақа	черепаха

таспа	магнитофон
тас көмір	уголь
таспалар	кассеты
тату	дружный
татуласу	мириться
татулық	мир, согласие
татуласқан жоқ	не мирились
тау баурайы (етегі)	подножье
тау сілемі	отроги
таусылу	закончиться
таусылғанша	пока не закончиться
тауық сорпасы	куриный бульон
тәбетің ашылсын, ас тәтті болсын	приятного аппетита
тәртіп	дисциплина
тәрбие ісі	воспитательная работа
тәрбиелеу	воспитывать
тәжірибе	опыт
тәтті	сладкий
тәттілер	сладости
театрға	в театр
тегістеу	ровнять, выровнить
тез	быстро
тезірек	быстрее
теледидардан	по телевизору
терлеу	потеть
тәуекел	риск
терек	тополь
тереңдік	глубина
телефон соғу	звонить
теңдік	равноправие
темір жол	железная дорога
тек	только
текке	зря
терезе	окно
терезенің алды	у окна
тепе-теңдік	тождественность, тождество
тиін	белка
тоғай	роща
тоқаш нан	булочки
тоқылдақ	дятел
тоңазытқыш	холодильник

тосап	варенье
тосаппен	с вареньем
топ	группа
топта	в группе
төбе	холм
төлеу	платить
төлемақы	плата за что-то
төмен	низкий
төсек	постель
төрт бұрыш	квадрат
төрт бұрыштап	кубиками
туған жер	родная земля
туған	родной
туралы	о, об
турау	резать
тұз	соль
тұздалған	соленый
тұзды су	подсоленная вода
тұшпара	пельмени
тұсау кесу	разрезание путов
тұшпара қаймақпен	пельмени со сметаной
тұшпара сорпамен	пельмени с бульоном
тұрды	1. жил (-а). 2. встал (-а)
тұрғын	житель
тұрмыс	быт
тұрмыс- салт	обычай и традиции
түбек	полуостров
түзеу	исправить
түйе	верблюду
түсу	падать
түсемін	1. выхожу. 2. спускаюсь
түсінбеймін	не понимаю
түсінемін	понимаю
түсіну	понимать
түсіру	1. переложить. 2. ронять
түсінетін	понимал (-а)
түске дейін	до обеда
түстен кейін	после обеда
түс	сон
түлкі	лиса
түнде	ночью

тырна	журавль
тыңдайды	слушает
тыңдаушы	слушатель
тыңдау	слушать
тыңдапты	слушал (-а)
тіршілік тынысы	понорама жизни
тың	1. неизведанный, целинный.
	2. крепкий
тыңайтқыш	удобрение
тырысу	стараться
тырысу керек	необходимо, нужно старание
тігіп беремін	(стараться)
	сошью
тігіп берсең	если сошьешь
тігу	шить
тізбектер	цепи
тіл	язык
тілдік қатынас	общение (коммуникация)
тілек	желание
тілек тілеу	пожелать, желать
тілегі бойынша	по его (ее) желанию
тік жар	обрыв
тіршілік	жизнь, существование
тіркеу орны	место регистрации
У у	
уақыт кетірмейік	не будем терять время
Ұ ұ	
ұзақ	1. грач. 2. долго
ұйымдастыру	организовать
ұйымдастырылған	организован
ұйымдастыру керек	надо организовать
ұйқы	сон
ұйқышыл	сонливый
ұйқысын кандыру	выспаться
ұқсас	похож
ұлт	национальность
ұлттық	национальный
ұн	мука
ұнау	нравиться
ұнап отыр	нравится

ұнату (жақсы көру)
ұнамау
ұмыту
ұмытшақ
ұмытпа
ұсақтау
ұсақтап турау
ұстау
ұстайсыз
ұсыныс
ұсыныс жасаған
ұрпақ
ұшу
ұшқыр
ұшқыр шешім
ұшып жүреді
ұя
ұя салу

Ү ү

үзбей
үй тіршілігі
үй иесі
үйрек
үйрену
үйренген
үйренбеген
үйренбегендікі
үйреніп кету
үйреніпті
үйренуде
үйрету
үкі
үгіт-насихат
үлгеру
үлгермеу
үлгі
үндестік
үсті
үстінде
үстеу
үрім-бұтақ

полюбить
не нравиться
забыть
забывчивый
не забудь
размельчить
резать мелкими кусками
держать
держите, продержите
предложение
сделали предложение
поколение
летать
быстрый
быстрое решение
летают
гнездо
гнездиться

не пропуская
домоводства
хозяйн
утка
научиться, учиться
привыкший
не привыкший
от не привычки
привыкнуть
научилась
изучает, учит
научить, учить
филин
пропаганда, наставление
успевать
не успевать
образец
созвучие
верх
наверху
наречие
потомки

Х х

халықаралық
хош иісті

международный
аромат

Ш ш

шағала
шағын
шағым
шай, кофе
шақыру
шақырады
шақыру
шалғындық
шалғын
шамалы
шанышқы
шаңырақ
шара
шатқал
шашу

шаштараз
шек (шет)
шешу
шешім
шипалы
шоқы
шомылу
шошқа еті
шөл
шөгінді
шөлдеу
шөлмек
шыдамды
шығарады
шығармашылық
шығыс
шыны аяқ, кесе
шынында
шың
шынды бағындыру
шындау

чайка
небольшой, маленький
жалоба
чай, кофе
пригласить
приглашает
приглашение
луговоедство
луг
мало, немного
вилки
круг составляющий верх кибитки
меры
ущелье
1. рассыпать.
2. обычай рассыпать сладости
парикмахерская
окраина
решить, развязать
решение
исцелительный, целебный
сопка
купаться
свинина
1.пустыня. 2.жажда
осадок, отложение
хотеть пить, испытать жажду
бутылка
терпеливый
выводит
творчество
восток
пиала
в действительности
вершина
покорить вершину
закалять

шырын
шырша
шілдехана

сок
ель
вечеринка по поводу
новорожденного

І і

іскерлік

действенность,
предприимчивость

ізеттілік

почтительность

ішу

пить, кушать

іші

внутри

Ы ы

ыдыс— аяқ

посуда

ықылас

внимание

ықыласпен, ынтамен

с удовольствием

ықшамаудан

микрорайон

ыстық

горячий

ыңғайсыз

не удобно

ыңғайлы

удобный

ынта

желание, усердие

ынтымақ

содружество, единоушие

ыстық

горячий

ыстық тағам

горячее блюдо

Ойтолғам тапсырмалардың кілті

8-бет. Сөзтізбек «Астаналар» 1. Бангкок. 2. Каир. 3. Рейкьявик. 4. Каракас. 5. Стокгольм. 6. Монтевидео. 7. Осло. 8. Оттава. 9. Анкара. 10. Амстердам. 11. Мадрид. 12. Дублин. 13. Нуакшот. 14. Тирана. 15. Аккра. 16. Амман. 17. Никосия. 18. Яунде.

13 – бет. Криптограмма I. Семей. II. Рейн. III. «Ту». IV. Жел. V. Самбо. VI. Жол. VII. Ерден. VIII. Балға. X. «F»
«Туған жердей жер болмас, Туған елдей ел болмас»

25 – бет. Ребус «Талапты ерге нұр жаусын»

30 – бет. Ребус «Оқу инемен құдық қазғандай»

55 – бет. Криптограмма I. Қайың. II. Садақ. III. Білім. IV. Таң. V. Жанат. VI. Бас. VII. Балға. VIII. Асан. IX. Дің.

57 – бет. Сөзтізбек «Мамандық»

Сыртқы шеңбер бойымен: 1. Агроном. 2. Мұғалім. 3. Металлург. 4. Географ. 5. Филолог. 6. Геолог. 7. Геохимия.

Ішкі сақиналар бойымен: 1. Ұшқыш. 2. Шаштараз. 3. Зоотехник. 4. Киномеханик. 5. Күрішші. 6. Ісмер. 7. Радист. 8. Тракторист. 9. Танкист. 10. Тарих. 11. Химик. 12. Корректор. 13. Риторика. 14. Арматуршы.

70 – бет. Ребус «Білім бұлағы – кітапты сүйіндер» М. Горький.

90 – бет. Ребус «Туған жер – алтын бесік»

91 – бет. Сөзтізбек «Өзендер мен көлдер»

1. Эйр. 2. Рейн. 3. Нева. 4. Альберт. 5. Тигр. 6. Руква. 7. Амазонка. 8. Атабаска. 9. Ангара. 10. Арагон. 11. Ніл. 12. Ладога. 13. Асахи. 14. Инд. 15. Двина. 16. Аракс. 17. Севан. 18. Неман. 19. Нигер. 20. Резайе. 21. Ертіс. 22. Синцзян. 23. Никарагуа. 24. Амур. 25. Рона. 26. Алакөл. 27. Луара.

98 – бет. Ой-жұмбақ. Бөліктерді орналастыр
«Көлдің көркі – құрақ, Таудың көркі - бұлақ»

99 – бет. Сөзтізбек «Қ» 1. Қарақалпақ. 2. Қаңбақ. 3. Құрық. 4. Қожақ. 5. Қарабұлақ. 6. Қазақ. 7. Қырық. 8. Қарсақ. 9. Қойлық. 10. Қуырдақ. 11. Құрлық. 12. Қорық.

111 – бет. Ребус «Ағашты жемісінен, адамды ісінен таниды»

125-бет. Сөзжұмбақ. 1. Жүзік. 2. Сакина. 3. Түйме. 4. Білезік. 5. Ертоқым. 6. Түйреуіш. 7. Алқа. 8. Сырға

128 – бет. Криптограмма I. «Қарғаш». II. Қазақ. III. «Өзен». IV. Жезді. V. «Жеңіс». VI. Айдын. VII. Папа. VIII. Дөнен. IX. Ән. X. Лақ. XI. Зада. XII. Ре. XIII. Ірі. XIV. Ық.

134 – бет. Сөзтізбек «Суретші» 1. Левитан. 2. Нефертети. 3. Иткинд. 4. «Дорифор». 5. Рубенс. 6. Снейдерс. 7. Сидоркин. 8. Натюрморт. 9. Тойдзе. 10. Елабуга. 11. Архитектор. 12. Рюд. 13. «Давид». 14. Дега. 15. Айвазовский.

Грамматикалық түсініктеме

Буын-слог

В казахском языке слоги бывают твердые и мягкие. Имеют следующие виды:

1- кесте

виды	ашық (открытый)	тұйық (полузакрытый)	бітеу (закрытый)
т	а – та са – на	от ант	дос мақсат
м	ә - же тө - бе	ән өн – ім	күз дәптер

В заимствованных словах слоги могут быть смешанными: кітап, педагог

Екпін – Ударение

И в казахском и в русском языках ударение является экспираторным.

Различие: В русском языке ударение имеет словоразличительное значение, оно свободное. Например: мука' - мука.

В казахском языке оно имеет словоразделительное значение, падает только на последний слог. При прибавлении аффиксов ударение передвигается на последний слог слова. Например: оқу' - оқушы - оқушылар – оқушыларға'.

Запомните!

Заимствованные из других языков слова в основном не подчиняются акцентуационным нормам казахского языка. Например: радио, семинар, конференция, тендер, акция, бизнес.

В междометиях ударения непостоянно.

В казахском языке следующие частицы и суффиксы не принимают ударения:

1	Личные окончания мын-мін, - сын/сін, - сыз/-сыз, -мыз/-міз, - сыңдар/сіндер, - сыздар/-сіздер	оқушымын, оқушысың, оқушысыз, қаламын, қаласың, қаласыз, қаламыз
2	Отрицательные суффиксы ма-ме, ба/бе, па/пе	алма, келме, озба, сүзбе, кетпе, қоспа
3	Суффиксы прилагательных -дай/-дей, -тай/-тей	таудай, гүлдей, тастай,
4	Суффиксы глагола – шы/-ші	күректей, жүрші, жазшы
5	Воспросительные частицы ма/-ме, ба/-бе, па/-пе	барды ма, елді ме? қағаз ба, сүт пе?
6	Частицы да, де, та, те	кар да, қак та; есік те, терезе де

Закон сингармонизма

В казахском языке закон сингармонизма имеет два вида:

1. Буын үндестігі – гармония гласных.
2. Дыбыс үндестігі – гармония согласных.

1. В казахском языке большинство слов произносятся либо твердо, либо мягко. Твердость или мягкость слов и слогов зависит от гласных фонем.

Гласные фонемы являются основной сингармонизма. Например:

а) если слог твердый, то за ним следует твердый аффикс и окончания: оқу-шы-лар, бала+лар+ға.

ә) если слог мягкий, то за ним следует мягкий аффикс и окончания: іні+лер+ім, кісі+нің, кет+пе+се.

Такое созвучие гласных в казахском языке называется гармонией гласных.

Запомните!

Исключениями являются:

1. Окончание инструментального падежа (көмектес септік) – мен, - пен, - бен: қызбен (с девушкой), бокспен (боксом), ұлымен (со своим сыном).

2. Аффиксы: -нікі, (-дікі, -тікі), -гер, -кер, -кеш, -паз, -қор, -қой, - хана: апамдікі (матери), баланікі (мальчика, ребенка), саудагер, (торговец), өнерпаз, кітапхана, емхана.

3. Слова, заимствованные из других языков, в которых корень слова может иметь разные гласные. Например: ректор-дың, газет-тің,

кітап-қа. В этих словах окончания прибавляются в зависимости от последнего слога.

4. Если последний слог корня оканчивается на *х*, то аффиксы и окончания принимают твердую огласовку. Например: тарих-тың, цех-қа.

5. Если последний слог корня оканчивается на сочетании согласных *-рк, -нк, -к, -кт*, то прибавляются мягкие аффиксы и окончания. Например: паркте, банкіден, пункттен.

Гармония соседних звуков, которая имеет место как в пределах одного слова, так и в пределах нескольких слов называется дыбыс үндестігі (гармония согласных).

Дыбыс үндестігі бывают двух видов: 1) ілгерінді ықпал – прогрессивная ассимиляция. 2) кейінгі ықпал – регрессивная ассимиляция.

Воздействие предшествующего звука на последующий (в результате чего последний уподобляется предыдущему), которое имеет место как в пределах одного слова, так и между отдельными, соседними друг с другом словами, называются прогрессивной ассимиляцией. Например:

1. Если слово оканчивается на гласный или сонорный, то прибавляется к нему аффикс, начинающийся со звонкого или сонорного: үйлер, аталар, балаға, көлде, қаладан.

2. Если корень слова оканчивается на звонкий согласный, то и аффикс начинается со звонкого: қыздар, сөздік, құздың.

3. Если корень слова оканчивается на глухой согласный, то и аффикс начинается с глухого согласного: ойыншықтар, есіктер, жұмыстың, сүттен.

4. Если корень слова оканчивается на *ш*, а прибавляемый аффикс начинается со звука *с*, то при произношении он переходит на *ш*, но пишется *с*: ұшса (ұшша), ашса (ашша).

Запомните!

Окончания, начинающиеся со звуков *-с, -ш*, и аффиксы *-қор, -хана, -паз, -қой* не подчиняются этому закону: әсемпаз, емхана, пәлекор, кенші, алса.

К словам, оканчивающимся на звонкий *б, в, з, д*, прибавляются окончания, начинающиеся с глухих согласных: педагогке, архивта, штабка, Ивановпен.

Воздействие последующего звука на предыдущий, которое имеет место как в пределах одного слова, так и между отдельными соседними друг с другом словами, называется регрессивной ассимиляцией. Например:

1. Если прибавляемый аффикс с начальным гласным, то последний звук корня *қ, к, п* озвончается и переходят в *ғ, г, б*. Тарақ – тарағым, жүрек – жүрегім, мектеп – мектебім (моя расческа, мое сердце, моя школа).

2. Если прибавляемый аффикс с начальным звуком *б, ш, с*, то последний звук корня *н, с, з* переходят в произношении на *м, ш, с*. Қонба – қомба, басшы – башшы, тұзсыз – тұссыз (не приземляйся, руководитель, без соли).

3. Из двух смежных гласных звуков между двумя словами при произношении один выпадает (при письме сохраняются оба). Қара ала – қарала (пестрый)

4. Если слово оканчивается на *п* и к нему присоединяются аффиксы – *ып, -іп, (п)*, то конечный согласный корня произносится как – *уп*. В этом случае произношение и правописание совпадают. Тап (найди) – тауып (находя), шап (руби) – шауып (рубя).

5. Слова, оканчивающиеся на *-ы, -і*, принимая аффикс *-у* утрачивают эти гласные.

Оқы – оқу (читай, чтение, учеба, читать), жекі (упрекай, ругай) – жеку (упрекать, ругать).

Морфология

Зат есім (Имя существительное)

В казахском языке вопрос *кім?* (кто?) употребляется только по отношению к человеку, во всех других случаях употребляется *не?* (что?).

К одушевленным относятся существительные, обозначающие людей, животных. Например: қыз (девочка), құлын (жеребенок), қарлығаш (ласточка).

К неодушевленным относятся остальные существительные. Например: мектеп (школа), қала (город), қант (сахар).

Категория рода в казахском языке отсутствует, но слова имеют логические родовые различия. Например: *Сіңілім үшінші класта оқиды.* (Моя сестра учится в третьем классе). *Әкем – зейнеткер.* (Отец - пенсионер). *Сиыр бұзаулады.* (Корова отелилась).

Основные синтаксические функции – быть подлежащим и дополнением. Также могут выступать в роли дополнения, определения и обстоятельства. Например: *көптен күткен көктем де келді.* (Пришла долгожданная весна). *Бұл әпкемнің қызы.* (Эта дочь моей сестры).

Профессор лекцияны бастап кетті. (Профессор начал читать лекцию). Әкем – дәрігер. (Отец - врач). Біз бүгін тауға барамыз. (Мы сегодня пойдем в горы).

Суффиксы, образующие существительные

3-кесте

№	суффиксы	примеры
1	шы/-ші (обозначают профессию или склонность к чему-либо)	балықшы (рыбак) биші (танцор)
2	-лык/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік (существительные с отвлеченным понятием)	балалық (детство), кісілік (человечность), тұздық (рассол), белдік (ремень), азаттық (свобода), биіктік (высота), екілік (двойка)
3	-ша/-ше, - шық/-шік (образуются существительные, имеющие ласкательно-уменьшительное значение)	кітапша, (книжонка), бөлмеше (комнатка), таушық (горка), үйшік (домик)
4	-хана, - лас/-лес, -дас/-дес, - тас/-тес	кітапхана (библиотека), жолдас (друг), жерлес (земляк), аттас (тезка), құрбылас (одногодник)
5		көзілдірік (очки), дәрігер (врач), қызметкер (служащий)
6	-ылдырық/ілдірік, -кер/-гер	талас (спор), табыс (заработка), кіріс (прибыль)
7	-с, -ыс, -іс (отглагольные существительные)	тапсырма (задание), мінездеме (характеристика), тұнба (осадок), мінбе (президиум), тартпа (пояс), кеспе (лапша)
8	-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе	білім (знание), жем (корм)
9		тарак (расческа), төсек (постель), сызық (черточка, линия), қонақ (гость), тілек (желание), білік (умение)
10	-м, -ым, -ім -к/-қ, -ық/-ік, -ақ/-ек -ғы/-гі, -қы/-кі	сыпырғы (метло), сүзгі (сито), соққы (удар), күлкі (смех)

Запомните!

Существительные следующие за числительными окончания множественности не принимают. Например: көп адам (много людей), он студент (десять студентов).

Жіктік жалғау

В отличие от русского языка в казахском языке существительные, местоимения, прилагательные, числительные и наречия, так же как и глаголы, принимают личные окончания. Слова с личными окончаниями в предложении всегда выступают в качестве сказуемого. В I лице к основе слова прибавляются следующие окончания:

4-кесте

ед. число	Если конечный звук слова:	твёрдые окончания	мягкие окончания
	1) гласный или сонорный 2) звонкий согласный 3) глухой согласный или звонкие б, в, г, д	-мын -бын -пын	-мін -бін -пін
мн. число	Если конечный звук слова:	твёрдые окончания	мягкие окончания
	1) гласный или сонорный 2) звонкий согласный 3) глухой согласный или звонкие б, в, г, д	-мыз -быз -пыз	-міз -біз -піз

Число	единственное число	множественное число
лицо I	Мен оқытушымын Мен дәрігермін Мен биологпын Мен студентпін	Біз оқытушымыз Біз дәрігерміз Біз биологпыз Біз студентпіз
II	Сен оқытушысың Сен дәрігерсің Сен биологсың Сен студентсің Сіз оқытушысыз Сіз дәрігерсіз Сіз биологсыз Сіз студентсіз	Сендер оқытушысыңдар Сендер дәрігерсіңдер Сендер биологсыңдар Сендер студентсіңдер Сіздер оқытушысыздар Сіздер дәрігерсіздер Сіздер биологсыздар Сіздер студентсіздер
III	Ол оқытушы Ол дәрігер Ол биолог Ол студент	Олар оқытушы Олар дәрігер Олар биологтар Олар студенттер

Во II лице, независимо от того, на какой звук оканчивается слово, прибавляются окончания –сың/-сің и –сыз/-сіз в единственном числе. Во множественном числе к данным окончаниям прибавляются окончания множественности –дар/-дер. Например: Сендер оқытушысыңдар. Сіздер оқытушысыздар. III лицо не имеет личных окончаний. Например: Ол оқытушы. Олар оқытушы.

В отрицательной форме личные окончания присоединяются к слову *емес*. Например: Мен ұстазбын. (Я педагог. Мен ұстаз емеспін. (Я не педагог).

Запомните!

1. В казахском языке к корню или основе аффиксы (или окончания) прибавляются в строгой последовательности. Сначала словообразующие аффиксы, затем формообразующие окончания. Например: Оқу+шы+лар+ымыз+дың. (Наших учеников).

Оқу+шы+лар+ыңыз+бен. (С вашими учениками).

2. К деепричастию в III лице прибавляются окончания –ды, -ді, -ты, -ті. Например: Олар жазады, сөйлейді, жазыпты, сөйлепті. (Они пишут, говорят, написали, говорили).

5-кесте

число лицо	единственное число	множественное число
I	Мен жазамын. Мен жазыппын.	Біз жазамыз. Біз жазыппыз.
II	Сен жазасың. Сен жазыпсың. Сіз жазасыз. Сіз жазыпсыз.	Сендер жазасыңдар. Сендер жазыпсыңдар. Сіздер жазасыздар. Сіздер жазыпсыздар.
III	Ол жазады. Ол жазыпты.	Олар жазады. Олар жазыпты.

Вышеуказанные окончания 3-го лица настоящего времени не должны путать с суффиксами –ды/-ді прошедшего времени. В прошедшем времени суффикс –ды/-ді непосредственно прибавляется к основе. Например:

Ол жаз+ды (Он написал). Ол кел+ді. (Он пришел)

Основой глагола является форма II лица единственного числа повелительного наклонения. Например: жазу – у = жаз (пиши); келу – у = кел (приходи); сөйлеу – у = сөйле (говори)

Көптік категория

В казахском языке множественное число образуется тремя способами:

1. Морфологическим способом, т.е. к основе или корню прибавляются окончания множественности –лар/-лер, -дар/-дер, -тар/-тер.

6-кесте

окончание	послед. звук слова	твердая основа	мягкая основа
-лар, -лер	гласные и сонорные согласные р, й, у	бала+лар тау+лар	үй+лер дәрігер+лер
-дар, -дер	звонкие з, ж, и сонорные согласные л, м, н, ң	кыз+дар ұл+дар аң+дар	гүл+дер күн+дер сіз+дер
-тар, -тер	глухие согласные и звонкие б, в, г, д	институттар, педагогтар	мектептер, сөздіктер

2. Лексическим способом – это слова, означающие множественный смысл без прибавления множественных окончаний.

7-кесте

1	название различных однородных предметов, которые не подлежат счету	сүт, су, құм, қант, ұн
2	название племен, рода, народа, национальностей	арғын, найман, қазақ, орыс, неміс, адай
3	название зверей, животных, насекомых	қобелек, түлкі, сиыр
4	название растений	шөп, сұлы, бидай

3. Синтаксическим способом, т. е. образование множественного числа при помощи словосочетаний

8-кесте

не принимают окончаний множественности	примеры
существительные, сочетающиеся с предшествующими ему количественным числительным	он студент, бес кітап, үш адам
существительные, сочетающиеся со словами как көп, аз, әлденеше, бірнеше, бірталай, қыруар, бірсыпыра	көп адам, аз ақша, әлденеше кітап, бірталай уақыт, бірнеше күн
существительные, сочетающиеся с предшествующими парными словами	қап-қап қант, мая-мая шөп

Тәуелдік жалғау

В отличие от русского языка существует притяжательная форма, которая показывает принадлежность данного предмета или явления какому-либо лицу (или предмету), коллективу.

I. Принадлежность одного какого-либо предмета или явления.

Притяжательная форма образуется путем прибавления к существительному следующих окончаний:

9-кесте

число	лицо	После гласных		После согласных	
		тверд.	мягк.	тверд.	мягк.
единст- венное	I менің	қала-м	іні-м	кітап/б-ым	дәптер-ім
	II сенің	қала -ң	іні -ң	кітап/б -ың	дәптер -ің
	Сіздің	қала -ңыз	іні -ңіз	кітап/б -ыңыз	дәптер -іңіз
множест- венное	III оның	қала -сы	іні -сі	кітап/б -ы	дәптер -і
	I Біздің	қала-мыз	іні-міз	кітап/б-ымыз	дәптер-іміз
	II Сендердің	қала-ң	іні-ң	кітап/б-ың	дәптер-ің
	Сіздердің	қала-ңыз	іні-ңіз	кітап/б-ыңыз	дәптер-іңіз
	III Олардың	қала-сы	ініс-і	кітап/б-ы	дәптер-і

II. Принадлежность множества (нескольких) предметов и явлений. В этом случае к основе слова прибавляются сначала окончания множественного числа, затем притяжательные окончания.

10-кесте

число	лицо	окончания	
		твердые	мягкие
единст- венное	I Менің	кітаптар-ым	дәптерлер-ім
	II Сенің	кітаптар-ың	дәптерлер-ің
	Сіздің	кітаптар-ыңыз	дәптерлер-іңіз
	III Оның	кітаптар-ы	дәптерлер-і
множест- венное	I Біздің	кітаптар-ымыз	дәптерлер-іміз
	II Сендердің	кітаптар-ың	дәптерлер-ің
	Сіздердің	кітаптар-ыңыз	дәптерлер-іңіз
	III Олардың	кітаптар-ы	дәптерлер-і

Запомните!

1. Значение принадлежности передается путем присоединения к основам личных местоимений окончаний родительного падежа. Например:

Мен – менің (мой)

Сен – сенің (твой)

Сіз – Сіздің (Ваш)

Ол – оның (его, ее)

Біз – біздің (наш)

Сендер – сендердің (ваш)

Сіздер – Сіздердің (Ваш)

Олар – олардың (их).

2. В казахском языке отсутствует категория рода, поэтому одно притяжательное местоимение выражает в русском языке три местоимений.

Например: менің – мой, мое, моя и т.д.

3. В отличие от русского языка, в казахском языке личные местоимения согласуются с предметом принадлежности.

Например:

менің кітабым – моя книга

сенің кітабың – твоя книга

оның кітабы – его (ее) книга

В казахском языке притяжательная форма местоимений (также и существительных) образуется при помощи суффиксов – нікі, -дікі, -тікі. Эти суффиксы присоединяются к основе слова, независимо от твердости и мягкости слога.

11- кесте

-нікі	после конечных гласных	кітап Аянікі, оқулық Аянанікі (книга Ани, учебник Аяны)
-дікі	после конечных звонких з, ж и сонорных	қалпақ атамдікі, сөмке Ораздікі (шляпа дедушки, сумка Ораза)
-тікі	после конечных глухих и звонких б, в, г, д	машина Ивановтікі, үй Мараттікі (машина Иванова, дом Марата)

Септеу категориясы

В отличие от русского языка, в казахском языке имеются 7 падежей. Они:

1. Атау септік (именительный падеж)
2. Ілік септік (родительный падеж)
3. Барыс септік (направительно-дательный падеж)
4. Табыс септік (винительный падеж)
5. Жатыс септік (местный падеж)
6. Шығыс септік (исходный падеж)
7. Көмектес септік (творительный падеж)

В казахском языке, в зависимости от наличия и отсутствия обладателя, различаются два вида склонения:

1. Простое склонение (жай септік)
2. Притяжательное склонение (тәуелдік септеу)

Жай септеу

12- кесте

№	падежи	вопросы	если конечный звук слова	окончания	примеры	
					твердая основа	мягкая основа
1	Атау септік	кім? не? кто? что?			бала	кісі
2	Ілік септік	кімнің? ненің? (чей? чья? чего? от чего?)	1. гласные или сонорные м, н, ң 2. звонкие или сонорные р, л, й, у 3. глухие или звонкие б, в, г, д	-нын/-нің -дың/-дің -тың/-тің	баланың орамалдың бастың	кісінің әйелдің істің
3	Барыс септік	кімге? неге? қайда? (кому? чему? зачем? куда?)	1. гласные, звонкие или сонорные 2. глухие или сонорные б, в, г, д 3. I-II лицо притяж. формы 4. III лицо притяж. формы	-ға/-ге -қа/-ке -а/-е -на/-не	балаға басқа орамалыма орамалыңа орамалына	кісіге іске ісіме ісіңе ісіне
4	Табыс септік	кімді? нені? (кого? чего?)	1. гласные 2. звонкие з, ж и сонорные 3. глухие или звонкие б, в, г, д	-ны/-ні -ды/-ді -ты/-ті	баланы орамалды басты	кісіні әйелді істі
5	Жатыс септік	кімде? неде? қашан? (у кого? где? когда?)	1. гласные или сонорные 2. глухие или звонкие б, в, г, д 3. III лицо притяжательной формы	-да/-де -та/-те нда/-нде	балада қызда баста ора-малында	кісінде күзде істе ісінде
6	Шығыс септік	кімнен? неден? (от кого? от чего?)	1. сонорные м, н, ң 2. гласные или сонорные р, л, й, у 3. глухие	-нан/-нен -дан/-ден -тан/-тен	ұннан орамалдан баладан бастан	үннен кісіден әйелден істен
7	Көмектес септік	кіммен? немен? (с кем? с чем? на чем?)	1. гласные и сонорные 2. звонкие 3. глухие	- мен -бен -пен	- - -	әйелмен баламен түзбен Оразбен баспен іспен

Тәуелдік септеу

13- кесте

септік	І жақ		ІІ жақ		ІІІ жақ	
	жуан	жіңішке	жуан	жіңішке	жуан	жіңішке
Атау	апа/м ☐	әке/м ☐	ап/аң ☐	әке/ң ☐	апа/сы ☐	әке/сі ☐
Ілік	апа-м-ның	әке - м - нің	апа-ң-ның	әке- ң- нің	апа-сы-ның	әке-сі –нің
Барыс	апа-м -а	әке - м -е	апа- ң-а	әке- ң-е	апа-сы-на	әке-сі -не
Табыс	апа-м -ды	әке-м-ді	апа-ң – ды	әке-ң –ді	апа-сы-н	әке-сі -н
Жатыс	апа-м –да	әке-м-де	апа-ң-да	әке-ң-де	апа-сы-нда	әке-сі- нде
Шығыс	апа-м-нан	әке-м - нен	апа-ң-нан	әке-ң -нен	апа-сы-нан	әке-сі - нен
Көмектес	апа-м- мен	әке-м-мен	апа-ң-мен	әке-ң -мен	апа-сы-мен	әке-сі- мен

Атау септік в обоих языках представляет собой исходную форму, не имеет падежных окончаний. Слово в атау септік в предложении может выполнять функции подлежащего и сказуемого. Например: Мен бірінші курста оқимын. (Я учусь на первом курсе). Әкем – инженер. (Отец - инженер).

Ілік септік выражает принадлежность и отношение одного предмета к другому. Слово в ілік септік в предложении выступает в качестве определения и стоит перед определяемым словом. Определяемое слово всегда употребляется в притяжательной форме. Например: Менің інім оқушы. (Мой младший брат ученик).

Запомните!

1. Слово в ілік септік сочетается только с именами и не сочетается с глаголами.

2. Окончание ілік септік иногда может опускаться, если слова обозначают название городов, рек, улиц, гор и т.д. При этом обозначающееся слово сохраняет притяжательную форму ІІІ лица. Например: Астана қаласы (город Астана), Іле таулары (Илийские горы), Джандосов көшесі (улица Джандосова).

Барыс септік. обозначает направленность действия, а также выражает значения лица или предмета, к которому направлено действие и цель действия. В предложении он выступает в роли косвенного дополнения и обстоятельства. Например: Санат Саяға гүл сыйлады. (Санат подарил Сае цветы). Барыс септік управляет послелогами дейін (шейін), қарай, үшін, таман, тарта (до, к).

Послелог дейін (шейін) обозначает предел времени и соответствует русскому предлогу до. Например: Астанаға дейін поезд екі сәтке жүреді. (До Астаны поезд идет двое суток). Біз екеуміз енді театрға қарай беттедік. (Мы вдвоем теперь направились в сторону театра). Мұнда отызға тарта адам сияды. (Сюда вместится до 30-и человек). Мен Қостанайға шешем үшін бардым. (Я поехала в Костанай ради матери). Послелог қарай показывает направление и соответствует предлогу в сторону, а үшін соответствует предлогам из-за, ради.

Запомните!

1. Барыс септік имеет некоторое сходство с дательным падежом русского языка при обозначении им предмета, ради которого совершается действие, и когда дательный падеж употребляется без предлога. Например: Әкеме бұл жағдай ұнамады. (Отцу эта ситуация не понравилась).

2. Барыс септік соответствует и творительному падежу русского языка. Например: Қызым сүтке кетті. (Дочь пошла за молоком).

Табыс септік в предложении выполняет функцию дополнения и выражает объект, явление, событие, на которое направлено действие. Например: Ол өз ісін жақсы біледі. (Он хорошо знает свое дело). Шындықты іздеген табады. (Кто ищет правду, тот найдет).

Табыс септік может соответствовать предложному падежу русского языка с предлогами о, про. Например: Сен анаңды көп ойлама. (Ты много не думай о матери).

Запомните!

1. Когда объект является неопределенным и говорящий не придавая ему значения, лишь подчеркивает сам процесс действия., то окончание табыс септік опускается. Например: Әкем үй салды. (Отец построил дом). Әкем осы үйді салды. (Отец построил этот дом).

Жатыс септік обозначает:

1. Местонахождение предмета. Например: Мен Қостанайда тұрамын. (Я живу в Костаное).

2. Время действия. Например: Інім жазда Анталияға бармақ. (Младший брат летом собирается ехать в Анталию).

3. Возраст человека. Ағам қырық бесте. (Старшему брату сорок пять).

Слова в жатыс септік в предложении выступают в роли обстоятельства места, отвечая на вопросы қайда? (где?). Отвечая на вопросы кімде? (у кого?), неде? (в чем?), выступает в роли дополнения. Также может выступать в роли сказуемого. Например: Санат Рудныйда туды. (Санат родился в Рудном). Айжанда кітаптар көп. (У Айжан много книг). Студенттер конференцияда. (Студенты на конференции).

Шығыс септік (исходный падеж) в казахском языке имеет следующие значения:

1. Исходный пункт действия. Например: Роза Сарсеновна жолсапардан келді. (Роза Сарсеновна приехала из командировки).

2. Из чего сделан тот или иной предмет. Например: Май, ірімшік сүттен жасалынады. (Масло, творог изготавливается из молока).

3. Сравнение кого-то или чего-то. Саят Санаттан екі жас кіші. (Саят младше Саната на два года).

4. Исходный пункт во времени и пространстве. Например: Тіл және аударма институтында сәрсенбіден сенбіге дейін жұмыс істеймін. (В институте языка и перевода я работаю со среды до субботы).

Слова в шығыс септік в предложении являются дополнением, обстоятельством.

Слова в шығыс септік иногда соответствуют родительному и дательному падежам русского языка. Например: Ол ұяттан жерге кіріп кете жаздады. (Он чуть сквозь земли не провалился от стыда). Профессор лекциядан енді шықты. (Профессор только вышел из лекции). Топ үш-үштен бөлінді. (Группа разделилась по три).

Слова в шығыс септік могут употребляться с послелогами бұрын (до), соң, кейін (после), астам (более), басқа (кроме, за исключением). Например: Сабактан соң олар театрға бармақ болып келісті. (После занятий, они договорились пойти в театр). Сенен басқа оның ешкімі жоқ. (Кроме тебя у него никого нет). Мыңнан астам адам келді. (Пришли более тысячи человек).

Көмектес септік соответствует русскому творительному падежу с предлогами с, по и без предлога. Например: Аяна Айжанмен жастайынан бірге өсті. (Аяна с Айжан вместе росли с детства). Машина тас жолмен жүріп келеді. (Машина едет по шоссе). Также предложному падежу с предлогами на в. Например: Биыл қыста конькимен де, шаңғымен де сырғанадық. (В эту зиму катались и на коньках, и на лыжах).

В казахском языке көмектес септік обозначает:

1. Орудие, материал, с помощью которого совершается действие.

Мен Астанаға поезбен бардым. (Я ездила в Астану поездом).

2. Способ совершения действия.

Қыста қарды күрекпен тазаладық. (Зимой чистили снег лопатой).

3. Совместность соучастие лиц в совершении какого-либо действия.

Ол әкесімен аңға шықты. (Он пошел на охоту вместе с отцом).

Слова в көмектес септік в предложении выступает в роли обстоятельства, дополнения.

Слова в көмектес септік могут употребляться с послелогоми бірге, қатар (вместе, вместе с тем).

Ол әкесімен бірге кетті. (Он ушел вместе с отцом). Сонымен қатар ол саясатпен де айналысады. (Вместе с тем он занимается и политикой).

Сын есім

Сын есім, обозначая признак и качество предмета, отвечает на вопросы қандай, қай? (какой? какая? какое?)

В предложении сын есім выступает в качестве определения и стоит перед определяемым словом. Когда прилагательные выступают в роли сказуемого, они находятся в конце предложения. Они также могут выполнять роль обстоятельства. Например: Ол бойшаң жігіт. (Он высокий джигит) – определение. Бүгін күн ыстық. (Сегодня жаркий день) – сказуемое. Ол тапсырманы ұқыпты орындайды. – обстоятельство. (Он выполняет задание аккуратно).

Прилагательные обозначают различные признаки предметов и явлений, например:

14- кесте

1	Качество и вкус	жұмсақ (мягкий), тәтті (вкусный)
2	Цвет	қатты (твердый), қышқыл (кислый)
3	Объем, величина, размер	ақ (белый), қызыл (красный)
4	Характер, свойство	үлкен (большой), ұзын (высокий), кең (широкий)
5	Форма	төзімді (выносливый), ұқыпты (аккуратный), жуас (смирный)
6	Отношение к месту	түзу (ровный), дөңгелек (круглый)
7	Отношение ко времени	кисық (кривой), жалпақ (плоский)
		алыс (далеко), жақын (близко)
		кешкі (вечерний), күзгі (осенний)

Прилагательное в казахском языке не согласуется с существительным в единственном числе, в падеже. Например: қызық

ойын (интересная игра), қызық фильм (интересный фильм), қызық іс (интересное дело), қызық ойындар (интересные игры).

В казахском языке различаются три степени сравнения:

1. Жай шырай (положительная степень).

Например: қызыл көйлек (красное платье), тәтті алма (сладкое яблоко).

2. Салыстырмалы шырай (сравнительная степень).

3. Күшейтпелі шырай (усилительная степень).

Салыстырмалы шырай

Салыстырмалы шырай образуется от положительной степени с помощью следующих суффиксов:

15- кесте

№	Если основа слова оканчивается на	окончания	примеры	
			твердая основа	мягкая основа
1	гласные	-рак/-рек	аласарак	тәттірек
2	согласные, звонкие или сонорные	-лау/-леу -ырак/-ірек -дау/-деу -тау/-теу	аласалау қызылырак қызылдау пысықтау	тәттілеу кеңірек кендеу сергектеу
3	кроме этого: к словам, обозначаю-шим цвет присоеди-няются	-ғыл/-ғылт, -ғылым -шыл/-шіл; -кай, -ғыш, -шылтым /-шілтім; -ілдір	бозғылт ақшыл қоңыркай сарғыш	көкшіл көкшілтім көгілдір

Күшейтпелі шырай

Күшейтпелі шырай образуется следующими способами:

16- кесте

№	способы	примеры
1	путем прибавления к прилагательному усилительного слога путем сочетания прилагательного с усилительными наречиями: ең – самый, өте – очень, тым – весьма, чересчур, чрезвычайно, аса, тіпті, орасан, шымқай, нағыз, тіптен, тым-ақ, нақ, керемет)	сап-сары (желтый-прежелтый), қып-қызыл (очень красный), үп-үлкен (большой-пребольшой) ең жақсы (самый хороший), өте үлкен (очень большой), тым қатан (чересчур суровый)

Сын есімнің жасалуы

1. Отыменные прилагательные образуются с помощью следующих суффиксов:

17- кесте

№	окончания	примеры	
		твердая основа	мягкая основа
1	-лы/-лі, -ды/-ді, -ты/-ті	жаралы, ақылды,	көңілді, белгілі,
2	-лык/-лік, -дык/-дік, -тык/-тік	тасты, қалалық,	көрікті өлкелік,
	-лас/-лес, -дас/-дес, -тас/-тес	аудандық, облыстық	күздік, көйлектік,
3	-тай/-тей; -дай/-дей	құрбылас, ауылдас,	көршілес, тілектес,
	-сыз/-сіз, -шан/-шең,	қанаттас, мұздай,	елдес, түйедей,
4	-шыл/-шіл	суықтай, сусыз,	сүттей, мінсіз,
	-қы/-кі, -ғы/-гі	бойшаң, ұйқышыл	сөзшең, күлкішіл,
5		қысқы, жазғы	күзгі, ішкі

2. Отглагольные прилагательные образуются с помощью следующих суффиксов:

18- кесте

№	окончания	примеры	
		твердая основа	мягкая основа
1	-ғыш/-гіш	жазғыш	білгіш
	-қыш/-кіш	жабысқыш	кеңескіш
2	-малы/-мелі	таңдамалы	келмелі
	-палы/-пелі	ашпалы	кетпелі
3	-қ, -к, -ақ, -ек	мақтаншақ	еріншек
	-ық, -ік, -шақ/-шек	ширақ, ақсақ	сирек
	-қыр/-ғыр	тапқыр	өткір
4	-кір/-гір	алғыр	білгір

Сан есім

Сан есім обозначает количество предметов, порядок предметов при счете и отвечает на вопросы неше? қанша? (сколько?), нешінші? (который?). Например: он оқушы (десять учеников), екінші қабат (второй этаж).

Имена числительные в казахском языке делятся на 6 разрядов:

1. **Есептік сан есімдер** (количественные числительные) обозначают количество предметов и отвечают на вопросы қанша? неше? (сколько?). Например: он (десять), он бес (пятнадцать), бес (пять), тридцать (отыз), екі жүз он үш (двести тринадцать).

2. **Реттік сан есімдер** (порядковые числительные) обозначают порядок предметов и отвечают на вопросы нешінші? (который?), қай?

(какой?). Например: екінші курс (второй курс). Они образуются с помощью следующих окончаний.

19- кесте

№	слово оканчивается	окончания	примеры	
			твердая основа	мягкая основа
1	на гласный звук	-ншы -нші	алтыншы (шестой)	жетінші, екінші (седьмой, второй)
2	на согласный звук	-ыншы -інші	тоғызыншы, оныншы (девятый, десятый)	сегізінші, үшінші (восьмой, третий)

Исключение: - сыншы - жиырмасыншы (двадцатый).

В обоих языках при образовании многозначных порядковых числительных аффикс присоединяется к последнему из них. Например: бір мың тоғыз жүз тоқсан сегізінші (тысяча девятьсот девяности восьмой), жиырма бесінші (двадцать пятый).

3. **Жинақтау сан есімдер** – собирательные числительные обозначают совокупность или количество предметов, взятых как одно целое и отвечает на вопрос нешеу? (сколько?).

Они образуются с помощью следующих суффиксов:

20- кесте

-ау	-еу
алтау (шестеро)	біреу, екеу, үшеу, төртеу, бесеу, жетеу, (одно, двое, трое, четверо, пятеро, семеро)

При этом коренные гласные –ы, -і выпадают. Жинақтау сан есім принимают окончания притяжательной формы: екеуі келді – пришли вдвоем, үшеуіміз барамыз – пойдем втроем, алтауың дайындалыңдар – готовьтесь вшестером. Их в казахском языке всего семь. Они склоняются по падежам в простой и прятательной форме.

21- кесте

№	падежи	простое склонение		притяжательное склонение	
		твердая основа	мягкая основа	твердая основа	мягкая основа
1	Атау	алтау	жетеу	алтауы	жетеуі
2	Ілік	алтаудың	жетеудің	алтауының	жетеуінің
3	Барыс	алтауға	жетеуге	алтауына	жетеуіне
4	Табыс	алтауды	жетеуді	алтауын	жетеуін
5	Жатыс	алтауда	жетеуде	алтауында	жетеуінде
6	Шығыс	алтаудан	жетеуден	алтауынан	жетеуінен
7	Көмектес	алтаумен	жетеумен	алтауымен	жетеуімен

4. **Болжалды сан есімдер** выражают количество предметов неопределенно, а приблизительно. Отвечают на вопросы қаншаға жуық? нешеге жуық? қаншадай? қаншада? (приблизительно сколько? приблизительно какое количество?).

22- кесте

№	окончание	примеры
1	-даған/-деген, -таған/-теген, -лаған/-леген, -дап/-деп, -тап/-тап, -лап/-леп, -дай/-дей, -тай/-тей	мындаған, жүздеген, елулеген, жиырмалаған, мындап, елудей, қырықтай
2	-лар/-лер, -дар/-дер, -тар/-тер + -да/-де	отыздарда, елулерде, алтыларда, қырықтарда. (Эти числительные показывают чей-либо возраст или время.
3	при помощи служебных слов шақты, шамалы, қаралы, таман, таяу, тарта, жуық, жақын	Около тридцати, около шести) Он шақты, қырыққа жуық, мың қаралы, елуге тарта, жүзге таяу
4	служебные слова қаралы, жуық, тарта, таяу часто употребляются при обозначении сотни и тысячи, шақты, шамалы – при обозначении десятков	(приблизительно десять, около сотни) он шақты, жүзге тарта, мыңға жуық, жүз қаралы

5. **Топтау** (разделительные числительные) **сан есімдер** отвечают на вопросы нешеден? қаншадан? (по сколько?) и образуются путем присоединения аффиксов исходного падежа – дан/-ден, -тан/-тен, -нан/-нен. Имеют значения распределения предметов по однородным группам и соответствует в русском языке сочетанию количественного числительного с предлогом по (оннан – по десять).

23- кесте

1	-нан/-нен	оннан (по десять)	
2	-дан/-ден	тоғыздан (по девять)	екіден (по два)
3	-тан/-тен	қырықтан (по сорок)	үштен (по три)

Когда топтау сан есім образуется от сложных числительных, окончания прибавляется к последнему слову. Например: он үштен, жүз елу бестен (по тринадцать, по сто пятьдесят пять).

6. **Бөлшектік сан есімдер** (дробные числительные) обозначают какую-либо часть определенной единицы измерения или часть общего количества чего-то, не измеряемого целыми единицами.

Запомните!

1. Дробные числительные образуются только от количественных числительных.

2. В казахском языке сначала называется знаменатель, а потом числитель. При этом слово, обозначающее знаменатель, в казахском языке ставится в единственном числе, в исходном падеже.

Например: $\frac{2}{3}$ (үштен екі – две третьих), $1\frac{1}{4}$ (бір бүтін төрттен бір).

К дробным числительным относятся также слова жарым, жарты (половина), ширек (четверть).

Например: $2\frac{1}{2}$ (екі жарым – две с половиной).

Запомните!

1. Для обозначения двойных предметов в казахском языке употребляются следующие слова: кос (пара), кос қол (пара рук), егіз (двойня), егіз қыз (двойня).

2. Для обозначения одного из парных предметов употребляется слово сыңар (одна половина) – сыңар қолғап (одни варежки), егіздің сыңары – один из двойни.

Вышеуказанные слова к числительным не относятся.

В казахском языке, как и в русском языке числительное может выполнять функции сказуемого, определения, обстоятельства. В случае субстантивации они могут употребляться в качестве подлежащего, сказуемого и дополнения.

Когда числительное стоит впереди существительного, то они выполняют функцию определения. Например: Қызым бірінші курста оқиды. (Дочь учится на первом курсе). В обоих языках:

24- кесте

№	числительное	функция в предложении	примеры
1 2	количественные собираательные	подлежащее обстоятельства, подлежащего, сказуемого	Қонаққа үш адам келді. Әр үстелге үшеуден отырындар. Театрға екеуі кетті.
3 4	разделительные приблизительные	обстоятельства определение, обстоятельство, сказуемое	Келгендері – төртеу. Студенттерді топқа он-оннан бөлді. Факультетте бес жүздей сту- дент бар. Ол сағат сегіздерде келмек. Аудиторияда отырғандар жүзге жуық.
5	порядковые	почти все функции	Әсет оныншы қатарда отыр. Мектепті бір мың тоғыз жүз тоқсан жетінші жылы бітірдім.

Запомните!

1. При указании даты, времени и возраста употребляются числительные в жатыс септік и отвечают на вопрос қашан? (во сколько? когда?), нешеде? (сколько?) Например:

- Ұлың нешеде? (Сколько лет сыну?)
- Он бесте (15).
- Сен қашан келесің? (Когда ты придешь?)
- Сағат жетіде (В семь часов).

2. Когда спрашиваем который час? (уақыт қанша?), числительные стоят:

а) в именительном падеже – бес или тура бес. Сағат бес (Пять или ровно пять. Пять часов).

ә) в исходном падеже – бестен он минут кетті – (10 минут шестого. Пять часов 10 минут). (После минувшего часа прошло десять минут).

б) в направительно-дательном падеже – алтыға он минут қалды – (без десяти минут шесть) (т.е. до наступающего часа осталось десять минут).

Есімдік

По своим значениям и свойствам местоимения делятся на семь разрядов:

1. Жіктеу есімдіктері (личные местоимения).
2. Сілтеу есімдіктері (указательные местоимения).
3. Өздік есімдік (возвратное местоимение).
4. Жалпылау есімдіктері (определятельные местоимения).
5. Болымсыздық есімдіктері (отрицательные местоимения).
6. Белгісіздік есімдіктері (неопределенные местоимения).
7. Сұрау есімдіктері (вопросительные местоимения).

Жіктеу есімдіктері

1. Жіктеу есімдіктері отвечают на вопросы кім? (кімдер?) (кто?). Они склоняются по падежам.

Запомните!

1. Жіктеу есімдіктері, кроме I лица, принимают окончания множественного числа –лар/-лер, -дар/-дер, -тар/-тер.

Жіктеу есімдік III лица принимают притяжательные окончания. Например: -оным, - оныңыз, -онысы, -оларым, -олардың, -оларыңыз, -оларды.

Следующие жіктеу есімдіктері мен (я), сен (ты), Сіз (Вы), ол (он) вместо окончания направительно-дательного падежа –ға/-ге принимают окончание –ған. Например: маған (мне), саған (тебе), оған (ему).

В предложении они бывают подлежащими и дополнениями. Например: Мен университетте жұмыс істеймін. Әкесі оған машина сыйлады.

Жіктеу есімдіктерінің септелуі

25- кесте

№	падежи местоим.		атау	ілік	барыс	табыс	жатыс	шығыс	көмектес
I	Мен	е	мен	менің	маған	мені	менде	менен	менімен
II	Сен	д.	сен	сенің	саған	сені	сенде	сенен	сенімен
III	Сіз	ч	Сіз	Сіздің	Сізге	Сізді	Сізде	Сізден	Сізбен
	Ол	и	ол	оның	оған	оны	онда	одан	онымен
		с							
		л							
		о							
I	Біз	м	біз	біздің	бізге	бізді	бізде	бізден	бізбен
II	Сендер	н.	сен- дер	сендер- дің	сен- дерге	сен- дерді	сен- дерде	сен- дерден	сен- дермен
III	Сіздер	ч	Сіз- дер	Сіздер- дің	Сіз- дерге	Сіз- дерді	Сіз- дерде	Сіздер- ден	Сіздер- мен
	Олар	и	олар	олар- дың	оларға	олар- ды	оларда	олар- дан	олармен
		с							
		л							
		о							

Сілтеу есімдіктері

2. Сілтеу есімдіктері (указательные местоимения). К ним относятся: бұл, мына, мынау – этот, эта, это; осы – этот самый; сол – тот самый; ол, анау, ана – тот, та.

Указательные местоимения изменяются по числам и падежам, могут иметь окончания принадлежности.

Отвечая на вопрос қай? (какой?) в предложении бывают определением. Например: Анау менің үлкен ұлым. (Тот мой старший сын).

Сілтеу есімдіктерінің тәуелденуі

26-кесте

число лицо	единств. число	множеств. число	единств. число	множеств. число
I	осыным	осыларымыз	бұным	бұларымыз
II	осының	осыларың	бұның	бұларың
III	осыныңыз	осыларыңыз	бұныңыз	бұларыңыз
	осынысы	осылары	бұнысы	бұлары

Сілтеу есімдіктерінің септелуі

27-кесте

падеж число	атау	ілік	барыс	табыс	жатыс	шығыс	көмектес
ед. число	мынау анау	мынаның ананың	мынаған анаған	мынаны ананы	мынада анада	мынадан анадан	мынамен анамен
мн. число	мына- лар аналар	мына- лардың аналардың	мына- ларға аналарға	мына- ларды аналар- ды	мына- ларда аналар- да	мына- лардан аналар- дан	мына- лармен аналар- мен

Өздік есімдік.

3. Өздік есімдік (возвратное местоимение) өз – сам, себя изменяется по лицам и числам. Употребляется только в притяжательной форме и склоняется только в этой форме. Өздік есімдік принимает следующие суффиксы:

28- кесте

число	суффикс лицо	-нікі, -дікі	-ше, -нше
ед. число	I II III	өзімдікі өзіндікі өзінікі	өзімше өзінше өзіңізіше
мн. число	I II III	өзіміздікі өздеріндікі өздерінікі	өзінше өзімізше өздеріңізіше өздерінше

Склонение возвратных местоимений

29- кесте

число падежи	единственное число	множественное число
Атау	өзім	өзіміз
Ілік	өзімнің	өзіміздің
Барыс	өзіме	өзімізге
Табыс	өзімді	өзімізді
Жатыс	өзімде	өзімізде
Шығыс	өзімнен	өзімізден
Көмектес	өзіммен	өзімізбен

Жалпылау есімдіктері

4. Жалпылау есімдіктері (определятельные местоимения) дают общее представление о лице и предмете.

К определятельным местоимениям относятся: бәрі, барлық, барша (все, весь), бүкіл, күллі (все), бар (бар әлем), бүтін, түгел (весь, все целиком, всякий, каждый).

Такие определятельные местоимения, как бүкіл, күллі, түгел являются неизменяемыми и выполняют в предложении роль определения.

Определятельные местоимения в предложении выступая в качестве определения, предшествуют определяемому слову. Например: барлық факультет (все факультеты), әрбір студент (каждый студент).

Те, которые имеют окончания принадлежности, получают собирательное значение и изменяются по падежам.

Болымсыздық есімдіктері

5. Болымсыздық есімдіктері (отрицательные местоимения) – ешкім (никто), еш нәрсе, ештеме (ничто, ничего), ешқандай (никакой), ешқашан (никогда), ешқайда? (никуда?), ешқайдан? (ниоткуда?), ешқалай? (никак). Из них употребляется в значении:

1) Существительных – ештеме, ешкім, ешқайсысы и они изменяются по падежам и числам.

2) Прилагательных – ешқандай, ешбір и они не изменяются по падежам и числам.

Они употребляется в отрицательных предложениях при наличии отрицательных слов жоқ, емес и аффиксов –ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе, -сыз/-сіз.

Например: Санаттан ешқандай хабар болмады. Бүгін бастық ешқайда кеткен жоқ. Ол менімен ешқашан сөйлескен емес.

Белгісіздік есімдіктері

6. Белгісіздік есімдіктері (неопределенные местоимения) на предметы, признаки, количества указывают неопределенно. Они употребляются вместо:

1. Существительных – біреу (кто-то), кейбіреу (некоторые, кто-то), бірдеме (что-то), әркім (каждый), әрне (что-то), кімде-кім (кто-либо), әлдене (что-либо);

2. Прилагательных – бір (некий), кейбір, қайсыбір (некоторый), әр, әрбір, кейбір (каждый);

3. Числительных – бірнеше (несколько), әлденеше, біраз (несколько);

4. Наречия - әрқалай, әлдеқалай (какой-либо, как-то), әлдеқайдан (откуда-либо), әлдеқашан (давным-давно).

Запомните:

кей, қай, бір, әр, әлде употребляются в сочетании с другими местоимениями и пишутся слитно. Например: кейбір студенттер (некоторые студенты), әрбір адам (каждый человек).

Сұрау есімдіктері

7. Сұрау есімдіктері (вопросительные местоимения). В казахском языке к ним относятся:

Кім? (кто?), не? (что?), неше?(сколько?), нешінші? (который?), нешеу? (сколько?), қай? (какой?), қайсы? (который?), қайдан? (откуда?), қандай? (какой?), қанша? (сколько?), қашан? (когда?), қалай? (как?), қайтп? (каким образом?), немене? (что такое?), қайда? (где? куда?), қайдан? (откуда?)

Они изменяются по падежам, а местоимения кім? не? принимают окончания принадлежности, изменяются по числам.

В предложении, выступая в роли определения, стоят перед определяемым словом. Например: Әлия нешінші курста оқиды?

Выполняя функцию сказуемого, стоят в конце предложения.

Например: Сіздің әкеңіз қайда? Выступая в качестве обстоятельства или дополнения употребляется перед сказуемым.

Например: Спектакль қашан басталады? Сен бүгін кімді көрдің?

Сұрау есімдіктерінің септелуі

30- кесте

число падежи	единственное число	множественное число
Атау	Кім? не?	Кімдер? нелер?
Ілік	Кімнің?	Кімдердің?
Барыс	Ненің?	Нелердің?
	Кімге?	Кімдерге?
	Неге?	Нелерге?
Табыс	Кімді?	Кімдерде?
	Нені?	Нелерді?
Жатыс	Кімде?	Кімдерде?
	Неде?	Нелерде?
Шығыс	Кімнен?	Кімдерден?
	Неден?	Нелерден?
Көмектес	Кіммен?	Кімдерден?
	Немен?	Нелерден?

Кім? не? Тәуелдік формасы

31- кесте

ед. число	Менің Сенің Сіздің	кімім? нем? (кем (чем) мне приходится?) кімің? нең? (кем (чем) тебе приходится?) кіміңіз? неңіз? (кем (чем) Вам приходится?)
мн. число	Біздің Сендердің Сіздердің Олардың	кіміміз? неміз? (кем (чем) нам приходится?) кімдерің? нелерің? (кем (чем) вам приходится?) кімдеріңіз? нелеріңіз? (кем (чем) Вам приходится?) кімдері? нелері? (кем (чем) им приходится?)

Етістік

Етістік в казахском языке отвечает на вопросы не істеді? не істейді? (что делать? что сделать?)

Тұйық етістік

Неопределенная форма глагола (инфинитив) образуется путем прибавления к глагольной основе суффикса – у. Например: жаз+у = жазу, оқы+у = оқу, айт+у = айту (пиши - писать, учишься – учиться, скажи - сказать).

В отличие от глагола в русском языке эта форма глагола изменяется как всякое имя существительное по падежам и числам, принимает притяжательные окончания. Например: Сенің оқуың керек. (Ты должен (должна) учиться). Саған оқуға болады. (Тебе можно учиться).

Конечные гласные основы -ы,-і при образовании формы тұйық етістік выпадают: оқы+у = оқу. Если основа глагола оканчивается на –п,-к, -к, то при прибавлении суффикса они переходят в –б, -ғ: жап+у = жабу (закрой - закрыть), қақ+у = қағу (стучи - стучать), төк+у = төгу (выливай - выливать).

Основной глагола является форма II лица ед.ч. повелительного наклонения. Например: оқы (учись, читай), айт (скажи), жаз (пиши).

Етістіктің сөзжасамы

1. Образование глагола от имен.

32- кесте

№	суффиксы	примеры
1	-ла/-ла, -да/-де -та/-те	көзде (прицель), сыйла (уважай), ойла (думай), істе (делай), жақында (приближайся), екеуле (возьмись вдвоем)
2	-ар, -ер, -р	жасару (молодеть), көгеру (зеленеть), кысқару (коротеть)
3	-лас/-лес, -дас/-дес, -тас/-тес	тазалас (помоги чистить), әңгімелес (поговори), ақылдас (посоветуйся),
4	-ай/-ей	коштас (попращайся)
5	-а	күшей (усилия набери), азай (уменьшайся)
6	-дан/-ден	ойна (играй), жина (собирай)
7	-тан/-тен	көңілден (веселись), қамдану (готовиться), жұмыстану (работать),
8	-ік	еңбектену (трудиться)
	-қар/-кер	бірік (объединяйся) басқар (руководи), ескер (имей ввиду)

2. Образование глагола от глагола.

33- кесте

№	суффиксы	примеры
1	-н, -ін, -ын	таран, жуын, киін
2	-л, -іл-ыл	жинал, беріл, ашылу
3	-т, -тыр/-тір, -дыр/-дір, -қыз/-кіз	тербет, күттір, жаздыр, күлдір
4	-ғыз/гіз	ашқыз, күткіз, жазғыз

Запомните:

3. В составе сложной формы глагола, вспомогательные глаголы (отыр, тұр, жатыр, жүр. ал, бер, көр, қал, шық, қой, бол, кара, сал, ет, жібер, баста, түс), сочетаясь именем существительным, прилагательным или глаголом, полностью или частично теряют свои лексические значения. В русском языке этим сочетаниям соответствуют универбы. Например: жазып отыр – пишет, құлақ қой – слушай, еңбек ет – трудись, сурет сал - рисуй, алып шық – вынеси, выведи.

Етістер

В казахском языке

1) в научных грамматиках перечисляются пять разряда залогов: негізгі (действительный), өзгелік (понудительный), ортақ (взаимный), өздік (возвратный), ырықсыз (страдательный) етістер.

2) в школьных грамматиках действительного залога нет.

Өзгелік етіс (понудительный залог) выражает действие, совершаемое его логическим субъектом, как бы по принуждению, под влиянием другого субъекта.

В одном и том же глаголе возможно сочетание двух или даже более суффиксов понудительного залога. Например: бөл/дір/т/кіз, айт/қыз/дыр/т.

Ортақ етіс (взаимный залог) обозначает действия, которые совершаются двумя или несколькими лицами и переходят взаимно с одного на другой.

Например: сөйлес (поговори).

Өздік етіс (возвратный глагол) выражает действие, исходящее от субъекта и возвращающие на него. В таких глаголах субъект действия в то же время является как бы и прямым объектом действия. Например: киін (одевайся).

Ырықсыз етіс (страдательный залог) показывает, что подлежащее обозначает предмет, который подвергается действию со стороны другого предмета, указанного дополнением.

Например: үй салынды.

Образование залогов казахского языка

34- кесте

наимен. залога	конечный звук слова	суффиксы	примеры
өзгелік етіс	гласный, звонкие, сонорные глухие	-т -ғыз, -гіз -дыр, -дір -қыз, -кіз -тыр, -тір	ойнат алғыз, кигіз қалдыр, күлдір жатқыз, кіргіз ұмыттыр, келтір
ортақ етіс	гласные согласные	-с -ыс, -іс	сөйлес, таныс, бөліс, әкеліс
өздік етіс	гласные согласные	-н -ын, -ін	ойлан, сұран, үйрен жасырын, жуын, көрін
ырықсыз етіс	гласные согласные	-л -ыл, -іл	үй жиналды, кітап оқылды еден жуылды, әкем жазылды, тамақ пісірілді

Көсемше

Көсемше как адвербиальная форма глагола выражает действие сопутствующее главному глаголу, который обуславливает основное действие. Отвечает на вопросы кайтіп? (каким образом?), қалай етіп? неге? (чому?), не істеп? (что делаю?), не істегелі? (что сделал?), не істеді? (что делал?). В казахском языке көсемше имеет три формы:

В казахском языке көсемше образуется с помощью следующих суффиксов:

35- кесте

1. Көсемше I

после гласных	-й	Үлкенді тыңдай біл.
после согласных	-а, -е	Ол ере келді. Мен саған бара алмадым.

2. Көсемше II

после гласных	-п	Бұл кітапты оқыппын.
после согласных	-ып -іп	Ол хат жазып отыр. Әкем не айтатынымды біліп отыр.

3. Көсемше III

после гласных, звонких и сонорных согласных	-ғалы -гелі	Мен сенімен Айжанға барғалы келдім. Ол дәрігерге көрінгелі келді.
после согласных	-қалы -келі	Сіңілім ақылдасқалы келіпті. Біз шешеммен сөйлескелі келдік.

Запомните: Көсемше I, II принимают личные окончания. Көсемше III присоединяется к вспомогательным глаголам.

Выражение модальности

1. Значение модальности (мочь) в казахском языке выражается деепричастием смыслового глагола + вспомогательный глагол «ал» с деепричастным суффиксом –а (-е) –й + личные окончания. Например: Мен театрға бүгін бара ал+а+мын.

2. Значение отрицательной формы модальности (не мочь) выражается деепричастием смыслового глагола + вспомогательный глагол «ал» + отрицательный суффикс «ма» + суффикс деепричастия «и» + личные окончания. Например: Мен бүгін театрға бара ал+ма+й+мын.

Есімше

В казахском языке есімше образуется с помощью следующих суффиксов:

36- кесте

есімше, время	конечный звук слова	суффиксы	примеры
Есімше I (өткен шақ)	1. гласные, звонкие, сонорные, согласные	-ған -ген	Мен хат жазғанмын. Ол кеше келген.
	2. глухие согласные	-қан -кен	Айтқаның дұрыс болды. Ол Қостанайға кеткен.
Есімше II (ауыспалы шақ)	1. согласные	-атын -етін	Ол жиі хат жазатын. Ол кеше келетін еді.
	2. гласные	-йтын -йтін	Ол көп сөйлемейтін. Әсет дәрістен қалмайтын.
Есімше III (келер шақ)	1. гласные	-р, -с	Сен онымен байқап сөйлес. Мені келмейді деп ойлар.
	2. согласные	-ар, -ер	Мен ертең қайтармын. Он күннен кейін келермін.

Главная функция причастия в предложении – быть сказуемым и определением. Иногда, субстантивируясь, оно может выступать в качестве подлежащего и дополнения.

I Өткен шақ есімше.

1. Причастия прошедшего времени на –ған, -ген, -қан, -кен, стоящие перед существительным выступают в качестве определения. Например: отырған бала (сидящий ребенок), келген студент (студент, который пришел), кеткен қызметкер (ушедший служащий), айтқан пікір (высказанное мнение).

2. Причастия на –ған, -ген, когда принимают личные окончания, выполняют роль сказуемого и указывают на давно прошедшее действие. Например: Мен Анкараға барғанмын. (Я ездил (давно) в Анкару). Мен Қостанайға келгенмін. (Я приезжал (давно) в Костанай).

Запомните:

1. Отрицательная форма образуется:

а) основа глагола + отрицательный суффикс –ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе + суффикс причастия и соответствующее личное окончание. Например: бар + ма + ған + мын (не ходил), кел + ме + ген + сің (ты не

приходил), күт + пе +ген +сің (ты не ждал), айт + па +ған (он не сказал), жаз + ба + ған (он не писал).

ә) с помощью отрицательных слов жоқ или емес. Эти слова изменяются по лицам и принимают личные окончания. Например: барған жоқпын (не ходила), барған емеспін (не ходила), кеткен жоқ (он не ушел), кеткен емессің (ты не уходил), келген жоқ (он не пришел).

II Ауыспалы шақ есімше.

1. Причастие переходного времени на –атын, принимая личные окончания, выполняет в предложении роль сказуемого и выражает неоднократно происходящее действие. Например: Әжем маған әрқашан ақыл айтатын. (Бабушка всегда мне давала советы). Ол маған сенбі сайын келетін. (Она ко мне приходила всегда по субботам).

2. Причастия на –атын, –етін, –йтін, стоя перед существительными выполняют роль определения. Например: Жұмысқа кіретін адам. (Человек, поступающий на работу). Оны жұмысқа алатын адам. (Человек, принимающий его на работу).

Запомните:

1. Отрицательная форма причастия на –атын образуется:

а) основа глагола + отрицательные аффиксы –ма/-ме, –ба/-бе, –па/-пе + йтын (йтін) + личные окончания. Например: бар + ма + йтын +сың (ты не ходил), кел + ме + йтін (он не приходил).

III Келер шақ есімше.

Причастие будущего времени выступает в предложении в роли сказуемого и выражает возможность осуществления действия. Например: Мен жазда Рудныйға барармын. (Я летом (возможно) поеду в Рудный). Ол ертең келер. (Он (возможно) завтра придет).

Запомните:

Отрицательная форма образуется: основа глагола + отрицательный суффикс + суффикс причастия будущего времени. Например: бар + ма + с (возможно не пойдет), айт + па + с (возможно не скажет).

Етістіктің райлары

В казахском языке 4 наклонения:

1. Ашық рай (изъявительное наклонение).
2. Бұйрық рай (повелительное наклонение).
3. Қалау рай (желательное наклонение).
4. Шартты рай (условное наклонение).

Бұйрық рай

1. Бұйрық рай образуется от исходной формы путем отбрасывания суффикса – у. Например: ойнау – ойна (играй), жазу – жаз (пиши).

37- кесте

№	единственное число			множественное число	
	последний звук слова	суффикс	примеры	суффикс	примеры
I лицо	гласные	-йын -йін	ойнайын істейін	-йық -йік	ойнайық істейік
	согласные	-айын -ейін	жазайын келейін	-айық -ейік	жазайық келейік
II лицо прос- тая форма. вежли- вая форма	гласный согласный	-	ойна	-ндар	ойнандар
		-	істе	-ндер	істендер
		-	жаз	-ындар	жазындар
		-	кел	-індар	келіндер
		-ңыз	ойнаңыз	-ңыздар	ойнаңыздар
		-ңіз	істеңіз	-ңіздер	істеңіздер
III лицо	твердая	-ыңыз	жазыңыз	-	жазыңыздар
		-іңіз	келіңіз	ыңыздар -іңіздер	келіңіздер
		-сын	ойнасын жазсын	-сын	ойнасын жазсын
	мягкая	-сін	істесін келсін	-сін	істесін келсін

Запомните:

1. Во всех трех лицах в ед. и мн. ч. для смягчения просьбы или для ускорения действия прибавляется суффикс –ты, –ті, что соответствует русскому –ка. Например: айтшы – скажи-ка.

2. Отрицательная форма образует с помощью отрицательных суффиксов –ма/-ме, –ба/-бе, –па/-пе. Например: ойнама, жазба, істеме, келме. (Не играй, не пиши, не делай, не приходи).

Шартты рай

2. Шартты рай образуется:

38- кесте

№	единственное число				множественное число	
	основа	суффикс	окончание	примеры	окончание	примеры
I	тв.р.	-са	-м	айтсам	-к	айтсак
II			-ң	айтсаң	-ндар	айтсандар
III			-ңыз	айтсаңыз	-ңыздар	айтсаныздар
III		-са	-	айтса	-	айтса
I	м.р.	-се	-м	келсем	-к	келсек
II			-ң	келсең	-ндер	келсендер
III			-ңіз	келсеңіз	-ңіздер	келсеңіздер
III		-	-	келсе	-	келсе

Запомните:

1. Условная форма глагола в сочетании со словом керек (надо, нужно), екен, еді, ғой указывает на желательность, предположительность действия.

Ол келсе еді. (Хотя бы он приехал).

Ол келсе керек. (Возможно он придет).

2. Иногда к этим глаголам прибавляются суффиксы –шы/-ші, придавая им значение сожаления.

Например: барсамшы (надо было пойти), келсеңші (приходил бы), айтсаңшы (скажи же).

3. Отрицательная форма образуется:

основа глагола + отрицат. суффикс + са/-се + личное окончание.

бар + ма + са + м (бар + ма + са + м + шы) (если я не пойду, надо было не идти)

айтпасаң (если ты не скажешь)

айтпасаңшы (ты не говори)

Қалау рай

3. Қалау рай образуется:

жекеше түрі

39- кесте

№	последний звук слова	суффикс	окончание	примеры
I жақ (лицо)	гласный, звонкий, сонорный	-ғы -гі -қы -кі	-м	оқығым келеді ілігім келді айтқым келеді кеткім келеді
II жақ (лицо)	глухие согласные	-ғы -гі -қы -кі	-ң -ңыз -ңіз	оқығың келеді ілігің келеді айтқың келеді кеткің келеді оқығыңыз келеді ілігіңіз келеді айтқыңыз келеді кеткіңіз келеді
III жақ (лицо)		-ғы -гі -қы -кі	-сы -сі	оқығысы келеді ілігісі келеді айтқысы келеді кеткісі келеді

көпше түрі				
№	последний звук слова	суффикс	окончание	примеры
I	гласный	-ғы	-мыз	оқығымыз келеді
II	сонорный	-гі	-міз	келгіміз келеді
	звонкий	-қы	-ларың	оқығыларың келеді
III	глухие	-кі	-лерің	келгілерің келеді
	согласные		-ларыңыз	оқығыларыңыз келеді
			-леріңіз	келгілеріңіз келеді
			-лары	оқығылары келеді
			-лері	келгілері келеді

Настоящее время глагола

В казахском языке настоящее время глагола имеет 2 формы:

1. конкретно-настоящее или очевидное настоящее время;
2. переходное- настоящее или относительное- настоящее время.

Конкретно-настоящее время

имеет 2 формы: простую и сложную. Простая форма образуется от четырех глаголов состояния отыру, тұру, жүру, жату.

Спряжение глаголов простой формы

местоимение	единственное число			
Мен	отырмын	жатырмын	тұрмын	жүрмін
Сен	отырсың	жатырсың	тұрсың	жүрсін
Сіз	отырсыз	жатырсыз	стоите	жүрсіз
Ол	отыр	жатыр	тұр	жүр
местоимение	множественное число			
Біз	отырмыз	жатырмыз	тұрмыз	жүрміз
Сендер	отырсындар	жатырсындар	тұрсындар	жүрсіндер
Сіздер	отырсыздар	жатырсыздар	тұрсыздар	жүрсіндер
Олар	отыр	жатыр	тұр	жүр

Запомните: 1. III лицо ед. ч. и мн. ч. окончания не имеет. 2. Личное местоимение

III л. ед. ч. *ол* соответствует русскому он, она, оно, так как в казахском языке нет категории рода.

Сложная форма конкретно-настоящего времени образуется путем сочетания деепричастной формы основного глагола с одним из глаголов отыру, жатыр, тұр, жүр.

Деепричастие образуется путем прибавления к корню глагола суффиксов –ып, –іп после согласных и –п после гласных. Например: бар (- у) +ып=барып, іш(-у) +іп = ішіп, сана(- у) + п = санап, сөйле (- у)+п = сөйлеп.

В зависимости от того, какой из этих вспомогательных глаголов используется, форма сложного настоящего времени приобретает различные смысловые оттенки, главным образом, видового характера.

Отыр указывает на действие, происходящее в данный момент речи. Олар сөйлесіп отыр. (Они разговаривают). Олжас пен Арай шахмат ойнап отыр. (Олжас и Арай играют в шахматы).

Жатыр придает действию постоянный характер и указывает на длительность: Студенттер сабақ оқып жатыр. (Студенты учатся). Әжем ұйықтап жатыр. (Бабушка спит).

Тұр придает действию характер повторения, указывая на то, что действие происходит в данный момент речи: Әнші сахнада ән айтып тұр. (Певец на сцене поет песню). Ол мінбеде сөйлеп тұр. (Он говорит с трибуны). Айжан, айналайын, жиі келіп тұр. (Айжан, айналайн, заходи почаще).

Жүр указывает на продолжительность действий и их повторяемость: Саят далада ойнап жүр. (Саят играет на улице). Саша қазақ тілінен қосымша сабаққа келіп жүр. (Саша приходит на дополнительные занятия по казахскому языку).

Запомните: Четыре глагола бару (идти туда), келу (идти сюда), апару (относить), әкелу (приносить) в сложном настоящем времени принимают суффиксы деепричастия –а, –е, сочетаясь в данном случае только с глаголом жатыр. Например: Ол бара жатыр. (Он идет туда). Ол келе жатыр. (Он идет сюда). Ол апара жатыр. (Он несет туда). Ол әкеле жатыр. (Он несет сюда).

42- кесте

Ол	бара келе апара әкеле	жатыр	Олар	бара келе апара әкеле	жатыр
----	--------------------------------	-------	------	--------------------------------	-------

Запомните: вспомогательные глаголы отыр, жатыр, тұр, жүр указывают на лицо и время.

Переходное-настоящее или относительное- настоящее время

Данная форма образуется путем прибавления к основе глагола суффиксов деепричастия –а, –е, –й, а затем личных окончаний глагола. Например: ұйықта+й+мын (сплю, буду спать), ал+а+сың (возьмешь), кел+е+ді (идет, придет).

Спряжение глаголов в переходно-настоящем времени

43- кесте

местоимение	жекеше түрі		
Мен	барамын	күтемін	ойлаймын
Сен	барасың	күтесің	ойлайсың
Сіз	барасыз	күтесіз	ойлайсыз
Ол	барады	күтеді	ойлайды
местоимение	көпше түрі		
Біз	барамыз	күтеміз	ойлаймыз
Сендер	барасындар	күтесіндер	ойлайсындар
Сіздер	барасыздар	күтесіздер	ойлайсыздар
Олар	барады	күтеді	ойлайды

Запомните: Если при образовании конкретно-настоящего времени в III лице единственного и множественного числа личные окончания отсутствуют, то при образовании переходно-настоящего времени добавляются окончания –ды, –ді. См.: выше

Отрицательная форма переходно-настоящего (будущего) времени образуется следующим образом: к корню глагола прибавляются отрицательные суффиксы –ма, –ме, –ба, –бе, –па, –пе, затем суффикс –й и соответствующее личные окончания. Например: ойнау – Мен ойна + ма + й + мын. Ол ойна + ма + й + ды. (Я не играю. Он не играет).

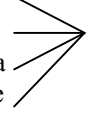
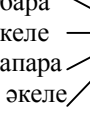
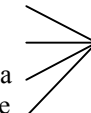
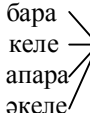
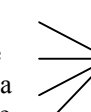
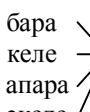
Спряжение глаголов сложной формы

44- кесте

единственное число		множественное число	
Мен	оқып жатырмын отырмын тұрмын жүрмін	Біз	оқып жатырмыз отырмыз тұрмыз жүрміз
Сен	оқып жатырсың отырсың тұрсың жүрсің	Сендер	оқып жатырсындар отырсындар тұрсындар жүрсіндер
Сіз	оқып жатырсыз отырсыз тұрсыз жүрсіз	Сіздер	оқып жатырсыздар отырсыздар тұрсыздар жүрсіздер
Ол	оқып жатыр отыр тұр жүр	Олар	оқып жатыр отыр тұр жүр

Спряжение глаголов бару, келу, апару, әкелу

45- кесте

единственное число		множественное число	
Мен	бара келе апара әкеле	 жатырмын	Біз жатырмыз
Сен	бара келе апара әкеле	 жатырсың	Сендер жатырсындар
Сіз	бара келе апара әкеле	 жатырсыз	Сіздер жатырсыздар

Выбор отрицательного суффикса зависит от того, на какой звук оканчивается корень глагола.

46- кесте

ед. ч.	Мен Сен Сіз Ол	жазбаймын жазбайсың жазбайсыз жазбайды	кетпейміз кетпейсің кетпейсіз кетпейді	алмаймыз алмайсың алмайсыз алмайды
мн. ч.	Біз Сендер Сіздер Олар	жазбаймыз жазбайсындар жазбайсыздар жазбайды	кетпейміз кетпейсіндер кетпейсіздер кетпейді	алмаймыз алмайсындар алмайсыздар алмайды

Вопросительная форма настоящего времени образуется при помощи вопросительных частиц ма, ме, ба, бе, па, пе.

Глаголы переходно-настоящего (будущего) времени в III лице единственного и множественного числа в этом случае не принимают личных окончаний:

Например: Мен де барамын ба? Сен барасың ба? Қайрат үйде отыра ма? Санат ойнай ма? (но не ойнайды ма?) (Я тоже иду ли? Қайрат будет сидеть дома? Ты идешь? Санат играет?).

В казахском языке прошедшее время имеет две формы: очевидно-прошедшее время, давнопрошедшее время.

Очевидно-прошедшее время обозначает действие имевшее место в прошлом. Оно образуется путем присоединения к корню или к глаголу суффиксов –ды, –ді, –ты, –ті + личных окончаний. Например: Алу – ал + ды + м . Келу – кел + ді + ң.

Отрицательная форма очевидно-прошедшего времени образуется при помощи суффиксов –ма, –ме, –ба, –бе, –па, –пе, после чего прибавляются суффиксы прошедшего времени –ды, –ді, –ты, –ті и личные окончания глагола.

Например: ал + ма + ды + м (не взяла), кел + ме + ді + м (не пришла), кет + пе + ді + ң (не уходила), айт + па + ды (не сказала).

Спряжение глаголов в очевидно-прошедшем времени

47- кесте

Единственное число	Множественное число
Мен алдым	Біз алдық
Сен алдың	Сендер алдыңдар
Сіз алдыңыз	Сіздер алдыңыздар
Ол алды	Олар алды
Мен алмадым	Біз алмадық
Сен алмадың	Сендер алмадыңдар
Сіз алмадыңыз	Сіздер алмадыңыздар
Ол алмады	Олар алмады

Давнопрошедшее время образуется двумя способами:

Путем прибавления к корню глагола суффиксов деепричастия – ып, –іп, –п плюс личные окончания лица. Например: жазу – жаз + ып + пын (написал (-а) оказывается), бару – бар + ып + пын (ходил (-а) оказывается).

Отрицательная форма образуется путем прибавления к корню отрицательных суффиксов –ма, –ме, –ба, –бе, –па, –пе, а затем суффикса деепричастия – п (так как основа оканчивается теперь на гласные) и соответствующих личных окончаний.

Например:

жазу – писать. жаз + ба + п + пын (оказывается не написал (-а)).

келу - прийти. кел + ме + п + ті (оказывается не пришел (-а)).

Запомните: Если основа глагола оканчивается на звук п, то при образовании деепричастия положительного значения звук *п* переходит в звук *у*: жабу – закрыть. жап – жау + ып (закрой - закрыл).

**Спряжение глаголов в давнопрошедшем
времени первым способом**

48- кесте

Единственное число	Множественное число
Мен барыппын	Біз барыппыз
Сен барыпсың	Сендер барыпсындар
Сіз барыпсыз	Сіздер барыпсыздар
Ол барыпты	Олар барыпты
Мен бармаппын	Біз бармаппыз
Сен бармапсың	Сендер бармапсындар
Сіз бармапсыз	Сіздер бармапсыздар
Ол бармапты	Олар бармапты

2. Вторая форма давнопрошедшего времени образуется путем прибавления к корню или основе глагола суффикса причастия – кан, -кен, -ған, -ген и личных окончаний глагола. Например: көру – видеть. Мен көр +ген +мін. Я видел (-а) (когда-то), болу – быть. Сен бол + ған + сын. (Ты был (-а) (когда-то)).

Отрицательная форма образуется при помощи слов жок, емес. При этом личные окончания глаголов присоединяются к словам жок, емес.

Например: ұйықтау – спать.

Біз түні бойы ұйықтаған жоқпыз. Мы всю ночь не спали.

Ол менімен ешқашан сөйлескен емес. Он со мной никогда не разговаривал.

**Спряжение глаголов в давнопрошедшем
времени вторым способом**

49- кесте

Единственное число	Множественное число
Мен айтқанмын	Біз айтқанбыз
Сен айтқансың	Сендер айтқансындар
Сіз айтқансыз	Сіздер айтқансыздар
Ол айтқан	Олар айтқан
Мен айтқан емеспін	Біз айтқан емеспіз
Сен айтқан емессің	Сендер айтқан емессіңдер
Сіз айтқан емессіз	Сіздер айтқан емессіздер
Ол айтқан емес	Олар айтқан емес

Следующая форма прошедшего времени – **переходное прошедше-будущее** время, которая имеет значение прошедшего или будущего времени в зависимости к основе глагола суффиксов причастия –атын, -етін, -йтын, -йтін и соответствующих личных окончаний.

Например: Санат маған жиі келетін. Санат ко мне приходил часто. Ол көбіне сабаққа бармайтын. Он на занятие в основном не ходил.

Запомните: Если основа глагола оканчивается на п, қ, к, то при образовании причастия они переходят на б, ғ, г.

Например: тап – найди, табатын находил; шық – выходи, шығатын – выходил; төк – выливай, төгетін – выливал.

Спряжение глаголов в переходном прошедше-будущем времени

50- кесте

Единственное число	Множественное число
Мен сұрайтынмын	Біз сұрайтынбыз
Сен сұрайтынсың	Сендер сұрайтынсыңдар
Сіз сұрайтынсыз	Сіздер сұрайтынсыздар
Ол сұрайтын	Олар сұрайтын
Мен сұрамайтынмын	Біз сұрамайтынбыз
Сен сұрамайтынсың	Сендер сұрамайтынсыңдар
Сіз сұрамайтынсыз	Сіздер сұрамайтынсыздар
Ол сұрамайтын	Олар сұрамайтын

Үстеу

Үстеу в казахском языке отвечает на вопросы қалай? қалайша? (как?), қай уақытта? қашан? (когда?), қайдан? (откуда?), қайда? (где?) неге? не үшін? (почему?)

В предложении наречие обычно играет роль обстоятельства.

По своему значению наречие делятся:

1. Мезгіл үстеу (наречие времени)
2. Мекен үстеу (наречие места)
3. Мөлшер үстеу (количественные наречие)
4. Сын-кимыл үстеу (наречие образа действия)
5. Күшейткіш үстеу (наречие меры и степени)
6. Мақсат үстеу (наречие цели)
7. Себеп-салдар үстеу (наречие причины).

Наречия образуются при помощи следующих суффиксов

51- кесте

1	-ша/-ше	казакша (по-казахски), жаңаша (по-новому), немісше (по-немецки)
2	-дай/-дей, -тай/-тей -лай/-лей	баладай (как ребенок), гүлдей (как цветок), тастай (как камень), күшіктей (как щенок), тікелей (напрямую), осылай (так)
3	окончание местного падежа –да/-де, -та/-те, нда-нде	жазда (летом), күзде (осенью), қыста (зимой), іште (внутри), астында (внизу), үстінде (наверху)
4	окончания направительного падежа –ға/-ге, -қа/-ке, на/-не	алдыға (вперед), бүгінге (на сегодня), артқа (назад), ішке (внутри), айына (в месяц), күніне (в день)
5	окончания исходного падежа –нан/-нен, -дан/-ден, -тан/-тен	қырынан (сбоку), үстінен (сверху), жаздан (с лета), күзден (с осени), қыстан (с зимы), іштен (изнутри)
6	-лық/-лік	соншалық (настолько), қаншалық (насколько)
7	-қары/-кері	сыртқары (вовне), ішкері (во внутрь)
8	путем словосложения	біраз (немного), таңертең (рано утром)
9	путем повторения слов	күннен - күнге (изо дня в день), бостан-босқа (зря), қыс бойы (всю зиму), күні бұрын (заранее) күнімен (весь день), кезекпен (по очереди)
10	путем сочетания слов	
11	окончания творительного падежа –мен, -бен, -пен	

52- кесте

№	наречие	вопросы	примеры
1	Мезгіл үстеу	қашан? (когда?) қашаннан? (с каких пор?) қашанға дейін? (до каких пор?)	Тауға ертең барамыз. Ол мектепті биыл бітірген.
2	Мекен үстеу	қайда? (где? куда?) қайдан? (откуда?)	Институт біздің үйге жақын. Біз жоғары көтерілдік.
3	Мөлшер үстеу	қанша? қаншалық? нешелеп? қаншаалап? (сколько?)	Бастық жиналысқа біраз кешігіп келді. Мен мұнда талай болғам.

4	Сын-қимыл үстеу	қалай? (как?) қалайша? қайтіп? кімше? неше? (каким образом?)	Шешім бірауыздан қабылданды. Балам, дереу әкеңе телефон соқ.
5	Күшейткіш үстеу	қалай? (как?) (какой?)	Мен ол жерге әрең жеттім.
6	Мақсат үстеу	неге? (зачем?) не мақсатпен? не істеуге? неге бола? неменеге? (для чего?)	Апам келгеніме өте куанды. Істі уақытында бітіру үшін ерте тұру қажет.
7	Себеп-салдар үстеу	неге? не үшін? не себепті? (почему?) (по какой причине?)	Осында академиктің дәрісін тыңдау үшін келдім Оқи-оқи көзім ауырды.

53- кесте

1	Мезгіл үстеу	бүгін, былтыр, ертең, кеше, қазір, бұрын,
2	Мекен үстеу	анда-санда, ұзақ.
3	Мөлшер үстеу	онда, мұнда, бері, әрі, осында, жоғары,
4	Сын-қимыл үстеу	төмен, үстінде.
5	Күшейткіш үстеу	сонша, соншалық, осыншама, мұнша, аз,
6	Мақсат үстеу	көп, біраз.
7	Себеп-салдар үстеу	жедел, дереу, тез, әдейі, дәлме-дәл, бірге, бір ауыздан. нағыз, дәл, нақ, тіпті, кілең, ең. сол үшін, бұл үшін, сонымен, бір мақсатпен, әдейі. бір себептен, сол себепті, сондықтан, қуанышпен, босқа, ашумен, ауырғандықтан.

Синтаксис

1. Жай сөйлем (простые предложения)

1. **Хабарлы сөйлем** (повествовательные предложения) бывают

- утвердительные:

Мен институтта оқимын.

(Я учусь в институте)

- отрицательные:

отрицательная форма выражается отрицательными словами жоқ, емес или глаголами в отрицательной форме, т.е. с суффиксами – ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе.

Мен институтта емес, университетте оқимын. (Я учусь не в институте, а в университете).

Мен институтта оқымаймын. (Я не учусь в институте).

Ол сабаққа барған жоқ. (Он не ходил на занятие).

2. **Сұраулы сөйлем** (вопросительные предложения) образуется с помощью:

- вопросительных частиц ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе.

- Сен киноға бардың ба? (Ты ходил в кино?)

- вопросительных местоимений кім? не? қашан? қандай? қай? кімін?

Санат қашан келеді? (Когда придет Санат?)

- отделимых слов: болар, қайтеді? шығар.

Ол дәрігерге бармаған болар? (Он наверняка не ходил к врачу).

- интонации:

- Әсел, саған Саят телефон соқты. (Асел, тебе позвонил Саят).

-Саят? (Саят?)

3. **Бұйрықты сөйлем** (побудительные предложения) выражается формой:

- повелительного наклонения глагола.

- Қайрат, далада көп жүрме. (Кайрат, на улице долго не ходи).

- повелительного или изъявительного наклонения в сочетании с частицей –шы/-ші.

Бұл қандай сөз екенін айтыңызшы. (Скажите, пожалуйста, что это за слово).

- повелительного наклонения III лица на –сын/-сін.

Ол көлге жалғыз бармасын. (Пусть он один не идет на озеро).
(Ему не следует одному ходить на озеро).

3. **Лепті сөйлем** (восклицательные предложения) выражает различные положительные либо отрицательные эмоции.

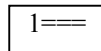
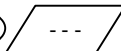
О, рахмет! (О, большое спасибо). Ол да бір аңқау-ау. (Он тоже ротозей).

В составе восклицательных предложений встречаются междометия и усилительные частицы. Например: япырай, не деген, -ай, -ақ, -ау, не еткен.

В казахском языке **порядок слов в предложении постоянный**.

1. В простом повествовательном предложении подлежащее обычно стоит в начале, сказуемое – в конце.

Анар үйге келген (Анар приехал домой).

2. Определение стоит перед определяемым словом.

Асия әдемі көйлек сатып алды (Асия купила красивое платье).

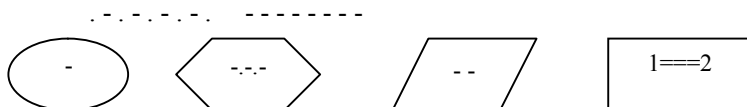
3. обстоятельство времени – в начале предложения.

Жазда мен Мәскеуге барамын. (Летом я поеду в Москву).

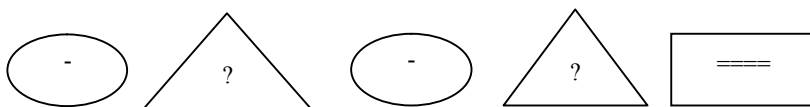
4. обстоятельство и дополнение – в середине предложения.

Мен институтқа сабаққа жиналып жатырмын. (Я собираюсь в институт на занятие).

5. Вопросительное слово при отсутствии глагола сказуемого – перед ним.

Санат қайда? (Где Санат?) Санат қайда кетті? (Куда ушел Санат?)

Из вышеуказанного следует, что обстоятельство в предложении имеет более свободное место, чем другие члены предложения.

2. Салалас құрмалас сөйлем.

Салалас құрмалас сөйлем образуется при помощи следующих союзов:

54- кесте

1	сочинительных (ыңғайлас) және да/де, та/те (и, к тому же)	Көктем келді, көк шықты.
2	разделительных (талғаулықты)-біресе, не, немесе (то, или, либо)	Не креслоға отыр, не мына орындыққа отыр.
3	противительных (қарсылықты)-бірақ, сонда да, әйтсе де (но, однако, иначе, а)	Ертең театрға барар едім, бірақ сабағым бар.
4	причинно-следственных (себеп-салдар) - сондықтан (поэтому), өйткені (потому что), сол себепті (по той причине)	Күн суық, сондықтан жылы киінгенің дұрыс.

3. Сабақтас құрмалас сөйлем

55- кесте

№	вид	вопрос	суффикс	примеры
1	мезгіл бағыныңқылы (придаточные времени)	қашан? когда? қашанға дейін? (до какого времени?)	-ғалы/-гелі, -қалы/-келі, -ған/-ген -қан/-кен + -ша/ -ше, да/-де, ға/ -ге дейін, шейін, -нан/- нен кейін (соң, кезде)	Сен Астанада бол- ғанда, біз театрға барғанбыз. Машина келгенше, сен тынығып ал. Кино басталғанға дейін буфетке бар- ып келейік. Жаз шыққан соң адамдар демалыстың қамын ойлай бастайды
2	шартты бағыныңқылы (придаточные условия)	қайткенде? не еткенде? (при каком условии?) если что?	-са/се -ма/- ме -ғанда / - генде	Еңбек етсең, мақ- сатына жетерсің. Анар келмегенде, оны іздейтін едік.
3	себеп бағыныңқылы сабақтас (придаточные причины)	не себепті? (по какой причине?) не үшін? (почему?) неліктен? (от чего?)	-дықтан/ - діктен - ған соң	Көп жұмыс істегендіктен, мен шаршадым.
4	қимыл-сын бағыныңқылы (придаточные действия и степени)	қалай? (как?) қалайша? (каким образом?)	-ып, -іп, -п	Ол Әлиямен қош- тасып, үйіне кетіп қалды. Жанбыр жауып, біз сәл кешігіп келдік.
5	қарсылықты бағыныңқылы (придаточные уступительные)	қайткенде? қайткенмен? қайтсе де, не істесе де (не- смотря на что)	-са да, -се де, - ған+мен, -ген + мен	Тез жүрсе де, сабаққа кешікті. Уақыты болғанмен, Әсетке соқпады.
6	мақсат бағыныңқылы (придаточные цели)	не мақсатпен (с какой целью?) не үшін? (для чего?) зачем?	у үшін,.... деп, -мақ болып	Қазақ тілін үйрену үшін, көп оқу керек. Дүкенге бармақ болып, тез жинала бастады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақ тілінің грамматикасы. I Морфология. – Алматы: Ғылым, 1967.–264 б.
2. Қазақ тілінің грамматикасы. II Синтаксис. – Алматы: Ғылым, 1967. – 230 б.
3. Кестелі грамматика. Көпшілік оқырманға арналған оқу құралы. (Хасанова С., Әбдіғалиева Т., Қасабекова Қ., Шалабаева Б.) – Алматы: Ана тілі, 1995. – 208 б.
4. Түймебаев Ж.Қ. Қазақ тілі. Грамматикалық анықтағыш.- Алматы, Ғылым., 2004-107б.
5. Жақсылықова К. Грамматикалық анықтама.- Алматы, Білім., 2003- 60б
6. Нығмет Ж.Н. Қазақ тілі хрестоматиясы.- Алматы, Білім., 2003-389б.
7. Елшібеков Ж. Сен білесің бе?- Алматы, Жалын., 1981.-221б
8. Мұқанов М.С. Казахская юрта.- Алматы, Қайнар.,1981.-223б
9. Мәдени мұра сайты.
10. [www.// http.info.hotline.kz](http://www.info.hotline.kz)

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз	3
1-модуль. Жазғы демалыстан алған әсерім.....	5
1. 1-2-сабақ Менің жазғы демалысым.....	5
2. 3- сабақ Саяхат, оның адамға пайдасы.....	12
4- сабақ Қазақстанның табиғаты тамылжыған жерлері көп.....	15
5-сабақ Демалысты қалай өткізесіз?.....	19
6-сабақ. Әуестік және оның адамға пайдасы.....	22
2- модуль Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі ілім біл.....	25
7-сабақ Жүздің түсін білгенше, бірдің атын біл.....	25
8-9 сабақ Кім қай тілде сөйлейді?.....	30
10-11 сабақ Ақылдасып пішкен тон келте болмас.....	36
3 – модуль Отбасы- шағын мемлекет.....	65
12-сабақ.Отбасың - қорғаның.....	44
13- сабақ. Қонақ бөлмеде.....	47
14- 15сабақ Отбасыммен таныстырайын.....	50
16- сабақ Отбасы мүшелерінің құқы, міндеттері.	61
4 – модуль Ғылым таппай мақтанба, орын таппай баптанба.....	65
17-18- сабақ Институт жайлы бірер сөз.....	65
19-сабақ Ақжан Жақсыбекұлы Машанов.....	76
20- сабақ Қазақстандағы білім беру жүйесі.....	79
21-сабақ Қаз ҰТУ – ғылым, білім ордасы. Қаныш Сәтбаев.....	79
21-22- сабақ Біздің топтың бір күні.....	82
23- сабақ Өмірхан Аймағанбетұлы Байқоңыров.....	90
24-сабақ Менің жұмыс күнім.....	92
25-26- сабақ Кітап- қазына. Кітапханада жұмыс жасау ережесі.....	94
5-модуль Мерекелі, берекелі дастархан.....	102
27- сабақ Жатақханада.....	102
28- сабақ Институтта. Студенттік асханада.....	104
29 - сабақ Қонақ күтуге дайындық	110
30-31 сабақ Досыңменен ішкен ас балдан тәтті болады.....	118
6-модуль Қазақстан Республикасы.....	124
32-сабақ Қазақстан географиясы.....	124
33-34-сабақ Қазақстанның табиғат ерекшелігі.....	126
35- сабақ Табиғатты қорғау.....	136
36- сабақ Ұлттық құндылықтар мен табиғи байлықтар.....	137
37-сабақ Еліміздегі табиғи қорықтар, оның адам өміріне пайдасы.....	140
38-сабақ Еліміздегі туризм, оны дамыту.....	144
39-сабақ Еліміздегі альпинизм, оны дамыту.....	145
7-модуль Қаладағы бағыт-бағдар.....	147

40-сабақ Қалада.....	147
41-сабақ Қаладағы тұрмыстық қызмет.	150
42 сабақ Сән және талғам.....	153
43-сабақ Сауда орталығында. Сән үйінде.....	163
44-сабақ Қаладағы мәдениет орындары.....	170
45-сабақ Ұлттық мәдени мұралар.....	175
Модульдер бойынша офистік СОӨЖ тапсырмалары.....	183
Модульдер бойынша СӨЖ тапсырмалары	184
Сөздік.....	186
Ойтолғам тапсырмалардың кілті.....	213
Грамматикалық түсініктеме.....	215
Пайдаланылған әдебиеттер.....	193

Оқулық басылым

Жақсылықова Күлай

Қазақ тілі

Оқулық

Редакторы
Редакция меңгерушісі
Техникалық редакторы
Компьютерде беттеген

Т.Жүсіп
З.А.Ғұбайдулина
Ж.Н.Байменова
Л.Т.Қасжанова

Басуға 26.02.2006 ж. қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/16. Кітап- журнал қағазы.

Көлемі - 13,3 б.т. Таралымы 1000 дана. Тапсырыс № 1428

Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университетінің
Ғылыми-техникалық баспа орталығы
Алматы қаласы, Ладыгин көшесі, 32